

Η αίσθηση της ετυχίας

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΡΙΣΝΑΜΟΥΡΤΙ ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΣ

*

Γράμματα σε μια νεαρή φίλη
Γράμματα στα σχολεία
Εις εαυτόν (Το τελευταίο ημερολόγιό του)
Εκπαίδευση και η σημασία της ζωής
Ελευθερία (Η αρχή και το τέλος)
Η αγάπη δεν υπακούει (Ομιλίες στην Ευρώπη, 1967)
Η αλήθεια και το υπαρκτό
Η αναγκαιότητα της αλλαγής
Η απελευθέρωση απ' το γνωστό
Η ζωή είναι μπροστά σας
Η τέχνη της ζωής
Η φλόγα της προσοχής
Ο κόσμος είστε εσείς
Παράδοση και επανάσταση
Σημειώσεις
Στη σιγή του νου
Στοχασμοί πάνω στη ζωή μας (Σειρά Α')
Στοχασμοί πάνω στη ζωή μας (Σειρά Β')
Στοχασμοί πάνω στη ζωή μας (Σειρά Γ')
Τα πρώτα βήματα της μάθησης
Το δίχτυ της σκέψης
Το Ημερολόγιο
Το πέταγμα του αετού
Το τέλος του χρόνου (Συζητήσεις με τον Δρ Ντ. Μπορι)

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ ΕΠΙΣΗΣ

ΜΑΙΡΗ ΛΑΤΙΕΝΣ

Η ζωή και ο θάνατος του Κρισναμούρτι

ΝΙΚΟΣ ΠΙΛΑΒΙΟΣ

Ο Κρισναμούρτι στην Ελλάδα

ΤΖΙΝΤΟΥ ΚΡΙΣΝΑΜΟΥΡΤΙ

Η ΑΙΣΘΗΣΗ ΤΗΣ ΕΥΤΥΧΙΑΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΝΙΚΟΣ ΠΙΛΑΒΙΟΣ
ΣΤΕΦΑΝΙΑ ΤΑΠΤΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

Περισσότερες πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του Κρισμαμούρτι μπορείτε να βρείτε στην ιστοσελίδα www.klibrary.gr, μέσω της οποίας μπορείτε να συνδεθείτε με όλες τις επίσημες, σχετικές με το έργο του, ιστοσελίδες στο διαδίκτυο. Επίσης, μπορείτε να απευθυνθείτε γραπτώς και στη διεύθυνση: Krishnamurti Foundation TRUST Ltd., Brockwood Park, Bramdean, Hants, U.K. S024 OLG ENGLAND.

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: Krishnamurti, *Think on These Things*
(*This Matter of Culture*)

- © Copyright Krishnamurti Foundation of America, 1964
- © Copyright για την ελληνική γλώσσα Εκδόσεις Καστανιώτη Α.Ε., Αθήνα 2009

Έτος 1ης έκδοσης: 2010

Επιμέλεια Έκδοσης: Βιβλιοθήκη Κρισμαμούρτι, Τ. Φιλήμονος 22, 115 21 Αθήνα.
Τηλ. 210-64.32.605, e-mail: info@klibrary.gr, website: www.klibrary.gr

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μεταφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με το ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξοφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιοδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ Α.Ε.
Ζαλόγγου 11, 106 78 Αθήνα
☎ 210-330.12.08 – 210-330.13.27 FAX: 210-384.24.31
e-mail: info@kastaniotis.com

www.kastaniotis.com

ISBN 978-960-03-5093-7

ΑΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΥΠΟΘΗΚΕ
ΣΕ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ
ΧΑΡΤΙ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
1. Ο ρόλος της εκπαίδευσης	15
2. Το πρόβλημα της ελευθερίας	25
3. Ελευθερία και αγάπη	35
4. Τι σημαίνει να ακούω	48
5. Το δημιουργικό αίσθημα του ανικανοποίητου	57
6. Η ζωή στο σύνολό της	67
7. Φιλοδοξία	76
8. Σκέψη που έχει τάξη	86
9. Ανοιχτό μυαλό	96
10. Εσωτερική ομορφιά	104
11. Υπακοή και επανάσταση	113
12. Η σιγουριά της αθωότητας	124
13. Ελευθερία και ισότητα	134
14. Αυτοπειθαρχία	144
15. Τι σημαίνει να μοιράζεσαι και να συνεργάζεσαι	154
16. Ανανεώνοντας το νου	168
17. Το ποτάμι της ζωής	179
18. Ο προσεκτικός νους	190
19. Γνώση και παράδοση	202

20. Θρησκευόμενος σημαίνει να είσαι ευαίσθητος στην αλήθεια	213
21. Ο σκοπός της μάθησης	223
22. Η απλότητα της αγάπης	234
23. Η ανάγκη να είναι κανείς μόνος	247
24. Η ενέργεια της ζωής	259
25. Ζωή χωρίς προσπάθεια	270
26. Ο νους δεν είναι το παν	281
27. Η αναζήτηση του Θεού	293
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	305
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	317

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το βιβλίο αυτό του Κρισναμούρτι κυκλοφόρησε για πρώτη φορά στην Αμερική το 1964, με τον τίτλο *Think on These Things*. Αποτελείται από ομιλίες του Κρισναμούρτι, το 1954 και το 1955, σε μαθητές, δασκάλους και γονείς στο σχολείο Rishi Valley στην Ινδία. Τις ομιλίες ακολουθεί πάντα κάποια συζήτηση με αφορμή τις ερωτήσεις που του κάνουν είτε οι μαθητές είτε οι δάσκαλοι. Τα θέματα που εξετάζονται καλύπτουν όλο σχεδόν το φάσμα της διδασκαλίας του Κρισναμούρτι, κι έτσι αυτό το βιβλίο θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια εισαγωγή σ' αυτή. Ο αγγλικός τίτλος της πρώτης έκδοσης δεν μπορεί ν' αποδοθεί πιστά στα ελληνικά, κάτι που συμβαίνει και με τις άλλες γλώσσες, καθώς βασίζεται στο λογοπαίγνιο που γίνεται με τις λέξεις *think* (σκέφτου) και *things* (πράγματα). Έτσι, όταν το βιβλίο επανακυκλοφόρησε στη Γαλλία, στη Γερμανία, στην Ινδία, ακόμα και στην Αγγλία, είχε διαφορετικό τίτλο κάθε φορά. Στα ελληνικά επιλέχτηκε ο τίτλος της γαλλικής έκδοσης, που είναι η φράση «η αίσθηση της εντυχίας», η οποία υπάρχει στο έβδομο κεφάλαιο του βιβλίου: «*Η γη είναι όλων μας, δεν ανήκει στους κομμουνιστές, στους σοσιαλιστές, στους καπιταλιστές, στους ινδουιστές, στους βουδιστές ή στους χριστιανούς· είναι δική σας και δική μου, είναι για να τη ζει κανείς εντυχισμένα, γεμάτος από τον πλούτο της ζωής μέσα του, χωρίς συγκρούσεις. Αλλά αυτή η αίσθηση της εντυχίας, του πλούτου της ζωής, αυτή η αίσθηση ότι "η γη ανήκει σε όλους μας" δεν μπορεί να έρθει μ' εξανα-*

γκασμό, με νόμους. Πρέπει να έρθει από μέσα μας, επειδή αγαπάμε τη γη και όλα όσα βρίσκονται πάνω της· και αυτή η αγάπη είναι κατάσταση μάθησης».

Τέλος, σε αυτή την έκδοση κρίθηκε σκόπιμο να προστεθούν δύο ακόμα κείμενα του Κρισναμούρτι από άλλες ομιλίες ή συζητήσεις του, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν ως ΕΙΣΑΓΩΓΗ και ως ΕΠΙΜΕΤΡΟ του βιβλίου, κάτι που δεν υπάρχει στην αγγλική του έκδοση. Στην ΕΙΣΑΓΩΓΗ, η οποία είναι η απάντηση του Κρισναμούρτι σε μια ερώτηση που του έγινε στις συναντήσεις του 1982 στο Saanen, εξετάζεται το θέμα της ανθρώπινης συνείδησης. Στο ΕΠΙΜΕΤΡΟ, μέσα από μια συζήτηση η οποία έγινε στο Gstaad της Ελβετίας στις 28 Ιουλίου 1984, περιγράφεται η αίσθηση εκείνου που ο Κρισναμούρτι ονομάζει *the sacred*, δηλαδή *το ιερό*.

ΝΙΚΟΣ ΠΙΛΑΒΙΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Η Συνείδηση της Ανθρωπότητας»
(Απόσπασμα από ομιλία του Κρισναμούρτι το 1982)

ΚΡΙΣΝΑΜΟΥΡΤΙ (Διαβάζει μία από τις ερωτήσεις): *«Λέτε ότι είναι αναγκαία η ανατροφή μιας νέας γενιάς ανθρώπων...»* Εγώ το λέω; Δεν το λέω εγώ, η ανατροφή μιας νέας γενιάς είναι αναγκαία... Λοιπόν: *«Λέτε ότι είναι αναγκαία η ανατροφή μιας νέας γενιάς ανθρώπων και ότι αυτό είναι κάτι που θα πραγματοποιηθεί από τα άτομα που θα αλλάξουν τον εαυτό τους. Αυτό είναι κάτι που μοιάζει σχεδόν αδύνατο. Μπορεί όντως η αλλαγή ελάχιστων και μόνο ανθρώπων να επηρεάσει την ανθρώπινη συνείδηση στο σύνολό της;»*

Μάλιστα... Καταλάβατε την ερώτηση; Προφανώς είναι αναγκαία η ύπαρξη μιας νέας γενιάς ανθρώπων, κάτι που εξαρτάται από την εκπαίδευση και άλλους παράγοντες. Μοιάζει, όμως, σχεδόν αδύνατο να βασιστεί σε όλα τα ανθρώπινα πλάσματα η δημιουργία μιας καινούργιας κοινωνίας, ενός καινούργιου πολιτισμού. Και αφού αυτό μοιάζει αδύνατο, μπορεί να επηρεάσει την ανθρώπινη συνείδηση στο σύνολό της η μεταμόρφωση λίγων ανθρώπων; Λίγων ανθρώπων, όχι κάποιας ελίτ, αν και δεν ξέρω γιατί πρέπει να φοβάται κανείς να χρησιμοποιεί τη λέξη «ελίτ», οι λίγοι αποτελούν πάντα μια ελίτ.

Οι επιστήμονες, βιολόγοι και άλλοι, κάνουν έρευνες σχετικά με αυτό το θέμα σε κάποιες κατηγορίες ζώων –σε μια ομάδα ποντικών ή λύκων–, κάνουν έρευνες για να δουν αν, αλλάζοντας τη συνείδη-

ση ενός ζώου της ομάδας, επηρεάζεται η συνείδηση όλης της ομάδας. Κάνουν πειράματα προκειμένου να το διαπιστώσουν αυτό.*

* Αναφέρεται σε ένα πείραμα σχετικό με το ομαδικό υποσυνείδητο, που είχε πραγματοποιηθεί από επιστήμονες στη δεκαετία του '70 και που ο ίδιος το περιγράφει αλλού ως εξής: «Δεν ξέρω αν έχετε διαβάσει για ένα πείραμα που έγινε τα τελευταία χρόνια. Κάποιοι επιστήμονες έκλεισαν μία οικογένεια ποντικών –πατέρα, μητέρα και τα δύο μικρά τους– σε ένα ντεπόζιτο νερού με δύο ανοίγματα, το ένα σκοτεινό και το άλλο φωτεινό. Το τελευταίο δεν οδηγούσε έξω, κι όταν πλησίαζαν εκεί τα ποντίκια δέχονταν μια ελαφριά ηλεκτρική εκκένωση, ενώ η έξοδος διαφυγής ήταν από το σκοτεινό άνοιγμα. Το πείραμα έγινε πρώτα στην Αγγλία, μετά στην Αυστραλία και κατόπιν στην Αμερική, κάθε φορά με διαφορετικά πειραματόζωα και από διαφορετικούς επιστήμονες οι οποίοι, μέχρι να τελειώσει το πείραμα, δεν είχαν καμία επικοινωνία μεταξύ τους κι έτσι δεν αντάλλαζαν πληροφορίες. Το πείραμα γινόταν με τον εξής τρόπο: Έβαζαν τους τέσσερις ποντικούς μέσα στο σκοτεινό ντεπόζιτο και άρχιζαν να το γεμίζουν με νερό. Τα δύο μεγαλύτερα ποντίκια –μαμά και μπαμπάς– έτρεχαν προς το άνοιγμα που είχε φως, προφανώς γιατί στο υποσυνείδητό τους υπήρχε η πληροφορία ότι άνοιγμα με φως σημαίνει “έξοδος”. Μόλις, όμως, πλησίαζαν εκεί, δέχονταν αμέσως την ηλεκτρική εκκένωση και απομακρύνονταν. Ύστερα από κάμποση ώρα –γύρω στα 30 λεπτά– και επαναλαμβανόμενες αποτυχημένες προσπάθειες να βγουν από το άνοιγμα με το φως, τα μικρά ποντίκια ήταν εκείνα που ανακάλυπταν τελικά ότι η έξοδος ήταν από το σκοτεινό άνοιγμα. Στο επόμενο πείραμα στην Αυστραλία, μετά από πολύ καιρό, το οποίο πραγματοποίησαν –όπως προαναφέραμε– άλλοι επιστήμονες με άλλα ποντίκια, αφού το ντεπόζιτο άρχιζε να γεμίζει με νερό, έπειτα από λιγότερες προσπάθειες αυτή τη φορά και σε λιγότερη ώρα –γύρω στα 15 λεπτά–, πάλι τα μικρά ποντίκια ανακάλυψαν πριν από τους γονείς τους –που παιδεύονταν προσπαθώντας να βγουν από το φωτεινό άνοιγμα– ότι η έξοδος από το ντεπόζιτο γινόταν από το σκοτεινό άνοιγμα, και βγήκαν όλοι από εκεί. Την τρίτη φορά που έγινε το πείραμα κάπου στην Αμερική, πολλούς μήνες αργότερα, μόλις άρχισε το ντεπόζιτο να γεμίζει με νερό όλα τα ποντίκια –γονείς και παιδιά–, χωρίς να καθυστερήσουν καθόλου, έτρεξαν αμέσως προς το σκοτεινό άνοιγμα και βγήκαν έξω. Το καταλαβαίνετε; Είναι πολύ απλό. Οι επιστήμονες που έκαναν το πείραμα ανακάλυψαν ότι υπάρχει ομαδική συνείδηση. Καταλαβαίνετε; Η ομαδική συνείδηση υπάρχει κι επομένως, όταν ένα ποντίκι μάθει κάτι, αυτό που μάθαινε μεταφερόταν στη συνείδηση όλων. Οπότε καταλαβαίνετε... Είναι πολύ ενδιαφέρον... Δείτε πώς λειτουργεί σε εμάς. Δεν βλέπουμε

Συζητούσαμε προχθές το θέμα με κάποιους επιστήμονες. Λέγαμε, δηλαδή, ότι στις ομάδες κάποιων ειδών, όπως είναι οι λύκοι ας πούμε, εάν ένα μέλος της ομάδας έχει κάποια αναμφοισβήτητη εμπειρία, αυτή επιδρά συνολικά στα υπόλοιπα μέλη της ομάδας. Είναι πολύ σημαντικό να το καταλάβετε αυτό. Εάν κάποιος από εσάς, ως εκπρόσωπος του ανθρώπινου είδους, αλλάξει βαθιά και ριζικά μέσα του, φυσιολογικά θα επηρεάσει την ανθρώπινη συνείδηση εν γένει, επειδή εκπροσωπεί όλη την ανθρωπότητα, επειδή η συνείδησή του είναι και η συνείδηση κάθε άλλου ανθρώπινου πλάσματος, μια συνείδηση που είναι γεμάτη συγκρούσεις, πόνο, ανησυχία, μοναξιά, δυστυχία, βάσανα. Δηλαδή, η συνείδησή σου δεν είναι μόνο δική σου, είναι η συνείδηση του ανθρώπινου είδους. Αυτό σημαίνει ότι ο καθένας μας, ως ένα ανθρώπινο πλάσμα, εκπροσωπεί όλη την ανθρωπότητα, κι αυτή είναι μια εκπληκτική αλήθεια.

Τώρα, εάν γίνει πραγματικά μέσα σας μία αλλαγή, θα επηρεάσετε συνολικά την ανθρώπινη συνείδηση. Όλοι οι μεγάλοι δολοφόνοι της ανθρωπότητας, αυτοί που τους αποκαλούν «Μεγάλους», οι πολεμικοί ηγέτες που προσπάθησαν να κατακτήσουν τον κόσμο –από τον Τζένγκις Χαν έως τους πιο σύγχρονους– έχουν επηρεάσει τη συνείδηση της ανθρωπότητας, έτσι δεν είναι; Προφανώς. Εσείς κι εγώ μπορεί να μην έχουμε πολεμήσει σε κάποιον κανονικό πόλεμο, αλλά ο πόλεμος βρίσκεται στη συνείδηση του ανθρώπινου είδους· οι άνθρωποι σκοτώνουν, σκοτώνουν ασταμάτητα, όχι μόνο τις φάλαινες και τα μωρά της φώκιας, αλλά και ο ένας τον άλλο. Ο φόνος αποτελεί μέρος της συνείδησής μας. Τώρα,

αμέσως κάτι που είναι αλήθεια. Χρειαζόμαστε χρόνο. Έπειτα κάποιοι μαθαίνουν πιο γρήγορα κι αυτό μεταφέρεται γενετικά. Λέμε, λοιπόν, ότι αν μεταμορφωθείς μέσα σου, αυτό μεταδίδεται στο σύνολο της συνείδησης της ανθρωπότητας. Καταλαβαίνετε;»

Brockwood Park, 2nd Public Question & Answer Meeting, 3rd September 1981

αν συνειδητοποιήσεις ότι το να σκοτώνεις είναι σε οποιαδήποτε περίπτωση κάτι απεχθές, εννοώ κάτι ανίερο, τότε δεν παίρνεις πια μέρος σε αυτόν το σκοτωμό. Και μη μου πείτε: «Καλά, και όταν τρώω το κουνουπίδι δεν το σκοτώνω;» Εδώ δεν μιλάμε για κουνουπίδια ή ντομάτες, μιλάμε για ανθρώπινα πλάσματα που σκοτώνουν το ένα το άλλο. Αν εσείς, λοιπόν, ως ανθρώπινα πλάσματα τα οποία, ως μέλη της ανθρωπότητας, είστε και ολόκληρη η ανθρωπότητα, όπως το χέρι σας είναι μέλος όλου του σώματός σας, αν αλλάξετε ριζικά –όχι το χτένισμά σας, αλλά μέσα σας, σε βάθος–, τότε φυσιολογικά θα επηρεάσετε όλο το ανθρώπινο είδος.

Έτσι, λοιπόν, γεννιέται το ερώτημα: «Ως ανθρώπινα πλάσματα θα το κάνετε αυτό ή απλώς θα συνεχίσετε, τη μια μέρα μετά την άλλη, να επαναλαμβάνετε το ίδιο παλιό μοντέλο και να λέτε “σάμπως, άμα αλλάξω εγώ, θα τελειώσουν ποτέ οι πόλεμοι;”» Αυτό, ξέρετε, είναι το πρόβλημά μας. Οι πόλεμοι θα τελειώσουν όταν τελειώσετε εσείς με τον πόλεμο. Ελπίζω, λοιπόν, από τα βάθη της καρδιάς μου, ότι υπάρχει μια τέτοια ομάδα ανθρώπων, ότι υπάρχουν τέτοιοι άνθρωποι στον κόσμο. Κι αν αυτοί αλλάξουν ολοκληρωτικά μέσα τους, αυτό θα επηρεάσει την ανθρώπινη συνείδηση στο σύνολό της.

3rd Public Question & Answer Meeting, Saanen, 1982

1

Ο ρόλος της εκπαίδευσης

Αναρωτιέμαι αν πραγματικά έχουμε κάνει ποτέ στον εαυτό μας την ερώτηση: «Τι σημαίνει εκπαίδευση;» Πρόκειται για μία πολύ σοβαρή ερώτηση, όχι μόνο για όσους από εσάς είστε μαθητές, αλλά και για όσους είστε γονείς, για όσους είστε δάσκαλοι, αλλά και για οποιονδήποτε αγαπά αυτήν τη γη. Γιατί πηγαίνουμε στο σχολείο; Γιατί μαθαίνουμε διάφορα πράγματα, γιατί δίνουμε εξετάσεις και συγκρινόμαστε μεταξύ μας, γιατί θέλουμε να πάρουμε καλύτερους βαθμούς; Τι σημαίνει αυτή η λεγόμενη εκπαίδευση και για ποιο λόγο γίνεται όλη αυτή η ιστορία; Γιατί αγωνιζόμαστε να μορφωθούμε; Απλώς για να περνάμε τις εξετάσεις και μετά να βρούμε μια δουλειά; Ή ο ρόλος της εκπαίδευσης είναι να μας προετοιμάσει όσο είμαστε νέοι ώστε να κατανοήσουμε τη διαδικασία της ζωής στο σύνολό της; Το να έχεις μια δουλειά για να κερδίζεις το ψωμί σου είναι σίγουρα απαραίτητο, αλλά αυτό είναι το παν στη ζωή; Μόνο γι' αυτό εκπαιδεύομαστε; Σίγουρα η ζωή δεν είναι μόνο η δουλειά, το επάγγελμα· η ζωή είναι κάτι εκπληκτικά πλατύ και βαθύ, είναι ένα μεγάλο μυστήριο, ένα αχανές πεδίο μέσα στο οποίο εκπληρώνουμε το σκοπό μας ως ανθρώπινα πλάσματα. Αν προετοιμαζόμαστε μόνο για να κερδίζουμε το ψωμί μας, θα χάσουμε όλο το νόημα της ζωής. Και το να κατανοήσετε τι είναι η ζωή είναι πολύ πιο σημαντικό από το να προετοιμάζε-

στε απλώς για εξετάσεις και να γίνετε πολύ καλοί στα μαθηματικά, στη φυσική ή σ' όποιο μάθημα θέλετε.

Είτε, λοιπόν, είστε μαθητές είτε είστε δάσκαλοι, δεν είναι σημαντικό να αναρωτηθείτε γιατί εκπαιδεύετε ή γιατί εκπαιδεύετε; Και τι σημαίνει ζωή; Δεν είναι η ζωή κάτι εκπληκτικό; Τα πουλιά, τα λουλούδια, τα ανθισμένα δέντρα, ο ουρανός, τα άστρα, τα ποτάμια με τα ψάρια τους – όλα αυτά είναι η ζωή. Ζωή είναι και ο φτωχός και ο πλούσιος; ζωή είναι ο ασταμάτητος πόλεμος ανάμεσα σε ομάδες, φυλές και έθνη; ζωή είναι ο διαλογισμός, ζωή είναι αυτό που ονομάζουμε θρησκεία και είναι επίσης τα λεπτά, κρυφά πράγματα που βρίσκονται μέσα στο νου – οι επιθυμίες, οι φιλοδοξίες, τα πάθη, οι φόβοι, οι προσδοκίες και τα άγχη. Όλα αυτά και πολύ περισσότερα ακόμη είναι η ζωή, αλλά συνήθως προετοιμαζόμαστε για να κατανοήσουμε μόνο κάποια μικρή γωνιά της. Περνάμε διάφορες εξετάσεις, βρίσκουμε κάποια δουλειά, παντρευόμαστε, κάνουμε παιδιά και μετά γινόμαστε όλο και πιο πολύ σαν μηχανές. Συνεχίζουμε να είμαστε γεμάτοι φόβους, άγχη, να φοβόμαστε τη ζωή. Ο ρόλος, λοιπόν, της εκπαίδευσης είναι να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε όλη τη διαδικασία της ζωής ή απλώς να μας προετοιμάσει για κάποιο επάγγελμα, για την καλύτερη δουλειά που θα μπορούσαμε να έχουμε;

Τι πρόκειται να συμβεί σε όλους εσάς –εδώ, αλλά και έξω, στον κόσμο– όταν μεγαλώσετε και γίνετε άντρες και γυναίκες; Έχετε αναρωτηθεί ποτέ τι θα κάνετε όταν μεγαλώσετε; Το πιο πιθανό είναι ότι θα παντρευτείτε και, προτού καλά καλά το καταλάβετε, θα γίνετε μητέρες και πατέρες και θα βρεθείτε δεμένοι χειροπόδαρα με κάποια δουλειά ή με την κουζίνα, κι έτσι θα χάσετε σιγά σιγά τη ζωντάνια σας. Αυτή, λοιπόν, πρόκειται να είναι όλη κι όλη η δική σας η ζωή; Έχετε κάνει ποτέ αυτό το ερώτημα στον εαυτό σας; Δεν θα έπρεπε να το κάνετε; Θα μου πείτε ίσως ότι η οικογένειά σας είναι πλούσια και ότι έχετε ήδη εξασφαλισμένη μια πολύ κα-

λή θέση στην επιχείρηση του πατέρα σας, που θα σας προσφέρει άνεση, ή ότι μπορεί να κάνετε έναν πλούσιο γάμο· αλλά κι εκεί θα μαραζώσετε, θα φθαρείτε. Το καταλαβαίνετε αυτό;

Σίγουρα, η εκπαίδευση δεν έχει νόημα αν δεν σε βοηθάει να κατανοήσεις το τεράστιο πεδίο της ζωής, με όλες τις αποχρώσεις της, την εκπληκτική ομορφιά της, τις λύπες της και τις χαρές της. Μπορεί να πάρεις διάφορα πτυχία, να προσθέσεις τίτλους δίπλα στο όνομά σου και να πιάσεις μια πολύ καλή δουλειά. Και μετά; Τι νόημα έχει όλη αυτή η ιστορία, αν στο μεταξύ ο νους σου γίνει νωθρός, βαριεστημένος, κουτός; Όσο είστε νέοι, λοιπόν, δεν θα έπρεπε να ψάξετε να βρείτε ποιο είναι το νόημα της ζωής; Και ο αληθινός ρόλος της εκπαίδευσης δεν είναι να καλλιεργήσει μέσα σας τη νοημοσύνη που θα σας βοηθήσει να βρείτε την απάντηση σε αυτό το πρόβλημα; Ξέρετε τι είναι νοημοσύνη; Είναι, σίγουρα, η ικανότητα να σκέφτεσαι ελεύθερα, χωρίς φόβο, χωρίς συνταγές σκέψης, έτσι ώστε ν' αρχίσεις να ανακαλύπτεις από μόνος σου τι είναι πραγματικό, τι είναι αληθινό. Αλλά αν είσαι φοβισμένος δεν θα έχεις ποτέ νοημοσύνη. Οποιαδήποτε μορφή φιλοδοξίας, επιτυχίας, είτε σε πνευματικό επίπεδο είτε σε υλικό, θρέφει το άγχος, το φόβο. Έτσι η φιλοδοξία δεν σε βοηθά να έχεις ένα νου καθαρό, απλό, ευθύ και, επομένως, με νοημοσύνη.

Είναι πραγματικά πολύ σημαντικό, ξέρετε, όσο είναι κανείς μικρός, έφηβος, να ζει σε ένα περιβάλλον όπου δεν υπάρχει φόβος. Οι περισσότεροι από εμάς, μεγαλώνοντας, νιώθουμε φοβισμένοι· φοβόμαστε τη ζωή, φοβόμαστε μήπως χάσουμε τη δουλειά μας, φοβόμαστε την παράδοση, φοβόμαστε τι θα πει ο κόσμος ή τι θα πει η γυναίκα μας ή ο άντρας μας, φοβόμαστε το θάνατο. Οι περισσότεροι από εμάς νιώθουμε τον έναν ή τον άλλο φόβο, όμως όπου υπάρχει φόβος δεν υπάρχει νοημοσύνη. Και είναι δυνατόν όλοι μας, όσο είμαστε νέοι, να βρεθούμε σ' ένα περιβάλλον όπου δεν υπάρχει φόβος αλλά, αντιθέτως, μια ατμόσφαιρα ελευθερίας

– όχι ελευθερία να κάνεις ό,τι σου αρέσει, αλλά ελευθερία προκειμένου να κατανοήσεις την όλη διαδικασία της ζωής; Η ζωή είναι πραγματικά πολύ όμορφη, δεν είναι αυτό το άσχημο πράγμα που την έχουμε καταντήσει. Και μπορείς να εκτιμήσεις τον πλούτο της, το βάθος της, την εκπληκτική ομορφιά της μόνο όταν επαναστατείς εναντίον όλων –εναντίον της οργανωμένης θρησκείας, εναντίον της παράδοσης, εναντίον της τωρινής σάπιας κοινωνίας–, έτσι ώστε εσύ ο ίδιος, ως ένας απλός άνθρωπος, να βρεις τι είναι αλήθεια. Αληθινή εκπαίδευση είναι να μάθεις να μην προσαρμόζεσαι, να μην υποτάσσεσαι, να μη μιμείσαι, αλλά να ανακαλύπτεις ο ίδιος την αλήθεια – *αυτό* είναι εκπαίδευση, έτσι δεν είναι; Είναι πολύ εύκολο να συμμορφώνεσαι με αυτά που σου λένε η κοινωνία, οι γονείς σου, οι καθηγητές σου. Αυτός είναι ένας εύκολος και ασφαλής τρόπος για να επιβιώνεις, αλλά δεν είναι ζωή, γιατί έχει μέσα του φόβο, φθορά, θάνατο. Το να ζεις σημαίνει να ανακαλύπτεις ο ίδιος τι είναι αλήθεια, κι αυτό μπορείς να το κάνεις μόνο όταν υπάρχει ελευθερία, όταν υπάρχει αδιάκοπη επανάσταση μέσα σου.

Ωστόσο, δεν σας ενθαρρύνουν να το κάνετε αυτό. Κανένας δεν σας λέει να αμφισβητείτε, να βρείτε μόνοι σας τι είναι Θεός, γιατί αν επαναστατήσετε θα γίνετε επικίνδυνοι για όλο αυτό που είναι ψεύτικο. Οι γονείς σας και η κοινωνία θέλουν να ζήσετε με ασφάλεια, και εσείς επίσης θέλετε να ζήσετε με ασφάλεια. Αλλά αυτό που γενικώς εννοούν λέγοντας ασφάλεια είναι μια ζωή γεμάτη μίμηση, κι επομένως φόβο. Σίγουρα, ο ρόλος της εκπαίδευσης είναι να βοηθήσει τον καθένα μας να ζήσει ελεύθερα και χωρίς φόβο, έτσι δεν είναι;

Ξέρετε πόσο εκπληκτικό θα ήταν να μην υπήρχε καθόλου φόβος στον κόσμο; Και *πρέπει* να μην υπάρχει καθόλου φόβος στον κόσμο, γιατί βλέπουμε ότι η ανθρωπότητα έχει παγιδευτεί σε ασταμάτητους πολέμους που τους καθοδηγούν οι πολιτικοί, οι οποίοι

το μόνο που αναζητούν πάντα είναι η δύναμη της εξουσίας· είναι μια ανθρωπότητα δικηγόρων, αστυνομικών και στρατιωτικών, φιλόδοξων αντρών και γυναικών που θέλουν να είναι «κάποιοι» και βρίσκονται σε διαρκή διαμάχη μεταξύ τους για να το πετύχουν. Έπειτα υπάρχουν και οι λεγόμενοι άγιοι, οι γκουρού και διδάσκαλοι διαφόρων θρησκειών με τους οπαδούς τους, που κι αυτοί αναζητούν εξουσία, μια θέση στην επίγεια ή στη μετά θάνατον ζωή. Είναι ένας τρελός κόσμος σε πλήρη σύγχυση, στον οποίο οι κομμουνιστές μάχονται τους καπιταλιστές, οι σοσιαλιστές αντιστέκονται και στους δύο και όλοι στρέφονται εναντίον κάποιου άλλου καθώς αγωνίζονται προκειμένου να έχουν μια σίγουρη δουλειά, μια θέση που θα τους εξασφαλίσει δύναμη ή βόλεμα. Η ανθρωπότητα σπαράσσεται από αλληλοσυγκρουόμενα πιστεύω, από ταξικές διαφορές, από εθνικιστικές διαιρέσεις, από όλα τα είδη ανοησίας και σκληρότητας – αυτή είναι η ανθρωπότητα στην οποία εκπαιδεύστε να μοιάσετε και να ενσωματωθείτε. Ενθαρρύνετε να προσαρμοστείτε στο σύστημα αυτής της ολέθριας κοινωνίας, και οι γονείς σας θέλουν να το κάνετε αυτό, κι εσείς το θέλετε επίσης.

Ο ρόλος της εκπαίδευσης είναι απλώς να σας βοηθήσει να προσαρμοστείτε στο μοντέλο αυτής της σαπισμένης κοινωνικής δομής ή να σας κάνει ελεύθερους, ολοκληρωτικά ελεύθερους, έτσι ώστε, μεγαλώνοντας, να δημιουργήσετε μια διαφορετική κοινωνία, έναν καινούργιο κόσμο; Επομένως, ελεύθεροι πρέπει να είμαστε τώρα, όχι κάπου στο μακρινό μέλλον, γιατί τότε μπορεί να καταστραφούμε όλοι. Πρέπει εμείς, οι μεγαλύτεροι, να δημιουργήσουμε άμεσα ένα ελεύθερο περιβάλλον έτσι ώστε να μπορείτε εσείς οι νέοι, ζώντας σ' αυτό, ν' ανακαλύψετε μόνοι σας ποια είναι η αλήθεια· έτσι ώστε να έχετε τη νοημοσύνη που θα σας καταστήσει ικανούς ν' αντιμετωπίσετε την κοινωνία και να την κατανοήσετε, κι όχι απλώς να προσαρμοστείτε σ' αυτή· έτσι ώστε βαθιά μέσα σας να βρίσκεστε πάντα –όχι μόνο όσο είστε νέοι– σε συνεχή

ψυχολογική επανάσταση, που είναι η μόνη πραγματική επανάσταση, γιατί μόνο εκείνοι που βρίσκονται σε συνεχή εσωτερική επανάσταση ανακαλύπτουν τι είναι αληθινό, όχι ο άνθρωπος που προσαρμόζεται, που ακολουθεί κάποια παράδοση. Μόνο όταν ερευνάς διαρκώς, παρατηρείς διαρκώς, μαθαίνεις διαρκώς, μόνο τότε θα βρεις την αλήθεια, το Θεό ή την αγάπη. Και δεν μπορείς να ερευνάς, να παρατηρείς, να μαθαίνεις, δεν μπορείς να έχεις βαθιά επίγνωση αν φοβάσαι. Σίγουρα, λοιπόν, ο ρόλος της εκπαίδευσης είναι να ξεριζώσει, εσωτερικά αλλά και εξωτερικά, το φόβο που καταστρέφει την ανθρώπινη σκέψη, τις ανθρώπινες σχέσεις και την αγάπη.

Ερώτηση (Μαθητής): Αν όλοι οι άνθρωποι επαναστατούσαν, δεν νομίζετε ότι θα επικρατούσε χάος στον κόσμο;

Κρισναμούρτι: Ακούστε πρώτα την ερώτηση, γιατί είναι πολύ σημαντικό να καταλάβουμε την ερώτηση και όχι απλώς να περιμένουμε κάποια απάντηση. Η ερώτηση είναι: «Αν όλοι οι άνθρωποι επαναστατούσαν, δεν θα βρισκόταν ο κόσμος σε χάος;» Δηλαδή, η σημερινή κοινωνία βρίσκεται σε τέτοια τάξη, που το χάος της θα ήταν αποτέλεσμα της εσωτερικής επανάστασης του καθένα; Δεν επικρατεί *τώρα* χάος; Είναι τα πάντα αγνά και ωραία; Ζουν όλοι ευτυχισμένα, χωρίς στερήσεις, πλουσιοπάροχα; Δεν έχει στραφεί ο άνθρωπος ενάντια στον άνθρωπο; Δεν υπάρχουν φιλοδοξία, σκληρός ανταγωνισμός; Ο κόσμος, λοιπόν, βρίσκεται ήδη σε χάος, αυτό είναι το πρώτο πράγμα που πρέπει να συνειδητοποιήσει κανείς. Μην παίρνετε ως δεδομένο ότι υπάρχει τάξη στην κοινωνία, μην υπνωτίζεστε από τις λέξεις. Είτε στην Ευρώπη, είτε στην Αμερική, είτε στη Ρωσία, ο κόσμος βρίσκεται σε πορεία παρακμής. Αν δεις την παρακμή, βρίσκεσαι μπροστά σε μια πρόκληση: την πρόκληση να βρεις τρόπο να λύσεις αυτό το άμεσο πρόβλημα. Και εκείνο που είναι σημαντικό είναι πώς θα ανταποκριθείς σ' αυτή την πρό-

κληση, έτσι δεν είναι; Αν ανταποκριθείς ως Ινδός ή βουδιστής, χριστιανός ή κομμουνιστής, τότε η ανταπόκρισή σου είναι πολύ περιορισμένη – και τότε δεν είναι καν ανταπόκριση. Η ανταπόκρισή σου μπορεί να είναι πλήρης, αυτή που χρειάζεται, μόνο αν δεν σκέφτεσαι ως Ινδός ή κομμουνιστής ή καπιταλιστής, αλλά ως ένα ανθρώπινο πλάσμα που προσπαθεί να λύσει το πρόβλημα, και δεν θα μπορέσεις να το λύσεις αν εσύ ο ίδιος δεν επαναστατήσεις ενάντια σε όλη αυτή την κατάσταση, ενάντια στην απληστία της φιλοδοξίας, στην οποία βασίζεται η κοινωνία. Όταν εσύ ο ίδιος δεν είσαι φιλόδοξος, δεν είσαι γαντζωμένος στην προσωπική σου ασφάλεια, τότε μόνο μπορείς να ανταποκριθείς στην πρόκληση και να δημιουργήσεις έναν καινούργιο κόσμο.

Ερώτηση (Μαθητής): Το να επαναστατείς, το να μαθαίνεις και το να αγαπάς είναι τρεις διαφορετικές διαδικασίες ή γίνονται ταυτόχρονα;

Κρισιναμούρτι: Φυσικά και δεν είναι τρεις διαφορετικές διαδικασίες· είναι μία ενιαία. Βλέπετε, είναι πολύ σημαντικό ν' ανακαλύψετε τι σημαίνει αυτή η ερώτηση. Αυτή η ερώτηση βασίζεται στη θεωρία, όχι στην πράξη· είναι απλώς λεκτική, διανοητική, οπότε δεν έχει καμία αξία. Ένας άνθρωπος που δεν φοβάται, που είναι πραγματικά επαναστατημένος, που παλεύει να ανακαλύψει τι σημαίνει να μαθαίνεις και ν' αγαπάς, ένας τέτοιος άνθρωπος δεν ρωτά αν είναι μία διαδικασία ή τρεις. Είμαστε πολύ έξυπνοι στα λόγια και νομίζουμε ότι, δίνοντάς τους διάφορες ερμηνείες, έχουμε λύσει το πρόβλημα. Ξέρετε τι σημαίνει μαθαίνω; Εκτός από το δάσκαλο στα τεχνολογικά μαθήματα, όπως η φυσική, τα μαθηματικά, η χημεία, η βιολογία κ.λπ., εκτός από το δάσκαλο σε αυτά, υπάρχει και ο «ψυχολογικός δάσκαλος». Ξέρετε τι σημαίνει μαθαίνω για τον εαυτό μου, για τη ζωή; Όταν πραγματικά μαθαίνεις, μαθαίνεις σε όλη σου τη ζωή και δεν υπάρχει κανένας συγκεκριμένος δάσκαλος από τον οποίο μαθαίνεις. Τότε τα πάντα είναι

δάσκαλός σου: ένα νεκρό φύλλο, ένα πουλί που πετάει, μια μυρωδιά, ένα δάκρυ, ο πλούσιος και ο φτωχός, κάποιος που κλαίει, το χαμόγελο μιας γυναίκας, η υπεροψία ενός ανθρώπου. Μαθαίνεις από τα πάντα, οπότε δεν υπάρχει καθοδηγητής, ούτε φιλόσοφος, ούτε γκουρού, ούτε δάσκαλος. Η ίδια η ζωή είναι ο δάσκαλός σου και βρίσκεσαι σε μια κατάσταση ασταμάτητης μάθησης.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Είναι αλήθεια ότι η κοινωνία βασίζεται στη φιλοδοξία για την απόκτηση διαφόρων πραγμάτων, αλλά αν δεν είχαμε φιλοδοξίες δεν θα παρακμάζαμε;

Κρισμαμούρι: Αυτή η ερώτηση είναι πραγματικά πολύ σημαντική και χρειάζεται μεγάλη προσοχή.

Ξέρετε τι είναι προσοχή; Ας το δούμε. Μέσα στην τάξη, στο σχολείο, ο δάσκαλος σου λέει να προσέχεις όταν σε πιάνει να κοιτάξεις έξω από το παράθυρο ή να τραβάς τα μαλλιά κάποιου. Που σημαίνει τι; Ότι δεν σ' ενδιαφέρει το μάθημα που γίνεται, κι έτσι ο δάσκαλος σ' αναγκάζει να δώσεις την προσοχή σου, που στην ουσία δεν είναι προσοχή. Η προσοχή έρχεται όταν ενδιαφέρεσαι βαθιά για κάτι, και τότε υπάρχει αγάπη στο ότι θέλεις να μάθεις τα πάντα γι' αυτό το κάτι· τότε όλος σου ο νους, όλη σου η ύπαρξη είναι εκεί. Με τον ίδιο τρόπο, λοιπόν, από τη στιγμή που βλέπεις ότι η ερώτηση «αν δεν είχαμε φιλοδοξίες, δεν θα παρακμάζαμε;» είναι πολύ σημαντική, ενδιαφέρεσαι να μάθεις όλη την αλήθεια γύρω από αυτό το θέμα.

Τώρα, ένας φιλόδοξος άνθρωπος δεν καταστρέφει τον εαυτό του; Σ' αυτό πρέπει πρώτα να απαντήσει κανείς και όχι να ρωτάει αν η φιλοδοξία είναι σωστή ή λάθος. Κοιτάξτε γύρω σας, παρατηρήστε όλους τους ανθρώπους που είναι φιλόδοξοι. Τι συμβαίνει όταν είσαι φιλόδοξος; Σκέφτεσαι τον εαυτό σου, έτσι δεν είναι; Είσαι σκληρός, πατάς πάνω σ' άλλους ανθρώπους, γιατί θέλεις να εκπληρώσεις τις φιλοδοξίες σου προσπαθώντας να γίνεις σπουδαίος,

καλλιεργώντας έτσι στην κοινωνία τη σύγκρουση ανάμεσα σ' αυτούς που πετυχαίνουν και σ' αυτούς που μένουν πίσω. Επίσης, υπάρχει μια αδιάκοπη σύγκρουση ανάμεσα σε σένα και τους άλλους που κυνηγάνε επίσης αυτό που θέλεις κι εσύ, κι αυτή η σύγκρουση συμβάλλει στο να ζεις μια δημιουργική ζωή; Το καταλαβαίνετε αυτό ή είναι πολύ δύσκολο;

Όταν κάνεις κάτι με αγάπη και για τη χαρά του ίδιου του πράγματος, τότε είσαι φιλόδοξος; Όταν κάνεις κάτι με όλο σου το είναι, όχι γιατί θέλεις να φτάσεις κάπου ή για να έχεις περισσότερο κέρδος ή μεγαλύτερη επιτυχία, αλλά απλώς και μόνο επειδή αγαπάς αυτό που κάνεις, σ' αυτό δεν υπάρχει φιλοδοξία. Σ' αυτό δεν υπάρχει ανταγωνισμός, δεν παλεύεις με κανέναν για την πρώτη θέση.

Και δεν θα έπρεπε η εκπαίδευση να σε βοηθάει ν' ανακαλύψεις τι είναι εκείνο που νιώθεις ότι το κάνεις πραγματικά με αγάπη, έτσι ώστε από την αρχή έως το τέλος της ζωής σου να εργαζόσαι για κάτι που αισθάνεσαι ότι αξίζει τον κόπο και που για σένα έχει μεγάλη σημασία; Διαφορετικά, θα είσαι δυστυχημένος για το υπόλοιπο της ζωής σου. Όταν δεν ξέρεις τι θέλεις πραγματικά να κάνεις, ο νους σου πέφτει σε μια ρουτίνα όπου υπάρχουν μόνο πλήξη, φθορά και θάνατος. Να γιατί είναι πολύ σημαντικό να ανακαλύπτεις όσο είσαι νέος τι *αγαπάς* πραγματικά να κάνεις. Και αυτός είναι ο μόνος τρόπος να δημιουργηθεί μια καινούργια μορφή κοινωνίας.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Στην Ινδία, όπως και στις περισσότερες χώρες, η εκπαίδευση ελέγχεται από την κυβέρνηση. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, είναι δυνατόν να γίνει ένα πείραμα όπως αυτό που περιγράψατε;

Κρिसनामूर्ति: Θα ήταν δυνατόν να επιβιώσει ένα τέτοιου είδους σχολείο χωρίς κυβερνητική βοήθεια; Αυτό ρωτάει ο κύριος. Βλέπει ότι τα πάντα σε όλο τον κόσμο ελέγχονται όλο και πιο πολύ από τις κυβερνήσεις, από τους πολιτικούς, από τους ανθρώπους που έχουν

εξουσία, που θέλουν να διαμορφώσουν το νου και την καρδιά μας, που θέλουν να σκεφτόμαστε με έναν ορισμένο τρόπο. Σε όλες τις χώρες οι κυβερνήσεις αποσκοπούν στον έλεγχο της εκπαίδευσης, και ο κύριος ρωτάει αν είναι δυνατόν ένα σχολείο όπως αυτό για το οποίο μιλάω να δημιουργηθεί με κυβερνητική βοήθεια.

Εσείς τι λέτε; Ξέρετε, αν θεωρείτε ότι κάτι είναι σημαντικό, ότι πραγματικά αξίζει τον κόπο, δίνετε όλη σας την καρδιά προκειμένου να το επιτύχετε, ανεξάρτητα από κυβερνήσεις και κοινωνικές επιταγές – και τότε αυτό θα γίνει. Αλλά οι περισσότεροι από εμάς δεν δίνουμε την καρδιά μας σε τίποτα, και γι' αυτό κάνουμε τέτοιες ερωτήσεις. Αν εσείς κι εγώ πιστεύαμε πραγματικά ότι μπορεί να υπάρξει ένας καινούργιος κόσμος, αν ο καθένας μας ήταν ολοκληρωτικά επαναστατημένος μέσα του, ψυχικά και πνευματικά, τότε θα δίναμε την καρδιά μας, το νου μας, το σώμα μας προκειμένου να δημιουργηθεί ένα σχολείο όπου δεν θα υπάρχει ο φόβος και όλα όσα συνεπάγεται αυτός.

Οτιδήποτε αληθινά επαναστατικό, κύριε, δημιουργείται από τους λίγους που βλέπουν τι είναι αληθινό και είναι πρόθυμοι να ζήσουν σύμφωνα μ' αυτή την αλήθεια. Αλλά για να ανακαλύψεις τι είναι αληθινό χρειάζεται απελευθέρωση από την παράδοση, που σημαίνει απελευθέρωση από όλους τους φόβους.

2

Το πρόβλημα της ελευθερίας

Θα ήθελα να κουβεντιάσουμε για το πρόβλημα της ελευθερίας. Είναι ένα πολύ περίπλοκο πρόβλημα, που χρειάζεται προσεκτική εξέταση και βαθιά κατανόηση. Ακούμε να γίνονται πολλές συζητήσεις για την ελευθερία, τη θρησκευτική ελευθερία, την ελευθερία του ατόμου και την ελευθερία να κάνει ο καθένας ό,τι του αρέσει. Έχουν γραφτεί από ειδικούς ολόκληροι τόμοι για κάθε πτυχή αυτού του προβλήματος, αλλά νομίζω ότι εμείς εδώ μπορούμε να το προσεγγίσουμε πολύ απλά και άμεσα, και ίσως έτσι οδηγηθούμε στην πραγματική λύση του.

Αναρωτιέμαι αν έχετε ποτέ σταματήσει για να παρατηρήσετε εκείνη την υπέροχη φλογερή λάμψη στα δυτικά την ώρα που βασιλεύει ο ήλιος, ενώ το ντροπαλό καινούργιο φεγγάρι βρίσκεται ακριβώς πάνω από τα δέντρα. Συνήθως εκείνη την ώρα το ποτάμι είναι πολύ ήσυχο κι έτσι όλα καθρεφτίζονται στην επιφάνειά του: η γέφυρα, το τρένο που περνά από πάνω της, το φεγγάρι και, σύντομα, όταν έχει πλέον σκοτεινιάσει, τα άστρα. Το όλο θέαμα είναι πολύ όμορφο. Και για να μπορείς να παρατηρείς, να παρακολουθείς και να δίνεις όλη σου την προσοχή σε κάτι όμορφο, ο νους σου πρέπει να είναι ελεύθερος από έγνοιες, έτσι δεν είναι; Δεν πρέπει να είναι απασχολημένος με προβλήματα, με ανησυχίες και με το να κάνει διάφορες υποθέσεις. Μόνο όταν ο νους είναι πολύ ή-

ρεμος μπορείς πραγματικά να παρατηρείς, γιατί τότε είναι ευαίσθητος, μπορεί να αντιληφθεί αυτή την εκπληκτική ομορφιά· και ίσως εδώ να βρίσκεται κάποια νύξη για το πρόβλημά μας με την ελευθερία.

Τι σημαίνει να είσαι ελεύθερος; Ελευθερία είναι να κάνεις ό,τι σε βολεύει, να πηγαίνεις όπου σου αρέσει, να γίνεται ό,τι θέλεις; Ελευθερία σημαίνει απλώς να έχεις ανεξαρτησία; Πολλοί άνθρωποι στον κόσμο είναι ανεξάρτητοι, αλλά πολύ λίγοι είναι ελεύθεροι. Η ελευθερία προϋποθέτει τεράστια νοημοσύνη, έτσι δεν είναι; Το να είσαι ελεύθερος σημαίνει να έχεις νοημοσύνη, αλλά η νοημοσύνη δεν γεννιέται επειδή θέλεις απλώς να είσαι ελεύθερος, γεννιέται μόνο όταν αρχίζεις να κατανοείς όλο το περιβάλλον σου, το κοινωνικό, το θρησκευτικό, το οικογενειακό, και τις επιρροές της παράδοσης που ορθώνονται σαν φράχτης γύρω σου. Αλλά για να κατανοήσεις τις πολλές και διάφορες επιρροές –των γονιών σου, του κράτους, της κοινωνίας, του πολιτισμού στον οποίο ανήκεις, των πιστεύω σου, της θρησκείας σου και των προλήψεών σου, της παράδοσης την οποία ακολουθείς χωρίς να το σκέφτεσαι–, για να κατανοήσεις όλες τις επιρροές και να ελευθερωθείς από αυτές, πρέπει να υπάρξει βαθιά «εν-όραση»,* όμως συνήθως παραδίνεσαι

* Insight στα αγγλικά. Έως το 1998, η «μεταφυσική» ή «παραψυχολογική» σημασία που βαραίνει στα νεοελληνικά τη λέξη «ενόραση» έκανε απαγορευτική τη χρησιμοποίησή της ως μετάφραση της λέξης «insight», αφού ο Κρισναμούρτι εννοεί κάτι εντελώς διαφορετικό, όπως δείχνουν οι εξηγήσεις και οι περιγραφές του ίδιου για το τι εννοεί όταν χρησιμοποιεί τη λέξη «insight». Έτσι είχε βρεθεί η λύση των περιφραστικών αποδόσεων της λέξης, εκτός από το βιβλίο *Το Τέλος του Χρόνου*, όπου έχει αποδοθεί με τη λέξη «έμπνευση» για τους λόγους που αναφέρονται στις υποσημειώσεις της συγκεκριμένης έκδοσης. Το 1998 κυκλοφόρησε το «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας» του Γ. Μπαμπινιώτη, όπου ερμηνεύεται με εξαιρετική ακρίβεια –όσο σε κανένα άλλο νεοελληνικό λεξικό– η λέξη «ενόραση», η ερμηνεία της δε συμπληρώνεται από ένα κείμενο σε πλαίσιο. Στο τελευταίο γίνεται φανερό ότι η πραγματική σημασία της λέξης «ενόραση» είναι

σε όλες αυτές τις επιρροές, γιατί μέσα σου φοβάσαι. Φοβάσαι μήπως δεν αποκτήσεις κάποια καλή θέση στην κοινωνία, φοβάσαι τι θα πουν οι άλλοι, φοβάσαι να μην ακολουθείς την παράδοση ή μήπως αυτό που κάνεις δεν είναι σωστό. Αλλά πραγματική ελευθερία είναι μια κατάσταση του νου στην οποία δεν υπάρχει φόβος, δεν υπάρχει κανένας ψυχολογικός εξαναγκασμός, δεν υπάρχει εσωτερική πίεση να νιώθεις σιγουριά. Οι περισσότεροι από εμάς δεν θέλουμε να νιώθουμε σιγουριά; Δεν θέλουμε να μας λένε τι υπέροχοι άνθρωποι είμαστε, πόσο όμορφοι δείχνουμε ή τι τρομερή εξυπνάδα έχουμε; Όλα αυτά μας δίνουν αυτοπεποίθηση, μια αίσθηση σπουδαιότητας. Όλοι θέλουμε να είμαστε κάποιοι – αλλά από τη

ακριβώς η ίδια με τη σημασία της λέξης «insight» όπως την εννοεί ο Κριοναμούρτι! Έτσι, με την ελπίδα ότι η χρησιμοποίησή της εδώ –και γενικότερα στα βιβλία του Κριοναμούρτι– θα συμβάλει στην αποκατάσταση της πραγματικής σημασίας της, καθιερώθηκε αυτή η ερμηνεία για την αγγλική λέξη «insight». Ακολουθεί ολόκληρο σχεδόν το λήμμα της λέξης «ενόραση» από το «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας» του Γ. Μπαμπινιώτη. Τέλος, όπου αναφέρεται στο κείμενο η λέξη «ενόραση» θα γράφεται «εν-όραση», από το αρχαίο «εν-οράν», για να υπενθυμίζεται στον αναγνώστη η σημασία με την οποία χρησιμοποιεί ο Κριοναμούρτι τη λέξη.

Ενόραση 1. η σε βάθος αντίληψη ή κατανόηση (ενός πράγματος). 2. (ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ) η κατάκτηση της γνώσης με το ασυνείδητο, χωρίς τη μεσολάβηση του λογικού ή των αισθήσεων [...] Η γνώση που προέρχεται από το **εν-οράν** (λατ. in-tueri), το «να βλέπεις μέσα σου», δηλ. η άμεση γνώση, η βιωματική, η υποκειμενική, είναι η **ενόραση**. Στην υποκειμενική, προσωπική, μέσα από ξαφνική, μη λογικά επεξεργασμένη σύλληψη, που είναι η ενόραση, αντιτίθεται η αντικειμενική *διά-μεση* (και όχι *ά-μεση*) γνώση, αυτή που βασίζεται σε εμπειρικά δεδομένα, τα οποία έχουν τύχει προσεκτικής λογικής επεξεργασίας (συλλογισμών, κρίσεων, λογικών υποθέσεων, συμπερασμάτων, αποδεικτικής διαδικασίας). Ό,τι γνωρίζουμε από *ενόραση*, συχνά είναι προϊόν «εσωτερικού φωτισμού», στιγμιαίας έμπνευσης ή σύλληψης των αισθήσεων μάλλον παρά της λογικής. Έτσι η **ενορατική** γνώση έχει, κατά κανόνα, αρνητική σημασία στην επιστήμη, αντιτιθέμενη στην αποδεικτική και αυστηρά λογική γνώση. («Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας» Γ. Μπαμπινιώτη). (Σ.τ.Μ.)

στιγμή που το θέλουμε αυτό, δεν είμαστε πλέον ελεύθεροι. Σκεφτείτε το σας παρακαλώ αυτό, γιατί εδώ βρίσκεται η άκρη του νήματος που οδηγεί στην κατανόηση του προβλήματος της ελευθερίας. Από τη στιγμή που θέλεις να είσαι κάποιος –είτε στον κόσμο της πολιτικής, της δύναμης, των αξιωμάτων και της εξουσίας είτε στο λεγόμενο πνευματικό κόσμο, όπου επιδιώκεις να γίνεις ενάρετος, ανώτερος άνθρωπος, άγιος–, από τη στιγμή που θέλεις να είσαι κάποιος, δεν είσαι πια ελεύθερος. Ο άνθρωπος που βλέπει τον παραλογισμό όλων αυτών των πραγμάτων έχει αθώα ψυχή και δεν λειτουργεί με την επιθυμία να είναι κάποιος, επομένως είναι ελεύθερος. Αν καταλάβετε την απλότητα αυτού του πράγματος, θα δείτε και την εκπληκτική ομορφιά του και το βάθος του.

Και οι εξετάσεις, τελικά, αυτόν το σκοπό έχουν: Να σ' ετοιμάσουν για να βρεις μια θέση και να σε κάνουν κάποιον. Οι τίτλοι που δίνουν τα διπλώματα, τα αξιώματα και οι γνώσεις σε ενθαρρύνουν να είσαι κάτι. Έχετε προσέξει ότι οι γονείς και οι καθηγητές σας σας λένε ότι πρέπει να είστε σημαντικοί σε κάτι στη ζωή σας και ότι πρέπει να είστε πετυχημένοι, όπως ο θεός ή ο παππούς σας; Κι εσείς προσπαθείτε να μιμηθείτε το παράδειγμα κάποιου ήρωα και να μοιάσετε σε διάφορους σημαντικούς ανθρώπους, π.χ. σε αγίους, κι έτσι δεν είστε ποτέ ελεύθεροι. Είτε ακολουθήσετε το παράδειγμα κάποιου ανθρώπου που θαυμάζετε, είτε κάποιου αγίου, είτε κάποιου συγγενή σας, είτε προσκολληθείτε σε μια συγκεκριμένη παράδοση, αυτό σημαίνει ότι έχετε μέσα σας την απαίτηση να *είστε* κάποιος· και ελευθερία υπάρχει μόνο όταν το κατανοήσετε αυτό.

Έτσι, ο πραγματικός ρόλος της εκπαίδευσης είναι να σε βοηθήσει από παιδί όχι να μιμείσαι οποιονδήποτε, αλλά να είσαι πάντα ο εαυτός σου. Κι αυτό είναι το πιο δύσκολο πράγμα που έχει να κάνει κάποιος: Είτε είσαι έξυπνος, είτε είσαι βλάκας, είτε είσαι καλός, είτε φθονερός, είτε ζηλιάρης, πρέπει να είσαι πάντα αληθι-

νός και να το κατανοείς αυτό. Είναι πολύ δύσκολο να είσαι ο εαυτός σου, γιατί νομίζεις ότι αυτό που είσαι είναι λίγο και ότι θα ήταν υπέροχο να μπορούσες να το αλλάξεις σε κάτι αξιοθαύμαστο, αλλά αυτό δεν γίνεται ποτέ. Αντιθέτως, αν δεις αυτό που πραγματικά είσαι και το κατανοήσεις, σ' αυτήν ακριβώς την κατανόηση υπάρχει μια μεταμόρφωση. Η ελευθερία, λοιπόν, βρίσκεται όχι στο να προσπαθείς να γίνεις κάτι διαφορετικό από αυτό που είσαι, όχι στο να κάνεις ό,τι σου κατέβει στο κεφάλι, όχι στο να ακολουθείς πιστά κάποια παράδοση, όσα σου λένε οι γονείς σου ή κάποιος γκουρού, αλλά στο να κατανοείς κάθε στιγμή αυτό που είσαι.

Αλλά, βλέπετε, δεν μας εκπαιδεύουν για κάτι τέτοιο. Η εκπαίδευση σε ενθαρρύνει να γίνεις τούτο ή εκείνο, αυτό όμως δεν σημαίνει κατανόηση του εαυτού σου. Ο εαυτός σου είναι κάτι πολύ περίπλοκο, δεν είναι απλώς η οντότητα που φαίνεται, είναι και κάτι κρυμμένο, που δεν φαίνεται. Είναι φτιαγμένος όχι μόνο από όλα όσα σκέφτεσαι, αλλά κι από όλα τα πράγματα που έχουν βάλει μέσα στο νου σου άλλοι άνθρωποι, τα βιβλία, οι εφημερίδες, οι πολιτικοί σου ηγέτες. Και υπάρχει η πιθανότητα να τα συνειδητοποιήσεις όλα αυτά μόνο όταν δεν θέλεις να είσαι κάποιος, όταν δεν μιμείσαι, όταν δεν είσαι οπαδός κανενός – που σημαίνει, πράγματι, ότι έχεις επαναστατήσει εναντίον της προσπάθειας που κάνουν όλοι προκειμένου να γίνουν κάποιои. Αυτή είναι η *μόνη αληθινή επανάσταση*¹ που οδηγεί σ' εκπληκτική ελευθερία. Και η καλλιέργεια αυτής της ελευθερίας είναι ο πραγματικός ρόλος της εκπαίδευσης.

Οι γονείς στο σπίτι, οι δάσκαλοι στο σχολείο και οι προσωπικές επιθυμίες του καθένα τον σπρώχνουν να ταυτιστεί με το ένα ή με το άλλο για να είναι ευτυχιμένος και ασφαλής. Αλλά για να έχει κανείς νοημοσύνη δεν πρέπει να ξετινάξει από πάνω του όλες αυτές τις επιρροές που τον σκλαβώνουν και τον συνθλίβουν;

Η ελπίδα για έναν καινούργιο κόσμο βρίσκεται σε όσους αρχί-

ζουν να βλέπουν τι είναι ψεύτικο και επαναστατούν εναντίον του, όχι μόνο στα λόγια αλλά και στην πράξη. Και γι' αυτό πρέπει να αναζητάς το σωστό είδος εκπαίδευσης· γιατί μόνο όταν μεγαλώσεις μέσα στην ελευθερία μπορείς να δημιουργήσεις έναν κόσμο που δεν θα είναι βασισμένος σε παραδοσιακές δομές ή διαμορφωμένος σύμφωνα με τα πιστεύω κάποιου φιλοσόφου ή ιδεαλιστή. Αλλά δεν μπορεί να υπάρξει ελευθερία όταν απλώς και μόνο προσπαθείς να γίνεις κάποιος ή μιμείσαι κάποιο πρότυπο.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Τι είναι νοημοσύνη;

Κρισιναμούρτι: Ας εμβαθύνουμε σιγά σιγά στην ερώτηση με υπομονή, για να ανακαλύψουμε την απάντηση. Το ν' ανακαλύπτεις δεν σημαίνει να καταλήγεις σε κάποιο συμπέρασμα. Δεν ξέρω αν βλέπετε τη διαφορά. Από τη στιγμή που βγάζεις συμπέρασμα, ασπύμε για το τι είναι νοημοσύνη, παύεις να έχεις νοημοσύνη. Αυτό κάνουν οι περισσότεροι ενήλικες; Έχουν βγάλει τα συμπεράσματά τους, οπότε έπαψαν να έχουν νοημοσύνη. Αμέσως αμέσως, λοιπόν, ανακαλύψατε κάτι: Ότι νους με νοημοσύνη είναι εκείνος που συνεχώς μαθαίνει και ποτέ δεν βγάζει συμπεράσματα.

Τι είναι νοημοσύνη; Οι περισσότεροι άνθρωποι θα αρκούνταν σε έναν ορισμό τού τι είναι νοημοσύνη. Ή θα λέγανε «καλή αυτή η ερμηνεία» ή θα προτιμούσαν τη δική τους ερμηνεία, και ένας νους που αρκείται σε κάποια ερμηνεία είναι πολύ επιφανειακός, οπότε δεν έχει νοημοσύνη.

Έχετε αρχίσει να βλέπετε ότι νους με νοημοσύνη είναι ο νους που δεν ικανοποιείται με ερμηνείες και συμπεράσματα, και επίσης δεν έχει νοημοσύνη ο νους που πιστεύει, γιατί η πίστη είναι άλλο ένα είδος συμπεράσματος. Νους με νοημοσύνη είναι ο ερευνητικός νους, ο νους που παρατηρεί, που μαθαίνει, που μελετά. Που σημαίνει τι; Ότι νοημοσύνη υπάρχει μόνο όταν δεν υπάρχει φόβος, όταν είσαι έτοιμος να επαναστατήσεις, να πας κόντρα σε

όλο το κοινωνικό οικοδόμημα προκειμένου να βρεις τι είναι Θεός ή να ανακαλύψεις την αλήθεια οποιουδήποτε πράγματος.

Η νοημοσύνη δεν είναι γνώση. Ακόμη κι αν μπορούσες να διαβάσεις όλα τα βιβλία του κόσμου, αυτό δεν θα σου έδινε νοημοσύνη. Η νοημοσύνη είναι κάτι πολύ λεπτό, δεν είναι κάτι για να στοργυλοκαθίσσεις πάνω του. Εμφανίζεται μόνο όταν καταλάβεις τη συνολική διαδικασία λειτουργίας του νου – όχι σύμφωνα με κάποιο φιλόσοφο ή δάσκαλο, αλλά με το δικό σου το νου. Ο νους σου είναι απόρροια όλης της ανθρωπότητας, και όταν το καταλάβεις αυτό δεν χρειάζεται να διαβάσεις ούτε ένα βιβλίο, γιατί ο νους σου περιέχει όλη τη γνώση του παρελθόντος της ανθρωπότητας. Η νοημοσύνη, λοιπόν, εμφανίζεται όταν κατανοήσεις τον εαυτό σου, και τον εαυτό σου θα τον κατανοήσεις μόνο σε σχέση με τον κόσμο των ανθρώπων, των πραγμάτων και των ιδεών. Η νοημοσύνη δεν είναι κάτι που μπορείς να αποκτήσεις, όπως τη μάθηση. Εμφανίζεται μαζί με τη μεγάλη εσωτερική επαναστατικότητα, δηλαδή εμφανίζεται όταν δεν υπάρχει φόβος – που σημαίνει, στην πραγματικότητα, όταν υπάρχει μια αίσθηση αγάπης. Διότι όταν δεν υπάρχει φόβος, υπάρχει αγάπη.

Αν ενδιαφέρεστε μόνο για ερμηνείες, φοβάμαι ότι θα σκεφτείτε πως δεν έχω απαντήσει στην ερώτηση. Το να ρωτάς τι είναι νοημοσύνη είναι σαν να ρωτάς τι είναι ζωή. Ζωή είναι μελέτη, παιχνίδι, σεξ, δουλειά, τσακωμοί, ζήλιες, φιλοδοξίες, αγάπη, ομορφιά, αλήθεια – η ζωή είναι τα πάντα, έτσι δεν είναι; Αλλά, βλέπετε, οι περισσότεροι από εμάς δεν έχουμε την υπομονή, έντιμα και με συνέπεια, να κάνουμε αυτή την έρευνα.

Ερώτηση (Μαθητής): Μπορεί ένας αναίσθητος νους να γίνει ευαίσθητος;

Κρισναμούρτι: Ακούστε την ερώτηση, ακούστε το νόημα που υπάρχει πίσω από τις λέξεις: «Μπορεί ένας αναίσθητος νους να γίνει ευαίσθητος;» Αν πω ότι ο νους μου είναι αναίσθητος κι αρχίσω να

προσπαθώ να τον κάνω ευαίσθητο, η ίδια η προσπάθεια να γίνει ευαίσθητος δείχνει αναισθησία. Αν όμως παραδεχτώ ότι είμαι ένας αναισθητος άνθρωπος χωρίς να θέλω να το αλλάξω αυτό, χωρίς να θέλω να προσπαθήσω να γίνω ευαίσθητος αλλά, αρχίζοντας να κατανοώ τι είναι αυτή η αναισθησία, παρατηρώντας τη στην καθημερινή μου ζωή, μέρα με τη μέρα –πόσο λαίμαργα τρώω, πόσο απότομα φέρομαι στους ανθρώπους, την υπεροψία μου, την αλαζονεία μου, την προστυχιά των συνηθειών και των σκέψεών μου–, τότε από μόνη της η παρατήρηση θα αλλάξει *αυτό που συμβαίνει*. Δείτε το αυτό, σας παρακαλώ. Παρατηρήστε το ψύχραιμα. Ομοίως, αν είμαι κουτός και πω ότι πρέπει να γίνω έξυπνος, η προσπάθεια και μόνο να γίνω έξυπνος είναι μια χειρότερη μορφή κουταμάρας, γιατί εκείνο που έχει σημασία είναι να κατανοήσω την κουταμάρα μου. Έτσι κι αλλιώς, όσο κι αν προσπαθήσω να γίνω έξυπνος η κουταμάρα μου θα παραμείνει η ίδια. Μπορεί να αποκτήσω το επιφανειακό λούστρο που δίνουν οι γνώσεις, μπορεί να έχω αποστηθίσει ολόκληρα αποσπάσματα από βιβλία διαφόρων σπουδαίων συγγραφέων και να τα επαναλαμβάνω με κάθε ευκαιρία στις συζητήσεις, αλλά και πάλι θα είμαι κουτός. Αν όμως αντιληφθώ και κατανοήσω την κουταμάρα έτσι όπως εκφράζεται στην καθημερινή μου ζωή –πώς συμπεριφερόμαι στους ανθρώπους ανάλογα με την τάξη τους και το επάγγελμά τους, πώς αντιμετωπίζω το γείτονά μου, τον φτωχό, τον πλούσιο, έναν απλό υπάλληλο–, τότε αυτή η επίγνωση διαλύει την κουταμάρα.

Δοκιμάστε το. Παρατηρήστε τον εαυτό σας καθώς μιλάτε σε κάποιον απλό εργαζόμενο που η δουλειά του είναι να εξυπηρετεί τον κόσμο, προσέξτε το μεγάλο σεβασμό τον οποίο δείχνετε σε ανθρώπους που έχουν αξιώματα ή έχετε ανάγκη και πόσο λίγο σεβασμό δείχνετε σε κάποιον που δεν έχει κανένα αξίωμα ή δεν έχει να σας προσφέρει τίποτα. Τότε αρχίζεις να ανακαλύπτεις πόσο κουτός είσαι και, κατανοώντας την κουταμάρα, γεννιούνται η νοη-

μοσύνη και η ευαισθησία. Δεν είσαι υποχρεωμένος να γίνεις ευαίσθητος. Ο άνθρωπος που προσπαθεί να γίνει κάτι είναι αποκρουστικός, αναισθητος, χοντρόπετσος.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Πώς μπορεί ένα παιδί να ανακαλύψει αυτό που είναι χωρίς τη βοήθεια των γονιών και των δασκάλων του;

Κρισμαμούρτι: Είπα εγώ ότι μπορεί ή απλώς ερμηνεύετε έτσι τα λεγόμενά μου; Ένα παιδί έχει τη δυνατότητα να ανακαλύψει πράγματα για τον εαυτό του μόνο αν το περιβάλλον στο οποίο ζει το βοηθήσει να το κάνει. Αν οι γονείς και οι δάσκαλοι νοιάζονται πραγματικά να κατανοήσει το παιδί τον εαυτό του, δεν θα του επιβάλλουν να το κάνει. Θα δημιουργήσουν ένα περιβάλλον μέσα στο οποίο, κάποια στιγμή, το παιδί θα γνωρίζει ποιο πραγματικά είναι.

Αυτή η ερώτηση αποτελεί για εσάς πρόβλημα ζωτικής σημασίας; Αν νιώθατε βαθιά μέσα σας ότι είναι σημαντικό για ένα παιδί να ανακαλύψει πράγματα για τον εαυτό του και ότι δεν μπορεί να το κάνει αυτό αν περιτριγυρίζεται από αυθεντίες που του το επιβάλλουν, δεν θα κάνατε ό,τι μπορούσατε ώστε να βρίσκεται στο σωστό περιβάλλον; Η ερώτησή σας έχει και πάλι την ίδια κλασική προσέγγιση «πες μου τι να κάνω και θα το κάνω», αντί για το «ας λύσουμε το πρόβλημα μαζί». Το πρόβλημα του πώς θα δημιουργηθεί ένα περιβάλλον στο οποίο το παιδί θα μπορεί να γνωρίσει τον εαυτό του είναι ένα πρόβλημα που τους αφορά όλους: τους γονείς, τους δασκάλους και τα ίδια τα παιδιά. Αλλά το να γνωρίσεις τον εαυτό σου δεν είναι κάτι που μπορεί να σου το επιβάλλει κάποιος, όπως δεν μπορούν να σου επιβάλλουν να έχεις κατανόηση. Κι αν αυτό είναι σημαντικό πρόβλημα για εσάς, για μένα, για τους γονείς και τους δασκάλους, τότε θα δημιουργήσουμε μαζί τα σωστά σχολεία.

Ερώτηση (Μαθητής): Υπάρχουν κάποιοι μαθητές που μου λένε ότι έχουν δει στα γύρω χωριά παράξενα φαινόμενα, όπως ανθρώπους που έχουν καταλη-

φθεί από διάφορες οντότητες, ότι φοβούνται τα φαντάσματα, τα πνεύματα κ.λπ. Κάνουν, επίσης, ερωτήσεις για το θάνατο. Τι πρέπει ν' απαντήσει κανείς σ' όλα αυτά;

Κρισμαγιούρι: Κάποια άλλη στιγμή θα εξετάσουμε τι είναι ο θάνατος. Βλέπετε, όμως, τώρα τι εκπληκτικό πράγμα είναι ο φόβος. Σ' εσάς τα παιδιά προφανώς έχουν μιλήσει για φαντάσματα οι γονείς σας, οι μεγαλύτεροι, διαφορετικά δεν θα βλέπατε φαντάσματα. Κάποιος σας έχει μιλήσει για καταλήψεις από διάφορες οντότητες. Παραείστε νέοι για να έχετε τέτοιου είδους γνώσεις. Δεν προέρχονται από δικές σας εμπειρίες, καθρεφτίζουν αυτά που σας έχουν πει οι μεγαλύτεροί σας. Και συνήθως και οι μεγαλύτεροι δεν ξέρουν τίποτε για όλα αυτά. Έχουν απλώς διαβάσει κάτι σε κάποιο βιβλίο και νομίζουν ότι έχουν καταλάβει τα πάντα. Αυτό οδηγεί σε μια εντελώς διαφορετική ερώτηση: «Υπάρχει εμπειρία που να μην έχει μολυνθεί από το παρελθόν;» Αν ζήσει κανείς μια εμπειρία με βάση κάποια άλλη που έχει βιώσει στο παρελθόν, δηλαδή μια εμπειρία μολυσμένη από το παρελθόν, τότε αυτή η εμπειρία είναι απλώς συνέχεια του παρελθόντος, κι επομένως δεν είναι καινούργια.

Τώρα, όσοι από τους μεγάλους έχετε να κάνετε με παιδιά είναι σημαντικό να μην τους επιβάλλετε τις δικές σας λαθεμένες αντιλήψεις, τις δικές σας γνώμες για φαντάσματα, τις δικές σας ιδιαίτερες ιδέες και εμπειρίες. Αυτό είναι πολύ δύσκολο να το αποφύγει κανείς, γιατί οι μεγάλοι μιλάνε πολύ για όλα αυτά τα πράγματα που δεν έχουν καμία σημασία στη ζωή, μεταδίδοντας έτσι σταδιακά τις δικές τους ανησυχίες και προκαταλήψεις, τους δικούς τους φόβους, και τα παιδιά, φυσικά, επαναλαμβάνουν ό,τι έχουν ακούσει. Είναι σημαντικό οι μεγαλύτεροι, που συνήθως δεν ξέρουν τίποτα κι οι ίδιοι γι' αυτά τα πράγματα, να μη μιλάνε μπροστά στα παιδιά αλλά, αντί γι' αυτό, να δημιουργούν μια ατμόσφαιρα στην οποία τα παιδιά θα μπορούν να μεγαλώνουν ελεύθερα και χωρίς φόβο.

3

Ελευθερία και αγάπη

Ίσως κάποιοι από εσάς δεν έχουν καταλάβει πολύ καλά όσα λέω για την ελευθερία αλλά, όπως έχω ήδη επισημάνει, είναι πολύ σημαντικό να ανοίγεσαι σε καινούργιες ιδέες, σε κάτι με το οποίο ίσως δεν είσαι εξοικειωμένος. Είναι καλό να βλέπεις ότι είναι ωραίο, αλλά πρέπει να παρατηρείς και τις ασχήμιες που υπάρχουν στη ζωή, πρέπει να έχεις επίγνωση όλων των πραγμάτων. Το ίδιο ανοιχτός πρέπει να είσαι και σε πράγματα που ίσως δεν καταλαβαίνεις απόλυτα, γιατί όσο πιο πολύ σκέφτεσαι και στοχάζεσαι πάνω σ' αυτά τα θέματα, που μπορεί να είναι κάπως δυσνόητα για σένα, τόσο πιο ικανός γίνεσαι να ζεις τον πλούτο της ζωής.

Δεν ξέρω αν κάποιοι από εσάς έχουν προσέξει, νωρίς το πρωί, το φως του ήλιου που πέφτει πάνω στα νερά. Πόσο εξαιρετικά απαλό είναι αυτό το φως και πώς χορεύουν τα σκοτεινά ακόμη νερά, με το πρωινό αστέρι να κρέμεται πάνω από τα δέντρα, το μοναδικό αστέρι που έχει μείνει στον ουρανό! Έχετε προσέξει ποτέ τίποτε από όλα αυτά; Ή έχετε πολλή δουλειά, είστε πολύ απασχολημένοι με τις υποχρεώσεις της καθημερινότητας, κι έτσι ξεχνάτε την ομορφιά αυτής της γης –αυτής της γης όπου πρέπει όλοι μας να ζήσουμε– ή δεν την προσέξατε ποτέ; Είτε λεγόμαστε κομμουνιστές είτε καπιταλιστές, ινδουιστές ή βουδιστές, μωαμεθανοί ή χριστιανοί, είτε είμαστε τυφλοί και δυστυχημένοι είτε υγιείς κι

ευτυχισμένοι, αυτή η γη ανήκει σε όλους μας. Καταλαβαίνετε; Είναι η γη όλων μας, όχι κάποιων. Δεν είναι η γη μόνο των πλούσιων, δεν ανήκει αποκλειστικά στους πανίσχυρους ηγέτες, στους μεγαλοκτηματίες, είναι η γη μας, δική σας και δική μου, που δεν είμαστε τίποτα, κι ωστόσο ζούμε πάνω σ' αυτή τη γη και πρέπει να συνυπάρχουμε όλοι. Είναι ο κόσμος των φτωχών και των πλούσιων, των αγράμματων και των μορφωμένων, είναι ο κόσμος *μας*, και νομίζω ότι είναι πολύ σημαντικό να το νιώθουμε αυτό και να αγαπάμε τη γη, όχι ευκαιριακά κάποιο ήσυχο πρωινό, αλλά όλη την ώρα. Θα νιώσουμε ότι είναι ο κόσμος μας και θα τον αγαπήσουμε μόνο όταν καταλάβουμε τι είναι ελευθερία.

Στην εποχή μας η ελευθερία θεωρείται το πιο σημαντικό πράγμα που υπάρχει, αλλά δεν ξέρουμε τι σημαίνει αυτό. Θα θέλαμε να είμαστε ελεύθεροι, αλλά αν προσέξετε θα δείτε ότι όλοι –ο δάσκαλος, ο γονιός, ο δικηγόρος, ο αστυφύλακας, ο ιερέας, ο στρατιώτης, ο επιχειρηματίας– κάνουν κάτι από τη δική τους γωνίτσα για να εμποδίζουν την ελευθερία. Το να είσαι ελεύθερος δεν σημαίνει απλώς να κάνεις ό,τι σου αρέσει ή να ξεφεύγεις από καταστάσεις που σε περιορίζουν, αλλά να κατανοείς το όλο πρόβλημα της εξάρτησης. Ξέρετε τι είναι η εξάρτηση; Εξαρτάσαι από τους γονείς σου, εξαρτάσαι από τους δασκάλους σου, εξαρτάσαι από τον ταχυδρόμο κ.ο.κ. Αυτού του είδους την πρακτική εξάρτηση μπορεί να την καταλάβει κανείς πολύ εύκολα. Αλλά υπάρχει κι ένα άλλο είδος εξάρτησης, πολύ πιο βαθύ, που πρέπει να το κατανοήσει κανείς για να μπορέσει να είναι ελεύθερος: Η εξάρτηση από κάποιον άλλο για να είναι ευτυχισμένος. Ξέρετε τι σημαίνει να βασίζεις την ευτυχία σου σε κάποιον άλλο; Το περιοριστικό δεν είναι να εξαρτάσαι απλώς πρακτικά από κάποιον, αλλά η εσωτερική, η ψυχολογική εξάρτηση από την οποία αντλεί κανείς την υποτιθέμενη ευτυχία, επειδή όταν εξαρτάσαι από κάποιον με αυτό τον τρόπο γίνεσαι σκλάβος του. Εάν, καθώς μεγαλώνεις, εξαρτάσαι

συναισθηματικά από τους γονείς σου, από τη γυναίκα σου ή τον άντρα σου, από κάποιον γκουρού ή από κάποια ιδέα, βρίσκεσαι ήδη σε σκλαβιά. Δεν το καταλαβαίνουμε αυτό, παρόλο που οι περισσότεροι από εμάς, ιδίως όταν είμαστε νέοι, θέλουμε να είμαστε ελεύθεροι.

Για να είμαστε ελεύθεροι, πρέπει να επαναστατήσουμε ενάντια σε όλες τις ψυχολογικές εξαρτήσεις, και δεν μπορούμε να επαναστατήσουμε αν δεν κατανοήσουμε γιατί είμαστε εξαρτημένοι. Μέχρι να κατανοήσουμε και να διαλύσουμε πραγματικά όλες τις ψυχολογικές εξαρτήσεις μας, δεν θα μπορέσουμε ποτέ να είμαστε ελεύθεροι, γιατί μόνο μ' αυτήν ακριβώς την κατανόηση μπορεί να υπάρξει ελευθερία. Αλλά ελευθερία δεν σημαίνει απλώς κάποια αντίδραση. Ξέρετε τι είναι αντίδραση; Αν σου πω κάτι που σε πληγώνει, αν σου μιλήσω άσχημα, θα θυμώσεις· αυτό είναι μια αντίδραση, μια αντίδραση που γεννιέται από την εξάρτησή σου από μένα, και η ανεξαρτησία είναι μια μετέπειτα αντίδραση. Αλλά η ελευθερία δεν είναι αντίδραση, και μέχρι να κατανοήσουμε τι είναι η αντίδραση και να προχωρήσουμε πέρα από αυτή, δεν θα είμαστε ελεύθεροι.

Ξέρετε τι σημαίνει ν' αγαπάς κάποιον; Ξέρετε τι σημαίνει ν' αγαπάς ένα δέντρο ή ένα πουλί ή ένα κουτάβι, ώστε να το φροντίζεις, να το ταΐζεις, να το περιποιείσαι, παρόλο που δεν μπορεί να σ' το ανταποδώσει; Οι περισσότεροι από εμάς δεν αγαπάμε μ' αυτό τον τρόπο, δεν ξέρουμε καθόλου τι σημαίνει αγάπη, επειδή η αγάπη μας είναι πάντα περιφραγμένη από ανησυχία, από ζήλια, από φόβο – που σημαίνει ότι εξαρτιόμαστε εσωτερικά από τον άλλο, ότι θέλουμε να μας ανταποδώσει την αγάπη μας. Δεν αγαπάμε απλώς, αλλά ζητάμε κάτι σε αντάλλαγμα, και αυτή ακριβώς η απαίτηση είναι που μας κάνει εξαρτημένους.

Η ελευθερία και η αγάπη, λοιπόν, πάνε μαζί. Η αγάπη δεν είναι κάποια αντίδραση. Αν σε αγαπώ επειδή με αγαπάς, αυτό είναι

απλώς μια συναλλαγή, κάτι που μπορείς να αγοράσεις, δεν είναι αγάπη. Το ν' αγαπάς σημαίνει να μη ζητάς κανενός είδους ανταπόδοση, ούτε καν να νιώθεις ότι δίνεις κάτι – και μόνο μια τέτοια αγάπη μπορεί να οδηγήσει στην ελευθερία. Αλλά, βλέπετε, δεν εκπαιδεύεστε γι' αυτό. Εκπαιδεύεστε στα μαθηματικά, στη χημεία, στη γεωγραφία, στην ιστορία, και εκεί τελειώνει η εκπαίδευσή σας, επειδή το μόνο που ενδιαφέρει τους γονείς σας είναι να σας βοηθήσουν να βρείτε μια καλή δουλειά και να πετύχετε στη ζωή. Αν έχετε χρήματα, μπορεί να σας στείλουν στο εξωτερικό για σπουδές και, όπως και στον υπόλοιπο κόσμο, ο σκοπός τους είναι να γίνετε πλούσιοι και να έχετε μια αξιοσέβαστη θέση στην κοινωνία. Και όσο πιο ψηλά ανεβαίνεις τόσο πιο πολλή δυστυχία προκαλείς στους άλλους, επειδή για να φτάσεις εκεί πρέπει να είσαι ανταγωνιστικός, να μη λυπάσαι κανέναν. Έτσι οι γονείς στέλνουν τα παιδιά τους σε σχολεία όπου καλλιεργούνται η φιλοδοξία και ο ανταγωνισμός, όπου δεν υπάρχει καθόλου αγάπη, γι' αυτόν το λόγο οι κοινωνίες βρίσκονται σε διαρκή αποσύνθεση, σε αδιάκοπη σύγκρουση. Και παρόλο που οι πολιτικοί, οι ιερείς, οι λεγόμενοι διανοούμενοι μιλάνε για ειρήνη, είναι λόγια που δεν σημαίνουν τίποτα.

Τώρα, εσείς κι εγώ πρέπει να κατανοήσουμε όλο αυτό το πρόβλημα της ελευθερίας. Πρέπει να ανακαλύψουμε μόνοι μας τι σημαίνει ν' αγαπάς, γιατί αν δεν αγαπάμε δεν θα μπορέσουμε ποτέ να έχουμε σωφροσύνη, προσοχή, δεν θα μπορέσουμε ποτέ να νιώσουμε φροντίδα. Ξέρετε τι σημαίνει να νιώθεις φροντίδα; Όταν δεις, ας πούμε, μια κοφτερή πέτρα σ' ένα μονοπάτι απ' όπου περνάνε πολλοί άνθρωποι με γυμνά πόδια, να την απομακρύνεις όχι γιατί σου το ζήτησαν, αλλά γιατί έχεις αισθήματα για τους άλλους, παρόλο που δεν ξέρεις ποιοι είναι και ίσως δεν τους συναντήσεις ποτέ. Ή να φυτέψεις ένα δέντρο και να το περιποιείσαι με αγάπη, να κοιτάζεις το ποτάμι και να θαυμάζεις την τελειότητα της γης,

να παρατηρείς ένα πουλί που πετά και να βλέπεις την ομορφιά που έχει το πέταγμά του, να έχεις ευαισθησία και να είσαι ανοιχτός σ' αυτή την εκπληκτική κίνηση που ονομάζεται ζωή – για όλα αυτά πρέπει να υπάρχει ελευθερία, και για να είσαι ελεύθερος πρέπει ν' αγαπάς. Χωρίς αγάπη δεν υπάρχει ελευθερία, χωρίς αγάπη η ελευθερία είναι απλώς μια ιδέα που δεν έχει καμία αξία.

Έτσι, λοιπόν, μόνο για εκείνους που κατανοούν τις ψυχολογικές εξαρτήσεις τους και ξεκόβουν από αυτές, κι επομένως ξέρουν τι είναι αγάπη, μόνο για εκείνους μπορεί να υπάρξει ελευθερία: και μόνο εκείνοι θα μπορέσουν να φέρουν έναν καινούργιο πολιτισμό, ένα διαφορετικό κόσμο.

Ερώτηση (Μαθητής): Από πού πηγάζει η επιθυμία και πώς μπορώ να απαλλαγώ απ' αυτή;

Κρισηναμούρτι: Γιατί ένας έφηβος, όπως εσύ, κάνει αυτή την ερώτηση; Και γιατί να πρέπει να απαλλαγείτε από την επιθυμία; Καταλαβαίνετε τι εννοώ; Γιατί ένας νέος άντρας, γεμάτος ζωή και ενέργεια, πρέπει να απαλλαγεί από την επιθυμία; Προφανώς επειδή του έχουν πει οι μεγαλύτεροι ότι το να μην έχει επιθυμίες είναι μία από τις μεγαλύτερες αρετές και ότι αν ελευθερωθεί από αυτές θα ανακαλύψει το Θεό ή όπως αλλιώς ονομάζεται εκείνο το ανώτερο ον. Γι' αυτό, λοιπόν, ρωτάει ο νεαρός ποια είναι η προέλευση της επιθυμίας και πώς μπορεί να απαλλαγεί από αυτή. Αλλά αυτή ακριβώς η επιθυμία να απαλλαγείς από την επιθυμία είναι μέρος της επιθυμίας, είναι επιθυμία που στην πραγματικότητα την υπογορεύει ο φόβος, έτσι δεν είναι;

Ποια είναι η προέλευση, η πηγή, η αρχή της επιθυμίας; Βλέπεις κάτι όμορφο και το θέλεις. Βλέπεις ένα αυτοκίνητο, ένα ρολόι ή ένα σκάφος και θέλεις να το αποκτήσεις. Βλέπεις κάτι, έρχεσαι σ' επαφή μ' αυτό κι έχεις μια αίσθησή του. Τι γίνεται μετά; Προχωράτε αργά, ανακαλύψτε το. Βλέπεις, ας πούμε, σε μια βιτρίνα ένα

πολύ ωραίο ρολόι. Μπαίνεις στο μαγαζί, το κοιτάξεις, το αγγίζεις, νιώθεις το βάρος του, βλέπεις ποιος είναι ο κατασκευαστής και μετά τι γίνεται; Μετά μπαίνει στη μέση η σκέψη, δημιουργεί την εικόνα σου να φοράς το ρολόι και σκέφτεσαι: Αχ, μακάρι να το είχα. Δηλαδή έχουμε πρώτα οπτική επαφή, έπειτα άγγιγμα, αίσθηση –νιώθω ωραία με τη σκέψη ότι είναι δικό μου– κι αμέσως η σκέψη δημιουργεί την εικόνα, και σ' αυτό ακριβώς το δευτερόλεπτο που η σκέψη δημιουργεί την εικόνα να φοράς το ρολόι ή να οδηγείς το αυτοκίνητο, σ' αυτό ακριβώς το δευτερόλεπτο γεννιέται η επιθυμία. Το ξεκαθαρίσαμε αυτό; Τουλάχιστον με βάση τη λογική; Είναι το ίδιο όπως όταν βλέπεις κάποιον διάσημο ή πλούσιο ή άγιο και θέλεις να έρθεις στη θέση του διάσημου ή του πλούσιου ή του αγίου. Αυτή είναι η πηγή της επιθυμίας: Βλέπεις κάτι, έρχεσαι σε επαφή με αυτό και από την επαφή έρχεται η αίσθησή του και από την αίσθηση γεννιούνται η σκέψη και η επιθυμία.

Τώρα, αναγνωρίζοντας βέβαια ότι η επιθυμία φέρνει σύγκρουση, ρωτάς: «Πώς μπορώ να απαλλαγώ από την επιθυμία;» Έτσι, αυτό που πραγματικά θέλεις δεν είναι να ελευθερωθείς από την επιθυμία, αλλά να ελευθερωθείς από τη σύγκρουση με την ανησυχία, το άγχος και τον πόνο που σου προκαλεί η επιθυμία όταν δεν εκπληρώνεται. Θέλεις, δηλαδή, να ελευθερωθείς από τους πικρούς καρπούς της επιθυμίας, όχι από *την ίδια* την επιθυμία, και αυτό είναι το πολύ σημαντικό που πρέπει να καταλάβει κανείς. Αν μπορούσες να αφαιρέσεις από την επιθυμία τον πόνο, την απελπισία, την πάλη, όλα τα άγχη και τους φόβους που τη συνοδεύουν, έτσι ώστε να μείνει μόνο η ευχαρίστηση, θα ήθελες και τότε να ελευθερωθείς από την επιθυμία;

Όσο υπάρχει η επιθυμία να επιτύχεις, να φτάσεις κάπου, να γίνεις κάποιος –σε οποιονδήποτε τομέα– υπάρχουν αναπόφευκτα άγχος, θλίψη, φόβος. Η φιλοδοξία να γίνεις πλούσιος, να είσαι το ένα ή το άλλο, εξαφανίζεται μόνο όταν δεις ότι η ίδια η φύση της

φιλοδοξίας είναι εστία βρομιάς και διαφθοράς. Τη στιγμή που θα δούμε ότι η επιθυμία για απόκτηση δύναμης οποιασδήποτε μορφής –δύναμη του πρωθυπουργού, του δικαστή, του ιερέα, του γκουρού– είναι βαθιά συνδεδεμένη με το *κακό*,* δεν θα έχουμε πια την επιθυμία να αποκτήσουμε δύναμη. Αλλά δεν βλέπουμε ότι η φιλοδοξία διαφθείρει, ούτε ότι η επιθυμία για δύναμη έχει σχέση με το *κακό*, αντιθέτως λένε –όσοι την αποζητούν– ότι θα χρησιμοποιήσουν αυτή τη δύναμη για το *καλό*, κάτι που είναι σκέτη ανοησία. Ένα κακό μέσο δεν μπορεί ποτέ να χρησιμοποιηθεί για καλό σκοπό. Αν το μέσο είναι το ψέμα, ο σκοπός θα είναι επίσης ένα ψέμα. Αν το μέσο είναι *κακό*, ο σκοπός είναι κακός, οπότε και το αποτέλεσμα είναι *κακό*.** Το *καλό* δεν είναι το αντίθετο του *κακού*, εμφανίζεται μόνο όταν εκείνο που είναι *κακό* πάψει εντελώς να υπάρχει.

Αν δεν καταλάβουμε, λοιπόν, τη σημασία της επιθυμίας –με τα αποτελέσματα και τα παράγωγά της–, το να προσπαθούμε απλώς ν' απαλλαγούμε από αυτή δεν έχει κανένα νόημα.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Πώς μπορούμε να είμαστε ελεύθεροι από εξαρτήσεις όσο ζούμε μέσα στην κοινωνία;

Κρισναμούρτι: Τι είναι κοινωνία; Κοινωνία είναι η σχέση ανάμεσα στους ανθρώπους, αυτό δεν είναι; Μην το δυσκολεύετε, μην επαναλαμβάνετε φράσεις από ένα σωρό βιβλία, σκεφτείτε το πολύ απλά και θα δείτε ότι κοινωνία είναι η σχέση ανάμεσα σε όλους

* Η αγγλική λέξη εδώ δεν είναι «bad» αλλά «evil», δηλαδή «το κακό», με την έννοια που στα ελληνικά το χρησιμοποιούμε σε αντιδιαστολή με «το καλό», όπως π.χ. στη φράση «η πάλη ανάμεσα στο καλό και το κακό». (Σ.τ.Μ.)

** Ο Κρισναμούρτι είναι ο μόνος –απ' όσο γνωρίζει ο μεταφραστής– που, σε αντίθεση με τη γενικά αποδεκτή ηθική «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα», θεωρεί ότι «τα μέσα καθορίζουν το σκοπό» (*Η εκπαίδευση και η σημασία της ζωής*, Κεφάλαιο 2, εκδ. Καστανιώτη). (Σ.τ.Μ.)

μας – εσάς, εμένα και τους άλλους. Οι ανθρώπινες σχέσεις είναι αυτές που φτιάχνουν την κοινωνία, και η κοινωνία μας στηρίζεται στην κτητικότητα, έτσι δεν είναι; Οι περισσότεροι από εμάς θέλουμε ν' αποκτήσουμε χρήματα, δύναμη, περιουσία, εξουσία. Με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο θέλουμε να έχουμε αξιώματα, κύρος, κι έτσι έχουμε φτιάξει μια κτητική κοινωνία. Όσο είμαστε κτητικοί,* όσο θέλουμε να είμαστε κάποιοι, να έχουμε φήμη, δύναμη και όλα τα σχετικά, ανήκουμε σ' αυτή την κοινωνία κι επομένως εξαρτιόμαστε από αυτή. Αλλά αν κάποιος δεν θέλει τίποτε από όλα τούτα και παραμείνει απλώς αυτό που πραγματικά είναι –όχι με αλαζονεία, αλλά με μεγάλη ταπεινοφροσύνη–, τότε είναι έξω από αυτά, επαναστατεί ψυχολογικά εναντίον της κοινωνίας και ξεκόβει από αυτή.²

Δυστυχώς, όμως, η εκπαίδευση στις μέρες μας έχει ως στόχο να κάνει εσάς τους νέους να «συμμορφωθείτε», να προσαρμοστείτε σ' αυτή την κοινωνία της κτητικότητας. Γι' αυτό νοιάζονται και οι ίδιοι οι γονείς σας, οι καθηγητές σας, και μ' αυτό ασχολούνται τα βιβλία σας. Γιατί όσο συμμορφώνεσαι, όσο είσαι φιλόδοξος, κτητικός και, κυνηγώντας αξιώματα και δύναμη, διαφθείρεις και εξοντώνεις άλλους ανθρώπους, θεωρείσαι ένας αξιολύβητος πολίτης. Έχετε εκπαιδευτεί έτσι ώστε να προσαρμοστείτε σ' αυτή την κοινωνία αλλά αυτό δεν είναι εκπαίδευση, είναι απλώς μια διαδικασία που σε κάνει να εξαρτάσαι από διάφορα πράγματα και να ακολουθείς πιστά ένα συγκεκριμένο μοντέλο ζωής. Ο αληθινός ρόλος της εκπαίδευσης δεν είναι να σε κάνει υπάλληλο, δικαστή ή πρωθυπουργό, αλλά να σε βοηθήσει να κατανοήσεις τη δομή αυτής της σάπιας κοινωνίας και να σου δώσει τη δυνατότητα να εί-

* Κτητικός, -ή, -ό. Αυτός που έχει την τάση να κατέχει κάποιον-α/κάτι, που θέλει να έχει κτήμα του κάποιον-α/κάτι («Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας» Γ. Μπαμπινιώτη). (Σ.τ.Μ.)

σαι ελεύθερος, έτσι ώστε να μπορέσεις να ξεκόψεις από αυτή και να δημιουργήσεις μια διαφορετική κοινωνία, έναν καινούργιο κόσμο. Πρέπει να υπάρξουν εκείνοι που θα επαναστατήσουν –όχι σε μερικά πράγματα, αλλά σε όλα– ενάντια στο παλιό, γιατί μόνο τέτοιοι άνθρωποι μπορούν να φτιάξουν έναν καινούργιο κόσμο, έναν κόσμο που δεν θα βασιίζεται στα αποκτήματα, στη δύναμη και στο κοινωνικό κύρος. Και είναι τώρα σαν ν' ακούω τους μεγαλύτερους* να απαντάνε: «Αυτά που λέτε δεν μπορούν να γίνουν ποτέ. Η ανθρώπινη φύση είναι αυτή που είναι και λέτε ανοησίες». Αλλά δεν έχουμε σκεφτεί ποτέ πώς μπορεί να «ξε-διαμορφωθεί» ο νους των μεγάλων και να μη διαμορφωθεί ποτέ ο νους των παιδιών. Η εκπαίδευση κάνει σίγουρα και τα δύο: Και προλαμβάνει και θεραπεύει. Οι μεγαλύτεροι από εσάς έχετε σίγουρα ήδη μπει στο καλούπι, έχετε ήδη διαμορφωθεί· είστε ήδη φιλόδοξοι και θέλετε να πετύχετε όπως ο πατέρας σας, όπως ο τάδε πολιτικός ή κάποιος άλλος.

Ο πραγματικός, λοιπόν, ρόλος της εκπαίδευσης δεν είναι μόνο να σας βοηθήσει να «ξε-διαμορφωθείτε», αλλά και να κατανοήσετε όλη τη διαδικασία της ζωής, μέρα με τη μέρα, έτσι ώστε να μεγαλώσετε ελεύθερα και να φτιάξετε έναν καινούργιο κόσμο, έναν κόσμο που πρέπει να είναι εντελώς διαφορετικός από τον τωρινό. Δυστυχώς, ούτε οι γονείς σας, ούτε οι καθηγητές σας, ούτε γενικά ο υπόλοιπος κόσμος ενδιαφέρεται γι' αυτό. Να γιατί η εκπαίδευση πρέπει να είναι μια διαδικασία εκπαίδευσης τόσο του εκπαιδευτή όσο και του μαθητή.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί παλεύουν οι άνθρωποι;

Κρισναμούρτι: Γιατί παλεύουν τα αγораκία μεταξύ τους; Για να πά-

* Το μεγαλύτερο μέρος του κοινού σε αυτές τις ομιλίες είναι παιδιά και νέοι 15 έως 20 χρόνων. (Σ.τ.Μ.)

ρουν κάποιο παιχνίδι ή την μπάλα ή το βιβλίο που τους πήρε κάποιιο άλλο αγόρι – γι' αυτό παλεύουν. Οι ενήλικες παλεύουν για τον ίδιο ακριβώς λόγο, μόνο που τα «παιχνίδια» τους είναι η εξουσία, ο πλούτος και η δύναμη. Αν θέλεις εσύ δύναμη και θέλω κι εγώ δύναμη, θα παλέψουμε μεταξύ μας, κι αυτός είναι ο πραγματικός λόγος που τα κράτη κάνουν πολέμους. Είναι τόσο απλό. Μόνο που οι φιλόσοφοι, οι πολιτικοί και οι δίθην θρησκευόμενοι το έχουν κάνει πολύπλοκο. Ξέρετε, είναι μεγάλη τέχνη να έχεις επίγνωση του πλούτου της ζωής, της ομορφιάς της ύπαρξης, των αγώνων της ζωής, των δυστυχιών της, του γέλιου και των δακρύων της και, παρόλο που μπορεί να έχεις πάρα πολλές γνώσεις κι εμπειρίες, να κρατάς το νου σου πολύ απλό· και μπορείς να έχεις έναν απλό νου, μόνο αν ξέρεις ν' αγαπάς.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Τι είναι ζήλια;

Κρισναμούρτι: Η ζήλια προϋποθέτει ότι δεν σου αρέσει αυτό που είσαι και φθονείς τους άλλους, έτσι δεν είναι; Να μην είσαι ευχαριστημένος με αυτό που είσαι, αυτό είναι το πρώτο στάδιο του φθόνου. Θέλεις να μοιάσεις σε κάποιον άλλο που έχει περισσότερες γνώσεις ή πιο όμορφο πρόσωπο ή μεγαλύτερο σπίτι, περισσότερη εξουσία, καλύτερη κοινωνική θέση από σένα. Θέλεις να είσαι πιο ενάρετος, θέλεις να ξέρεις πώς να διαλογίζεται καλύτερα από τους άλλους, θέλεις να φτάσεις στο Θεό. Σε κάθε περίπτωση, θέλεις να είσαι κάτι διαφορετικό από αυτό που είσαι, γι' αυτό φθονείς, ζηλεύεις. Ο λόγος για τον οποίο είναι τρομερά δύσκολο να κατανοήσεις αυτό που είσαι είναι επειδή απαιτείται απόλυτη ελευθερία από κάθε επιθυμία να αλλάξεις αυτό που είσαι σε κάτι άλλο. Η επιθυμία να αλλάξεις τον εαυτό σου γεννάει φθόνο, ζήλια, και μέσα στην κατανόηση αυτού που είσαι υπάρχει και η μεταμόρφωσή του. Αλλά, βλέπετε, η εκπαίδευση σε σπρώχνει να προσπαθείς να γίνεις κάτι διαφορετικό από αυτό που είσαι. Και στο σπίτι σου, ό-

ταν ζηλεύεις, σου λένε: «Σταμάτα να ζηλεύεις, είναι απαίσιο». Έτσι προσπαθείς να μη ζηλεύεις, αλλά αυτή ακριβώς η προσπάθεια είναι μέρος της ζήλιας, γιατί και πάλι θέλεις να είσαι διαφορετικός.

Ξέρετε, ένα ωραίο τριαντάφυλλο είναι απλώς ένα ωραίο τριαντάφυλλο, αλλά εμείς οι άνθρωποι δεν είμαστε ευχαριστημένοι να είμαστε αυτό που είμαστε, επειδή μας έχει δοθεί η ικανότητα να σκεφτόμαστε και σκεφτόμαστε λανθασμένα. Το να ξέρεις *πώς* να σκέφτεσαι απαιτεί μεγάλη ικανότητα εμβάθυνσης, κατανόησης, αλλά το να μάθεις *τι* να σκέφτεσαι είναι σχετικά εύκολο. Η τωρινή εκπαίδευση συνίσταται ακριβώς στο να μας λέει *τι* να σκεφτόμαστε, δεν μας μαθαίνει *πώς* να σκεφτόμαστε, *πώς* να εμβαθύνουμε και να ερευνούμε. Αλλά μόνο όταν ο δάσκαλος και ο μαθητής μάθουν *πώς* να σκέφτονται το σχολείο θα εκπληρώσει το σκοπό του.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί δεν είμαι ποτέ ικανοποιημένη και με τίποτα;

Κρισναμούρτι: Την ερώτηση την κάνει ένα μικρό κορίτσι, και είμαι σίγουρος ότι τη σκέφτηκε η ίδια και δεν της την υπαγόρευσε κάποιος άλλος. Σ' αυτή την τρυφερή ηλικία* που βρίσκεται θέλει να μάθει γιατί δεν νιώθει ποτέ ικανοποιημένη. (Γυρνάει και απευθύνεται στους δασκάλους και στους γονείς που είναι στην αίθουσα.) Τι έχετε να πείτε γι' αυτό εσείς οι μεγάλοι; Εσείς τα 'χετε κάνει έτσι. Εσείς έχετε φτιάξει αυτό τον κόσμο στον οποίο ζει ένα κοριτσάκι που ρωτάει γιατί δεν είναι ποτέ ικανοποιημένο. Υποτίθεται ότι είστε δάσκαλοι, γονείς, αλλά δεν βλέπετε την τραγωδία του πράγματος. Προσεύχεστε ή διαλογίζεστε, αλλά είστε μουχλιασμένοι, βαριεστημένοι, είστε εσωτερικά νεκροί. (Απόλυτη σιωπή, καθώς κοιτάζει αργά αργά όλους τους ενήλικες της αίθουσας.)

* Πρέπει να είναι γύρω στα δεκαπέντε με δεκάξι, που είναι η ηλικία των παιδιών του σχολείου στο οποίο μιλάει ο Κρισναμούρτι. (Σ.τ.Μ.)

Γιατί οι άνθρωποι δεν είναι ποτέ ικανοποιημένοι; Επειδή ψάχνουν διαρκώς να βρουν την ευτυχία και νομίζουν ότι με τη συνεχή αλλαγή θα νιώθουν πάντα ευτυχισμένοι. Πηγαίνουν από τη μια δουλειά στην άλλη, από τη μια σχέση στην άλλη, από τη μια θρησκεία ή ιδεολογία στην άλλη, νομίζοντας ότι με αυτή τη διαρκή αλλαγή θα βρουν την ευτυχία. Ή, αν δεν το κάνουν αυτό, διαλέγουν κάποια λιμνάζουσα μεριά της ζωής κι εκεί αποτελματώνονται. Η ικανοποίηση είναι σίγουρα κάτι εντελώς διαφορετικό. Έρχεται μόνο όταν δεις τον εαυτό σου όπως πραγματικά είναι, χωρίς καμία επιθυμία να τον αλλάξεις, χωρίς καμία επίκριση ή σύγκριση – πράγμα που δεν σημαίνει πως απλώς δέχεσαι ό,τι βλέπεις και πας ήσυχος για ύπνο. Αλλά όταν ο νους παύει να συγκρίνει, να καταδικάζει, να αξιολογεί, κι επομένως είναι ικανός να βλέπει *αυτό που είναι* κάθε στιγμή χωρίς να θέλει να το αλλάξει, σ' αυτήν ακριβώς την αντίληψη βρίσκεται το αιώνιο.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί πρέπει να διαβάζουμε τα μαθήματά μας;
Κρισναμούρτι: Γιατί πρέπει να διαβάζετε τα μαθήματά σας; Ακούστε με προσεκτικά. Ρωτάτε ποτέ γιατί πρέπει να παίξετε, γιατί πρέπει να φάτε, γιατί πρέπει να κοιτάξετε το ποτάμι, γιατί είστε σκληροί; Δεν ρωτάτε, έτσι δεν είναι; Αντιδράτε και ρωτάτε γιατί πρέπει να κάνετε κάτι, μόνο όταν αυτό δεν σας αρέσει. Αλλά το διάβασμα είναι όπως και το παιχνίδι, το γέλιο, η σκληρότητα, η καλοσύνη, το κοίταγμα του ποταμού, των σύννεφων, όλα είναι μέρος της ζωής, και αν δεν ξέρετε να διαβάζετε, αν δεν ξέρετε να περπατάτε, αν είστε ανίκανοι να απολαύσετε την ομορφιά ενός φύλλου, δεν ζείτε. Πρέπει να κατανοήσετε τη ζωή στο σύνολό της, όχι ένα μέρος της. Να γιατί πρέπει να διαβάζετε, να γιατί πρέπει να κοιτάτε τον ουρανό, να γιατί πρέπει να τραγουδάτε, να χορεύετε και να γράφετε ποιήματα και να υποφέρετε και να κατανοείτε, επειδή όλα αυτά είναι η ζωή.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Τι είναι η ντροπαλότητα;

Κρισναμούρτι: Δεν νιώθεις ντροπή όταν συναντάς για πρώτη φορά κάποιον που δεν ξέρεις; Δεν ένιωθες ντροπή όταν έκανες αυτή την ερώτηση; Δεν θα ντρεπόσουν αν έπρεπε να καθίσεις σ' αυτή την εξέδρα εδώ πάνω, όπως εγώ, για να μιλήσεις; Όταν βρεθείτε ξαφνικά μπροστά σ' ένα όμορφο δέντρο ή σ' ένα ευαίσθητο λουλούδι ή σ' ένα πουλί που κάθεται στη φωλιά του, δεν ντρέπεστε, δεν νιώθετε κάπως αμήχανα και θέλετε να μείνετε ακίνητοι; Είναι καλό, ξέρετε, να είστε ντροπαλοί. Αλλά για τους περισσότερους από εμάς η ντροπαλότητα συνεπάγεται αμηχανία. Όταν συναντάμε ένα σπουδαίο άνθρωπο –αν υπάρχει κάτι τέτοιο–, νιώθουμε αμήχανα. Σκεφτόμαστε: Τι σπουδαίος που είναι αυτός, πόσο διάσημος, ενώ εγώ δεν είμαι τίποτα. Άρα νιώθουμε ντροπή, που σημαίνει ότι γινόμαστε αμήχανοι. Αλλά υπάρχει ένα διαφορετικό είδος ντροπαλότητας, που έχει πραγματικά σχέση με την τρυφερότητα, κι αυτό δεν σε κάνει αμήχανο.

4

Τι σημαίνει να ακούω

Γιατί βρίσκεστε εδώ και με ακούτε; Έχετε συλλογιστεί ποτέ γιατί ακούτε γενικά τους άλλους; Και τι σημαίνει ακούω πραγματικά κάποιον; Όλοι σας εδώ κάθεστε τώρα μπροστά σε κάποιον που μιλάει. Γιατί τον ακούτε; Ακούτε για να πιάσει το αφτί σας κάτι που θα επιβεβαιώσει τις δικές σας σκέψεις, που θα ταιριάζει μ' αυτές, ή ακούτε για να ανακαλύψετε καινούργια πράγματα; Βλέπετε τη διαφορά; Το ν' ακούς για να ανακαλύπτεις έχει εντελώς διαφορετική σημασία από το ν' ακούς απλώς για να επιβεβαιώσεις αυτά που σκέφτεσαι. Αν βρίσκεστε εδώ μόνο για να επιβεβαιωθείτε, να ενθαρρύνετε τον εαυτό σας για τον τρόπο που σκέφτεται, τότε έχει πολύ λίγη σημασία που ακούτε. Αν όμως ακούτε για να ανακαλύψετε νέα πράγματα, τότε ο νους σας είναι ελεύθερος, δεν δεσμεύεται από τίποτα, είναι πολύ ακριβής, κοφτερός, ζωντανός, ερευνητικός, περίεργος, κι επομένως ικανός να ανακαλύπτει. Δεν είναι, λοιπόν, πολύ σημαντικό να σκεφτείτε γιατί ακούτε και τι ακούτε;

Έχετε καθίσει ποτέ πολύ ήσυχα, χωρίς να είναι η προσοχή σας επικεντρωμένη σε κάτι, χωρίς να προσπαθείτε να συγκεντρωθείτε, αλλά με το νου σας πολύ ήσυχο, πραγματικά ήρεμο; Τότε ακούτε τα πάντα, έτσι δεν είναι; Ακούτε τους πολύ μακρινούς ήχους, όπως και τους πιο κοντινούς, κι εκείνους που είναι δίπλα σας, που σημαίνει ότι ακούτε κυριολεκτικά τα πάντα. Όταν ακούς έτσι, ο

νους σου δεν είναι φυλακισμένος σ' ένα στενό κανάλι. Αν μπορείτε ν' ακούτε μ' αυτό τον τρόπο –χαλαρά, χωρίς ένταση–, θα ανακαλύψετε ότι μέσα σας γίνεται μια εκπληκτική αλλαγή, μια αλλαγή που συμβαίνει χωρίς τη θέλησή σας, χωρίς να το ζητάτε· και σ' αυτή την αλλαγή υπάρχει τεράστια ομορφιά, σ' αυτή την αλλαγή βρίσκεται και το βάθος της «εν-όρασης».* Απλώς δοκιμάστε το κάποια φορά, δοκιμάστε το τώρα. Την ώρα που με ακούτε, μην ακούτε μόνο εμένα, αλλά τα πάντα γύρω σας. Ακούστε τα κουδούνια των αγελάδων** και την καμπάνα του ναού, ακούστε το μακρινό ήχο του τρένου και των κάρων στο δρόμο. Κι αν πλησιάζετε όλο και πιο κοντά ώσπου ν' ακούσετε κι εμένα, θα ανακαλύψετε ότι υπάρχει μεγάλο βάθος στον τρόπο που ακούτε. Αλλά για να γίνει αυτό πρέπει να έχεις έναν πολύ ήσυχο νου. Κι αν θέλεις πραγματικά ν' ακούσεις, ο νους σου ησυχάζει αβίαστα, έτσι δεν είναι; Τότε δεν αποσπάσαι ούτε κι από κάτι που συμβαίνει δίπλα σου· ο νους σου είναι ήσυχος, γιατί ακούει βαθιά τα πάντα. Αν μπορείς ν' ακούς με αυτό τον τρόπο, με ευκολία, με κάποια ευχαρίστηση, θ' ανακαλύψεις ότι μέσα στην καρδιά σου γίνεται μια απίθανη μεταμόρφωση, όπως και στο νου σου – μια μεταμόρφωση που δεν έχει σχεδιάσει με τη σκέψη σου ή κατασκευάσει με οποιονδήποτε τρόπο.

Η σκέψη είναι πολύ περίεργο πράγμα, έτσι δεν είναι; Ξέρετε τι είναι σκέψη; Σκέψη, για τους περισσότερους, είναι κάτι που φτιάχνει ο νους – και οι άνθρωποι παλεύουν για να υπερασπιστούν αυτά που σκέφτονται. Αλλά αν μπορείς ν' ακούς τα πάντα πραγματικά βαθιά –τον παφλασμό των κυμάτων, το κελήδισμα των πουλιών, το κλάμα ενός μωρού, τη μητέρα σου που σε μαλώνει, το φίλο σου που σε πιέζει, τη γυναίκα σου ή τον άντρα σου που σου

* Βλ. υποσημείωση στη σελ. 26. (Σ.τ.Μ.)

** Η ομιλία γίνεται σε σχολείο στην Ινδία, στο Rishi Valley, που βρίσκεται στην εξοχή. (Σ.τ.Μ.)

γκρινιάζει—, τότε θ' ανακαλύψεις ότι πας πέρα από τις λέξεις, πέρα από τις απλές λεκτικές διατυπώσεις που κάποιες φορές πληγώνουν την καρδιά. Και είναι πολύ σημαντικό να πάτε πέρα από τις απλές λεκτικές διατυπώσεις, γιατί τι είναι τελικά αυτό που θέλουμε όλοι; Άσχετα απ' το αν είμαστε νέοι ή γέροι, αν είμαστε άπειροι ή γεμάτοι εμπειρίες πολλών ετών, όλοι μας θέλουμε να είμαστε ευτυχημένοι, έτσι δεν είναι; Όταν είμαστε μαθητές, θέλουμε να είμαστε ευτυχημένοι παίζοντας με τα παιχνίδια μας, μελετώντας, κάνοντας όλα τα μικροπράγματα που μας αρέσουν να κάνουμε. Καθώς μεγαλώνουμε αναζητάμε την ευτυχία σε αποκτήματα, στο χρήμα, σ' ένα ωραίο σπίτι, σε μια συμπαθητική σύζυγο ή σ' ένα συμπαθητικό σύζυγο, σε μια καλή δουλειά... Κι όταν βαρεθούμε όλα αυτά που έχουμε αναζητάμε καινούργια, καινούργιο σπίτι, καινούργια δουλειά ή καινούργιους συζύγους, κι όταν κι αυτά δεν μας ικανοποιούν πια αναζητάμε κάτι άλλο και λέμε: «Πρέπει να πάψω να είμαι προσκολλημένος σε υλικά πράγματα κι ανθρώπους, και τότε θα είμαι ευτυχημένος». Έτσι αρχίζουμε να εξασκούμε στη «μη-προσκόλληση». Αφήνουμε την οικογένειά μας, αποχωριζόμαστε την περιουσία μας, φοράμε ένα ράσο και αποτραβιόμαστε από τον κόσμο. Ή μένουμε στον κόσμο και γινόμαστε μέλη κάποιας θρησκευτικής οργάνωσης, νομίζοντας ότι με το να βρεθούμε κάπου με κάποιους άλλους συζητώντας ατελείωτα όλοι μαζί για την αδελφοσύνη θα είμαστε ευτυχημένοι. Ή απλώς ακολουθούμε κάποιο θρησκευτικό ηγέτη, κάποιον γκουρού, κάποιο διδάσκαλο, κάποιο ιδανικό, πιστεύοντας σε κάτι που ουσιαστικά είναι αυταπάτη, ψευδαίσθηση, πρόληψη.

Καταλαβαίνετε για ποιο πράγμα μιλάω;

Ό,τι κάνετε το κάνετε γιατί θέλετε να νιώθετε ευτυχημένοι· από το πιο απλό, όπως όταν ετοιμάζεστε να πάτε κάπου και χτενίζετε, φοράτε καθαρά και ωραία ρούχα, μέχρι το πιο σύνθετο, όπως όταν παίρνετε το πτυχίο σας, όταν βρίσκετε δουλειά, όταν αποκτά-

τε σπίτι και περιουσία, όταν παντρεύεστε και κάνετε παιδιά, όταν γίνεστε μέλη κάποιας θρησκευτικής οργάνωσης, από εκείνες που οι ηγέτες τους υποστηρίζουν ότι είναι φωτισμένοι κι έχουν σύνδεση με αόρατους διδασκάλους. Πίσω από όλα αυτά υπάρχει αυτή η εκπληκτική ώθηση, αυτή η έντονη επιθυμία να βρείτε την ευτυχία.

Αλλά, βλέπετε, η ευτυχία δεν έρχεται τόσο εύκολα, γιατί η ευτυχία δεν βρίσκεται σε τίποτε από όλα αυτά. Μπορεί να νιώθεις ευχαρίστηση, μπορεί να βρίσκεις καινούργια πράγματα που σε ικανοποιούν αλλά, αργά ή γρήγορα, αυτό γίνεται κουραστικό. Γιατί η ευτυχία δεν κρατάει για πολύ σ' όλα αυτά που γνωρίζουμε. Το φιλί το ακολουθεί το δάκρυ, το γέλιο η δυστυχία και η απόγνωση. Όλα μαραίνονται, καταρρέουν. Έτσι, όσο είστε νέοι, πρέπει να αρχίσετε να ανακαλύπτετε τι είναι αυτό το παράξενο πράγμα που ονομάζεται ευτυχία. Αυτό θα έπρεπε να είναι ένα σημαντικό μέρος της εκπαίδευσης.

Η ευτυχία δεν έρχεται όταν αγωνίζεσαι γι' αυτήν – κι αυτό είναι το μεγαλύτερο μυστικό, παρόλο που λέγεται εύκολα. Μπορώ να το βάλω μέσα σε λίγες απλές λέξεις, αλλά αν απλώς πιάσει τ' αφτί σας τι θα πω και μετά επαναλαμβάνετε αυτό που θ' ακούσετε δεν πρόκειται να γίνετε ευτυχισμένοι. Η ευτυχία είναι παράξενη· έρχεται όταν δεν την αναζητάς. Όταν δεν κάνεις καμία προσπάθεια για να είσαι ευτυχισμένος, τότε απροσδόκητα, μυστηριωδώς, εμφανίζεται η ευτυχία, που γεννιέται από την αγνότητα και την ομορφιά τού να υπάρχουν απλώς. Αλλά γι' αυτό χρειάζεται να έχει κανείς πολύ μεγάλη κατανόηση και να μην προσπαθεί να γίνει κάποιος. Η αλήθεια δεν είναι κάτι όπου καταφέρνεις να φτάσεις. Η αλήθεια εμφανίζεται όταν ο νους σου και η καρδιά σου έχουν εξαγνιστεί από κάθε είδους αίσθηση πάλης και δεν προσπαθείς πια να γίνεις κάποιος. Η αλήθεια βρίσκεται εκεί, όταν ο νους είναι πολύ ήρεμος και ακούει προσεκτικά χωρίς χρονικούς περιορισμούς οτιδήποτε γίνεται γύρω του. Μπορεί ν' ακούτε αυτά τα λόγια, αλλά για να

κερδίσετε την ευτυχία πρέπει να ανακαλύψετε πώς απελευθερώνεται ο νους από κάθε φόβο.

Όσο φοβάστε εσείς, τα παιδιά, οποιονδήποτε ή οτιδήποτε, δεν μπορεί να υπάρξει ευτυχία. Δεν μπορεί να υπάρξει ευτυχία όσο φοβάστε τους γονείς σας, τους δασκάλους σας, όσο φοβάστε ότι δεν θα περάσετε τις εξετάσεις, ότι δεν θα προβιβαστείτε στην επόμενη τάξη, ότι δεν θα είστε από τους αγαπημένους μαθητές του δασκάλου, ότι δεν θα σας επαινέσουν, δεν θα σας συγχαρούν. Αν όμως δεν φοβάστε τίποτα, όταν ξυπνήσετε ένα πρωί, ή εκεί που θα περπατάτε μόνοι, θα ανακαλύψετε ότι ξαφνικά έχει συμβεί κάτι παράξενο: απρόσκλητα, αυτόκλητα, αναπάντεχα, θα έχετε βρει αυτό που ονομάζεται αγάπη, αλήθεια, ευτυχία.

Να γιατί είναι πολύ σημαντικό να εκπαιδευτεί σωστά όσο είσαι νέος. Αυτό που αποκαλούμε τώρα εκπαίδευση δεν είναι εκπαίδευση, γιατί κανείς δεν μιλάει για όλα αυτά τα πράγματα. Οι καθηγητές σας προετοιμάζουν να περνάτε τις εξετάσεις, αλλά δεν σας λένε πώς να ζείτε, που είναι πολύ πιο σημαντικό, επειδή πολύ λίγοι ξέρουν να ζουν. Οι περισσότεροι από εμάς απλώς επιβιώνουμε, κατά κάποιον τρόπο σερνόμαστε, οπότε η ζωή καταντάει κάτι το πληκτικό. Πράγματι, για να ζεις χρειάζονται πάρα πολλή αγάπη, έντονη αίσθηση σιωπής και απλότητα μαζί με αφθονία από εμπειρίες· χρειάζεται ένας νους ικανός να σκέφτεται πολύ καθαρά, που δεν είναι γεμάτος προκαταλήψεις ή προλήψεις, ελπίδες ή φόβους. Όλα αυτά χρειάζονται για τη ζωή και, αν δεν έχεις εκπαιδευτεί για να ζεις, τότε η εκπαίδευση δεν έχει κανένα νόημα. Μπορεί να μάθετε να είστε πολύ τακτικοί, να έχετε καλούς τρόπους και να γράφετε καλά σ' όλα τα διαγωνίσματα, αλλά το να δίνετε προτεραιότητα σε όλα αυτά τα επιφανειακά πράγματα, τη στιγμή που ολόκληρη η δομή της κοινωνίας καταρρέει, είναι σαν να κόβετε τα νύχια σας την ώρα που το σπίτι σας καίγεται. Βλέπετε, δεν σας μιλάει κανείς γι' αυτά τα πράγματα, κανείς δεν τα ερευνά μαζί

σας. Όπως περνάτε τη μια μέρα μετά την άλλη μελετώντας κάποια μαθήματα –π.χ. μαθηματικά, ιστορία και γεωγραφία–, έτσι θα έπρεπε, επίσης, να περνάτε πολύ χρόνο μιλώντας για όλα τα βαθύτερα ζητήματα της ζωής, γιατί αυτό είναι που της δίνει πλούτο.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Αληθινή θρησκεία δεν σημαίνει λατρεία του Θεού; Κρισμαμούρτι: Πρώτα απ' όλα, ας δούμε τι *δεν* είναι θρησκεία. Δεν είναι αυτός ο πιο σωστός τρόπος για να προσεγγίσουμε το θέμα; Αν μπορούμε να κατανοήσουμε τι *δεν* είναι θρησκεία, τότε ίσως αρχίσουμε να αντιλαμβανόμαστε κι άλλα πράγματα. Είναι όπως όταν καθαρίζεις ένα βρόμικο παράθυρο: Αρχίζεις αμέσως να τα βλέπεις όλα πολύ καθαρά. Ας δούμε, λοιπόν, αν μπορούμε να καθарίσουμε το νου μας απ' ό,τι *δεν* είναι θρησκεία – ας μην πούμε «θα το σκεφτώ» και απλώς παίξουμε με τις λέξεις. Ίσως εσείς μπορείτε να το κάνετε, αλλά οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν ήδη παγιωθεί και είναι βολεμένοι σε ό,τι *δεν* είναι πραγματικά θρησκεία και *δεν* θέλουν να ξεβολευτούν.

Τι *δεν* είναι θρησκεία, λοιπόν; Το έχετε σκεφτεί ποτέ αυτό; Εσείς οι νέοι από παιδιά ακούτε να σας λένε ξανά και ξανά τι υποτίθεται ότι είναι θρησκεία –πίστη στο Θεό και δεκάδες άλλα πράγματα–, αλλά κανένας *δεν* σας ζήτησε να ανακαλύψετε τι *δεν* είναι θρησκεία. Και τώρα εσείς κι εγώ θα το ανακαλύψουμε μόνοι μας.

Όταν ακούτε εμένα, ή οποιονδήποτε άλλο, μην αποδέχεστε απλώς αυτό που λέγεται, ακούστε με προσοχή για να μπορέσετε να διακρίνετε την αλήθεια όσων λέγονται. Έτσι και αντιληφθείτε μία φορά από μόνοι σας τι *δεν* είναι θρησκεία, τότε σε όλη σας τη ζωή κανένας άνθρωπος και κανένα βιβλίο *δεν* θα μπορέσει να σας εξαπατήσει, κανένα αίσθημα φόβου *δεν* θα σας δημιουργήσει οποιαδήποτε ψευδαίσθηση που θα την πιστέψετε και θα την ακολουθείτε. Για να ανακαλύψεις τι *δεν* είναι θρησκεία, πρέπει να ξεκινήσεις από το επίπεδο της καθημερινής ζωής και μετά θα μπο-

ρέσεις να ανέβεις. Για να πας μακριά πρέπει να ξεκινήσεις από κοντά, και το κοντινότερο σκαλοπάτι είναι και το πιο σημαντικό. Τι δεν είναι θρησκεία, λοιπόν; Είναι οι τελετουργίες της θρησκείας; Να κάνεις ξανά και ξανά μετάνοιες, είναι αυτό θρησκεία;

Αληθινή εκπαίδευση είναι να μαθαίνεις πώς να σκέφτεσαι, όχι τι να σκέφτεσαι. Αν ξέρεις πώς να σκέφτεσαι, αν πραγματικά έχεις αυτή την ικανότητα, τότε είσαι ένα ελεύθερο πλάσμα –ελεύθερο από δόγματα, από προλήψεις, από τελετουργίες– και επομένως μπορείς να ανακαλύψεις τι είναι θρησκεία.

Οι τελετουργίες προφανώς δεν είναι θρησκεία επειδή, κάνοντας τελετουργίες, απλώς επαναλαμβάνεις ένα σύνολο κινήσεων και ψαλμών που, περνώντας από γενιά σε γενιά, έφτασε σε σένα. Ίσως βρίσκεις κάποια ευχαρίστηση στο να κάνεις αυτές τις τελετουργίες, όπως άλλοι καπνίζοντας ή πίνοντας, αλλά είναι αυτό θρησκεία; Κάνοντας τελετουργίες, στην πραγματικότητα κάνεις κάτι για το οποίο δεν ξέρεις τίποτα. Το κάνεις απλώς επειδή το κάνουν οι άλλοι. Κι αν δεν το κάνεις όταν είσαι μικρός, μπορεί και να σε μαλώνουν. Αυτό, όμως, δεν είναι θρησκεία, έτσι δεν είναι; Όπως θρησκεία δεν είναι και τα σύμβολα. Μια εικόνα φτιαγμένη από κάποιον άνθρωπο σύμφωνα με τη δική του φαντασία μπορεί να είναι ένα σύμβολο, αλλά δεν παύει να είναι απλώς μια εικόνα, δεν είναι η αλήθεια. Ένα σύμβολο, μια λέξη, δεν είναι το ίδιο με αυτό που αντιπροσωπεύουν. Η λέξη «πόρτα» δεν είναι η ίδια η πόρτα, έτσι δεν είναι; Η λέξη δεν είναι το ίδιο το πράγμα. Η εικόνα είναι ένα σύμβολο, αλλά το σύμβολο δεν είναι εκείνο που συμβολίζει. Δεν κατακρίνω τίποτα, απλώς αναφέρω τα γεγονότα. Οι άνθρωποι μετατρέψανε τα σύμβολα σε θρησκεία, κι είναι έτοιμοι να τσακωθούν γι' αυτά, να πολεμήσουν, να σφαχτούν· μόνο που ο Θεός δεν βρίσκεται εκεί. Ο Θεός δεν βρίσκεται ποτέ μέσα σ' ένα σύμβολο. Η λατρεία, λοιπόν, ενός συμβόλου ή μιας εικόνας δεν είναι θρησκεία.

Και η πίστη είναι θρησκεία; Αυτό είναι πιο πολύπλοκο. Ξεκινήσαμε από τα κοντινά πράγματα και τώρα πάμε λίγο πιο πέρα. Είναι η πίστη θρησκεία; Οι χριστιανοί πιστεύουν με τον έναν τρόπο, οι ινδουιστές πιστεύουν με έναν άλλο τρόπο, οι μωαμεθανοί πάλι με άλλο και οι βουδιστές με άλλο, και όλοι θεωρούν τους εαυτούς τους πολύ θρήσκους, όλοι έχουν τους ναούς τους, το Θεό τους, τα σύμβολά τους, την πίστη τους. Είναι αυτό θρησκεία; Είναι θρησκεία όταν πιστεύεις στον έναν ή στον άλλο Θεό; Πώς βρίσκετε αυτή την πίστη; Πιστεύετε επειδή πιστεύουν οι πατεράδες σας, οι παππούδες σας... Πιστεύετε, επειδή όσα έχετε διαβάσει από αυτά που έχουν πει διάφοροι Διδάσκαλοι –όπως ο Σανκάρα ή ο Βούδας– τα θεωρείτε αληθινά. Οι περισσότεροι από εσάς πιστεύετε αυτά που λένε τα ιερά βιβλία, όπως η *Μπαγκαβάτ Γκίτα** εδώ στην Ινδία, κι επομένως δεν τα εξετάζετε καθαρά και απλά, όπως θα κάνατε με οποιοδήποτε άλλο βιβλίο· δεν προσπαθείτε να ανακαλύψετε τι είναι αλήθεια.

Είδαμε, λοιπόν, ότι ούτε οι τελετουργίες είναι θρησκεία ούτε το πηγαίνεις σε διάφορους ναούς, όπως και ότι η πίστη δεν είναι θρησκεία. Η πίστη χωρίζει τους ανθρώπους. Οι χριστιανοί έχουν τη δική τους πίστη, που τους διαχωρίζει από εκείνους που έχουν εντελώς διαφορετική πίστη, και παράλληλα διαιρούνται σε επιμέρους ομάδες – καθολικοί, προτεστάντες, ευαγγελιστές κ.λπ. Οι ινδουιστές είναι διαρκώς γεμάτοι έχθρα, γιατί πιστεύουν στο διαχωρισμό σε βραχμάνους και μη βραχμάνους. Η πίστη, λοιπόν, προκαλεί μίσος, διαίρεση, έχθρα, καταστροφή, και όλα αυτά, προφανώς, δεν είναι θρησκεία.

Όλα αυτά, λοιπόν, *δεν* είναι θρησκεία. Τι *είναι* θρησκεία, όμως; Εάν έχεις καθαρίσει το τζάμι του παραθύρου –που σημαίνει ότι σταμάτησες να κάνεις διάφορες τελετουργίες, ότι παράτησες κά-

* Ιερό βιβλίο των ινδουιστών. (Σ.τ.Μ.)

θε είδους πίστη, ότι έπαψες ν' ακολουθείς κάποιο θρησκευτικό η-
γέτη ή θρησκευτικό δάσκαλο ή γκουρού-, τότε ο νους σου, όπως
και το παράθυρο, είναι καθαρός, αστραφτερός, και μπορείς να
δεις έξω πολύ καθαρά. Όταν ο νους σου καθαρίσει εντελώς από
εικόνες, ιεροτελεσιές, πίστη, σύμβολα, από όλα τα στερεότυπα
λόγια, τα *mantrams*,* την επανάληψη και από όλους τους φόβους,
τότε εκείνο που θα δεις θα είναι το αληθινό, το άχρονο, το αιώνιο,
που μπορεί να ονομαστεί Θεός. Αλλά για να γίνει αυτό χρειάζο-
νται τρομερή *εν-όραση*,** κατανόηση, υπομονή, και συμβαίνει μό-
νο σ' εκείνους που πραγματικά ερευνούν σε βάθος τι είναι θρη-
σκεία και ασχολούνται με αυτό κάθε μέρα, μέχρι το τέλος. Μόνο
τέτοιοι άνθρωποι θα μάθουν τι θα πει αληθινή θρησκεία. Όλα τα
υπόλοιπα είναι απλώς λόγια του αέρα, και όλα τα στολίδια, τα τά-
ματα, οι μετάνοιες, τα φυλαχτά, όλα αυτά είναι απλώς προλήψεις
χωρίς καμία σημασία. Και μόνο όταν ο νους βρίσκεται σε επανά-
σταση εναντίον κάθε δήθεν θρησκείας θα ανακαλύψει τι είναι
πραγματικά η θρησκεία.

* (Σανσκριτικά). Λέξεις ή σίχτοι από τα βεδικά έργα, που χρησιμοποιούνται
ως επικλήσεις και ψαλμοί (*Βίβλος Αποκρυφισμού*, Έλενα Μπλαβάτσου, εκδ. Κέ-
δρος). Τέτοιες λέξεις, όπως η λέξη «gam», σε κάποια είδη διαλογισμού επανα-
λαμβάνονται νοερά με ταχύτητα, με σκοπό να εξαναγκάσουν το νου να πάψει να
σκέφτεται. Ο Κρισναμούρτι σημειώνει στο *Ξύπνημα της νοημοσύνης (Γόμος Γ'-Εν-
ρώπη*, «Δύο ομιλίες στο Μπρόκγουντ», «Ο διαλογισμός και το απίθανο ερώτημα»,
εκδ. Κέδρος) τα εξής: «...Υπάρχει και αρχή αυτή η επανάληψη λέξεων, φράσεων ή μά-
ντρα, που σου δίνονται από ένα δάσκαλο, αφού έχεις μνηθεί σε κάποια από τις μεθόδους δια-
λογισμού και έχεις πληρώσει [...] για να μάθεις την ιδιαίτερη φράση, λέξη ή μάντρα που είναι
δήθεν μόνο για σένα, και θα πρέπει να την επαναλαμβάνεις μυστικά όταν διαλογίζεσαι και
δεν επιτρέπεται να την ξαναπεις ποτέ δυνατά και σε κανέναν [...] Όταν επαναλαμβάνεις διαρ-
κώς κάποιες λέξεις—είτε το «Ave Maria», είτε κάποιες σανσκριτικές λέξεις, είτε «Coca Cola»,
είτε οποιεσδήποτε άλλες—, όταν τις επαναλαμβάνεις ξανά και ξανά, προφανώς ο νους σου απο-
βλακώνεται όλο και περισσότερο και αποκτάς μια αίσθηση δήθεν ενότητας, ησυχίας, και νομί-
ζεις ότι αυτό σου φέρνει διαύγεια...» (Σ.τ.Μ.)

** Βλ. υποσημείωση στη σελ. 26. (Σ.τ.Μ.)

5

Το δημιουργικό αίσθημα του ανικανοποίητου

Έχετε καθίσει ποτέ πολύ ήσυχα, χωρίς να κάνετε καμία κίνηση; Δοκιμάστε το. Καθίστε πραγματικά πολύ ήσυχα, με την πλάτη σας ίσια, και παρατηρήστε τι γίνεται στο νου σας. Μην προσπαθείτε να τον ελέγξετε, μην πείτε ότι δεν πρέπει να πηδάει από τη μια σκέψη στην άλλη, από το ένα ενδιαφέρον στο άλλο, απλώς να έχετε επίγνωση ότι ο νους σας χοροπηδάει. Μην κάνετε τίποτα γι' αυτό, παρατηρήστε το όπως παρατηρείτε από την όχθη του ποταμού το νερό που κυλάει. Στα νερά του ποταμού υπάρχουν ένα σωρό πράγματα –ψάρια, φύλλα, ψόφια ζώα–, αλλά εκείνα είναι πάντα ζωντανά, κινούνται. Έτσι είναι και ο νους σας: Βρίσκεται σε ασταμάτητη κίνηση, πηδώντας από το ένα πράγμα στο άλλο, όπως μια πεταλούδα.

Γιατί ακούτε ένα τραγούδι; Μπορεί να σας αρέσει ο τραγουδιστής επειδή έχει ωραίο πρόσωπο, ή οι στίχοι, αλλά πέρα από όλα αυτά, όταν ακούτε ένα τραγούδι ακούτε τις νότες και τις σιωπές ανάμεσα στις νότες, έτσι δεν είναι; Με τον ίδιο τρόπο, δοκιμάστε να καθίσετε πολύ ήσυχα χωρίς να κάνετε νευρικές κινήσεις, χωρίς να κουνάτε τα χέρια σας, ούτε καν τα δάχτυλα των ποδιών σας, κι απλώς παρακολουθήστε το νου σας. Είναι πολύ αστείο. Αν το δοκιμάσετε ως κάτι το αστείο, ως κάτι το διασκεδαστικό, θα δείτε ότι

ο νους αρχίζει να ηρεμεί χωρίς να χρειάζεται να τον ελέγξετε. Τότε δεν υπάρχει ο «λογοκριτής», ο «δικαστής», ο «αξιολογητής». Και όταν ο νους ησυχάσει από μόνος του, και είναι αυθόρμητα ήσυχος, θα ανακαλύψετε ότι είναι φτιαγμένος για να είναι χαρούμενος. Ξέρετε τι είναι χαρά; Είναι απλώς να γελάς, να ευχαριστιέσαι με οτιδήποτε ή με το τίποτα, να γνωρίζεις τη χαρά της ζωής, του χαμόγελου, του να κοιτάς κάποιον κατευθείαν στα μάτια χωρίς κανένα ίχνος φόβου.

Έχετε κοιτάξει ποτέ κάποιον στο πρόσωπο για πολλή ώρα; Έχετε κοιτάξει ποτέ στα μάτια τον καθηγητή σας, τους γονείς σας, κάποιον ανώτερο υπάλληλο, ένα γκαρσόνι, ένα ζητιάνο, για να δείτε τι συμβαίνει τότε; Οι περισσότεροι από εμάς φοβόμαστε να κοιτάξουμε κατάματα κάποιον, και άλλοι πάλι δεν θέλουν να τους κοιτάς με αυτό τον τρόπο, γιατί και εκείνοι είναι εξίσου φοβισμένοι. Κανείς δεν θέλει να δείχνει αυτό που είναι· είμαστε όλοι κωμωμένοι, κρυβόμαστε πίσω από διάφορους τοίχους μιζέριας και υποφέρουμε και λαχταράμε διάφορα πράγματα, και υπάρχουν πολύ λίγοι που μπορούν να σε κοιτάξουν στα μάτια και να χαμογελάσουν. Και είναι πολύ σημαντικό να χαμογελάς, να είσαι ευτυχισμένος. Γιατί, βλέπετε, αν δεν υπάρχει τραγούδι μέσα στην καρδιά σου, η ζωή γίνεται πολύ μουντή. Μπορεί κανείς να πηγαίνει από ναό σε ναό, από κόμμα σε κόμμα, από τον ένα γάμο στον άλλο ή να βρει κάποιο δάσκαλο ή γκουρού, αλλά αν δεν υπάρχει αυτή η εσωτερική χαρά η ζωή χάνει το νόημά της. Και δεν είναι εύκολο να βρει κανείς αυτή την εσωτερική χαρά, επειδή οι περισσότεροι από εμάς είμαστε μόνο επιφανειακά ανικανοποίητοι.

Ξέρετε τι σημαίνει να νιώθεις ανικανοποίητος; Είναι πολύ δύσκολο να καταλάβετε το αίσθημα του ανικανοποίητου, γιατί οι περισσότεροι από εμάς το διοχετεύουμε προς κάποια συγκεκριμένη κατεύθυνση και με τον τρόπο αυτό το καταπνίγουμε. Η μόνη μας έννοια, δηλαδή, είναι να αποκτήσουμε μια θέση με εξασφαλισμέ-

να συμφέροντα και γόητρο, έτσι ώστε να μη διαταράσσει τίποτα την ησυχία μας. Συμβαίνει στο σπίτι μας, όπως και στο σχολείο. Οι δάσκαλοι δεν θέλουν καμία αναστάτωση και γι' αυτό ακολουθούν τα γνώριμα μονοπάτια, γιατί από τη στιγμή που κάποιος νιώθει πραγματικά ανικανοποίητος και αρχίζει να ερευνά, να αμφισβητεί, είναι βέβαιο ότι θα αναστατωθεί. Αλλά μόνο όταν κάποιος είναι πραγματικά ανικανοποίητος μπορεί να πάρει πρωτοβουλίες.

Ξέρετε τι είναι πρωτοβουλία; Παίρνεις πρωτοβουλία όταν ξεκινάς κάτι χωρίς να σ' το έχουν υποδείξει. Δεν χρειάζεται να είναι κάτι φοβερό ή μεγάλο – αυτό ίσως γίνει αργότερα. Πρωτοβουλία υπάρχει ακόμη κι όταν φυτεύεις ένα δέντρο, όταν είσαι αυθόρμητα ευγενικός, όταν χαμογελάς σε κάποιον που κουβαλά ένα βαρύ φορτίο, όταν βγάζεις από τη μέση του δρόμου μια πέτρα ή όταν χαϊδεύεις ένα ζώο καθώς περνάς δίπλα του. Αυτή είναι μόνο η αρχή αν αποφασίσεις ότι είσαι διατεθειμένος να πάρεις πρωτοβουλία και να γνωρίσεις αυτό το εκπληκτικό πράγμα που ονομάζεται δημιουργικότητα. Η δημιουργικότητα έχει τις ρίζες της στην πρωτοβουλία, που γεννιέται μόνο όταν υπάρχει βαθιά το αίσθημα του ανικανοποίητου.

Μη φοβάστε το αίσθημα του ανικανοποίητου, καλλιεργήστε το μέχρι η σπίθα να γίνει φλόγα και να νιώθετε διαρκώς ανικανοποίητοι με τα πάντα – με τη δουλειά σας, με την οικογένειά σας, με το κυνήγι του χρήματος, την κοινωνική σας θέση, την εξουσία–, έτσι ώστε ν' αρχίσετε πραγματικά να σκέφτεστε, να ανακαλύπτετε. Αλλά, όσοι από εσάς εδώ είστε παιδιά, καθώς θα μεγαλώνετε θα ανακαλύψετε ότι είναι πολύ δύσκολο να διατηρήσετε μέσα σας αυτό το αίσθημα του ανικανοποίητου. Θα έχετε ν' αναθρέψετε παιδιά, ν' αντιμετωπίσετε τις απαιτήσεις της δουλειάς σας, τη γνώμη των δικών σας, του κοινωνικού σας κύκλου που παρακολουθεί τις κινήσεις σας, και σύντομα θα χάσετε αυτή τη φλόγα του ανικανο-

ποίηση που σας καίει. Όταν θα νιώθετε ανικανοποίητοι, θ' ανοίγετε την τηλεόραση ή το ραδιόφωνο, θα τρέχετε σε κάποιον γκουρού, θα παρακαλάτε το Θεό να σας δώσει κι άλλα, θα γίνεστε μέλος σε κάποια οργάνωση, θα πίνετε αλκοόλ, θα τρέχετε πίσω από τις γυναίκες ή τους άντρες, θα κάνετε τα πάντα για να σβήσετε τη φλόγα. Αλλά, βλέπετε, χωρίς αυτή τη φλόγα του ανικανοποίητου δεν θα μπορέσετε να παίρνετε πρωτοβουλίες, που είναι η αρχή της δημιουργικότητας. Για να ανακαλύψετε τι είναι αληθινό, πρέπει να επαναστατήσετε ενάντια στο κατεστημένο. Αλλά όσο πιο πολλά λεφτά έχουν οι γονείς σας και όσο πιο ασφαλείς νιώθουν οι δάσκαλοί σας στις δουλειές τους, τόσο λιγότερο θα θέλουν να επαναστατήσετε.

Δημιουργικότητα δεν είναι απλώς να ζωγραφίζεις πίνακες ή να γράφεις ποιήματα, κάτι που είναι βέβαια καλό αλλά πολύ λίγο από μόνο του. Το σημαντικό είναι να είσαι απόλυτα ανικανοποίητος, γιατί η έλλειψη ικανοποίησης είναι η αρχή κάθε πρωτοβουλίας, που γίνεται δημιουργική καθώς ωριμάζεις· και αυτός είναι ο μόνος τρόπος να ανακαλύψει κανείς τι είναι αλήθεια, τι είναι Θεός, επειδή η δημιουργική κατάσταση είναι ο Θεός.

Πρέπει, λοιπόν, να έχει κανείς αυτή την ολοκληρωτική έλλειψη ικανοποίησης, αλλά μαζί με χαρά. Το καταλαβαίνετε; Πρέπει κανείς να νιώθει απόλυτα ανικανοποίητος, αλλά να νιώθει και χαρά και αγάπη, και να μη χάνει το κέφι του. Οι περισσότεροι άνθρωποι που είναι ανικανοποίητοι είναι τρομερά βαρετοί· όλο παραπονιούνται ότι τούτο ή εκείνο δεν είναι σωστό ή εύχονται να βρίσκονταν σε καλύτερη θέση ή θέλουν να αλλάξουν οι συνθήκες της ζωής τους, επειδή το ανικανοποίητό τους είναι πολύ επιφανειακό. Κι όσο για εκείνους που δεν νιώθουν ποτέ και καθόλου ανικανοποίητοι, αυτοί είναι σαν νεκροί.

Αν μπορεί κανείς να είναι ψυχολογικά, μέσα του, επαναστατημένος όσο είναι νέος και, μεγαλώνοντας, να διατηρήσει άσβεστο

αυτό το αίσθημα του ανικανοποίητου μαζί με τη ζωντάνια της χαράς και της μεγάλης στοργής, τότε η φλόγα του ανικανοποίητου θα έχει τεράστια σημασία επειδή θα χτίζει, θα δημιουργεί, θα ζωντανεύει καινούργια πράγματα. Γι' αυτό πρέπει να υπάρχει η κατάλληλη εκπαίδευση, όχι εκείνη που απλώς σε προετοιμάζει να βρεις μια δουλειά ή να αναρριχηθείς στη σκάλα της επιτυχίας, αλλά εκείνη που σε βοηθάει να σκέφτεσαι και ανοίγει χώρο στο νου σου για ν' αναπτυχθεί, έτσι ώστε να μην είναι περιορισμένος από καμία πίστη, από κανένα φόβο.

Ερώτηση (Μαθητής): Το αίσθημα του ανικανοποίητου εμποδίζει την καθαρότητα της σκέψης. Πώς μπορούμε να ξεπεράσουμε αυτό το εμπόδιο;

Κρισηναμούρτι: Δεν νομίζω ότι άκουσες προσεκτικά αυτά που είπα. Ίσως σκεφτόσουν πώς θα διατυπώσεις την ερώτηση που μόλις έκανες. Αυτό το κάνετε όλοι σας με διαφορετικούς τρόπους. Ο καθένας από εσάς είναι απορροφημένος στις δικές του σκέψεις και αν αυτό που λέω δεν είναι εκείνο που θέλει ν' ακούσει το αγνοεί, επειδή ο νους του είναι απασχολημένος με το δικό του πρόβλημα. Αν το αγόρι που έκανε την ερώτηση είχε ακούσει προσεκτικά όσα είπα, αν είχε πραγματικά νιώσει τι σημαίνει να έχει κανείς το αίσθημα του ανικανοποίητου, της χαράς και της δημιουργικότητας, τότε νομίζω ότι δεν θα έκανε αυτή την ερώτηση.

Τώρα, το αίσθημα του ανικανοποίητου εμποδίζει την καθαρότητα, τη διαύγεια της σκέψης; Και τι σημαίνει καθαρή σκέψη; Είναι δυνατόν να υπάρχει καθαρότητα στη σκέψη σου αν θέλεις να κερδίσεις κάτι από αυτή; Αν ο νους σου θέλει να οδηγηθεί σε κάποιο αποτέλεσμα, μπορείς να σκεφτείς καθαρά; Ή μπορείς να σκεφτείς καθαρά μόνο όταν δεν έχεις κάποιο στόχο, δεν θέλεις να καταλήξεις κάπου, όταν δεν προσπαθείς να κερδίσεις κάτι;

Και μπορείς να σκέφτεσαι καθαρά αν έχεις προκαταλήψεις ή αν πιστεύεις σε ένα συγκεκριμένο Θεό, δηλαδή αν σκέφτεσαι σαν

ινδουιστής, σαν κομμουνιστής ή σαν χριστιανός; Είναι σίγουρο ότι μπορείς να σκεφτείς πολύ καθαρά μόνο όταν ο νους σου δεν είναι δεμένος σε κάποια πίστη, όπως είναι ένα σκυλί δεμένο σ' έναν πάσσαλο. Πολύ καθαρά μπορείς να σκεφτείς μόνο αν δεν θες να καταλήξεις κάπου, όταν δεν έχεις καμία προκατάληψη. Κι όλα αυτά σημαίνουν ότι μπορείς να σκεφτείς καθαρά, απλά και με ευθύτητα μόνο όταν ο νους σου δεν επιδιώκει κανένα είδος ψυχολογικής ασφάλειας και επομένως είναι ελεύθερος από το φόβο.

Από μια άποψη, λοιπόν, το αίσθημα του ανικανοποίητου *όντως εμποδίζει* την καθαρή σκέψη. Όταν μέσα από το ανικανοποίητο κυνηγάς κάποιο στόχο ή όταν γυρεύεις να πνίξεις το αίσθημα του ανικανοποίητου επειδή ο νους σου θέλει «πάση θυσία» να έχει την ησυχία του, τότε είναι αδύνατον να υπάρχει καθαρότητα στη σκέψη σου. Αλλά αν είστε ανικανοποίητοι με τα πάντα –τις προκαταλήψεις σας, τα πιστεύω σας, τους φόβους σας– και δεν επιθυμείτε να καταλήξετε σε κάποιο συμπέρασμα, τότε το ίδιο το ανικανοποίητο δεν εστιάζει τη σκέψη σας σε κάποιο συγκεκριμένο θέμα ή σε κάποια συγκεκριμένη κατεύθυνση, αλλά η όλη διαδικασία της σκέψης σας γίνεται πολύ απλή, άμεση και ξεκάθαρη.

Οι περισσότεροι από εμάς, νέοι ή ηλικιωμένοι, είμαστε ανικανοποίητοι απλώς επειδή θέλουμε κάτι – περισσότερη γνώση, καλύτερη δουλειά, ακριβότερο αυτοκίνητο, μεγαλύτερο μισθό... Το αίσθημα του ανικανοποίητου βασίζεται στην επιθυμία μας για «το περισσότερο». Μόνο επειδή θέλουμε κάτι περισσότερο οι πιο πολλοί από εμάς νιώθουμε ανικανοποίητοι. Αλλά δεν μιλάω γι' αυτό το είδος ανικανοποίητου. Η επιθυμία για το περισσότερο είναι αυτή που εμποδίζει την καθαρότητα της σκέψης. Αντιθέτως, αν είμαστε ανικανοποίητοι, όχι επειδή θέλουμε κάτι, αλλά χωρίς να ξέρουμε *τι είναι εκείνο* που θέλουμε, αν είμαστε δυσαρεστημένοι από τη δουλειά μας, από το να κάνουμε λεφτά, από την αναζήτηση εξουσίας και δύναμης, από τις παραδόσεις, από όσα έχουμε

και από όσα ίσως θα έχουμε, αν είμαστε δυσαρεστημένοι όχι από κάτι συγκεκριμένο αλλά από τα πάντα, τότε νομίζω ότι θα ανακαλύψουμε πως το αίσθημα του ανικανοποίητου που έχουμε φέρνει διαύγεια. Όταν δεν αποδεχόμαστε ή δεν ακολουθούμε ό,τι μας λένε, αλλά αμφισβητούμε, ερευνούμε, διεισδύουμε, τότε υπάρχει *εν-όραση*,* η οποία οδηγεί σε δημιουργικότητα, σε χαρά.

Ερώτηση (Μαθητής): Τι είναι η αυτογνωσία και πώς μπορούμε να την αποκτήσουμε;

Κρισηναμούρτι: Καταλαβαίνετε ποια είναι η νοοτροπία που οδηγεί σε αυτή την ερώτηση; Δεν το λέω από έλλειψη σεβασμού προς το πρόσωπο εκείνου που κάνει την ερώτηση, αλλά ας ερευνήσουμε τη νοοτροπία που καθορίζει την ερώτησή του: Πώς μπορώ να την αποκτήσω; Πόσο κάνει να την αγοράσω; Τι είμαι υποχρεωμένος να κάνω; Τι θυσίες πρέπει να κάνω; Πόσο πειθαρχημένος πρέπει να είμαι ή ποια πρακτική διαλογισμού πρέπει να εφαρμόσω για να την αποκτήσω; Είναι μηχανικός, μέτριος ο νους που λέει: Θα κάνω *αυτό* για να αποκτήσω *εκείνο*. Όλοι οι δήθεν θρησκευόμενοι σκέφτονται μ' αυτό τον τρόπο, μηχανικά, αλλά δεν μπορείς να γνωρίσεις τον εαυτό σου έτσι. Δεν είναι κάτι που μπορείς να το καταφέρεις με διαφόρου είδους προσπάθειες ή πρακτικές. Τον εαυτό σου τον γνωρίζεις παρακολουθώντας τον στις σχέσεις σου με τους άλλους, με τους φίλους σου, με τους συναδέλφους σου, με τους καθηγητές σου και με όλους τους ανθρώπους γύρω σου· τον γνωρίζεις όταν παρατηρείς τους άλλους, τις χειρονομίες τους, πώς ντύνονται, τον τρόπο που μιλάνε, την περιφρόνηση ή την κολακεία που δείχνουν προς το πρόσωπό σου και τη δική σου αντίδραση σ' αυτές· τον εαυτό σου τον γνωρίζεις όταν παρατηρείς τα πάντα μέσα σου και γύρω σου και βλέπεις σ' αυτά τον εαυτό σου σαν

* Βλ. υποσημείωση στη σελ. 26. (Σ.τ.Μ.)

να τον κοιτάξεις στον καθρέφτη. Όταν κοιτάξεις στον καθρέφτη, βλέπεις τον εαυτό σου όπως πραγματικά είναι, σωστά; Μπορεί να εύχεται να είχε διαφορετικό σχήμα το κεφάλι σου – ίσως λίγο πιο πολλά μαλλιά– και το πρόσωπο σου να ήταν λιγότερο άσχημο, αλλά η πραγματικότητα είναι εκεί κι αντανακλάται καθαρά μπροστά σου στον καθρέφτη, και δεν μπορείς να την παραβλέψεις και να πεις: «Τι ωραίος που είμαι!»

Τώρα, αν μπορείς να κοιτάξεις στον καθρέφτη των σχέσεων, ακριβώς όπως κοιτάξεις σ' έναν κοινό καθρέφτη, τότε δεν παύεις ποτέ να γνωρίζεις τον εαυτό σου. Είναι σαν να βουτάς σ' έναν ωκεανό που δεν έχει ούτε βυθό ούτε ακτή. Οι περισσότεροι από εμάς θέλουμε να επιτύχουμε κάποιο στόχο, θέλουμε να μπορέσουμε να πούμε «γνώρισα τον εαυτό μου και είμαι ευτυχισμένος», αλλά δεν είναι καθόλου έτσι τα πράγματα. Αν μπορείς να κοιτάς τον εαυτό σου χωρίς να καταδικάζεις ό,τι βλέπεις, χωρίς να τον επαινείς, χωρίς να τον συγκρίνεις με κάποιον άλλο, χωρίς να εύχεται να είχες πιο όμορφο πρόσωπο ή να ήσουν πιο ενάρετος, πιο έξυπνος ή πιο καλός, αν μπορείς να παρατηρείς εκείνο που είσαι και να προχωράς στη ζωή σου με αυτό, τότε θα ανακαλύψεις ότι μπορείς να φτάσεις πάρα πολύ μακριά. Τότε δεν υπάρχει τέλος σε αυτό το ταξίδι, και εδώ βρίσκονται το μυστήριο και η ομορφιά του.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Τι είναι η ψυχή;

Κρισιναμούρτι: Ο πολιτισμός μας έχει επινοήσει τη λέξη «ψυχή» – και πολιτισμός είναι η συλλογική επιθυμία και θέληση πολλών ανθρώπων. Κοιτάξτε τον ινδικό πολιτισμό, που τον ξέρετε καλά. Δεν είναι συνέπεια της επιθυμίας και της θέλησης πολλών ανθρώπων; Κάθε πολιτισμός είναι αποτέλεσμα αυτού που μπορεί να ονομαστεί συλλογική θέληση, και η συλλογική θέληση σ' αυτή την περίπτωση έχει εκφραστεί στην άποψη ότι πρέπει να υπάρχει κάτι πέρα από το σώμα το οποίο φθείρεται και πεθαίνει, κάτι πολύ σπου-

δαιότερο, πολύ μεγαλύτερο, κάτι άφθαρτο, αθάνατο, οπότε εδραιώθηκε η ιδέα της ψυχής. Τώρα, μπορεί να υπήρξαν κάποτε κάνα δυο άνθρωποι που ανακάλυψαν από μόνοι τους κάτι γι' αυτό το εκπληκτικό πράγμα που ονομάζεται αιώνια ζωή, μια κατάσταση στην οποία δεν υπάρχει θάνατος, και τότε όλοι οι υπόλοιποι που είχαν μέτριες νοητικές δυνατότητες είπαν: «Ναι, αυτό πρέπει να είναι αλήθεια, έτσι πρέπει να είναι», και επειδή ήθελαν να έχουν αιώνια ζωή «κόλλησαν» στη λέξη «ψυχή».

Κι εσείς εδώ, επίσης, θέλετε να μάθετε αν υπάρχει κάτι πέρα από την απλή σωματική ύπαρξη, από αυτό το ασταμάτητο πηγαινόελα σε κάποιο γραφείο, τη δουλειά που δεν έχει κανένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τους καυγάδες, τη ζήλια, το μέγαλωμα των παιδιών, το κουτσομπολιό, την άχρηστη φλυαρία· θέλετε να μάθετε αν υπάρχει κάτι περισσότερο απ' όλα αυτά. Η ίδια η λέξη «ψυχή» περιγράφει μια κατάσταση που είναι άφθαρτη, αιώνια, έτσι δεν είναι; Αλλά εσείς, βλέπετε, δεν προσπαθείτε ν' ανακαλύψετε οι ίδιοι αν υπάρχει ή όχι μια τέτοια κατάσταση. Δεν λέτε «δεν μ' ενδιαφέρει τι έχουν πει ο Χριστός, ο Βούδας, ο Σανκάρα ή οποιοσδήποτε άλλος, ούτε τι επιβάλλουν η παράδοση και ο πολιτισμός», δεν λέτε «πώς θα ανακαλύψω μόνος μου αν υπάρχει ή όχι μια κατάσταση πέρα από το πλαίσιο που βάζει ο χρόνος;» Δεν επαναστατείτε ενάντια σ' αυτό που έχει επιβάλει ο πολιτισμός ή έχει τυποποιήσει η συλλογική θέληση αλλά, αντιθέτως, το αποδέχεστε και λέτε «ναι, υπάρχει ψυχή». Δίνετε σ' αυτό το τυποποιημένο πράγμα ένα όνομα, που κάποιοι άλλοι το ονομάζουν αλλιώς, και τότε χωρίζεστε σε ομάδες και γίνεστε εχθροί εξαιτίας των συγκρουόμενων πιστεύω σας.

Ο άνθρωπος που πραγματικά θέλει να μάθει αν υπάρχει ή όχι μια κατάσταση πέρα από το πλαίσιο του χρόνου πρέπει να ελευθερωθεί από τον πολιτισμό και τις παραδόσεις του, δηλαδή πρέπει να ελευθερωθεί από τη συλλογική θέληση και να σταθεί στα

πόδια του μόνος του. Και αυτό είναι ένα σημαντικό μέρος της εκπαίδευσης: Να μαθαίνεις να στέκεσαι στα πόδια σου, έτσι ώστε να μην παγιδεύεσαι από τη θέληση των πολλών ή ενός και να είσαι ικανός να ανακαλύπτεις από μόνος σου τι είναι αληθινό.

Μην εξαρτάστε από κανέναν. Εγώ ή κάποιος άλλος μπορεί να σας πούμε ότι υπάρχει μια κατάσταση πέρα από το χρόνο, αλλά τι αξία έχει αυτό για εσάς; Όταν πεινάς, θέλεις να φας και δεν χορταίνεις με τα λόγια. Είναι όπως όταν κάθεται έξω από ένα εστιατόριο και διαβάζεις το μενού· πρέπει να μπεις μέσα και να φας. Με το να κάθεται έξω και να διαβάζεις το μενού δεν πρόκειται να χορτάσεις την πείνα σου. Αυτό, λοιπόν, που είναι σημαντικό για εσάς είναι ν' ανακαλύψετε από μόνοι σας αν υπάρχει ή όχι ψυχή. Μπορείτε να δείτε γύρω σας ότι όλα παρακμάζουν, ότι όλα καταρρέουν. Αυτός ο δήθεν πολιτισμός δεν στηρίζεται πια στη συλλογική θέληση και θα γίνει κομμάτια. Η ζωή σε προκαλεί κάθε στιγμή, κι αν αντιμετωπίζεις τις προκλήσεις μέσα από το αυλάκι της συνήθειας, που σημαίνει με βάση την αποδοχή, τότε αυτή η αντιμετώπιση δεν έχει καμία αξία. Για να βρεις αν υπάρχει ή όχι μια κατάσταση πέρα από το χρόνο, μια κατάσταση στην οποία δεν υπάρχει η κίνηση για «όλο και πιο πολύ» ή για «λίγο», μπορείς να το κάνεις μόνο όταν πεις: «Δεν αποδέχομαι τίποτα, θα ψάξω, θα το ερευνήσω», που σημαίνει ότι δεν φοβάσαι να σταθείς στα πόδια σου μόνος σου.

6

Η ζωή στο σύνολό της

Οι περισσότεροι από εμάς γαντζωνόμαστε από ένα μικρό μέρος της ζωής και νομίζουμε ότι από εκεί θα την ανακαλύψουμε στο σύνολό της. Χωρίς να βγούμε από το δωμάτιο, ελπίζουμε ότι θα εξερευνήσουμε το ποτάμι σε όλο το μήκος και το πλάτος του και ότι θα αντιληφθούμε τον πλούτο των πράσινων λιβαδιών στις όχθες του. Ζούμε σ' ένα μικρό δωμάτιο και ζωγραφίζουμε πάνω σ' ένα μικρό τελάρο, νομίζοντας ότι έχουμε αρπάξει τη ζωή από τα μαλλιά ή ότι έχουμε κατανοήσει τη σημασία του θανάτου, αλλά αυτό δεν ισχύει. Για να συμβεί αυτό, πρέπει να βγούμε έξω. Και είναι εξαιρετικά δύσκολο να βγεις έξω, ν' αφήσεις το δωμάτιο με το στενό παράθυρο και να δεις τα πάντα όπως είναι, χωρίς να κρίνεις, χωρίς να καταδικάζεις, χωρίς να λες «αυτό μ' αρέσει, εκείνο δεν μ' αρέσει», επειδή οι περισσότεροι από εμάς νομίζουμε ότι μέσα από το μερικό θα κατανοήσουμε το σύνολο. Νομίζουμε ότι από τη μια ακτίνα της ρόδας του ποδηλάτου θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε όλη τη ρόδα του, αλλά μια ακτίνα δεν κάνει όλη τη ρόδα, έτσι δεν είναι; Χρειάζονται όλες οι ακτίνες, το κέντρο της ρόδας και το στεφάνι της, πρέπει να δούμε ολόκληρη τη ρόδα για να μπορέσουμε να την κατανοήσουμε. Με τον ίδιο τρόπο, πρέπει να αντιληφθούμε όλη τη διαδικασία τού να ζεις, αν ενδιαφερόμαστε πραγματικά να κατανοήσουμε τη ζωή.

Η εκπαίδευση θα έπρεπε να σε βοηθάει να κατανοήσεις τη ζωή στο σύνολό της, και όχι απλώς να σε προετοιμάζει να βρεις δουλειά και να ακολουθήσεις το συνηθισμένο δρόμο του γάμου, των παιδιών, της ασφάλειας και των προσευχών στο Θεό. Αλλά για να υπάρξει μια σωστή εκπαίδευση, χρειάζονται νοημοσύνη και βαθιά *εν-όραση*.* Γι' αυτό είναι πολύ σημαντικό και ο ίδιος ο δάσκαλος να έχει εκπαιδευτεί σωστά, ώστε να κατανοεί τη διαδικασία της ζωής και όχι απλώς να διδάσκει σύμφωνα με παλιές ή καινούργιες φόρμουλες.

Η ζωή είναι ένα εκπληκτικό μυστήριο – όχι το μυστήριο των βιβλίων, όχι το μυστήριο για το οποίο μιλάνε οι άνθρωποι, αλλά ένα μυστήριο που πρέπει ν' ανακαλύψει κανείς μόνος του. Γι' αυτό πρέπει να κατανοήσει κανείς πρώτα εκείνο που είναι μικρό, λίγο, ασήμαντο, και μετά να προχωρήσει πέρα απ' αυτό.

Αν δεν αρχίσετε να κατανοείτε τη ζωή όσο είστε νέοι, θα μεγαλώσετε και θα είστε εσωτερικά άσχημοι, χωρίς κανένα ενδιαφέρον, θα είστε άδειοι μέσα σας, παρόλο που μπορεί να έχετε χρήματα, να οδηγείτε ακριβά αυτοκίνητα και να παίρνετε διάφορες πόζες. Γι' αυτό είναι πολύ σημαντικό να αφήνεις το «δωματιάκι» σου και να αντιλαμβάνεσαι την απεραντοσύνη του ουρανού. Αλλά δεν μπορείς να το κάνεις αυτό αν δεν έχεις μέσα σου αγάπη – όχι ερωτική αγάπη ή ιερή αγάπη, αλλά απλώς αγάπη, που σημαίνει ν' αγαπάς τα πουλιά, τα δέντρα, τα λουλούδια, τους φίλους σου, τους γονείς σου και, πέρα από τους γονείς σου, όλη την ανθρωπότητα.

Δεν θα ήταν τραγικό να μην ανακαλύψετε από μόνοι σας τι είναι αγάπη; Αν εσείς, που είστε παιδιά, δεν γνωρίσετε την αγάπη τώρα, δεν θα τη γνωρίσετε ποτέ. Διότι, καθώς θα μεγαλώνετε, αυτό που ονομάζεται αγάπη θα καταστήσει να σημαίνει κάτι πολύ άσχημο: ιδιοκτησία, ένα είδος εμπορεύματος που αγοράζεται και

* Βλ. υποσημείωση στη σελ. 26. (Σ.τ.Μ.)

πουλιέται. Αλλά αν αρχίσετε από τώρα να έχετε αγάπη στις καρδιές σας, αν αγαπάτε το δέντρο που φυτέψατε, το αδέσποτο ζώο που χαϊδέψατε, τότε, καθώς θα μεγαλώνετε, δεν θα παραμείνετε στο «δωματιάκι» σας με το στενό παράθυρο, αλλά θα το αφήσετε και θα αγαπάτε ολόκληρη τη ζωή κι όχι κάποια κομμάτια της.

Η αγάπη είναι γεγονός που συμβαίνει, δεν είναι μελοδραματισμοί, κάτι που σε κάνει να κλαις, δεν είναι συναίσθημα. Στην αγάπη δεν υπάρχει καθόλου συναισθηματισμός. Και είναι πολύ σημαντικό να γνωρίσετε την αγάπη όσο είστε νέοι. Οι γονείς σας και οι δάσκαλοί σας ίσως δεν γνωρίζουν την αγάπη και γι' αυτό δημιούργησαν ένα φριχτό κόσμο, μια κοινωνία που βρίσκεται συνεχώς σε σύγκρουση, τόσο μέσα στους κόλπους της όσο και με άλλες κοινωνίες. Οι θρησκείες τους, οι φιλοσοφίες τους, οι ιδεολογίες τους είναι όλες ψέματα, γιατί σ' αυτές αγάπη υπάρχει μόνο στα λόγια. Αντιλαμβάνονται μόνο ένα κομμάτι της ζωής: κοιτάζουν έξω από ένα στενό παράθυρο, απ' όπου η θέα μπορεί να είναι ευχάριστη, αλλά αυτό δεν είναι η ζωή σε όλη της την έκταση. Χωρίς την αίσθηση της έντονης αγάπης, δεν μπορείς να έχεις την αντίληψη του συνόλου της ζωής, οπότε θα είσαι πάντα δυστυχημένος και στο τέλος της ζωής σου δεν θα έχεις τίποτε άλλο πέρα από στάχτες κι ένα σωρό κούφια λόγια.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί θέλουμε να γίνουμε σπουδαίοι;

Κρισηναμούρτι: Εσύ, που βρίσκεσαι σε τόσο νεαρή ηλικία, για ποιο λόγο νομίζεις ότι θέλεις να γίνεις σπουδαίος; Εγώ μπορώ να σου δώσω κάποια εξήγηση, αλλά ύστερα απ' αυτό θα πάψεις να θες να γίνεις σπουδαίος; Θέλεις να γίνεις σπουδαίος επειδή όλοι γύρω σου σ' αυτή την κοινωνία θέλουν να είναι σπουδαίοι. Οι γονείς σου, οι καθηγητές σου, οι πολιτικοί, οι ιερείς, όλοι γύρω σου θέλουν να γίνουν σπουδαίοι, να είναι επώνυμοι, οπότε το θέλεις κι εσύ.

Ας το δούμε μαζί αυτό το θέμα. Γιατί οι άνθρωποι θέλουν να

γίνουν σπουδαίοι, διάσημοι; Πρώτα απ' όλα, είναι επικερδές να είσαι διάσημος και σου δίνει μια αίσθηση ικανοποίησης, έτσι δεν είναι; Κι αν σε ξέρουν παντού στον κόσμο, νιώθεις πολύ σημαντικό, νομίζεις ότι είσαι αθάνατος. Θέλεις να είσαι σπουδαίος, θέλεις να γίνεις γνωστός και να μιλούν σ' όλο τον κόσμο για σένα, επειδή νιώθεις ασήμαντος. Δεν υπάρχει εσωτερικός πλούτος, δεν υπάρχει τίποτε απολύτως μέσα σου, γι' αυτό θέλεις να σε ξέρει ο κόσμος. Αλλά αν έχεις εσωτερικό πλούτο, τότε δεν σ' ενδιαφέρει καθόλου αν είσαι γνωστός ή άγνωστος.

Το να έχεις εσωτερικό πλούτο είναι πολύ πιο δύσκολο από το να είσαι πλούσιος σε υλικά αγαθά και διάσημος· χρειάζεται πολύ περισσότερη φροντίδα και πολύ οξυμένη προσοχή. Αν έχεις ταλέντο σε κάτι και ξέρεις πώς να το εκμεταλλευτείς, γίνεσαι διάσημος, αλλά ο εσωτερικός πλούτος δεν έρχεται μ' αυτό τον τρόπο. Για να είσαι μέσα σου πλούσιος, ο νους σου πρέπει να κατανοήσει και να παραμερίσει τα πράγματα που δεν είναι σημαντικά, όπως το να θέλεις να είσαι σπουδαίος. Ο εσωτερικός πλούτος προϋποθέτει να στέκεσαι στα πόδια σου μόνος σου, αλλά ο άνθρωπος που θέλει να είναι σπουδαίος φοβάται να στέκεται στα πόδια του μόνος του, επειδή γι' αυτόν έχουν σημασία μόνο η κολακεία και η γνώμη του κόσμου.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Όταν ήσασταν έφηβος, γράψατε ένα βιβλίο στο οποίο λέγατε: «Αυτά δεν είναι τα λόγια μου, είναι τα λόγια του Διδασκάλου μου».*

* Αναφέρεται στο βιβλίο *Στα πόδια του Διδασκάλου*, που γράφτηκε όταν ο Κρισναμούρτι ήταν 15 χρόνων, για το οποίο έχει πει ο ίδιος ότι δεν πρέπει να θεωρείται εξολοκλήρου δικό του έργο. Περισσότερες λεπτομέρειες μπορεί να βρει κανείς στην εισαγωγή του Β' τόμου του βιβλίου του Κρισναμούρτι *Το Ξύπνημα της Νοημοσύνης* (εκδ. Κέδρος). Το 1946 έγινε η σκέψη να μεταφραστεί το βιβλίο αυτό στα ελληνικά και ζητήθηκε από τον Κρισναμούρτι η απαραίτητη άδεια. Σε επιστολή του τελευταίου, στις 29 Μαΐου 1946, προς τον Πάριχ Χατζηπέτρο, που είχε

Για ποιο λόγο επιμένετε τώρα ότι πρέπει να σκεφτόμαστε μόνοι μας; Και ποιος ήταν ο Διδάσκαλός σας;

Κρισναμούρτι: Το πιο δύσκολο πράγμα στη ζωή είναι να μην είσαι δεμένος με καμία ιδέα – το δέσιμο με την ιδέα το ονομάζουν «συνέπεια». Αν έχεις ως ιδανικό, ας πούμε, τη «μη-βία», πρέπει να προσπαθείς να είσαι συνεπής σ' αυτό το ιδανικό. Τώρα, εκείνος που κάνει την ερώτηση στην πραγματικότητα θέλει να πει: «Μας λέτε να σκεφτόμαστε μόνοι μας, πράγμα που είναι διαφορετικό από εκείνο που λέγατε όταν ήσασταν μικρός. Γιατί δεν είστε συνεπής;»

Τι σημαίνει, όμως, να είσαι συνεπής; Αυτό είναι πραγματικά ένα πολύ σημαντικό ερώτημα. Το να είσαι συνεπής σημαίνει ότι έχεις ένα νου ο οποίος ακολουθεί πιστά ένα συγκεκριμένο τρόπο σκέψης – που σημαίνει ότι δεν κάνεις αντιφατικά πράγματα, τούτο σήμερα και το αντίθετο αύριο. Προσπαθούμε να βρούμε τι είναι ένας συνεπής νους. Ο νους που λέει «έχω υποσχεθεί να είμαι το τάδε και θα είμαι αυτό μέχρι το τέλος της ζωής μου» ονομάζεται συνεπής, αλλά στην πραγματικότητα είναι ένας πάρα πολύ κουτός νους, επειδή κάποια στιγμή έβγαλε ένα συμπέρασμα κι από τότε ζει σύμφωνα μ' αυτό! Είναι σαν ένας άνθρωπος να χτίζει έναν τοίχο γύρω του αφήνοντας τη ζωή να τον προσπερνάει.

Είναι ένα πολύπλοκο πρόβλημα – ίσως μοιάζει να το υπεραπλουστεύω, αλλά δεν νομίζω. Όταν ο νους είναι απλώς συνεπής, σκέφτεται μηχανικά και χάνει τη ζωντάνια, τη λάμψη, την ομορ-

τότε στην Ελλάδα την ευθύνη της πληροφόρησης για τη δουλειά του, του γράφει για το βιβλίο αυτό: «Δεν υπάρχουν πνευματικά δικαιώματα και μπορεί να το μεταφράσει όποιος θέλει κι όπως του αρέσει. Νιώθω ότι δεν έχω καμία ευθύνη γιατί δεν έχω την πνευματική του ιδιοκτησία, κι επίσης έχουν γίνει σημαντικές αλλαγές στον τρόπο που σκέφτομαι από τότε που γράφτηκε. Οι βασικές αρχές, όπως η σωστή συμπεριφορά κ.λπ., παραμένουν ίδιες, αλλά το γύρω τους πλαίσιο από διδασκάλους, μνήσεις και διάφορα τέτοια μοιάζει να είναι εμπόδιο στην αληθινή κατανόηση» (Αρχαία της Βιβλιοθήκης Κρισναμούρτι στην Αθήνα). (Σ.Τ.Μ.)

φιά της ελευθερίας. Είναι σαν να λειτουργεί με ένα συγκεκριμένο τρόπο.

Αυτή ήταν η απάντηση στην πρώτη ερώτηση. Η δεύτερη είναι: «Ποιος ήταν ο Διδάσκαλός σας;» Δεν ξέρετε, βλέπετε, τις επιπτώσεις όλης αυτής της ιστορίας και... Αλλά τέλος πάντων. Λένε ότι όταν ήμουν μικρός έγραψα ένα βιβλίο και ο κύριος που έκανε την ερώτηση διάβασε ένα απόσπασμα από αυτό το βιβλίο, μια δήλωση που λέει ότι κάποιος Διδάσκαλος βοήθησε στο γράψιμό του. Τώρα, είναι κάποιες ομάδες ανθρώπων, όπως οι Θεοσοφιστές, που πιστεύουν ότι υπάρχουν μεγάλοι Διδάσκαλοι οι οποίοι ζουν ψηλά στα Ιμαλάια και καθοδηγούν και βοηθούν την ανθρωπότητα. Και ο κύριος που έκανε την ερώτηση θέλει να μάθει ποιος είναι ο Διδάσκαλος που αναφέρεται στο βιβλίο. Ακούστε προσεκτικά αυτά που θα σας πω, γιατί ισχύουν για όλους σας.

Έχει καμία σημασία ποιος είναι αυτός ο Διδάσκαλος ή ο γκουρού; Αυτό που έχει σημασία είναι η ζωή κι όχι ο γκουρού ή ο Διδάσκαλός σου, κάποιος ηγέτης ή καθηγητής που ερμηνεύει τη ζωή για λογαριασμό σου. *Εσύ* πρέπει να κατανοήσεις τη ζωή, *εσύ* υποφέρεις, *εσύ* αισθάνεσαι δυστυχία, *εσύ* θέλεις να κατανοήσεις τη σημασία του θανάτου ή της γέννησης ή του διαλογισμού ή του πόνου, και κανείς δεν μπορεί να σου τα εξηγήσει αυτά. Ίσως κάποιος τα εξηγήσουν όλα, αλλά οι εξηγήσεις τους ενδέχεται να είναι εντελώς λάθος.

Είναι καλό, λοιπόν, να είσαι δύσπιστος, γιατί αυτό σου δίνει τη δυνατότητα να ανακαλύψεις μόνος σου αν χρειάζεσαι κάποιο Διδάσκαλο. Εκείνο που είναι σημαντικό είναι να είσαι ο ίδιος το φως του εαυτού σου, να είσαι ο ίδιος και ο Διδάσκαλος και ο μαθητής. Όσο μαθαίνεις, δεν υπάρχει δάσκαλος. Μόνο όταν σταματήσεις να ερευνάς, να ανακαλύπτεις, να κατανοείς τη σημασία της ζωής, μόνο τότε εμφανίζεται ο δάσκαλος – κι ένας τέτοιος δάσκαλος δεν έχει καμία αξία. Τότε είσαι σαν νεκρός, οπότε κι ο δάσκαλός σου είναι νεκρός.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί οι άνθρωποι νιώθουν υπερηφάνεια;

Κρισηαμιούρτι: Δεν νιώθεις υπερήφανος όταν γράφεις μια ωραία έκθεση ή όταν κερδίζεις σε κάποιο παιχνίδι ή όταν περνάς στις εξετάσεις; Έχεις γράψει ποτέ κάποιο ποίημα ή έχεις κάνει κάποια ζωγραφιά που έδειξες μετά σ' ένα φίλο σου; Αν ο φίλος σου σου πει ότι το ποίημα είναι πολύ καλό ή ότι η ζωγραφιά είναι πολύ όμορφη, δεν θα νιώσεις μεγάλη ευχαρίστηση; Όταν έχεις φτιάξει κάτι για το οποίο σου λένε ότι είναι εξαιρετικό νιώθεις ικανοποίηση, κι αυτό είναι θεμιτό, είναι ωραίο. Τι θα συμβεί, όμως, την επόμενη φορά που θα γράφεις ένα ποίημα ή θα φτιάξεις έναν πίνακα ή ακόμη και θα καθαρίσεις το δωμάτιό σου;* Περιμένεις να σου πει κάποιος πόσο καταπληκτικός είσαι. Κι αν δεν γίνει αυτό, παύεις να νοιάζεσαι για το γράψιμο, τη ζωγραφική ή το σκούπισμα. Έτσι καταλήγει κανείς να έχει εξάρτηση από την ευχαρίστηση που του προσφέρουν οι άλλοι με την επιδοκίμασή τους. Είναι τόσο απλό. Και τότε τι συμβαίνει; Καθώς μεγαλώνεις, θέλεις αυτό που κάνεις να αναγνωρίζεται από τον πολύ κόσμο. Μπορεί να λες «θα το κάνω για χάρη των γονιών μου, για χάρη της πατρίδας μου, για χάρη της ανθρωπότητας ή για χάρη του Θεού», αλλά στην πραγματικότητα το κάνεις για να κερδίσεις την αναγνώριση – από την οποία πηγάζει η υπερηφάνεια– και ό,τι κάνεις γι' αυτόν το λόγο δεν έχει καμία αξία.

Αναρωτιέμαι αν τα καταλαβαίνετε όλα αυτά. Για να κατανοήσεις κάτι όπως η υπερηφάνεια, πρέπει να είσαι ικανός να σκεφτείς μέχρι τέρμα· πρέπει να δεις και από πού πηγάζει και την καταστροφή που προκαλεί. Πρέπει να τα δεις όλα αυτά, κι αυτό σημαίνει ότι πρέπει να έχεις τόσο έντονο ενδιαφέρον, ώστε ο νους σου να παρακολουθήσει όλη τη διαδικασία μέχρι το τέλος και να μη

* Η συζήτηση γίνεται με παιδιά, γονείς και δασκάλους του σχολείου στο Rishi Valley, στην Ινδία, το οποίο είναι οικοτροφείο. (Σ.τ.Μ.)

σταματήσει στη μέση. Όταν νοιάζεστε πραγματικά για κάποιο παιχνίδι που παίζετε, παίζετε μέχρι το τέλος, δεν το σταματάτε ξαφνικά στη μέση και φεύγετε για το σπίτι σας, έτσι δεν είναι; Αλλά ο νους σας δεν έχει συνηθίσει να σκέφτεται μ' αυτό τον τρόπο, και μέρος της εκπαίδευσης εδώ είναι να σας βοηθήσει να ερευνήσετε σε βάθος τη ζωή στο σύνολό της, όχι απλώς να μελετήσετε μερικές πτυχές της.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Όσο είμαστε παιδιά, μας λένε τι είναι ωραίο και τι είναι άσχημο, κι αυτό έχει ως συνέπεια να συνεχίζουμε μετά σε όλη μας τη ζωή να λέμε ότι «το τάδε πράγμα είναι ωραίο και το δείνα άσχημο». Πώς μπορεί να ξέρει κανείς ποια είναι η πραγματική ομορφιά και ποια η ασχήμια;

Κρισναμούρτι: Ας υποθέσουμε ότι εσύ λες πως η τάδε στοά είναι όμορφη και κάποιος άλλος ότι είναι άσχημη. Τι είναι πιο σημαντικό; Να υπερασπίζεσαι τις απόψεις σου, που έρχονται σε αντίθεση με τις απόψεις των άλλων –όπως αν είναι κάτι ωραίο ή άσχημο– ή να είσαι ευαίσθητος τόσο απέναντι στην ομορφιά όσο και απέναντι στην ασχήμια; Στη ζωή υπάρχουν βρομιά, αθλιότητα, εξευτελισμός, θλίψη, δάκρυα, όπως επίσης χαρά, γέλιο, ένα όμορφο λουλούδι κάτω από το φως του ήλιου. Εκείνο που σίγουρα έχει σημασία είναι να νιώθεις ευαίσθησία για τα πάντα, και όχι απλώς να αποφασίζεις τι είναι ωραίο και τι είναι άσχημο και να μην αλλάζεις γνώμη. Αν πω «θα καλλιεργήσω καθετί όμορφο και θα απορρίψω οτιδήποτε είναι άσχημο», τι θα συμβεί; Τότε η καλλιέργεια της ομορφιάς θα σε κάνει αναίσθητο. Είναι όπως όταν ένας άνθρωπος γυμνάζει το δεξί του χέρι για να το κάνει πολύ δυνατό και αφήνει το αριστερό ν' αποδυναμωθεί. Πρέπει, λοιπόν, να έχεις πλήρη συνείδηση της ασχήμιας, όπως και της ομορφιάς. Πρέπει να βλέπεις το χορό των φύλλων, το νερό που κυλάει κάτω από τη γέφυρα, την ομορφιά του δειλινού, αλλά να έχεις επίγνωση και της ύπαρξης του ζητιάνου στο δρόμο και της φτωχής ηλικιωμένης γυ-

ναίκας που προσπαθεί να κουβαλήσει κάτι βαρύ, και να είσαι έτοιμος να τη βοηθήσεις, να της δώσεις ένα χεράκι. Όλο αυτό είναι απαραίτητο, και μόνο όταν αποκτήσεις αυτή την ευαισθησία για τα πάντα μπορείς να αρχίσεις να κάνεις δουλειά μέσα σου, να βοηθάς και όχι να απορρίπτεις ή να καταδικάζεις.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Συγγνώμη, αλλά δεν απαντήσατε ποιος ήταν ο Διδάσκαλός σας.

Κρισναμούρτι: Έχει πολύ μεγάλη σημασία αυτό; Κάψτε το βιβλίο, κύριε, πετάξτε το μακριά. Όταν δίνεις σημασία σε κάτι τόσο ρηχό όπως ποιος είναι ο δάσκαλος κάποιου, μετατρέπεις ολόκληρη την ύπαρξη σε μια πολύ ασήμαντη υπόθεση. Βλέπετε, πάντοτε θέλουμε να ξέρουμε ποιος είναι ο δάσκαλος, ποιος είναι αυτός που ξέρει, ποιος είναι ο ζωγράφος που έφτιαξε τον τάδε πίνακα. Δεν θέλουμε ν' ανακαλύψουμε μόνοι μας το περιεχόμενο του πίνακα, χωρίς να ξέρουμε ποιος τον ζωγράφισε. Μόνο όταν μάθετε ποιος είναι ο ποιητής λέτε ότι το ποίημα είναι ωραίο. Αυτό είναι σομπισμός, είναι απλώς επανάληψη κάποιας γνώμης, και καταστρέφει τη δική σας αντίληψη για την αλήθεια ενός πράγματος. Αν αντιλαμβάνεστε ότι ένας πίνακας είναι ωραίος και νιώθετε μέσα σας μεγάλη ευγνωμοσύνη, τότε έχει πραγματικά σημασία ποιος τον ζωγράφισε; Αν το μόνο σας ενδιαφέρον είναι ν' ανακαλύψετε το περιεχόμενο του πίνακα, την αλήθεια του, τότε θα επικοινωνήσετε με την ομορφιά του.

7

Φιλοδοξία

Έχουμε κουβεντιάσει πολλές φορές για το πόσο σημαντικό είναι να υπάρχει αγάπη, και είδαμε ότι δεν μπορείς να την αποκτήσεις ή να την εξαγοράσεις. Επίσης, είδαμε ότι χωρίς αγάπη δεν υπάρχει κανένα νόημα στα σχέδιά μας για απόλυτη τάξη σε μια κοινωνία όπου δεν θα υπάρχουν εκμετάλλευση και αυστηρή αστυνόμευση. Νομίζω ότι είναι πολύ σημαντικό να το καταλάβετε αυτό τώρα που είστε νέοι.

Σε όποιο μέρος του κόσμου κι αν πάει κανείς –δεν έχει σημασία πού– θα διαπιστώσει ότι υπάρχουν παντού διαρκείς κοινωνικές συγκρούσεις. Παντού υπάρχουν οι ισχυροί, οι πλούσιοι, οι εύποροι από τη μια μεριά και οι μεροκαματιάρηδες από την άλλη, και όλοι ανταγωνίζονται ο ένας τον άλλον, όλοι θέλουν υψηλότερες θέσεις, μεγαλύτερους μισθούς, περισσότερη δύναμη, μεγαλύτερο γόητρο. Σε αυτή την κατάσταση βρίσκεται η ανθρωπότητα, και γι' αυτόν το λόγο υπάρχει αδιάκοπη σύγκρουση, κρυφή αλλά και φανερή.

Τώρα, αν εσείς κι εγώ θέλουμε να φέρουμε μια ολοκληρωτική αλλαγή στην κοινωνία, το πρώτο πράγμα που θα πρέπει να δούμε και να κατανοήσουμε είναι η επιθυμία μας να έχουμε δύναμη. Οι περισσότεροι από εμάς επιθυμούμε να έχουμε κάποιες μορφές δύναμη. Βλέπουμε ότι χάρη στον πλούτο και τη δύναμη θα μπορούμε να ταξιδεύουμε, να συναναστρεφόμεστε γνωστές προσωπι-

κότητες και να γίνουμε διάσημοι ή να ονειρευόμαστε ότι θα φτιάξουμε μια τέλεια κοινωνία· νομίζουμε ότι θα καταφέρουμε να κάνουμε το καλό με τη δύναμή μας. Αλλά αυτό ακριβώς το κυνήγι της δύναμης –είτε είναι δύναμη για τον εαυτό μας, είτε είναι δύναμη για την πατρίδα μας, είτε δύναμη για κάποια ιδεολογία–, αυτό ακριβώς το κυνήγι είναι εκείνο που ονομάζουμε Κακό.* Και είναι καταστροφικό επειδή, αναπόφευκτα, δημιουργεί αντιμαχόμενες δυνάμεις, κι έτσι υπάρχουν πάντα συγκρούσεις.

Επομένως, δεν θα έπρεπε να βοηθάει η εκπαίδευση εσάς τους νέους, καθώς μεγαλώνετε, ώστε ν' αντιληφθείτε πόσο σημαντικό είναι να δημιουργήσετε έναν κόσμο στον οποίο δεν θα υπάρχουν συγκρούσεις ούτε μέσα σας ούτε έξω σας, έναν κόσμο στον οποίο δεν θα βρίσκεστε σε σύγκρουση με το γείτονά σας ούτε με κάποια διαφορετική από τη δική σας ομάδα ανθρώπων, επειδή δεν θα υπάρχει πλέον η φιλοδοξία, δηλαδή η επιθυμία για απόκτηση γοήτρου και δύναμης; Και είναι δυνατό να δημιουργηθεί μια κοινωνία στην οποία δεν θα υπάρχει ούτε εσωτερική ούτε εξωτερική σύγκρουση; Κοινωνία είναι η σχέση μεταξύ μας. Και αν η σχέση μας βασίζεται στη φιλοδοξία και ο καθένας μας θέλει να είναι πιο ισχυρός από τον άλλο, τότε προφανώς θα βρισκόμαστε πάντα σε σύγκρουση. Μπορεί, λοιπόν, να διαγραφεί η αιτία της σύγκρουσης; Μπορούμε όλοι μας να εκπαιδευτούμε έτσι ώστε να μην είμαστε ανταγωνιστικοί, να μη συγκρίνουμε τον εαυτό μας με κάποιον άλλο, να μη θέλουμε να αναρριχηθούμε στη μία ή στην άλλη θέση, με δυο λόγια, να μην είμαστε καθόλου φιλόδοξοι;

* Στα ελληνικά η λέξη «κακό», σύμφωνα με το «Ελληνικό Λεξικό» του Τεγόπουλου-Φυτράκη, σημαίνει: (το) ουσ. (κακόν) πράξη κακή, ζημιά, δυστύχημα, θόρυβος, αναταραχή. Εδώ όμως θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι η αντίστοιχη αγγλική λέξη «evil» που χρησιμοποιεί ο Κρισναμούρτι είναι πιο «βαριά» και, σύμφωνα με το «Concise Oxford Dictionary», σημαίνει: το ηθικά κακό, κακόβουλο, μοχθηρό, φθονερό, διεφθαρμένο, φθοροποιοό. (Σ.τ.Μ.)

Όταν βγαίνετε έξω με τους γονείς σας, όταν διαβάζετε εφημερίδες ή μιλάτε με άλλους ανθρώπους, θα πρέπει να έχετε παρατηρήσει ότι σχεδόν όλοι θέλουν να φέρουν μια αλλαγή στον κόσμο. Έχετε προσέξει, επίσης, ότι οι ίδιοι άνθρωποι βρίσκονται πάντα σε σύγκρουση μεταξύ τους για τον έναν ή τον άλλο λόγο – για κάποια ιδεολογία, για περιουσιακά θέματα, για πολιτικές ή θρησκευτικές απόψεις; Οι γονείς σας, οι γείτονές σας, οι πολιτικοί, οι γραφειοκράτες, δεν είναι όλοι τους φιλόδοξοι άνθρωποι που παλεύουν να αναρριχηθούν σε υψηλότερες θέσεις, κι έτσι βρίσκονται πάντα σε σύγκρουση με κάποιον; Είναι σίγουρο ότι μόνο όταν εξαφανιστεί όλη αυτή η ανταγωνιστικότητα θα υπάρξει μια κοινωνία, στην οποία όλοι μας θα μπορούμε να ζούμε ειρηνικά και δημιουργικά.

Και πώς θα γίνει αυτό; Μπορεί ο νους να εκπαιδευτεί ώστε να μην είναι φιλόδοξος, ώστε να παραμερίσει τη φιλοδοξία; Φαινομενικά, μπορείς να εκπαιδευτείς να μην είσαι φιλόδοξος, μπορείς να σταματήσεις ν' ανταγωνίζεσαι τους άλλους, αλλά μέσα σου θα είσαι ακόμη φιλόδοξος, έτσι δεν είναι; Και είναι δυνατό να σβήσει εντελώς αυτή η φιλοδοξία, που προκαλεί τόσο μεγάλη δυστυχία στους ανθρώπους; Ίσως δεν έχετε ξανασκεφτεί κάτι τέτοιο, γιατί ποτέ δεν σας έχει μιλήσει κάποιος έτσι, αλλά να που τώρα σας μιλάει κάποιος γι' αυτό. Δεν θα θέλατε, λοιπόν, ν' ανακαλύψετε αν είναι δυνατό να ζήσετε σ' αυτό τον κόσμο μια ζωή γόνιμη, γεμάτη, ευτυχισμένη, δημιουργική, χωρίς τις καταστροφικές παρορμήσεις της φιλοδοξίας, χωρίς ανταγωνισμό; Δεν θέλετε να ξέρετε πώς μπορείτε να ζήσετε έτσι ώστε να μην κάνετε κακό στους άλλους, ούτε καν να εμποδίζετε τα σχέδιά τους;

Βλέπετε, νομίζουμε ότι όλο αυτό είναι ένα όνειρο που δεν πρόκειται να πραγματοποιηθεί ποτέ, αλλά εγώ δεν μιλάω για κάτι ουτοπικό, αυτό θα ήταν ανόητο. Μπορούμε, λοιπόν, εσείς κι εγώ που είμαστε απλοί, συνηθισμένοι άνθρωποι, να ζήσουμε δημιουργικά σ' αυτό τον κόσμο, χωρίς την ώθηση της φιλοδοξίας, που παίρνει

διάφορες μορφές όπως επιθυμία για δύναμη, για εξουσία; Την απάντηση σ' αυτό το ερώτημα θα τη βρείτε όταν αγαπήσετε αυτό που κάνετε. Αν είσαι πολιτικός μηχανικός μόνο και μόνο επειδή πρέπει να κερδίζεις με κάποιον τρόπο το ψωμί σου ή επειδή ο πατέρας σου ή το περιβάλλον σου το απαιτούν από σένα, αυτό είναι άλλη μια μορφή εξαναγκασμού· και ο εξαναγκασμός οποιασδήποτε μορφής δημιουργεί αντιθέσεις, συγκρούσεις. Αντιθέτως, αν πραγματικά σου αρέσει πολύ να είσαι πολιτικός μηχανικός ή επιστήμονας ή ζωγράφος, να γράφεις ποιήματα ή να φυτεύεις δέντρα, όχι για να εξασφαλίσεις την αναγνώριση αλλά μόνο και μόνο επειδή αγαπάς αυτό που κάνεις, τότε θ' ανακαλύψεις ότι δεν θα ανταγωνίζεσαι ποτέ τους άλλους. Νομίζω ότι αυτό είναι το κλειδί: Ν' αγαπάς κανείς αυτό που κάνει.

Αλλά όταν είσαι νέος συχνά είναι πολύ δύσκολο να γνωρίζεις τι είναι αυτό που πραγματικά αγαπάς να κάνεις, επειδή θέλεις να κάνεις πάρα πολλά πράγματα: Θέλεις να γίνεις πολιτικός μηχανικός, οδηγός τρένου, πλότος για ν' ανεβαίνεις ψηλά στο γαλάζιο ουρανό, διάσημος ρήτορας ή πολιτικός. Μπορεί να θέλεις να γίνεις καλλιτέχνης, χημικός, ποιητής ή μαραγκός. Μπορεί να θέλεις να δουλεύεις χρησιμοποιώντας το μυαλό σου ή τα χέρια σου. Είναι κάποιο απ' όλα αυτά εκείνο που πραγματικά αγαπάς να κάνεις ή το ενδιαφέρον σου γι' αυτό που κάνεις είναι απλώς υποταγή στις κοινωνικές πιέσεις; Πώς μπορείς να το ανακαλύψεις αυτό; Ο σκοπός της εκπαίδευσης δεν θα έπρεπε να είναι να σε βοηθήσει σε αυτό έτσι ώστε, μεγαλώνοντας, να δώσεις όλο σου το νου, όλη σου την καρδιά κι όλο σου το σώμα σ' αυτό που πραγματικά αγαπάς να κάνεις;

Για ν' ανακαλύψεις τι αγαπάς να κάνεις, χρειάζεται μεγάλη νοημοσύνη, γιατί αν μπει μέσα σου ο φόβος ότι δεν θα μπορέσεις να κερδίζεις όσα χρήματα χρειάζονται για να ζεις ή ότι δεν θα ταιριάξεις σ' αυτή τη σάπια κοινωνία, τότε δεν πρόκειται να το ανα-

καλύψεις ποτέ. Αν όμως δεν φοβάσαι και αρνηθείς να σε σπρώξουν στο αυλάκι της παράδοσης οι γονείς σου, οι καθηγητές σου ή οι ρηχές απαιτήσεις της κοινωνίας, τότε υπάρχει πιθανότητα ν' ανακαλύψεις εκείνο που πραγματικά αγαπάς να κάνεις. Για να το ανακαλύψετε αυτό, λοιπόν, δεν θα πρέπει να έχετε κανένα φόβο ότι δεν θα επιβιώσετε.

Ωστόσο, οι περισσότεροι από εμάς, όταν είμαστε νέοι, φοβόμαστε ότι δεν θα επιβιώσουμε και λέμε: «Τι θα μου συμβεί αν δεν κάνω αυτό που μου λένε οι γονείς μου, αν δεν προσαρμοστώ στο κοινωνικό σύστημα;» Και, τρομοκρατημένοι, κάνουμε εκείνο που μας λένε και σ' αυτό δεν υπάρχει αγάπη, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μόνο αντίφαση μέσα μας. Και αυτή η αντίφαση είναι μία από τις αιτίες που οδηγούν στην καταστροφική φιλοδοξία.

Επομένως, μία από τις βασικές λειτουργίες της εκπαίδευσης είναι να σε βοηθήσει να ανακαλύψεις τι πραγματικά αγαπάς να κάνεις, για να μπορέσεις να δώσεις όλο σου το νου και την καρδιά σ' αυτό, ώστε να είσαι ένας αξιοπρεπής άνθρωπος που δεν έχει καμία σχέση με τη μετριότητα και τις μικροαστικές αντιλήψεις. Γι' αυτό είναι πολύ σημαντικό ένα σωστό σχολείο να έχει τους σωστούς καθηγητές και το σωστό περιβάλλον, έτσι ώστε εσείς τα παιδιά να μεγαλώνετε με την αγάπη που εκφράζεται σ' αυτό που κάνετε. Χωρίς αυτή την αγάπη τα διαγωνίσματα σας, οι γνώσεις σας, οι ικανότητές σας, τα αξιώματα και τ' αποκτήματά σας θα μοιάζουν με στάχτες, δεν θα έχουν κανένα νόημα. Χωρίς αυτή την αγάπη οι πράξεις σας θα προκαλούν όλο και περισσότερες συγκρούσεις, περισσότερο μίσος, περισσότερη αταξία και καταστροφή.

Όλα αυτά μπορεί να μη σημαίνουν τίποτα για εσάς, γιατί είστε ακόμη πολύ νέοι, αλλά ελπίζω να σημαίνουν κάτι για τους δασκάλους σας, αλλά και για εσάς κάπου βαθιά μέσα σας.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί είστε ντροπαλός κάποιες φορές;

Κρισναμούρτι: Ξέρετε, είναι καταπληκτικό πράγμα να ζεις στην ανωνυμία· να μην είσαι διάσημος ή σπουδαίος, να μην είσαι πάρα πολύ διαβασμένος, να μην είσαι κάποιος σημαντικός μεταρρυθμιστής ή επαναστάτης, αλλά απλώς να μην είσαι κανένας. Και όταν κάποιος νιώθει στ' αλήθεια έτσι, το να βρεθεί ξαφνικά περιτριγυρισμένος από ένα σωρό περίεργους ανθρώπους τού δημιουργεί μια αίσθηση αποτραβήγματος προς τα μέσα. Αυτό είναι όλο.

Ερώτηση (Μαθητής): Πώς μπορούμε να βιώνουμε την αλήθεια στην καθημερινή μας ζωή;

Κρισναμούρτι: Νομίζετε ότι άλλο είναι η αλήθεια και άλλο η καθημερινότητα, κι έτσι θέλετε να μάθετε πώς μπορείτε να βιώνετε εκείνο που ονομάζεται αλήθεια στην καθημερινή σας ζωή. Αλλά είναι η ζωή κάτι διαφορετικό από την αλήθεια; Όταν μεγαλώσετε, θα πρέπει να κερδίζετε μόνοι σας το ψωμί σας, έτσι δεν είναι; Σε τελική ανάλυση, γι' αυτό δίνετε εξετάσεις; για να αποκτήσετε τα κατάλληλα εφόδια ώστε να κερδίζετε το ψωμί σας. Και πολλοί άνθρωποι δεν ενδιαφέρονται ποιο επάγγελμα θ' ακολουθήσουν, αρκεί να βγάξουν χρήματα. Τους ενδιαφέρει απλώς να έχουν μια δουλειά, χωρίς να τους νοιάζει ποια θα είναι αυτή: αν θα είναι στρατιωτικοί, αστυφύλακες, δικηγόροι ή ανέντιμοι επιχειρηματίες.

Τώρα, είναι πολύ σημαντικό ν' ανακαλύψεις τι σημαίνει στ' αλήθεια να κερδίζεις ό,τι χρειάζεσαι για να ζεις με τα σωστά μέσα, έτσι δεν είναι; Διότι η αλήθεια βρίσκεται *μέσα* στη ζωή σου, όχι έξω απ' αυτή. Βρίσκεται στο πώς μιλάς, στο τι λες, στο πώς χαμογελάς, στο αν εξαπατάς τους ανθρώπους, αν τους κολακεύεις – όλα αυτά είναι η αλήθεια που υπάρχει στην καθημερινή σου ζωή. Έτσι, προτού γίνει κανείς στρατιωτικός ή αστυνομικός ή δικηγόρος ή αγιογδύτης επιχειρηματίας, δεν θα πρέπει ν' αντιληφθεί την αλήθεια αυτών των επαγγελματιών; Είναι σίγουρο ότι αν δεν δεις την

αλήθεια αυτού που πρόκειται να κάνεις ώστε να οδηγηθείς συνειδητά σε αυτό, τότε στη ζωή σου θα υπάρχει φριχτό χάος.

Ας δούμε, για παράδειγμα, αν θα έπρεπε ν' ακολουθήσει κανείς ή όχι το επάγγελμα του στρατιωτικού, επειδή για τα άλλα επαγγέλματα είναι λίγο πιο πολύπλοκο. Πέρα, λοιπόν, από την προπαγάνδα και από το τι λένε οι άλλοι, ποια είναι η αλήθεια για το επάγγελμα του στρατιωτικού; Αν κάποιος γίνει στρατιωτικός, αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να πολεμήσει για να υπερασπιστεί την πατρίδα του ή κάποια ιδέα, κι ότι θα πρέπει ο νους του να είναι πειθαρχημένος, ώστε να μη σκέφτεται αλλά να υπακούει και, επιπλέον, πρέπει να είναι προετοιμασμένος να σκοτώσει ή να σκοτωθεί. Και για ποιο λόγο όλα αυτά; Για μια ιδέα που κάποιοι άνθρωποι –οπουδαιίοι ή ασήμαντοι– είπαν κάποτε ότι είναι σωστή; Επομένως, στρατιωτικός γίνεσαι με σκοπό να θυσιάσεις και να σκοτώσεις. Αν πρόκειται, λοιπόν, να διαλέξεις αυτό το επάγγελμα, θα πρέπει να αναρωτηθείς: «Είναι αυτό το επάγγελμα κατάλληλο για μένα;» Μη ρωτήσεις κάποιον άλλο, βρες μόνος σου την απάντηση. Ίσως σου πουν να σκοτώσεις για χάρη της ιδέας κάποιας υπέροχης μελλοντικής ουτοπίας – λες κι εκείνος που το είπε ξέρει τα πάντα για το μέλλον! Νομίζετε, λοιπόν, ότι μπορεί να είναι το κατάλληλο επάγγελμα για εσάς να σκοτώνετε, είτε αυτό το κάνετε για την πατρίδα σας, είτε για κάποια θρησκεία, είτε για κάποια ιδέα; Θα μπορούσε ποτέ να είναι σωστό το να σκοτώνεις;

Αν θέλετε, λοιπόν, ν' ανακαλύψετε την αλήθεια γι' αυτή τη ζωτική σημασίας διαδικασία που είναι η ζωή σας, θα πρέπει να ερευνήσετε σε βάθος όλα ετούτα τα θέματα· θα πρέπει να βάλετε όλο το νου και την καρδιά σας σ' αυτό. Θα πρέπει να σκεφτείτε ανεξάρτητα από το τι λένε οι άλλοι, να σκεφτείτε καθαρά και χωρίς προκαταλήψεις, γιατί η αλήθεια δεν βρίσκεται πέρα από τη ζωή, βρίσκεται σε κάθε της στιγμή.

Ερώτηση (Μαθητής): Ποια είναι τα καθήκοντα ενός μαθητή;

Κρισναμούρτι: Τι σημαίνει η λέξη «καθήκον»; Καθήκον απέναντι σε τι; Καθήκον απέναντι στην πατρίδα σας, όπως το υπαγορεύει κάποιος πολιτικός; Καθήκον απέναντι στις επιθυμίες του πατέρα σας και της μητέρας σας; Αυτοί θα σας πουν ότι καθήκον σας είναι να κάνετε εκείνο που σας λένε, κι εκείνο που σας λένε έχει διαμορφωθεί με το πέρασμα του χρόνου, μέσα σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον με επιρροές από συγκεκριμένες παραδόσεις κ.λπ. Και τι σημαίνει μαθητής; Μαθητής είναι μόνο το αγόρι ή το κορίτσι που πηγαίνει σχολείο και διαβάζει κάποια βιβλία με στόχο να περάσει τις εξετάσεις; Ή μαθητής είναι εκείνος που μαθαίνει τη ζωή όλη την ώρα και αυτή η μάθηση για εκείνον δεν έχει τέλος; Σίγουρα, εκείνος που απλώς διαβάζει ένα μάθημα για να περνάει κάποιες εξετάσεις και μετά τα παρατάει δεν είναι μαθητής. Πραγματικός μαθητής είναι εκείνος που μελετάει, μαθαίνει, ψάχνει, ερευνά, όχι μόνο μέχρι τα είκοσι ή τα είκοσι πέντε του, αλλά όλη του τη ζωή.

Το να είσαι μαθητής σημαίνει ότι μαθαίνεις όλη την ώρα· και, τότε, όσο μαθαίνεις δεν υπάρχει δάσκαλος, έτσι δεν είναι; Από τη στιγμή που είσαι τέτοιου είδους μαθητής δεν υπάρχει κάποιος που θα σε διδάξει όπως στο σχολείο, γιατί μαθαίνεις από τα πάντα· από το φύλλο που το παίρνει ο άνεμος, από το μурμουρητό του νερού στις όχθες του ποταμού, από το πέταγμα του πουλιού ψηλά στον ουρανό, από το φτωχό άνθρωπο που ζητιανεύει, από την πόζα των ανθρώπων που νομίζουν ότι ξέρουν τα πάντα για τη ζωή, από τις σχέσεις σου με τους άλλους. Απ' όλους μαθαίνεις, οπότε δεν υπάρχει δάσκαλος κι εσύ δεν είσαι οπαδός κανενός.

Το καθήκον, λοιπόν, κάθε μαθητή είναι απλώς να μαθαίνει. Υπήρξε, ξέρετε, κάποτε στην Ισπανία ένας διάσημος ζωγράφος που το όνομά του ήταν Γκόγια και ήταν πάρα πολύ σπουδαίος. Όταν ήταν πολύ γέρος, έγραψε κάτω από έναν πίνακά του: «Μαθαίνω

ακόμη». Μπορείς να μάθεις για τη ζωή και τους ανθρώπους από βιβλία, αλλά αυτό δεν θα σε πάει πολύ μακριά. Ένα βιβλίο μπορεί να προσφέρει μόνο ό,τι έχει να πει ο συγγραφέας του. Αλλά τα πράγματα που μαθαίνεις γνωρίζοντας τον εαυτό σου δεν έχουν όρια, επειδή το να μαθαίνεις γνωρίζοντας τον ίδιο σου τον εαυτό είναι το να ξέρεις ν' ακούς, να παρατηρείς, κι επομένως να μαθαίνεις από τα πάντα: από τη μουσική, απ' όσα λένε οι άνθρωποι και από το πώς τα λένε, από το θυμό, από την απληστία, από τη φιλοδοξία.

Η γη είναι *όλων μας*, δεν ανήκει στους κομμουνιστές, στους σοσιαλιστές, στους καπιταλιστές, στους ινδουιστές, στους βουδιστές ή στους χριστιανούς· είναι δική σας και δική μου, είναι για να τη ζει κανείς ευτυχισμένα, γεμάτος από τον πλούτο της ζωής μέσα του, χωρίς συγκρούσεις. Αλλά αυτή η αίσθηση της ευτυχίας, του πλούτου της ζωής, αυτή η αίσθηση ότι «η γη ανήκει σε όλους μας» δεν μπορεί να έρθει μ' εξαναγκασμό, με νόμους. Πρέπει να έρθει από μέσα μας, επειδή αγαπάμε τη γη και όλα όσα βρίσκονται πάνω της· και αυτή η αγάπη είναι κατάσταση μάθησης.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Ποια είναι η διαφορά μεταξύ σεβασμού και αγάπης; Κρισμαμούρτι: Μπορείτε να ψάξετε τις λέξεις «σεβασμός» και «αγάπη» σε κάποιο λεξικό και να μάθετε την απάντηση. Αυτό θέλετε να μάθετε; Θέλετε να μάθετε την επιφανειακή σημασία των λέξεων ή το νόημα που υπάρχει πίσω από αυτές;

Όταν ένα διακεκριμένο πρόσωπο, ένας υπουργός ή κάποιος βουλευτής, εμφανίζεται κάπου, έχετε προσέξει πώς τον χαιρετούν όλοι; Αυτό το ονομάζετε σεβασμό, έτσι δεν είναι; Αλλά ένας τέτοιος σεβασμός είναι ψεύτικος, γιατί κρύβει φόβο και ιδιοτέλεια. Κάτι θέλετε από αυτόν το φουκαρά και τον χειροκροτείτε. Αυτό όμως δεν είναι σεβασμός, είναι απλώς σαν το νόμισμα που δίνετε ή παίρνετε για ν' αγοράσετε ή να πουλήσετε κάτι. Δεν νιώθετε τον ίδιο σεβασμό για το γκαρσόνι ή τον οδοκαθαριστή, αλλά μόνο γι' αυ-

τούς από τους οποίους ελπίζετε ότι θα κερδίσετε κάτι. Αυτό το είδος σεβασμού είναι στην πραγματικότητα φόβος· δεν είναι σεβασμός, δεν έχει καμία αξία. Αλλά αν πραγματικά έχει κανείς αγάπη μέσα στην καρδιά του, τότε ο πολιτικός, ο καθηγητής, το γκαρσόνι και ο οδοκαθαριστής είναι όλοι το ίδιο· τότε νιώθετε σεβασμό, έχετε αισθήματα για όλους, επειδή η αγάπη δεν ζητάει τίποτα σε αντάλλαγμα.

८४

Σκέψη που έχει τάξη

Εκτός από πολλά άλλα πράγματα που υπάρχουν στη ζωή μας, έχετε ποτέ αναρωτηθεί γιατί οι περισσότεροι από εμάς είμαστε τσαπατσούληδες; Τσαπατσούληδες στο ντύσιμό μας, στη συμπεριφορά μας, στον τρόπο που κάνουμε διάφορα πράγματα, στις σκέψεις μας; Γιατί είμαστε ασυνεπείς και τόσο αδιάφοροι για τους άλλους; Και τι είναι αυτό που βάζει τάξη στα πάντα; Στο ντύσιμό μας, στις σκέψεις μας, στα λόγια μας, στον τρόπο που περπατάμε και συμπεριφερόμαστε σ' εκείνους οι οποίοι είναι λιγότερο τυχεροί στη ζωή από εμάς; Τι είναι αυτό που φέρνει το παράξενο είδος τάξης το οποίο εμφανίζεται χωρίς πίεση, χωρίς προσχεδιασμό, χωρίς λογική επεξεργασία; Το έχετε σκεφτεί ποτέ; Καταλαβαίνετε τι εννοώ όταν λέω τάξη; Τάξη είναι να κάθεσαι ήσυχα χωρίς να νιώθεις καμία πίεση, να τρως με ωραίο τρόπο χωρίς να βιάζεσαι, να είσαι χαλαρός αλλά συγκροτημένος, η σκέψη σου να είναι ξεκάθαρη αλλά να έχει ευρύτητα. Τι είναι αυτό που φέρνει αυτή την τάξη στη ζωή; Πρόκειται για ένα πραγματικά πολύ σημαντικό θέμα και νομίζω ότι αν μπορούσε κανείς να έχει στο σχολείο την εκπαίδευση που θα του έδινε τη δυνατότητα ν' ανακαλύψει τον παράγοντα ο οποίος εξασφαλίζει την τάξη, θα ήταν πολύ σπουδαίο.

Σίγουρα, η τάξη γεννιέται μόνο μέσα από την αρετή – γιατί αν

δεν είσαι ενάρετος, όχι μόνο σε μικροπράγματα αλλά στα πάντα, στη ζωή σου επικρατεί χάος, έτσι δεν είναι; Τώρα, το να είναι κανείς ενάρετος δεν έχει και πολύ μεγάλη σημασία από μόνο του. Σημασία έχει επειδή, όταν είσαι ενάρετος, υπάρχει ακρίβεια στη σκέψη σου, υπάρχει τάξη σε όλη σου την ύπαρξη, και αυτή είναι η λειτουργία της αρετής. Τι συμβαίνει, όμως, όταν ένας άνθρωπος δεν είναι ενάρετος και προσπαθεί να γίνει ενάρετος; Όταν προσπαθεί να είναι με το ζόρι καλός, ευγενικός, διακριτικός, όταν κάνει τεράστια προσπάθεια να μη βλάπτει τους άλλους, όταν ξοδεύει την ενέργειά του προσπαθώντας να αποκαταστήσει την τάξη μέσα του καθώς αγωνίζεται να είναι καλός, τι γίνεται; Οι προσπάθειές του τον οδηγούν απλώς και μόνο σε έναν καθωσπρεπισμό, ο οποίος καθιστά το νου του μέτριο, οπότε δεν είναι ενάρετος.

Έχετε κοιτάξει ποτέ από πολύ κοντά ένα λουλούδι, ένα τριαντάφυλλο; Έχετε παρατηρήσει την απίστευτη ακρίβεια και τάξη που υπάρχουν στο σχήμα του, σ' όλα του τα πέταλα, και ότι ταυτόχρονα έχει εκπληκτική τρυφεράδα, άρωμα, ομορφιά; Τώρα, όταν ένας άνθρωπος καταβάλλει προσπάθεια να έχει τάξη, μπορεί στη ζωή του να είναι ακριβής σε ό,τι κάνει, αλλά έχει χάσει εκείνη την ποιότητα της πραότητας η οποία γεννιέται –όπως στα λουλούδια– όταν δεν καταβάλλεις καμιά προσπάθεια.

Βλέπετε, η προσπάθεια που κάνει κάποιος προκειμένου να είναι τακτικός ή να συγγρίζει επιδρά πολύ περιοριστικά. Αν πιέζομαι για να τακτοποιώ το δωμάτιό μου, να βάζω τα πάντα στη θέση τους, αν σκουπίζω διαρκώς τα παπούτσια μου προτού μπω κάπου, τι συμβαίνει; Γίνομαι ανυπόφορα βαρετός και για τους άλλους και για μένα τον ίδιο. Είναι πολύ κουραστικός ο άνθρωπος που προσπαθεί διαρκώς να είναι κάτι, που οι σκέψεις του είναι πολύ προσεκτικά ταξινομημένες, που διαλέγει να κάνει μια σκέψη προτιμώντας την από κάποια άλλη. Ένας τέτοιος άνθρωπος μπορεί να είναι πολύ νοικοκυρεμένος, καθαρός, μπορεί να χρησιμοποιεί τις

λέξεις με ακρίβεια, μπορεί να είναι πολύ προσεκτικός και διακριτικός, αλλά έχει χάσει τη χαρά τού να ζει και να δημιουργεί.

Ποιο είναι, λοιπόν, το πρόβλημα; Πώς μπορεί να έχει κανείς εκείνη τη δημιουργική χαρά της ζωής, να είναι ανοιχτή η καρδιά του, να έχει ευρύτητα η σκέψη του, αλλά και να είναι σαφής και ξεκάθαρος και να έχει τάξη στη ζωή του; Νομίζω ότι οι περισσότεροι από εμάς δεν είμαστε έτσι επειδή δεν νιώθουμε ποτέ τίποτα έντονο, δεν δίνουμε ολοκληρωτικά την καρδιά μας και το νου μας ποτέ και σε τίποτα. Θυμάμαι που κάποτε παρατηρούσα δύο κόκκινους σκίουρους με μακριές φουντωτές ουρές και υπέροχο τρίχωμα να κυνηγιούνται ανεβοκατεβαίνοντας σ' ένα ψηλό δέντρο για περίπου δέκα λεπτά χωρίς σταματημό, απλώς επειδή ήταν χαρούμενοι. Αλλά εσείς κι εγώ δεν μπορούμε να νιώσουμε αυτή τη χαρά, αν δεν υπάρχει πάθος στη ζωή μας – όχι πάθος για κάτι συγκεκριμένο, όχι πάθος για να κάνουμε το καλό ή για να φέρουμε κάποια μεταρρύθμιση, αλλά πάθος με την έννοια του να νιώθεις πολύ έντονα τα πάντα. Και αυτό το ουσιαστικό πάθος μπορούμε να το έχουμε μόνο όταν γίνει ολοκληρωτική επανάσταση στον τρόπο που σκεφτόμαστε.

Έχετε προσέξει πόσο λίγοι από εμάς έχουν πραγματικά αισθήματα για οτιδήποτε; Επαναστατείτε ποτέ ενάντια στους καθηγητές σας, στους γονείς σας, όχι επειδή έτσι σας αρέσει, αλλά επειδή νιώθετε βαθιά μέσα σας και με πάθος ότι δεν θέλετε να κάνετε κάποια πράγματα που σας λένε; Όταν τα αισθήματά σας για κάτι είναι βαθιά και έχουν πάθος, θα ανακαλύψετε ότι αυτή ακριβώς η αίσθηση, κατά κάποιον περίεργο τρόπο, βάζει καινούργια τάξη στη ζωή σας.

Η τάξη, η νοικοκυροσύνη, η διαύγεια της σκέψης δεν είναι και πολύ σημαντικά πράγματα από μόνα τους, αλλά γίνονται σημαντικά όταν ο άνθρωπος που τα έχει είναι ευαίσθητος, βρίσκεται σε μια κατάσταση αδιάκοπης εσωτερικής επανάστασης. Αν νιώ-

θεις πραγματική συμπόνια για ένα φτωχό άνθρωπο, για το ζητιάνο που τον γεμίζει λασπόνερα το αυτοκίνητο του πλούσιου καθώς πέφτει στη λακκούβα δίπλα του, αν είσαι εξαιρετικά δεκτικός και ευαίσθητος στα πάντα, τότε αυτή ακριβώς η ευαισθησία φέρνει τάξη, αρετή.

Σ' αυτή τη χώρα, όπως και σε όλο τον κόσμο δυστυχώς, νοιαζόμαστε πολύ λίγο για τους άλλους, δεν έχουμε βαθιά αισθήματα για τίποτα. Οι περισσότεροι από εμάς είμαστε διανοούμενοι – διανοούμενοι με την επιφανειακή σημασία της λέξης, που σημαίνει ότι είμαστε πολύ έξυπνοι, γεμάτοι από λόγια και θεωρίες για το τι είναι σωστό και τι λάθος, για το τι πρέπει να σκεφτόμαστε, τι πρέπει να κάνουμε. Διανοητικά είμαστε πολύ καλλιεργημένοι, αλλά μέσα μας δεν υπάρχει τίποτα πολύ ουσιαστικό, τίποτα που έχει νόημα. Και αυτό το ουσιαστικό είναι που οδηγεί σε αληθινή δράση, που δεν είναι δράση σύμφωνα με κάποια ιδέα.

Να γιατί πρέπει να έχετε πολύ δυνατά αισθήματα –αισθήματα με πάθος, χαρά, θυμό– και να τα παρατηρείτε, να παίζετε μαζί τους, και ν' ανακαλύπτετε την αλήθεια τους, γιατί αν απλώς τα καταπιέζετε και λέτε «δεν πρέπει να θυμώνω, δεν πρέπει να παθιάζομαι, γιατί δεν είναι σωστό», τότε θ' ανακαλύψετε ότι ο νους σας σιγά σιγά εγκλωβίζεται σε μια ιδέα κι έτσι σκέφτεται πολύ ρηχά. Μπορεί να είσαι τρομερά έξυπνος, μπορεί να έχεις τεράστιες εγκυκλοπαιδικές γνώσεις, αλλά, αν δεν υπάρχει η ζωντάνια των δυνατών και βαθιών αισθημάτων, η δυνατότητά σου να κατανοείς τον κόσμο θα είναι σαν ένα λουλούδι που δεν έχει άρωμα.

Είναι πολύ σημαντικό να τα καταλάβεις όλα αυτά όσο είναι νέος γιατί, μεγαλώνοντας, θα είσαι αληθινός επαναστάτης· όχι επαναστάτης που ακολουθεί κάποια ιδεολογία, θεωρία ή βιβλίο, αλλά επαναστάτης με την κυριολεκτική σημασία της λέξης, ένας άνθρωπος πέρα για πέρα ακέραιος, έτσι ώστε να μη μένει ποτέ μέσα στην ψυχή σου οτιδήποτε μολυσμένο από το παρελθόν. Τότε ο

νους σου θα έχει πάντα φρεσκάδα, θα είναι πάντα αθώος και γι' αυτό ικανός να έχει εκπληκτική δημιουργικότητα. Αλλά αν – τώρα που είστε νέοι – σας διαφύγει η σημασία όλων αυτών των πραγμάτων, τότε μεγαλώνοντας η ζωή σας θα γίνει πολύ πληκτική και άχρωμη, γιατί θα σας συντρίψουν οι γονείς σας, η κοινωνία, ο άντρας ή η γυναίκα σας, οι θεωρίες, τα πολιτικά κόμματα ή οι θρησκευτικές οργανώσεις. Γι' αυτό είναι εξαιρετικά αναγκαίο, όταν είσαι νέος, να έχεις τη σωστή εκπαίδευση, που σημαίνει ότι πρέπει να έχεις δασκάλους που μπορούν να σε βοηθήσουν να ξεπεράσεις το εμπόδιο της δήθεν παιδείας και να μην είσαι ένα κομπιούτερ που κάνει όσα το προγραμματίσαν να κάνει, αλλά ελεύθερος άνθρωπος που έχει μέσα του ένα τραγούδι και γι' αυτό είναι ευτυχισμένος και δημιουργικός.*

Ερώτηση (Μαθητής): Τι είναι θυμός και γιατί θυμώνει κανείς;

Κρισναμούρτι: Αν σε πατήσω στο πόδι ή σε τοιπήσω ξαφνικά ή σου αρπάξω κάτι που κρατάς, δεν θα θυμώσεις; Και γιατί να μη θυμώσεις; Γιατί θεωρείς ότι δεν είναι σωστό να θυμώνεις; Μήπως επειδή σου το είπε κάποιος μεγάλος;

Είναι πολύ σημαντικό, λοιπόν, ν' ανακαλύψετε γιατί θυμώνετε, να βρείτε οι ίδιοι την αλήθεια για το θυμό και όχι απλώς να λέτε ότι είναι λάθος να θυμώνεις. Τώρα, για ποιους λόγους θυμώνετε; Ένας είναι, προφανώς, επειδή δεν θέλετε να σας πληγώνουν, κάτι που είναι μια φυσιολογική ανθρώπινη απαίτηση. Επίσης, επειδή νιώθετε ότι δεν πρέπει να σας χρησιμοποιούν, να σας καταρρακώνουν, να σας εξοντώνουν ή να σας εκμεταλλεύονται, είτε η κυβέρνηση το κάνει αυτό είτε η κοινωνία. Όταν κάποιος σε χαστου-

* «Για να τραγουδάμε, πρέπει να έχουμε ένα τραγούδι μέσα στις καρδιές μας, αλλά, έχοντας χάσει το τραγούδι μέσα μας, αποζητάμε τον τραγουδιστή» (Η εκπαίδευση και η σημασία της ζωής, «Τέχνη, ομορφιά και δημιουργία» [Κεφάλαιο 8], εκδ. Καστανιώτη). (Σ.τ.Μ.)

κίζει, πονάς, νιώθεις ταπεινωμένος και δεν σ' αρέσει αυτό το συναίσθημα. Αν αυτός που σε πλήγωσε είναι μεγάλος και δυνατός και δεν μπορείς να του το ανταποδώσεις, τότε κι εσύ με τη σειρά σου πληγώνεις κάποιον άλλο, ξεσπάς στον αδελφό σου, στην αδελφή σου, σε κάποιον πιο αδύναμο από σένα ή κατώτερό σου – αν υπάρχει κανένας γύρω σου. Έτσι, το παιχνίδι του θυμού δεν σταματάει ποτέ.

Πρώτα απ' όλα, είναι φυσιολογικό το να μη θέλεις να πληγωθείς. Γιατί θα πρέπει, δηλαδή, να ανέχεσαι να σ' εκμεταλλεύεται κάποιος; Για να προστατευτείς, λοιπόν, από όλα αυτά, αναπτύσσεις μια άμυνα, χτίζεις ένα φράγμα. Το να μην είσαι ανοιχτός, δεκτικός, είναι σαν να υψώνεις έναν τοίχο γύρω από τον εαυτό σου, οπότε είσαι ανίκανος να ερευνάς ή να εκδηλώνεις τα συναισθήματά σου. Λες ότι ο θυμός είναι πολύ κακό πράγμα και τον καταδικάζεις, όπως καταδικάζεις και διάφορα άλλα συναισθήματα, κι έτσι σταδιακά στεγνώνεις μέσα σου, αδειάζεις, παύεις να έχεις δυνατά συναισθήματα. Καταλαβαίνετε;

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί αγαπάμε τόσο πολύ τη μητέρα μας;

Κρισναμούρτι: Γίνεται ν' αγαπάς τη μητέρα σου αν μισείς τον πατέρα σου; Ακούστε με προσεκτικά. Όταν αγαπάς κάποιον πάρα πολύ, αφήνεις κάποιους άλλους έξω από αυτή την αγάπη; Αν πραγματικά αγαπάς τη μητέρα σου, δεν αγαπάς το ίδιο και τον πατέρα σου και τη θεία σου και το φίλο σου και το γείτονά σου; Δεν υπάρχει πρώτα μέσα σου το αίσθημα της αγάπης και μετά η αγάπη για κάποιον συγκεκριμένα; Όταν λες «αγαπώ πάρα πολύ τη μητέρα μου», σημαίνει ότι δεν τη νοιάζεσαι; Οπότε, αν τη νοιάζεσαι, μπορείς να την κάνεις να στενοχωριέται για ασήμαντα πράγματα; Και αν νοιάζεσαι τη μητέρα σου, δεν νοιάζεσαι και τον αδελφό σου, την αδελφή σου, τον πατέρα σου, το γείτονά σου; Αν δεν ισχύουν όλα αυτά, δεν αγαπάς πραγματικά τη μητέρα σου, λες απλώς λόγια.

Ερώτηση (Μαθητής): Είμαι γεμάτος μίσος. Θα μπορούσατε, σας παρακαλώ, να με μάθετε ν' αγαπώ;

Κρισμαμούρτι: Κανείς δεν μπορεί να σε μάθει ν' αγαπάς. Αν οι άνθρωποι μπορούσαν να διδαχτούν πώς ν' αγαπούν, τα προβλήματα της ανθρωπότητας θα είχαν λυθεί πολύ εύκολα, έτσι δεν είναι; Αν μπορούσαμε να μάθουμε να αγαπάμε από ένα βιβλίο όπως μαθαίνουμε τα μαθηματικά, ο κόσμος θα ήταν υπέροχος· δεν θα υπήρχαν μίσος, εκμετάλλευση, πόλεμος, διάκριση ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς, και θα ήμασταν όλοι πραγματικοί φίλοι. Αλλά η αγάπη δεν έρχεται τόσο εύκολα. Είναι εύκολο να μισείς, και το μίσος φέρνει σε κάποιες περιπτώσεις τους ανθρώπους κοντά· δημιουργεί όλων των ειδών τις φαντασιώσεις, διευκολύνει κάθε είδους συνεργασίες, όπως στον πόλεμο. Αλλά η αγάπη είναι κάτι πολύ πιο δύσκολο. Δεν μπορεί να μάθει κανείς πώς ν' αγαπά, αλλά αυτό που μπορεί να κάνει είναι να εντοπίζει το μίσος και να το παραμερίζει. Μη μάχεστε το μίσος, μη λέτε πόσο φοβερό είναι να μισεί κανείς τους άλλους ανθρώπους, αλλά δείτε το μίσος και αφήστε το να φύγει. Παραμερίστε το, δεν είναι σημαντικό. Αυτό που είναι σημαντικό είναι να μην αφήνει κανείς το μίσος να ριζώνει στο νου του. Καταλαβαίνετε; Ο νους σας είναι σαν το έδαφος και, αν αφιερώνετε πολύ χρόνο σε οποιοδήποτε πρόβλημα εμφανίζεται, εκείνο ριζώνει όπως τ' αγριόχορτα και τότε θα έχετε τον μπελά του ξεριζώματος. Αν όμως δεν δώσετε στο πρόβλημα αρκετό χρόνο για να προλάβει να ριζώσει, τότε δεν θα έχει χώρο να μεγαλώσει και θα μαραθεί. Αν ενθαρρύνετε το μίσος, αν του δώσετε χρόνο να ριζώσει, να μεγαλώσει, να ωριμάσει, θα γίνει τεράστιο πρόβλημα. Αν όμως κάθε φορά που εμφανίζεται το μίσος το προσπερνάτε, τότε θα ανακαλύψετε ότι ο νους σας γίνεται πολύ ευαίσθητος χωρίς να είναι συναισθηματικός, οπότε θα γνωρίσετε την αγάπη.

Ο νους μπορεί να κυνηγά συγκινήσεις, επιθυμίες, αλλά δεν

μπορεί να κυνηγήσει την αγάπη. Η αγάπη πρέπει να έρθει μόνη της. Και όταν γίνεται αυτό, δεν διαχωρίζεται σε σαρκική και πνευματική. Και το εκπληκτικό με την αγάπη είναι ότι μόνο αυτή έχει την ιδιότητα να οδηγεί στην πλήρη κατανόηση όλης της ύπαρξης.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Τι είναι ευτυχία στη ζωή;

Κρισμαμούρτι: Οι περισσότεροι άνθρωποι νομίζουν ότι θα νιώσουν ευτυχία κάνοντας πράγματα που τους δίνουν ικανοποίηση. Μπορεί να θέλεις να παντρευτείς έναν πάμπλουτο άντρα ή ένα πανέμορφο κορίτσι ή να περάσεις κάποιες εξετάσεις ή να σε επαινέσουν για κάτι, και να νομίζεις ότι τότε θα είσαι ευτυχισμένος. Είναι, όμως, αυτή η πραγματική ευτυχία; Δεν θα σβήσει γρήγορα, όπως τα λουλούδια που ανθίζουν το πρωί και μαραίνονται το βράδυ; Κι όμως, έτσι είναι η ζωή μας, ικανοποιούμαστε με πολύ επιφανειακά πράγματα: με ένα αυτοκίνητο ή μια σίγουρη δουλειά, νιώθοντας κάποια συγκίνηση για κάτι ασήμαντο, όπως το παιδί που νιώθει ευτυχισμένο πετώντας το χαρταετό του και, λίγα λεπτά αργότερα, όταν τον χάσει, βάζει τα κλάματα. Αυτή είναι η ζωή μας και με όλα αυτά τα ασήμαντα νιώθουμε ικανοποίηση. Δεν λέμε ποτέ «θα δώσω όλη μου την καρδιά, όλη μου την ενέργεια, όλο μου το είναι για να ανακαλύψω τι σημαίνει ευτυχία». Δεν είμαστε πολύ σοβαροί και δεν θέλουμε πραγματικά να το κάνουμε αυτό, κι έτσι αντλούμε ικανοποίηση από μικροπράγματα.

Η ευτυχία, όμως, δεν είναι κάτι που πρέπει να ψάξεις για να το βρεις, είναι αποτέλεσμα, προϊόν άλλων πραγμάτων. Αν κυνηγήσεις την ευτυχία, αυτή δεν θα έχει πια κανένα νόημα. Η ευτυχία έρχεται απρόσκλητη και, τη στιγμή που συνειδητοποιείς ότι είσαι ευτυχισμένος, παύεις πλέον να είσαι ευτυχισμένος. Το έχετε προσέξει αυτό; Όταν είσαι χαρούμενος χωρίς κανέναν ιδιαίτερο λόγο, όταν χαμογελάς, νιώθεις ευτυχισμένος, αλλά τη στιγμή που το συνειδητοποιείς αυτό η ευτυχία εξαφανίζεται, έτσι δεν είναι; Η

συνειδητοποίηση της ευτυχίας ή το κυνήγι της είναι το τέλος της ευτυχίας. Ευτυχία υπάρχει μόνο όταν το εγώ σου και οι απαιτήσεις του παραμεριστούν.

Έχετε διδαχτεί ένα σωρό πράγματα για τα μαθηματικά, περνάτε τις μέρες σας μελετώντας ιστορία, γεωγραφία, χημεία, φυσική, βιολογία κ.λπ., αλλά εσείς και οι καθηγητές σας αφιερώνετε ποτέ λίγο χρόνο στο να σκεφτείτε αυτά τα πολύ πιο σοβαρά θέματα; Έχετε καθίσει ποτέ ήσυχα, με την πλάτη πολύ ίσια, χωρίς να κουνιέστε, για να γνωρίσετε την ομορφιά της σιωπής; Αφήνετε ποτέ το νου σας να περιπλανηθεί, όχι σε συγκεκριμένα πράγματα, αλλά χωρίς κανέναν περιορισμό, ώστε να ερευνησετε, να ανακαλύψετε την αλήθεια γύρω σας;

Γνωρίζετε τι συμβαίνει στον κόσμο; Όσα συμβαίνουν στον κόσμο αποτελούν προβολή εκείνων που συμβαίνουν μέσα μας, η ανθρωπότητα είναι ό,τι είμαστε εμείς. Οι περισσότεροι από εμάς νιώθουμε αναστάτωση, είμαστε άπληστοι, κτητικοί, ζηλεύουμε και κριτικάρουμε τους άλλους, κι αυτό ακριβώς συμβαίνει και στην υπόλοιπη ανθρωπότητα, μόνο που συμβαίνει σε πιο δραματικές διαστάσεις, γίνεται με πιο ανελέητο τρόπο. Αλλά ούτε εσείς ούτε οι δάσκαλοί σας αφιερώνετε λίγη ώρα για να τα σκεφτείτε όλα αυτά. Μόνο αν αφιερώνει ο καθένας ξεχωριστά λίγη ώρα κάθε μέρα για να σκεφτεί έντιμα όλα αυτά τα θέματα υπάρχει πιθανότητα να γίνει μια ολοκληρωτική επανάσταση και να δημιουργηθεί ένας καινούργιος κόσμος. Και σας διαβεβαιώνω ότι είναι ανάγκη να δημιουργηθεί ένας καινούργιος κόσμος, ένας κόσμος ο οποίος δεν θα είναι η συνέχεια της ίδιας παλιάς φθαρμένης κοινωνίας με διαφορετική, απλώς, μορφή. Αλλά δεν μπορείς να δημιουργήσεις έναν καινούργιο κόσμο, αν ο νους σου δεν βρίσκεται διαρκώς σε εγρήγορση, δεν είναι παρατηρητικός, δεν έχει επίγνωση όσων συμβαίνουν γύρω του. Κι αυτός είναι ο λόγος που έχει πολύ μεγάλη σημασία εσείς, όσο είστε νέοι, να αφιερώνετε λίγη ώρα για να

συλλογίζεστε όλα αυτά τα πολύ σοβαρά θέματα, κι όχι να περνάτε τη μέρα σας μελετώντας απλώς τα μαθήματά σας, πράγμα που δεν θα σας οδηγήσει πουθενά αλλού, παρά σε κάποιο επάγγελμα και μετά στο θάνατο. Ερευνήστε τα, λοιπόν, σοβαρά όλα αυτά, γιατί μέσα από αυτή την έρευνα πηγάζει ένα εκπληκτικό αίσθημα χαράς κι ευτυχίας.

Ερώτηση (Μαθητής): Τι είναι αληθινή ζωή;

Κρισναμούρτι: Τι είναι αληθινή ζωή; Την ερώτηση την κάνει ένα μικρό αγόρι. Γι' αυτόν αληθινή ζωή είναι να παίζει με τα άλλα αγόρια, να τρώει το φαγητό που του αρέσει, να τρέχει, να χοροπηδάει. Βλέπετε, εκείνο που κάνουμε είναι να διαχωρίζουμε τη ζωή σε αληθινή και ψεύτικη. Αληθινή ζωή είναι να κάνεις κάτι που αγαπάς και να το κάνεις με όλο σου το είναι, έτσι ώστε να μην υπάρχει καμιά σύγκρουση μέσα σου, να μην υπάρχει διαμάχη ανάμεσα σ' αυτό που κάνεις και εκείνο που νομίζεις ότι *θα έπρεπε να κάνεις*. Η ζωή είναι τότε μια εντελώς ενιαία διαδικασία, στην οποία υπάρχει τρομερή χαρά. Αλλά αυτό μπορεί να συμβεί μόνο αν δεν εξαρτάσαι ψυχολογικά από κανέναν άνθρωπο ή από την κοινωνία, όταν υπάρχει πλήρης ψυχολογική ανεξαρτησία· μόνο τότε υπάρχει πιθανότητα ν' αγαπάς αληθινά εκείνο που κάνεις. Όταν βρίσκεσαι σε μια κατάσταση ολοκληρωτικής επανάστασης, δεν έχει σημασία αν είσαι κηπουρός ή αν γίνεις πρωθυπουργός ή κάτι άλλο. Θ' αγαπάς εκείνο που κάνεις, και μέσα από αυτή την αγάπη γεννιέται μια εκπληκτική αίσθηση δημιουργικότητας.

9

Ανοιχτό μυαλό

Είναι πολύ ενδιαφέρον, ξέρετε, ν' ανακαλύψει κανείς τι είναι μάθηση. Μαθαίνουμε από κάποιο βιβλίο ή από κάποιο δάσκαλο μαθηματικά, γεωγραφία, ιστορία· μαθαίνουμε πού βρίσκονται το Λονδίνο, η Μόσχα ή η Νέα Υόρκη· μαθαίνουμε πώς λειτουργεί κάποιο μηχάνημα, πώς χτίζουν τις φωλιές τους τα πουλιά και πώς φροντίζουν τα μικρά τους. Μαθαίνουμε μελετώντας και παρατηρώντας. Αυτός είναι ο ένας τρόπος μάθησης.

Υπάρχει, όμως, κι ένας άλλος τρόπος μάθησης: Η μάθηση που έρχεται μέσα από την εμπειρία. Όταν βλέπουμε ένα καϊκι στο ποτάμι, με τα πανιά του να καθρεφτίζονται στα ήσυχα νερά, αυτό δεν είναι μια εκπληκτική εμπειρία; Και τι συμβαίνει μετά; Το μυαλό μας αποθηκεύει αυτή την εμπειρία ακριβώς όπως αποθηκεύει τη γνώση, και το επόμενο απόγευμα πηγαίνουμε πάλι στο ίδιο μέρος για να δούμε το καϊκι, ελπίζοντας ότι θα νιώσουμε το ίδιο πράγμα – χαρά και γαλήνη, που έρχονται τόσο σπάνια στη ζωή μας. Έτσι, το μυαλό μας αποθηκεύει επιμελώς εμπειρίες, και αυτή η αποθήκευση εμπειριών με τη μορφή μνήμης είναι που δημιουργεί τη σκέψη, έτσι δεν είναι; Αυτό που ονομάζουμε σκέψη είναι αντίδραση της μνήμης. Έχοντας παρακολουθήσει τη βάρκα στο ποτάμι και έχοντας νιώσει μια αίσθηση χαράς, αποθηκεύουμε την εμπειρία ως μνήμη και μετά θέλουμε να την επαναλάβουμε. Έτσι μπαίνει μπροστά η διαδικασία της σκέψης, έτσι δεν είναι;

Βλέπετε, είναι πολύ λίγοι εκείνοι που ξέρουν να σκέφτονται πραγματικά. Οι περισσότεροι από εμάς απλώς επαναλαμβάνουμε ό,τι έχουμε διαβάσει σε κάποιο βιβλίο ή ό,τι μας έχει πει κάποιος άλλος, ή η σκέψη μας είναι αποτέλεσμα της δικής μας πολύ περιορισμένης εμπειρίας. Ακόμη κι αν ταξιδέψουμε σε ολόκληρο τον κόσμο και αποκτήσουμε αμέτρητες εμπειρίες, ακόμη κι αν συναντήσουμε πολλούς διαφορετικούς ανθρώπους και ακούσουμε τι έχουν να μας πουν, ακόμη κι αν μελετήσουμε τα έθιμά τους, τη θρησκεία τους, τις συνήθειές τους, εκείνο που θα συγκρατήσουμε θα είναι η ανάμνηση όλων αυτών, στην οποία βασίζεται αυτό που ονομάζουμε σκέψη. Συγκρίνουμε, κατακρίνουμε, επιλέγουμε, και από αυτή τη διαδικασία ελπίζουμε να βρούμε κάποια λογική στάση ζωής. Αλλά αυτού του είδους οι σκέψεις είναι πολύ περιορισμένες, είναι κλεισμένες μέσα σε μια πολύ μικρή περιοχή. Έχουμε κάποια εμπειρία, όπως όταν βλέπουμε μια βάρκα στο ποτάμι ή κάποιο σώμα που το μεταφέρουν για να το κάψουν ή μια χωριάτισσα που κουβαλάει ένα βαρύ φορτίο,* όλες αυτές οι εμπειρίες είναι εκεί, μπροστά στα μάτια μας, αλλά είμαστε τόσο ανασίθητοι που δεν μπαίνουν βαθιά μέσα μας για να ωριμάσουν. Αλλά μόνο μέσα από την ευαισθησία για τα πάντα γύρω μας μπορεί ν' αρχίσει να υπάρχει ένας διαφορετικός τρόπος σκέψης που δεν θα είναι περιορισμένος από τη διαμόρφωσή μας.

Αν προσκολληθείτε σε κάποια θρησκεία ή σε μια ιδεολογία, θα βλέπετε τα πάντα μέσα από το πρίσμα των αντίστοιχων πιστεύω ή παραδόσεων και δεν θα έχετε καμία επαφή με την πραγματικότητα. Έχετε προσέξει ποτέ τις γυναίκες του γειτονικού χωριού την ώρα που κουβαλάνε κάποιο βαρύ φορτίο στο κεφάλι τους για να το πάνε στην πόλη; Όταν το κάνουν, τι συμβαίνει μέσα σας, τι νιώ-

* Υπενθυμίζουμε ότι η ομιλία γίνεται στην Ινδία, στο σχολείο στο Rishi Valley, που βρίσκεται δίπλα σ' ένα χωριό. (Σ.τ.Μ.)

θετε; Ή εκείνο που συμβαίνει είναι ότι έχετε δει αυτές τις γυναίκες τόσο πολλές φορές που δεν νιώθετε τίποτα πια, επειδή απλώς έχετε συνηθίσει το θέαμα; Αλλά ακόμη κι όταν παρατηρείτε κάτι για πρώτη φορά, τι συμβαίνει; Αυτομάτως ερμηνεύετε αυτό που βλέπετε σύμφωνα με τα πιστεύω σας, έτσι δεν είναι; Βιώνετε αυτό που βλέπετε σύμφωνα με τις ιδέες στις οποίες πιστεύετε, π.χ. αν είστε κομμουνιστής, σοσιαλιστής, καπιταλιστής ή οτιδήποτε άλλο σε «-ιστής». Αντιθέτως, αν δεν είστε τίποτε από όλα αυτά κι έτσι δεν αντιλαμβάνεστε την πραγματικότητα μέσα από κάποιο φίλτρο δεών ή πιστεύω, αλλά έχετε πραγματικά άμεση επαφή με αυτή, τότε θα δείτε τι εξαιρετική σχέση υπάρχει ανάμεσα σε εσάς και σε ό,τι παρατηρείτε. Αν δεν είσαι προκατειλημμένος και είσαι ανοιχτός σε όλα, τότε τα πάντα γύρω σου αποκτούν εξαιρετικό ενδιαφέρον, είναι απίστευτα ζωντανά.

Γι' αυτό είναι πολύ σημαντικό, όσο είναι νέος κανείς, να παρατηρεί τα πάντα: τη βάρκα που κυλάει στο ποτάμι, το τρένο που περνάει, τη γυναίκα που κουβαλάει κάποιο βαρύ φορτίο, την αναιδεια του πλούσιου, την υπεροψία των υπουργών, των «μεγάλων», εκείνων που νομίζουν ότι τα ξέρουν όλα. Πρέπει απλώς να παρατηρείς χωρίς να κάνεις κριτική, επειδή από τη στιγμή που κάνεις κριτική παύεις να έχεις επαφή με τους άλλους, έχεις ήδη σηκώσει έναν τοίχο ανάμεσα σε σένα και σ' εκείνους. Αν όμως παρατηρείς απλώς, τότε έχεις άμεση επαφή με τους ανθρώπους και με τα πράγματα. Αν μπορείς να παρατηρείς διαρκώς, με οξυδέρκεια, αλλά χωρίς να κρίνεις, χωρίς να βγάζεις συμπεράσματα, θα ανακαλύψεις ότι η σκέψη σου θα γίνει εντυπωσιακά ακριβής. Τότε δεν σταματάς να μαθαίνεις.

Παντού γύρω σας υπάρχουν η γέννηση και ο θάνατος, το κυνήγι του χρήματος, κάποιας θέσης, της εξουσίας, όλα αυτά τα πράγματα που εμείς ονομάζουμε ζωή. Αναρωτιέστε καμιά φορά, ακόμη κι εσείς που είστε πολύ νέοι, για ποιο λόγο γίνονται όλα αυτά; Οι

περισσότεροι από εμάς, βλέπετε, ζητάμε κάποια απάντηση, θέλουμε να μας *πει* κάποιος για ποιο λόγο γίνονται όλα αυτά, κι έτσι διαβάζουμε βιβλία –πολιτικά ή θρησκευτικά– ή περιμένουμε από κάποιον «φωτισμένο» να μας απαντήσει. Κανείς, όμως, δεν μπορεί να το κάνει αυτό, επειδή η ζωή δεν είναι κάτι που μπορεί να κατανοηθεί μέσα από κάποιο βιβλίο, ούτε μπορείς να βρεις το νόημά της ακολουθώντας κάποιον ή κάνοντας προσευχές. Εσείς κι εγώ πρέπει να την κατανοήσουμε από μόνοι μας, πράγμα που μπορούμε να κάνουμε μόνο αν είμαστε γεμάτοι ζωντάνια, πολύ σβέλτοι, προσεκτικοί, παρατηρητικοί, δείχνοντας ενδιαφέρον για τα πάντα γύρω μας, και τότε θα ανακαλύψουμε τι σημαίνει να είσαι πραγματικά ευτυχημένος.

Οι περισσότεροι άνθρωποι είναι δυστυχημένοι, και είναι δυστυχημένοι επειδή δεν υπάρχει αγάπη στην καρδιά τους. Η αγάπη γεννιέται μέσα στην καρδιά σου όταν δεν υπάρχει τοίχος ανάμεσα σε σένα και τον άλλο· όταν τους ανθρώπους που συναντάς τους παρατηρείς χωρίς να τους κρίνεις· όταν κοιτάς μια βάρκα μ' ανοιχτά πανιά να κυλάει στο ποτάμι και απλώς θαυμάζεις την ομορφιά της. Μην αφήνετε τις προκαταλήψεις σας να σας εμποδίζουν να παρατηρείτε τους ανθρώπους και όσα συμβαίνουν. Απλώς να παρατηρείτε, και θα ανακαλύψετε ότι με αυτού του είδους την απλή παρατήρηση, των δέντρων, των πουλιών, των ανθρώπων που περπατάνε, που δουλεύουν, που χαμογελάνε, κάτι γίνεται μέσα σας. Χωρίς να γίνεται αυτό το εξαιρετικό πράγμα μέσα σας, χωρίς την εμφάνιση δηλαδή της αγάπης στην καρδιά σας, η ζωή έχει πολύ λίγη σημασία.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί θέλουμε να ζούμε με πολυτέλεια;

Κρισναμούρτι: Τι εννοείς με τη λέξη «πολυτέλεια»; Να φοράς καθαρά ρούχα, να κρατάς το σώμα σου καθαρό, να τρως καλό φαγητό, αυτά ονομάζεις πολυτέλεια; Αυτά μπορεί να μοιάζουν πολυτέλεια

στον φτωχό που δεν έχει να φάει, που φοράει κουρέλια και που δεν μπορεί να κάνει μπάνιο κάθε μέρα. Επομένως, η πολυτέλεια είναι κάτι που διαφέρει ανάλογα με τις επιθυμίες του καθένα.

Τώρα, ξέρετε τι συμβαίνει όταν τρελαίνεσαι για πολυτέλεια, όταν εξαρτάσαι από τις ανέσεις και θέλεις να κοιμάσαι πάντα σε πουπουλένια μαξιλάρια; Ο νους σου αποκοιμιέται. Είναι καλό να υπάρχουν κάποιες βασικές ανέσεις, αλλά το να δίνεις έμφαση στην άνεση, να της δίνεις τεράστια σημασία, σημαίνει ότι έχεις έναν κοιμισμένο νου. Έχετε προσέξει πόσο ευτυχισμένοι είναι οι περισσότεροι χοντροί άνθρωποι; Τίποτα δεν φαίνεται να διαπερνάει τα πολλά στρώματα λίπους που έχουν και να ταράζει την ηρεμία τους. Αυτό δεν πειράζει γιατί είναι μια σωματική κατάσταση, αλλά και στο νου δημιουργούνται στρώματα λίπους· δεν θέλει να του κάνουν ερωτήσεις ή να τον ταράζουν με άλλους τρόπους, οπότε σιγά σιγά αποκοιμιέται. Αυτό που ονομάζεται εκπαίδευση συνήθως αποκοιμίζει το μαθητή, γιατί όταν αυτός κάνει πραγματικά αιχμηρές και διεισδυτικές ερωτήσεις για τη ζωή, ο δάσκαλος ενοχλείται πολύ και λέει: «Ας συνεχίσουμε το μάθημά μας».

Έτσι, όταν ο νους είναι προσκολλημένος σε οποιαδήποτε μορφή άνεσης, όταν είναι προσκολλημένος σε κάποια συνήθεια, σε κάποια πίστη ή σε κάποιον ιδιαίτερο χώρο που ονομάζεται σπίτι, αρχίζει να αποκοιμιέται. Και το να το κατανοήσετε αυτό είναι πολύ πιο σημαντικό από το να ρωτάτε αν ζείτε πολυτελώς ή όχι. Ο νους που είναι δραστήριος, ξύπνιος, προσεκτικός, δεν είναι ποτέ προσκολλημένος στην άνεση, η πολυτέλεια δεν σημαίνει τίποτα γι' αυτόν. Αλλά και το να έχεις πολύ λίγα ρούχα δεν σημαίνει ότι έχεις ξύπνιο νου. Οι μοναχοί, που φαίνονται ότι ζουν πολύ απλά – καλλιεργώντας την αρετή, θέλοντας να κατακτήσουν την αλήθεια, να φτάσουν στο Θεό–, μπορεί μέσα τους να είναι εξαιρετικά πολύπλοκοι. Εκείνο που έχει σημασία είναι να είστε *μέσα σας* πολύ απλοί, πολύ λιτοί, που θα πει να μην έχετε ένα νου παραφορτωμέ-

νο με πιστεύω, με φόβους, με αμέτρητα θέλω, γιατί μόνο ένας τέτοιος νους –απλός και λιτός– είναι ικανός να ερευνά και να ανακαλύπτει.

Ερώτηση (Μαθητής): Μπορεί να υπάρξει γαλήνη στη ζωή μας όσο παλεύουμε με το περιβάλλον μας;

Κρισηναμούρτι: Γιατί πρέπει να παλεύετε με το περιβάλλον σας; Μήπως αυτό που πρέπει να κάνετε είναι να ξεμπερδεύετε μια για πάντα μαζί του; Όσα πιστεύουν οι γονείς σας και ο κοινωνικός σας περίγυρος, οι παραδόσεις σας, το φαγητό που τρώτε, η θρησκεία, ο ιερέας, ο πλούσιος, ο φτωχός, όλα αυτά αποτελούν το περιβάλλον σας. Και δεν πρέπει να ξεμπερδέψετε μια για πάντα με αυτό το περιβάλλον, αμφισβητώντας το, επαναστατώντας εναντίον του; Αν δεν βρίσκεστε σε εσωτερική επανάσταση, αν απλώς αποδέχεστε ό,τι σας περιβάλλει, υπάρχει ένα είδος γαλήνης μέσα σας, αλλά αυτή είναι η γαλήνη του θανάτου. Αντιθέτως, αν προσπαθείτε να ξεφύγετε από το περιβάλλον σας και να βρείτε μόνοι σας τι είναι αλήθεια, τότε θ' ανακαλύψετε ένα άλλο είδος γαλήνης, που δεν είναι απλώς τέλμα. Είναι ουσιαστικό να συγκρούεστε με το περιβάλλον σας. Πρέπει. Το σημαντικό δεν είναι η γαλήνη. Εκείνο που είναι σημαντικό είναι να κατανοήσετε το περιβάλλον σας και να τελειώνετε μαζί του, και από αυτό θα έρθει η γαλήνη. Αλλά, αν αποζητάτε τη γαλήνη με το να αποδέχεστε απλώς το περιβάλλον σας, θα «αποκοιμηθείτε», και τότε ίσως και να πεθάνετε. Γι' αυτό πρέπει να υπάρχει μέσα σας, ακόμη και στην πιο τρυφερή ηλικία, η αίσθηση της επανάστασης, Αλλιώς απλώς θα μαραθείτε, έτσι δεν είναι;

Ερώτηση (Μαθήτρια): Εσείς είστε ευτυχημένος ή όχι;

Κρισηναμούρτι: Δεν ξέρω. Δεν έχω κάνει ποτέ αυτή τη σκέψη. Τη στιγμή που θα σκεφτείς ότι είσαι ευτυχημένος, παύεις να είσαι ευτυ-

χισμένους, έτσι δεν είναι; Όταν φωνάζεις από χαρά παίζοντας και ξαφνικά συνειδητοποιείς ότι είσαι χαρούμενος, τι συμβαίνει; Παύεις να είσαι χαρούμενος. Το έχετε προσέξει αυτό; Επομένως, η ευτυχία είναι κάτι που δεν βρίσκεται στο πεδίο όσων έχουμε συνείδηση ότι συμβαίνουν.

Όταν προσπαθείς να είσαι καλός, είσαι καλός; Μπορείς να εξασκηθείς στο να έχεις καλοσύνη; Ή μήπως η καλοσύνη είναι κάτι που έρχεται αβίαστα, επειδή κοιτάς γύρω σου, παρατηρείς, κατανοείς; Το ίδιο κι όταν συνειδητοποιείς ότι είσαι ευτυχισμένος, η ευτυχία φεύγει από το παράθυρο. Το να ψάχνεις να βρεις την ευτυχία είναι παράλογο, γιατί η ευτυχία έρχεται μόνο όταν δεν την ψάχνεις.

Το ίδιο συμβαίνει και με την ταπεινότητα. Ξέρετε τι σημαίνει η λέξη «ταπεινότητα»; Μπορεί να καλλιεργηθεί η ταπεινότητα; Το να επαναλαμβάνεις κάθε πρωί «θα γίνω ταπεινός», είναι αυτό ταπεινότητα; Ή μήπως η ταπεινότητα εμφανίζεται όταν παύεις να είσαι υπερήφανος και ματαιόδοξος; Κατά τον ίδιο τρόπο, όταν τα πράγματα που εμποδίζουν την ευτυχία παύουν να υπάρχουν, όταν το άγχος, η καταπίεση, η αναζήτηση της προσωπικής ασφάλειας δεν υπάρχουν πια, τότε η ευτυχία είναι εκεί, δεν χρειάζεται να την ψάξεις.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί κλαίμε και τι είναι θλίψη;

Κρισναμούρτι: Να κι ένα μικρό αγόρι που θέλει να μάθει γιατί κλαίμε και τι είναι θλίψη! Πότε κλαίτε; Κλαίτε όταν κάποιος άλλος δεν σας παίζει· όταν πέφτετε και χτυπάτε· όταν δεν κερδίζετε σε κάποιο παιχνίδι· όταν ο δάσκαλός σας ή οι γονείς σας σας μαλώνουν· όταν κάποιος σας χτυπήσει δυνατά. Τώρα, όσο μεγαλώνει κανείς κλαίει όλο και λιγότερο, γιατί γίνεται πιο σκληρός. Πολλοί λίγοι από εμάς κλαίνε και όταν μεγαλώσουν, επειδή έχουν χάσει την ευαισθησία της παιδικής ηλικίας. Τη θλίψη, όμως, δεν τη νιώ-

θεις επειδή απλώς χάνεις κάτι, επειδή απλώς σε εμποδίζουν, σε απογοητεύουν. Η θλίψη είναι κάτι πολύ πιο βαθύ. Βλέπετε, υπάρχει αυτό που λέγεται έλλειψη κατανόησης. Όταν δεν υπάρχει κατανόηση, υπάρχει τεράστια θλίψη. Αν το μυαλό δεν ξεπεράσει τα όριά του, τότε υπάρχει δυστυχία.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Πώς μπορούμε να νιώθουμε ισορροπημένοι χωρίς να υπάρχει σύγκρουση;

Κρισηαμούρι: Γιατί δεν επιθυμείτε τη σύγκρουση; Όλοι φαίνεται να νομίζετε ότι η σύγκρουση είναι κάτι το φριχτό. Εδώ, ανάμεσά μας, αυτή τη στιγμή, υπάρχει σύγκρουση, έτσι δεν είναι; Εγώ προσπαθώ να σας πω κάτι κι εσείς δεν το καταλαβαίνετε, επομένως υπάρχει μια αίσθηση τριβής, σύγκρουσης. Και πού είναι το κακό με αυτή την τριβή, τη σύγκρουση, την αναταραχή; Δεν πρέπει, δηλαδή, να ταράξεστε; Η ισορροπία δεν έρχεται όταν την αναζητάς αποφεύγοντας τη σύγκρουση. Μόνο μέσα από τη σύγκρουση και την κατανόηση της σύγκρουσης θα υπάρξει ισορροπία.

Η ισορροπία είναι από τα πιο δύσκολα πράγματα που μπορούν ν' αποκτηθούν, γιατί σημαίνει πλήρη ενοποίηση όλης σου της ύπαρξης, όλων όσα κάνεις, όλων όσα λες, όλων όσα σκέφτεσαι. Δεν μπορείς να έχεις ισορροπία αν δεν κατανοήσεις τις σχέσεις – τη σχέση σου με την κοινωνία, τη σχέση σου με το φτωχό άνθρωπο, με το χωρικό, με το ζητιάνο, με τον εκατομμυριούχο και τον άνθρωπο της εξουσίας. Για να κατανοήσεις τι σημαίνει σχέση, πρέπει να παλέψεις γι' αυτό, πρέπει ν' αμφισβητείς και όχι απλώς να δέχεσαι τις αξίες που έχουν εδραιωθεί από την παράδοση, από τους γονείς σου, από τους ιερείς, από τη θρησκεία και από το οικονομικό και κοινωνικό σύστημα. Να γιατί είναι σημαντικό, όσο είστε παιδιά, να επαναστατείτε μέσα σας: γιατί, διαφορετικά, δεν θα έχετε ποτέ ισορροπία.

10

Εσωτερική ομορφιά

Είμαι σίγουρος ότι όλοι μας, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, έχουμε νιώσει μια έντονη αίσθηση ησυχίας και ομορφιάς να φτάνει σε μας από κάποια καταπράσινη κοιλάδα, από το ηλιοβασίλεμα, από τα ήρεμα νερά της θάλασσας ή από τις χιονισμένες βουνοκορφές. Αλλά τι είναι ομορφιά; Είναι απλώς η αναγνώρισή της ή είναι κάτι πέρα απ' όσα αντιλαμβανόμαστε; Αν έχεις γούστο στο ντύσιμο, φορώντας χρώματα που ταιριάζουν μεταξύ τους, αν φέρεις ευγενικά, αν μιλάς ήρεμα και κάθεσαι κρατώντας την πλάτη σου ίσια, όλα αυτά αποτελούν ένα όμορφο σύνολο, έτσι δεν είναι; Όλα αυτά όμως είναι απλώς η εξωτερίκευση μιας εσωτερικής κατάστασης, όπως το ποίημα που γράφεις ή ο πίνακας που ζωγραφίζεις. Μπορεί να κοιτάξεις την καταπράσινη κοιλάδα να καθρεφτίζεται στο ποτάμι και να μη νιώθεις την ομορφιά αυτού που βλέπεις, να το προσπερνάς. Αν, όπως οι ψαράδες, βλέπεις κάθε μέρα τους γλάρους να πετάνε χαμηλά πάνω από το νερό, προφανώς αυτό το θέαμα δεν θα σημαίνει τίποτα για σένα. Αν, όμως, έχεις επίγνωση της εξαιρετικής ομορφιάς ενός πράγματος, τι είναι εκείνο που συμβαίνει μέσα σου και σε κάνει να λες «τι απίστευτη ομορφιά»; Τι είναι αυτό που προκαλεί αυτή την εσωτερική αίσθηση ομορφιάς; Υπάρχει η εξωτερική ομορφιά: καλόγουστα ρούχα, ωραίοι ζωγραφικοί πίνακες, όμορφα έπιπλα ή δωμάτια χωρίς έπιπλα, με

γυμνούς καλοχτισμένους τοίχους, παράθυρα που έχουν τέλειο σχήμα κ.λπ. Δεν μιλάω γι' αυτή, αλλά για το τι είναι εκείνο που οδηγεί στην εσωτερική ομορφιά.

Σίγουρα, για να έχεις αυτή την εσωτερική ομορφιά, πρέπει να είσαι ολοκληρωτικά αφημένος, δηλαδή να μην είσαι δεμένος με τίποτα, να μην καταπνίγεις τίποτα μέσα σου, να μην αμύνεσαι, να μην αντιστέκεσαι στη ζωή. Αυτή η αίσθηση, όμως, μπορεί να είναι χαοτική αν δεν συνοδεύεται από εσωτερική λιτότητα. Αλλά ξέρουμε τι σημαίνει να είμαστε λιτοί, να είμαστε ικανοποιημένοι με τα λίγα και να μη σκεφτόμαστε με βάση το «όλο και περισσότερο»; Πρέπει να υπάρχει αυτό το άφημα μαζί με μια βαθιά εσωτερική λιτότητα· μια λιτότητα που κάνει τα πράγματα εξαιρετικά απλά, γιατί ο νους δεν προσπαθεί να αποκτή, δεν προσπαθεί να κερδίζει, δεν σκέφτεται με τους όρους του «όλο και περισσότερο». Η κατάσταση της δημιουργικής ομορφιάς γεννιέται από το άφημα και τη λιτότητα. Αλλά αν δεν υπάρχει αγάπη, δεν μπορείς να είσαι απλός, δεν μπορείς να είσαι λιτός. Μπορεί να μιλάς για απλότητα και λιτότητα, αλλά χωρίς αγάπη είναι απλώς σαν να εξαναγκάζεσαι, κι επομένως δεν αφήνεσαι. Μόνο εκείνος που έχει αγάπη μέσα του αφήνει πίσω του τον εαυτό του, ξεχνάει εντελώς τον εαυτό του, κι έτσι οδηγείται στην κατάσταση της δημιουργικής ομορφιάς.

Μέρος της συνολικής ομορφιάς είναι προφανώς και η εξωτερική ομορφιά. Αλλά χωρίς εσωτερική ομορφιά, η απλή οπτική εκτίμηση της ομορφιάς υποβιβάζει τα πράγματα και τα κάνει να ξεπέφτουν. Εσωτερική ομορφιά υπάρχει μόνο όταν νιώθεις πραγματική αγάπη για τους ανθρώπους και για όλα όσα υπάρχουν πάνω στη γη, και μαζί με αυτή την αγάπη έρχεται μια τρομερή αίσθηση φροντίδας, παρατηρητικότητας, υπομονής. Μπορείς να αναπτύξεις τέλεια την τεχνική σου αν είσαι τραγουδιστής ή ποιητής, μπορεί να ξέρεις να ζωγραφίζεις ή να γράφεις, αλλά χωρίς

αυτή τη δημιουργική ομορφιά μέσα σου το ταλέντο σου θα έχει πολύ λίγο νόημα.

Δυστυχώς, οι περισσότεροι από εμάς γινόμαστε απλώς «τεχνίτες». Περνάμε εξετάσεις, μαθαίνουμε τη μία ή την άλλη τέχνη με σκοπό να βγάλουμε το ψωμί μας, αλλά το να αποκτάς γνώσεις για κάποια τέχνη ή να αναπτύσσεις την επιδεξιότητά σου χωρίς να δίνεις σημασία στην κατάσταση που επικρατεί μέσα σου συμβάλλει στην ασχήμια και στο χάος που υπάρχουν στην ανθρωπότητα. Αν ξυπνήσουμε εμείς τη δημιουργική ομορφιά μέσα μας, εκείνη θα εκφραστεί εξωτερικά και τότε θα επικρατήσει η τάξη. Αλλά αυτό είναι πολύ πιο δύσκολο από το να αποκτάς τεχνικές γνώσεις, επειδή σημαίνει ότι αφήνεις εντελώς τον εαυτό σου, ότι δεν υπάρχουν φόβοι μέσα σου, ότι δεν καταπνίγεις τίποτα, ότι δεν αντιστέκεσαι στη ζωή, ότι δεν έχεις άμυνες, και μπορείς ν' αφήσεις τον εαυτό σου μόνο όταν υπάρχει λιτότητα, μια αίσθηση εσωτερικής απλότητας. Ίσως εξωτερικά να είμαστε απλοί, να έχουμε λίγα ρούχα και να είμαστε ευχαριστημένοι μ' ένα γεύμα την ημέρα, αλλά αυτό δεν είναι λιτότητα. Λιτότητα υπάρχει όταν ο νους είναι ικανός να ζει ατέλειωτες εμπειρίες κι ωστόσο παραμένει πολύ απλός. Αλλά αυτή η κατάσταση εμφανίζεται όταν ο νους πάψει πια να σκέφτεται με τους όρους του «όλο και περισσότερο», με τους όρους του «μαζεύω πράγματα» ή του «θα γίνω κάποιος μια μέρα».

Αυτό για το οποίο μιλάω μπορεί να σας είναι δύσκολο να το καταλάβετε, αλλά είναι πραγματικά πολύ σημαντικό. Βλέπετε, οι τεχνοκράτες δεν είναι δημιουργοί και υπάρχουν πάρα πολλοί τεχνοκράτες στον κόσμο, άνθρωποι που ξέρουν τι να κάνουν και πώς να το κάνουν, οι οποίοι όμως δεν είναι δημιουργοί. Στην Αμερική υπάρχουν υπολογιστές οι οποίοι μπορούν μέσα σε λίγα λεπτά να λύσουν μαθηματικά προβλήματα που ένας άνθρωπος, δουλεύοντας δέκα ώρες την μέρα, θα χρειαζόταν εκατό χρόνια για να τα λύσει. Αυτά τα καταπληκτικά μηχανήματα εξελίσσονται συνεχώς. Αλλά

οι μηχανές δεν μπορούν να γίνουν δημιουργοί – και οι άνθρωποι μοιάζουν όλο και περισσότερο με μηχανές. Ακόμη κι όταν επαναστατούν, η επανάστασή τους γίνεται μηχανικά, κι επομένως δεν είναι επανάσταση.

Είναι, λοιπόν, πολύ σημαντικό ν' ανακαλύψουμε τι σημαίνει να είσαι δημιουργικός. Μπορείς να είσαι δημιουργικός μόνο όταν δεν νιώθεις κανέναν ψυχολογικό καταναγκασμό, κανένα φόβο να «μην υπάρχουν», να μην κερδίσεις, να μην πετύχεις. Τότε υπάρχουν λιτότητα, απλότητα, και μαζί τους και αγάπη. Όλο αυτό, τώρα, είναι ομορφιά, είναι κατάσταση δημιουργικότητας.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Η ψυχή ενός ανθρώπου εξακολουθεί να υπάρχει και μετά το θάνατό του;

Κρισναμούρτι: Πώς μπορείς να το ανακαλύψεις πραγματικά αυτό; Διαβάζοντας τι έχουν πει ο Σανκάρα, ο Βούδας και ο Χριστός ή ακούγοντας ό,τι σου λέει ο προσωπικός σου δάσκαλος ή ο πνευματικός σου; Ίσως, όμως, όλοι αυτοί να κάνουν λάθος. Και είσαι έτοιμη να το δεχτείς αυτό, που σημαίνει ότι ο νους σου είναι σε θέση να ερευνησει τα πράγματα;

Εκείνο που πρέπει οπωσδήποτε ν' ανακαλύψεις πρώτα απ' όλα είναι αν υπάρχει ψυχή. Τι είναι η ψυχή; Ξέρετε τι είναι; Ή σας έχουν πει –οι γονείς σας, οι ιερείς, κάποιο ειδικό βιβλίο, οι δάσκαλοί σας– ότι υπάρχει ψυχή κι εσείς απλώς το αποδεχτήκατε;

Η λέξη «ψυχή» υποδηλώνει ότι υπάρχει κάτι πέρα από την υλική υπόσταση του ανθρώπου, έτσι δεν είναι; Υπάρχει το σώμα σου, όπως υπάρχουν και η προσωπικότητά σου, οι κλίσεις σου, οι αρετές σου κ.ο.κ., και λες ότι πέρα απ' όλα αυτά υπάρχει η ψυχή. Αν υπάρχει κάποια τέτοια κατάσταση, θα πρέπει να είναι πνευματική, να έχει το χαρακτήρα του άχρονου, και ρωτάς αν αυτό το «πνευματικό κάτι» εξακολουθεί να υπάρχει και μετά το θάνατο. Αυτό είναι το ένα σκέλος της ερώτησης.

Το άλλο σκέλος της ερώτησης είναι: «Τι είναι θάνατος;» Ξέρετε τι είναι θάνατος; Θέλετε να ξέρετε αν υπάρχει ζωή μετά το θάνατο, αλλά αυτή η ερώτηση, βλέπετε, δεν είναι σημαντική. Η σημαντική ερώτηση είναι «μπορείς να γνωρίσεις το θάνατο ενώ ζεις»; Τι σημασία έχει να σου πει κάποιος ότι υπάρχει ή ότι δεν υπάρχει ζωή μετά το θάνατο; Εσύ και πάλι δεν μπορείς να το μάθεις αυτό. Μπορείς όμως να ανακαλύψεις ο ίδιος τι είναι θάνατος, όχι αφότου πεθάνεις, αλλά όσο ζεις και είσαι υγιής και σφύζεις από ζωή, όσο σκέφτεσαι και αισθάνεσαι.

Και πάλι, αυτή η διαδικασία θα έπρεπε να αποτελεί μέρος της εκπαίδευσης. Εκπαίδευση δεν σημαίνει μόνο να κατέχεις τα μαθηματικά, την ιστορία ή τη γεωγραφία, σημαίνει επίσης να έχεις την ικανότητα να κατανοείς αυτό το εκπληκτικό πράγμα που ονομάζεται θάνατος – όχι όταν έρθει ο φυσικός θάνατος, αλλά όσο ζεις, όσο γελάς, όσο σκαρφαλώνεις στα δέντρα, όσο κάνεις ποδήλατο ή κολυμπάς. Ο θάνατος είναι το άγνωστο, κι αυτό που έχει σημασία είναι να γνωρίσεις το άγνωστο όσο ζεις.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Όταν αρρωσταίνουμε, γιατί οι γονείς μας ανησυχούν τόσο πολύ για εμάς;

Κρισηναμούρτι: Οι περισσότεροι γονείς ασχολούνται –τουλάχιστον εν μέρει– με το να φροντίζουν τα παιδιά τους, να τα νοιάζονται, αλλά όταν ανησυχούν πάρα πολύ αυτή η ανησυχία τους δείχνει ότι νοιάζονται πιο πολύ για τους εαυτούς τους παρά για τα παιδιά τους. Δεν θέλουν να πεθάνετε, γιατί λένε: «Αν πεθάνει ο γιος μου ή η κόρη μου, τι θ' απογίνω;» Αν οι γονείς σας σας αγαπούσαν πραγματικά, ξέρετε τι θα συνέβαινε; Αν οι γονείς σας σας αγαπούσαν πραγματικά, τότε θα φρόντιζαν να μη φοβάστε για κανένα λόγο, θα φρόντιζαν να είστε υγιείς κι ευτυχισμένοι άνθρωποι, θα έκαναν ό,τι μπορούσαν για να μην υπάρχουν πόλεμοι και φτώχεια στον κόσμο, να μη σας βλάπτουν η κοινωνία ή οι γύρω σας. Όλα αυτά

υπάρχουν επειδή οι γονείς δεν αγαπούν πραγματικά τα παιδιά τους. Έχουν επενδύσει την ίδια τους τη ζωή στα παιδιά τους κι ελπίζουν να συνεχίσουν να υπάρχουν για πάντα μέσα από τα παιδιά τους, κι έτσι, όταν αυτά αρρωσταίνουν σοβαρά, ανησυχούν, επειδή τους ενδιαφέρει ο προσωπικός τους πόνος. Αλλά αυτό δεν πρόκειται να το παραδεχτούν ποτέ.

Η ιδιοκτησία, βλέπετε, τα πλούτη, το όνομα και η οικογένεια είναι τα μέσα με τα οποία συνεχίζει κανείς να υπάρχει και μετά το θάνατό του, πράγμα που το ονομάζουν και αθανασία. Και όταν πάθουν κάτι τα παιδιά τους, οι γονείς νιώθουν τρόμο και μεγάλη θλίψη, επειδή το κύριο ενδιαφέρον τους είναι ο εαυτός τους. Αν οι γονείς νοιάζονταν πραγματικά για τα παιδιά τους, η κοινωνία θ' άλλαζε μέσα σε μια νύχτα: θα είχαμε ένα διαφορετικό είδος εκπαίδευσης, διαφορετική οικογενειακή ζωή κι έναν κόσμο χωρίς πολέμους.

*Ερώτηση (Δάσκαλος): Θα πρέπει οι ναοί να είναι ανοιχτοί σε όλους για προσευχή;**

Κρισμαμούρτι: Τι είναι ένας ναός; Είναι ένας τόπος λατρείας στον οποίο υπάρχουν σύμβολα του Θεού. Τα σύμβολα είναι εικόνες που συνέλαβε το μυαλό κάποιου ανθρώπου, και το χέρι του τις χάραξε στην πέτρα ή τις ζωγράφησε. Αυτή όμως η πέτρα, αυτή η εικόνα, δεν είναι ο Θεός, σωστά; Είναι μόνο ένα σύμβολό του, και το σύμβολο είναι όπως η σκιά μας όταν περπατάμε κάτω από τον ήλιο. Η σκιά σου δεν είσαι εσύ· κι αυτές οι εικόνες, αυτά τα σύμβολα στο ναό δεν είναι ο Θεός, δεν είναι η αλήθεια. Έτσι, τι σημασία έχει ποιος μπαίνει και ποιος δεν μπαίνει σε κάποιο ναό; Γιατί να γίνε-

* Στη δεκαετία του '50 είχε δημιουργηθεί ένα πολιτικό θέμα στην Ινδία για το αν μπορούσαν ή όχι να προσεύχονται στους ινδουιστικούς ναούς οι οπαδοί άλλων των θρησκειών, γεγονός που είχε προκαλέσει σφοδρές συγκρούσεις. (Σ.τ.Μ.)

ται τόσο φασαρία γι' αυτό; Η αλήθεια μπορεί να βρίσκεται κάτω από ένα πεσμένο φύλλο, μπορεί να βρίσκεται μέσα σε μια πέτρα στην άκρη του δρόμου, στα νερά όπου καθρεφτίζεται το σούρουπο, στα σύννεφα, στο χαμόγελο κάποιας φτωχής γυναίκας που μεταφέρει ένα βαρύ φορτίο στο κεφάλι της. Παντού στη γη υπάρχει η αλήθεια, όχι αναγκαστικά μέσα σε κάποιο ναό. Και συνήθως *δεν* βρίσκεται μέσα στους ναούς επειδή έχουν φτιαχτεί από το φόβο των ανθρώπων, βασιζονται στην επιθυμία τους για ασφάλεια και στις θρησκευτικές διαφορές τους. Αυτή η γη είναι όλων μας, είμαστε πλάσματα που ζουν μαζί, και όταν ένας άνθρωπος αναζητά πραγματικά το Θεό, αποφεύγει τους ναούς γιατί χωρίζουν τους ανθρώπους. Η χριστιανική εκκλησία, το μωαμεθανικό τζαμί κι εδώ ο δικός σας ινδουιστικός ναός διαιρούν τους ανθρώπους, αλλά ο άνθρωπος που αναζητά το Θεό δεν χρειάζεται τίποτε από όλα αυτά. Έτσι, η ερώτηση αν θα πρέπει να μπαίνει οποιοσδήποτε σε ένα ναό είναι απλώς πολιτικό θέμα, δεν έχει να κάνει με την πραγματικότητα.

Ερώτηση (Μαθητής): Τι ρόλο παίζει η πειθαρχία στη ζωή μας;

Κρισναμούρτι: Δυστυχώς παίζει μεγάλο ρόλο, έτσι δεν είναι; Σε ένα μεγάλο μέρος της ζωής σας είστε πειθαρχημένοι – κάνε *αυτό*, μην κάνεις *εκείνο*. Σας λένε τι ώρα να ξυπνάτε, τι να τρώτε και τι να μην τρώτε, τι *πρέπει* να ξέρετε και τι *δεν* πρέπει να ξέρετε, σας λένε ότι *πρέπει* να διαβάσετε, να πηγαίνετε στο σχολείο, να περνάτε τις εξετάσεις κ.λπ. Οι γονείς σας, οι καθηγητές σας, η κοινωνία, οι παραδόσεις, τα ιερά βιβλία, τα πάντα σάς λένε τι να κάνετε. Έτσι η ζωή σας είναι οριοθετημένη, περιορισμένη από την πειθαρχία, έτσι δεν είναι; Νιώθετε φυλακισμένοι από τα «*κάνε*» και τα «*μην κάνεις*», αυτά είναι τα κάγκελα της φυλακής σας.

Τώρα, τι συμβαίνει σ' ένα νου που είναι αλυσοδεμένος στην πειθαρχία; Είναι σίγουρο ότι μόνο όταν φοβάσαι μήπως κάνεις ή

δεν κάνεις κάτι που σου έχουν πει ότι δεν πρέπει ή πρέπει να κάνεις αντίστοιχα, μόνο τότε πρέπει να υπάρχει πειθαρχία· τότε πρέπει να ελέγξεις, να συγκρατήσεις ή να εξαναγκάσεις τον εαυτό σου να κάνει κάτι. Αυτό είτε το κάνεις με τη θέλησή σου είτε στο επιβάλλει η κοινωνία – και κοινωνία είναι οι γονείς σας, οι καθηγητές σας, οι παραδόσεις σας, τα ιερά σας βιβλία. Αλλά αν αρχίσεις να ερευνάς, να ψάχνεις τα πάντα, να μαθαίνεις και να κατανοείς χωρίς φόβο, τότε χρειάζεται η πειθαρχία; Τότε η ίδια η κατανόηση επιβάλλει τη δική της αληθινή τάξη, η οποία δεν αποτελεί συνέπεια εξαναγκασμού ή επιβολής κάποιου είδους πειθαρχίας. Σκεφτείτε το σοβαρά αυτό, επειδή, όταν πειθαρχείτε από φόβο, συνθλιμμένοι από την κοινωνία, υποταγμένοι στα λόγια των γονιών και των καθηγητών σας, τότε δεν υπάρχει για εσάς ελευθερία, δεν υπάρχει χαρά, κι έχει χαθεί κάθε πιθανότητα να παίρνετε πρωτοβουλίες. Όσο πιο παλιός είναι ο πολιτισμός μιας χώρας, τόσο πιο μεγάλο είναι το βάρος της παράδοσής της, στην οποία πρέπει να πειθαρχήσεις –σε όσα σου λέει ότι πρέπει ή δεν πρέπει να κάνεις– κι έτσι, ισοπεδωμένος σαν να έχει περάσει από πάνω σου οδοστρωτήρας, λυγίζεις· παύεις να έχεις δική σου προσωπικότητα. Το καταλαβαίνετε; Είστε απλώς εξαρτήματα κάποιας μηχανής της κοινωνίας και νιώθετε κι ικανοποιημένοι μ' αυτό. Δεν επαναστατείτε, δεν εκρήγνυστε, δεν ξεκόβετε απ' όλα. Οι γονείς σας δεν θέλουν να επαναστατήσετε, οι δάσκαλοί σας δεν θέλουν να ξεκόψετε, κι έτσι η εκπαίδευσή σας έχει ως στόχο να σας κάνει να προσαρμοστείτε στο κατεστημένο μοντέλο. Και τότε δεν είστε *ολόκληρα* ανθρώπινα πλάσματα, επειδή ο φόβος σας ροκανίζει την καρδιά· κι όσο υπάρχει φόβος, δεν υπάρχει ούτε χαρά ούτε δημιουργικότητα.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Μόλις τώρα, όταν μιλούσατε για τους ναούς, περιγράψατε το σύμβολο του Θεού απλώς ως μια σκιά. Δεν μπορούμε, όμως, να δούμε τη σκιά ενός ανθρώπου χωρίς να υπάρχει ο πραγματικός άνθρωπος.

Κρισναμούρτι: Είστε ικανοποιημένος με τη σκιά; Αν πεινάτε, θα χορτάσετε αν απλώς κοιτάξετε κάποιο φαγητό; Τότε γιατί να μείνετε ικανοποιημένος από μια «σκιά» μέσα στο ναό; Όταν θέλεις βαθιά μέσα σου να κατανοήσεις εκείνο που είναι αληθινό, την παρατάς τη σκιά. Αλλά, βλέπετε, υπνωτίζεστε από τη σκιά, από το σύμβολο, από την εικόνα. Δείτε τι έχει γίνει στον κόσμο: Οι άνθρωποι έχουν διαιρεθεί, επειδή λατρεύουν κάποια ιδιαίτερη σκιά στο τζαμί, στο ναό, στην εκκλησία. Οι σκιές μπορεί να πολλαπλασιαστούν, αλλά υπάρχει μόνο μία αλήθεια, η οποία δεν μπορεί να διαιρεθεί, και προς αυτή την αλήθεια δεν υπάρχει μονοπάτι – ούτε χριστιανικό, ούτε μωαμεθανικό, ούτε ινδουιστικό, ούτε κανένα άλλο.

Ερώτηση (Γονιός): Οι εξετάσεις μπορεί να μην είναι απαραίτητες για τα πλούσια αγόρια ή για τα κορίτσια που έχουν το μέλλον τους εξασφαλισμένο, αλλά δεν είναι αναγκαίες για τους φτωχούς μαθητές που πρέπει να προετοιμαστούν ώστε να βγάλουν το φτωμί τους όταν μεγαλώσουν; Κι έχουν λιγότερες ανάγκες αυτοί, ειδικά αν λάβουμε υπόψη μας την κοινωνία έτσι όπως είναι;

Κρισναμούρτι: Θεωρείτε την κατάσταση της κοινωνίας δεδομένη. Γιατί; Όσοι από εσάς δεν είστε φτωχοί, εσείς που έχετε οικονομική άνεση, γιατί δεν επαναστατείτε –όχι ως κομμουνιστές ή σοσιαλιστές– ενάντια σε κάθε κοινωνικό σύστημα; Έχετε τη δυνατότητα να το κάνετε αυτό, γιατί λοιπόν δεν χρησιμοποιείτε τη νοημοσύνη σας για ν' ανακαλύψετε τι είναι αληθινό και να δημιουργήσετε μια νέα κοινωνία; Από εσάς εξαρτάται, όχι από τους άλλους. Εξαρτάται από τον καθένα μας, όχι από τον πλούσιο ή τον φτωχό ή από τους κομμουνιστές. Βλέπετε, οι περισσότεροι από εμάς δεν έχουμε αυτού του είδους το πνεύμα της επαναστατικότητας, δεν νιώθουμε την ανάγκη να τα πετάξουμε όλα για να ανακαλύψουμε τι είναι αληθινό· και μόνο αυτό είναι σημαντικό.

11

Υπακοή και επανάσταση

Έχετε καθίσει ποτέ πολύ ήσυχα, με τα μάτια σας κλειστά, παρακολουθώντας τις κινήσεις της σκέψης σας; Έχετε παρακολουθήσει το νου σας ενώ δουλεύει –ή, μάλλον, έχει παρακολουθήσει ο νους σας τον εαυτό του σε δράση– απλώς για να δείτε τι σκέψεις κάνετε, τι συναισθήματα νιώθετε, πώς κοιτάτε τα δέντρα, τα λουλούδια, τα πουλιά, τον κόσμο, πώς αντιδράτε σε μια υπόδειξη που σας κάνουν ή πώς ανταποκρίνεστε σε μια καινούργια ιδέα; Το έχετε κάνει ποτέ αυτό; Αν δεν το έχετε κάνει, χάνετε πάρα πολλά. Το να μάθει κανείς πώς λειτουργεί ο νους του θα έπρεπε να είναι από τους βασικούς σκοπούς της εκπαίδευσης. Όταν δεν ξέρεις πώς αντιδρά ο νους σου, όταν ο νους σου δεν έχει επίγνωση της ίδιας του της δραστηριότητας, δεν θα ανακαλύψεις ποτέ τι είναι η κοινωνία. Μπορεί να διαβάζεις βιβλία κοινωνιολογίας, να σπουδάζεις κοινωνικές επιστήμες, αλλά αν δεν ξέρεις πώς λειτουργεί ο νους σου δεν μπορείς να κατανοήσεις τι πραγματικά είναι η κοινωνία, επειδή ο νους σου είναι μέρος της κοινωνίας, είναι η ίδια η κοινωνία. Οι αντιδράσεις σου, τα πιστεύω σου, τα ρούχα που φοράς, τα πράγματα που κάνεις ή δεν κάνεις και ό,τι σκέφτεσαι είναι όλα όσα συγκροτούν την κοινωνία, η οποία είναι αντίγραφο του τι συμβαίνει στον ίδιο σου το νου. Έτσι ο νους σου δεν είναι κάτι ξεχωριστό από την κοινωνία, δεν είναι διαφορετικός από την παιδεία σου, από τη θρησκεία σου, από τις διάφορες ταξικές διαιρέ-

σεις, από τις φιλοδοξίες και τις εσωτερικές συγκρούσεις που υπάρχουν στους περισσότερους. Όλα αυτά είναι η κοινωνία και εσύ είσαι μέρος της. Δεν υπάρχουν χώρια από την κοινωνία.

Τώρα, η κοινωνία προσπαθεί πάντα να ελέγχει, να διαμορφώνει, να πλάθει τη σκέψη των νέων. Από τη στιγμή που γεννιέσαι κι αρχίζεις να δέχεσαι εντυπώσεις, ο πατέρας σου και η μητέρα σου σου λένε συνεχώς τι να κάνεις και τι να μην κάνεις, τι να πιστεύεις και τι να μην πιστεύεις, σου λένε ότι υπάρχει Θεός ή ότι δεν υπάρχει Θεός. Όλα αυτά μας τα χώνουν στο κεφάλι μας από την παιδική μας ηλικία, το οποίο σημαίνει ότι ο νεανικός νους, που είναι πολύ φρέσκος, που εντυπωσιάζεται, που είναι ερευνητικός, που είναι περίεργος να μάθει, που θέλει ν' ανακαλύπτει, σιγά σιγά μπαίνει σε καλούπι, διαμορφώνεται, πλάθεται, έτσι ώστε να ταιριάζει στο μοντέλο μιας συγκεκριμένης κοινωνίας και να μην έχει επαναστατικότητα. Από τη στιγμή που έχει εδραιωθεί μέσα σας η συνήθεια να σκέφτεστε με βάση κάποιο μοντέλο, ακόμη κι αν όντως «επαναστατήσετε», αυτό θα γίνει μέσα στο πλαίσιο αυτού του μοντέλου. Είναι όπως όταν εξηγείρονται οι φυλακισμένοι για να έχουν καλύτερο φαγητό, περισσότερες ανέσεις· ακόμη κι αν καταφέρουν το σκοπό τους, θα εξακολουθούν να βρίσκονται στη φυλακή. Όταν αναζητάτε το Θεό ή προσπαθείτε να βρείτε τι σημαίνει σωστή διακυβέρνηση, αυτό γίνεται πάντα μέσα στο πλαίσιο ενός κοινωνικού μοντέλου που επιβάλλει τι είναι αληθινό και τι είναι ψεύτικο, τι είναι καλό και τι είναι κακό, τι θα πει σωστός ηγέτης και ποιοι είναι οι άγιοι. Έτσι, και η δική σας νεανική εξέγερση – όπως και οι δήθεν επαναστάσεις που κάνουν οι φιλόδοξοι ή οι πολύ έξυπνοι άνθρωποι – περιορίζεται πάντα από τα όρια που έχει βάλει το παρελθόν. Αυτό δεν είναι εξέγερση, δεν είναι επανάσταση, είναι απλώς εντατικοποιημένη δράση, ένας πιο γενναίος αγώνας. Πραγματική εξέγερση, αληθινή επανάσταση, είναι να ξεκόβεις από το μοντέλο και να ερευνάς έξω από αυτό.

Βλέπετε, όλοι οι μεταρρυθμιστές –δεν έχει σημασία *ποιοι*– ενδιαφέρονται απλώς να καλύτερέψουν τις συνθήκες μέσα στη φυλακή τους. Ποτέ δεν σου λένε «μην προσαρμόζεσαι», ποτέ δεν σου λένε «γκρέμισε τους τοίχους της παράδοσης και της αυθεντίας, απαλλάξου από τη διαμόρφωση που φρενάρει το νου σου». Πραγματική εκπαίδευση δεν σημαίνει να σου ζητάνε να περνάς κάποιες εξετάσεις που για χάρη τους έχεις μπουκώσει το κεφάλι σου με γνώσεις και γράφεις πράγματα που έχεις αποστηθίσει, αλλά να σε βοηθάει να δεις τους τοίχους της φυλακής στην οποία είναι κλεισμένος ο νους σου. Η κοινωνία μάς επηρεάζει όλους, διαμορφώνει διαρκώς τη σκέψη μας, και τα αποτελέσματα αυτής της εξωτερικής επίδρασης μας επηρεάζουν σταδιακά εσωτερικά, αλλά όσο βαθιά και αν διεισδύουν εξακολουθούν να προέρχονται απ' έξω και δεν μπορεί να υπάρξει τίποτε αληθινά εσωτερικό όσο δεν ξεπερνάει κανείς αυτή τη διαμόρφωση. Πρέπει να ξέρετε τι σκέφτεστε και πώς σκέφτεστε· αν σκέφτεστε, δηλαδή, σαν ινδουιστής, μωαμεθανός, χριστιανός, σοσιαλιστής ή κομμουνιστής κ.λπ. – πράγμα που σημαίνει να δείτε αν σκέφτεστε με βάση τη θρησκεία ή την ιδεολογία στην οποία τυχαίνει να ανήκετε. Πρέπει να έχετε επίγνωση όσων πιστεύετε και όσων δεν πιστεύετε. Όλα αυτά είναι μόνο κοινωνικά μοντέλα και, όσο δεν έχεις επίγνωση του μοντέλου στο οποίο ανήκεις και δεν ξεκόβεις από αυτό, εξακολουθείς να είσαι φυλακισμένος, παρόλο που μπορεί να νομίζεις ότι είσαι ελεύθερος.

Αλλά, βλέπετε, οι περισσότεροι από εμάς ενδιαφερόμαστε για επαναστάσεις μέσα στη φυλακή· θέλουμε καλύτερο φαγητό, λίγο πιο πολύ φως, μεγαλύτερο παράθυρο, για να μπορούμε να βλέπουμε περισσότερο ουρανό – έτσι παραμένουμε φυλακισμένοι, και στη φυλακή δεν υπάρχει ελευθερία. Η ελευθερία βρίσκεται έξω από τον τοίχο, έξω από το μοντέλο της κοινωνίας. Αλλά για να ελευθερωθείς από αυτό το μοντέλο πρέπει να κατανοήσεις το πε-

ριεχόμενό του, που σημαίνει ότι πρέπει να κατανοήσεις τον ίδιο σου το νου. Ο νους είναι εκείνος που έχει δημιουργήσει τον τωρινό πολιτισμό, με παιδεία και κοινωνία που είναι προσκολλημένες στην παράδοση. Χωρίς κατανόηση του δικού σου νου, το να επαναστατήσεις μόνο ως κομμουνιστής ή σοσιαλιστής, ή κάτι άλλο, έχει πολύ μικρή σημασία. Να γιατί είναι πολύ σημαντικό να γνωρίζεις τον εαυτό σου, να έχεις επίγνωση όλων των πράξεων, των σκέψεων και των συναισθημάτων σου. Κι αυτό θα πει εκπαίδευση, έτσι δεν είναι; Γιατί όταν έχεις πλήρη επίγνωση του εαυτού σου, ο νους σου γίνεται πολύ ευαίσθητος, πολύ ξύπνιος.

Δοκιμάστε το αυτό. Όχι κάποτε στο μακρινό μέλλον, αλλά αύριο ή σήμερα το απόγευμα. Αν υπάρχει πολύς κόσμος στο δωμάτιό σας, στο σπίτι σας, τότε βγείτε έξω και καθίστε κάτω από ένα δέντρο ή κάπου αλλού μόνοι σας και παρατηρήστε ήσυχα πώς δουλεύει ο νους σας. Μην τον διορθώνετε, μη λέτε «αυτό είναι σωστό, αυτό δεν είναι σωστό», απλώς παρακολουθήστε τον όπως θα παρακολουθούσατε μια ταινία. Όταν πηγαίνετε στον κινηματογράφο, δεν επεμβαίνετε στην ταινία· οι ηθοποιοί επεμβαίνουν σε ό,τι συμβαίνει κι εσείς απλώς παρακολουθείτε. Με τον ίδιο τρόπο, παρακολουθήστε πώς δουλεύει ο νους σας. Είναι πραγματικά πολύ ενδιαφέρον, πολύ πιο ενδιαφέρον από οποιαδήποτε ταινία, γιατί ο νους σας περιέχει τα κατάλοιπα όλης της ανθρωπότητας και όλα όσα έχουν ζήσει οι άνθρωποι. Το καταλαβαίνετε; Ο νους σας είναι η ανθρωπότητα, και όταν το αντιληφθεί κανείς αυτό θα νιώσει μεγάλη συμπόνια. Και μέσα από αυτή την κατανόηση πηγάζει πολλή αγάπη, και τότε θα ξέρεις, όταν βλέπεις κάτι που είναι ωραίο, τι σημαίνει ομορφιά.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Πώς τα μάθατε όλα αυτά που μας λέτε και πώς μπορούμε κι εμείς να τα μάθουμε;

Κρισναμούρτι: Καλή ερώτηση, ε; Αν, λοιπόν, μου επιτρέπετε να μι-

λήσω λίγο για τον εαυτό μου, θα σας πω ότι δεν έχω διαβάσει κανένα βιβλίο σχετικό μ' αυτά τα θέματα· ούτε τις *Ουπανισάντι* ούτε την *Μπαγκαβάτ Γκίτα*, ούτε κανένα βιβλίο ψυχολογίας. Όπως σας είπα, όταν παρατηρείς τον ίδιο σου το νου, εκεί τα βρίσκεις όλα. Όταν, λοιπόν, ξεκινάς το ταξίδι τού «*γνώθι σ' αυτόν*»,* όταν αρχίζεις να μαθαίνεις τον εαυτό σου, τα βιβλία δεν παίζουν σημαντικό ρόλο. Είναι σαν να μπαίνεις σε μια παράξενη χώρα όπου αρχίζεις να ανακαλύπτεις καινούργια πράγματα, αλλά, βλέπετε, όλο αυτό καταστρέφεται αν δώσεις μεγάλη σημασία στον εαυτό σου. Από τη στιγμή που θα πεις «το 'χω βρει, το ξέρω, είμαι σπουδαίος άνθρωπος επειδή ανακάλυψα ετούτο ή εκείνο», είσαι χαμένος. Αν πρόκειται να κάνεις κάποιο μεγάλο ταξίδι, πρέπει να κουβαλάς πολύ λίγα πράγματα. Αν θέλεις να σκαρφαλώσεις σε μεγάλο ύψος, δεν πρέπει να είσαι φορτωμένος.

Αυτή η ερώτηση, λοιπόν, είναι πραγματικά σημαντική, επειδή ανακαλύπτεις και κατανοείς μόνο γνωρίζοντας διαρκώς τον εαυτό σου, μέσα από την παρατήρηση των κινήσεων του νου σου· τι λες για το γείτονά σου, πώς περπατάς, πώς μιλάς, πώς κοιτάζεις τον ουρανό, τα πουλιά, πώς συμπεριφέρεσαι στους ανθρώπους, πώς κόβεις κάποιο κλαδί. Όλα αυτά είναι σημαντικά, επειδή λειτουργούν σαν καθρέφτες και σε δείχνουν έτσι όπως είσαι. Κι αν βρίσκεσαι πάντα σ' ετοιμότητα, ανακαλύπτεις ξανά τα πάντα, κάθε στιγμή.

Ερώτηση (Μαθητής): Πρέπει να σχηματίζουμε κάποια γνώμη για τους άλλους ή όχι;

Κρισναμούρτι: Πρέπει να σχηματίζετε μια γνώμη για κάποιον, να τον κρίνετε; Όταν πιστεύετε κάτι συγκεκριμένο για το δάσκαλό σας, τι είναι πιο σημαντικό για εσάς; Όχι ο δάσκαλός σας, αλλά η

* Στα αγγλικά «know thyself». (Σ.τ.Μ.)

γνώμη σας γι' αυτόν. Κι αυτό συμβαίνει και στη ζωή, έτσι δεν εί-
ναι; Όλοι έχουμε μια γνώμη για τους άλλους, λέμε «είναι καλός»,
«είναι ματαιόδοξος», «είναι προληπτικός», «είναι ετούτο», «είναι ε-
κείνο». Σηκώνουμε έναν τοίχο από γνώμες ανάμεσα σε εμάς και
σε έναν άλλο άνθρωπο, κι έτσι δεν ερχόμαστε ποτέ πραγματικά σ'
επαφή μαζί του. Βλέπουμε κάποιον να κάνει κάτι και λέμε «έχει
κάνει το τάδε...», δηλαδή έχει γίνει σημαντικό το να καταγράφου-
με γεγονότα. Καταλαβαίνετε; Όταν δείτε κάποιον να κάνει κάτι
που εσείς θεωρείτε καλό ή κακό, τότε σχηματίζετε μια γνώμη γι'
αυτόν, η οποία παγιώνεται, κι όταν συναντήσετε αυτό το άτομο
μετά από δέκα μέρες ή μετά από ένα χρόνο, εξακολουθείτε να τον
αντιμετωπίζετε με βάση τη γνώμη σας. Αλλά όλο αυτό τον καιρό
εκείνος μπορεί να έχει αλλάξει. Έτσι, είναι πολύ σημαντικό να μη
λέτε «αυτός είναι ετούτο ή εκείνο», αλλά να πείτε «το Φεβρουάριο
ήταν έτσι...», γιατί μέχρι το τέλος του χρόνου μπορεί να έγινε τε-
λείως διαφορετικός. Αν πείτε για κάποιον «τον ξέρω καλά αυτό
τον άνθρωπο», μπορεί να κάνετε πολύ μεγάλο λάθος, επειδή τον
ξέρετε μόνο έως ένα βαθμό ή σύμφωνα με τα γεγονότα που έγιναν
κάποια συγκεκριμένα μέρα, και πέρα από αυτά δεν τον ξέρετε. Ε-
κείνο, λοιπόν, που είναι σημαντικό είναι να αντιμετωπίζετε τους
ανθρώπους πάντα με φρέσκο νου και όχι σύμφωνα με τις προκα-
ταλήψεις σας, με τις έμμονες ιδέες σας, με τις γνώμες που μπορεί
να έχετε γι' αυτούς.

Ερώτηση: Τι είναι συναίσθημα και πώς γίνεται να νιώθουμε;

*Κρισναμούρτι: Αν κάνετε ανθρωπολογία στο σχολείο, ο δάσκαλός
σας πιθανώς να σας έχει εξηγήσει πώς είναι φτιαγμένο το νευρικό
σύστημα. Όταν σε τιμπήσει κάποιος, νιώθεις πόνο. Τι σημαίνει
αυτό; Τα νεύρα σου στέλνουν ένα ερέθισμα στον εγκέφαλό σου, ο
εγκέφαλός σου το ερμηνεύει ως πόνο και τότε λες: «Με πόνεσες».
Αυτό είναι το νόημα του «νιώθω σωματικά». Αντιστοίχως, υπάρχει*

και το «νιώθω ψυχολογικά», έτσι δεν είναι; Αν πιστεύεις ότι είσαι απίστευτα ωραίος και κάποιος σου πει «είσαι ασχημομούρης», νιώθεις πληγωμένος. (Γέλια) Που σημαίνει τι; Ακούς κάποιες λέξεις που ο εγκέφαλός σου τις μεταφράζει ως δυσάρεστες ή προσβλητικές και στενοχωριέσαι. Ή σε κολακεύει κάποιος κι εσύ σκέφτεσαι: «Τι ευχάριστο είναι αυτό που ακούω». Επομένως, το *νιώθω-σκέφτομαι* είναι μια αντίδραση – μια αντίδραση σ' ένα τίμημα, σε μια προσβολή, σε μια κολακεία. Όλο αυτό είναι η διαδικασία τού «*νιώθω-σκέφτομαι*», αλλά είναι περισσότερο πολύπλοκη και μπορείτε να πάτε βαθύτερα μέσα της.

Βλέπετε, όταν νιώθουμε κάτι, του δίνουμε πάντα ένα όνομα. Έτσι δεν κάνουμε; Λέμε, για παράδειγμα, «αυτό που νιώθω είναι ευχαρίστηση» ή «αυτό που νιώθω είναι οδυνηρό». Όταν είμαστε θυμωμένοι, δίνουμε σ' αυτό που νιώθουμε ένα όνομα, το ονομάζουμε θυμό, αλλά σκεφτήκατε ποτέ τι θα συνέβαινε αν δεν δίνετε κανένα όνομα σε κάτι που νιώθετε; Δοκιμάστε το. Την άλλη φορά που θα θυμώσετε, μην ονοματίσετε αυτό που θα νιώσετε, μην το πείτε θυμό· απλώς έχετε επίγνωση αυτού που νιώθετε και δείτε τι θα συμβεί.

Ερώτηση: Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στον ινδικό και τον αμερικανικό πολιτισμό;

Κρισναμούρτι: Όταν μιλάμε για τον αμερικανικό πολιτισμό, εννοούμε –σε γενικές γραμμές– τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, που μεταφυτεύτηκε στην Αμερική και από τότε έχει τροποποιηθεί και έχει απλωθεί σε καινούργια σύνορα, υλικά αλλά και πνευματικά.

Και ποιος είναι ο ινδικός πολιτισμός; Ποιος είναι ο πολιτισμός που έχετε εδώ, σ' αυτό τον τόπο; Τι εννοείτε με τη λέξη «πολιτισμός»; * (Ο πολιτισμός είναι καλλιέργεια.) Αν έχετε ασχοληθεί πο-

* Η αγγλική λέξη που χρησιμοποιείται εδώ είναι «culture», η οποία σημαίνει: πολιτισμός, πνευματική καλλιέργεια, αγροτική καλλιέργεια κ.λπ. Η πρόταση μέσα στην παρένθεση προστέθηκε για να υπάρξει σύνδεση με τα επόμενα. (Σ.τ.Μ.)

τέ με την κηπουρική, ξέρετε πώς καλλιεργείς και προετοιμάζεις το έδαφος για τη σοπορά: σκάβεις, πετάς τις πέτρες και, αν χρειάζεται, προσθέτεις λίπασμα –ένα μείγμα από φύλλα, άχυρα, κοπριά και άλλες οργανικές ουσίες– για να εμπλουτίσεις το έδαφος και μετά να φυτέψεις. Το πλούσιο έδαφος δίνει τροφή στο φυτό και το φυτό σταδιακά δίνει κάτι, όπως αυτό το εκπληκτικά όμορφο πράγμα που ονομάζεται τριαντάφυλλο.

Τώρα, κι ο ινδικός πολιτισμός είναι το ίδιο. Χιλιάδες άνθρωποι τον έχουν δημιουργήσει με τους αγώνες τους, με την επιβολή της θέλησής τους και τις αντιδράσεις τους, μέσα από διαρκή σκέψη και φόβο, αποφεύγοντας το ένα και απολαμβάνοντας το άλλο. Επίσης, τον πολιτισμό επηρεάζουν και το κλίμα, το φαγητό και τα ρούχα. Εδώ, λοιπόν, έχουμε ένα εκπληκτικό έδαφος που είναι ο νους. Προτού, όμως, μπει ο νους σε καλούπι, μερικοί δυναμικοί και δημιουργικοί άνθρωποι προκάλεσαν έκρηξη σε όλη την Ασία. Δεν είπαν, όπως εσείς: «Πρέπει να υποκύψω στις προσταγές της κοινωνίας» ή «τι θα σκεφτεί ο πατέρας μου αν δεν το κάνω;»

Αντίθετα μ' αυτό, υπήρξαν άνθρωποι οι οποίοι δεν αντιμετώπισαν χλιαρά εκείνο που είχαν ανακαλύψει, αλλά παθιάστηκαν μαζί του. Όλα αυτά αποτελούν τον ινδικό πολιτισμό. Οι σκέψεις σας, το φαγητό που τρώτε, τα ρούχα που φοράτε, η συμπεριφορά σας, οι παραδόσεις σας, ο τρόπος που μιλάτε, η ζωγραφική και τα αγάλματά σας, οι θεοί σας, οι ιερείς σας και τα ιερά βιβλία σας, όλα αυτά είναι ο ινδικός πολιτισμός, έτσι δεν είναι;

Ο ινδικός πολιτισμός, λοιπόν, είναι κατά κάποιον τρόπο διαφορετικός από τον ευρωπαϊκό, αλλά από κάτω η κίνηση που γίνεται είναι η ίδια. Αυτή η κίνηση μπορεί να εκφράζεται διαφορετικά στην Αμερική, γιατί οι απαιτήσεις εκεί είναι διαφορετικές – υπάρχουν λιγότερες παραδόσεις και περισσότερα αυτοκίνητα, ψυγεία, τηλεοράσεις κ.λπ. Η κίνηση, όμως, που υπάρχει από κάτω –και είναι ίδια για όλους– είναι η κίνηση που γίνεται για την ανα-

κάλυψη της ευτυχίας, την ανακάλυψη του Θεού, την ανακάλυψη της αλήθειας. Και όταν πάψει να υπάρχει αυτή η κίνηση, τότε ο πολιτισμός παρακμάζει, και αυτό συμβαίνει εδώ, σ' αυτή τη χώρα. Διότι όταν αυτή η κίνηση εμποδίζεται από τις αυθεντίες, από την παράδοση, από το φόβο, υπάρχουν φθορά, παρακμή. Η μόνη ουσιαστική παρόρμηση που υπάρχει είναι η παρόρμηση να βρεις τι είναι η αλήθεια, τι είναι ο Θεός· οποιαδήποτε άλλη έχει δευτερεύουσα σημασία. Όταν πετάξεις μια πέτρα στα ήρεμα νερά μιας λίμνης, δημιουργούνται αλληπάλληλοι κύκλοι που απλώνονται. Οι κύκλοι που απλώνονται είναι οι δευτερεύουσες κινήσεις –οι κοινωνικές αντιδράσεις–, αλλά η ουσιαστική κίνηση βρίσκεται στο κέντρο, είναι η κίνηση να βρεις την ευτυχία, το Θεό, την αλήθεια· και δεν μπορείς να τα βρεις αυτά όσο είσαι παγιδευμένος στο φόβο που συντηρείται από κάποια απειλή. Από τη στιγμή που εμφανίζονται η απειλή και ο φόβος, ο πολιτισμός παρακμάζει.

Να γιατί είναι τόσο σημαντικό, όσο είσαι νέος, να *μην* εξαρτάσαι ψυχολογικά από κανέναν, να *μη* φρενάρεσαι από το φόβο των γονιών σου και της κοινωνίας, ώστε να μπορεί να υπάρχει μέσα σου αυτή η αιώνια κίνηση για την ανακάλυψη της αλήθειας. Μόνο οι άνθρωποι που ψάχνουν να βρουν τι είναι αλήθεια, τι είναι Θεός, μπορούν να δημιουργήσουν έναν καινούργιο πολιτισμό, μια καινούργια παιδεία – όχι εκείνοι που συμμορφώνονται με τις επιταγές του κοινωνικού συνόλου ή απλώς επαναστατούν μέσα στη φυλακή των παλιών ψυχολογικών τους εξαρτήσεων. Μπορεί να φορέσεις τα ράσα του καλόγερου, μπορεί να ενταχθείς στο ένα ή στο άλλο κοινωνικό σύστημα, μπορεί να αφήσεις τη μια θρησκεία για την άλλη και να δοκιμάσεις διάφορους τρόπους για να είσαι ελεύθερος, αλλά αν δεν υπάρχει μέσα σου αυτή η κίνηση να ανακαλύψεις τι είναι αληθινό, τι είναι αλήθεια, τι είναι αγάπη, τότε οι προσπάθειές σου δεν θα έχουν σημασία. Μπορεί να είσαι πάρα πολύ μορφωμένος και να κάνεις όλα όσα η κοινωνία ονομάζει «το

καλό», αλλά όλα αυτά θα συμβαίνουν μέσα στα τείχη της φυλακής της παράδοσης, κι επομένως δεν θα έχουν την παραμικρή αληθινή επαναστατική αξία.

Ερώτηση (Μαθητής): Τι πιστεύετε για τους Ινδούς;

Κρισηναμούρτι: Αυτή η ερώτηση είναι πραγματικά αθώα, δεν είναι; Άλλο είναι να βλέπεις τα γεγονότα χωρίς να έχεις άποψη και άλλο να σχηματίζεις άποψη για τα γεγονότα. Άλλο είναι να δεις το γεγονός ότι ένα σύνολο ανθρώπων είναι παγιδευμένο στις προλήψεις, στο φόβο, και εντελώς διαφορετικό είναι το να βλέπεις το γεγονός και να το κατακρίνεις. Οι απόψεις δεν είναι σημαντικές, γιατί εγώ έχω την άποψή μου, εσύ έχεις τη δική σου και ένας τρίτος μια άλλη. Το να ασχολείσαι με τις απόψεις είναι ανόητος τρόπος σκέψης. Εκείνο που είναι σημαντικό είναι να βλέπεις τα γεγονότα έτσι όπως είναι, χωρίς άποψη, χωρίς επικρίσεις, χωρίς συκρίσεις.

Την ομορφιά τη νιώθεις πραγματικά μόνο όταν δεν έχεις άποψη γι' αυτή. Με τον ίδιο τρόπο, αν μπορείς να βλέπεις τους ανθρώπους όπως είναι, να τους βλέπεις πολύ καθαρά χωρίς να έχεις κατασταλαγμένη άποψη γι' αυτούς, χωρίς να τους κρίνεις, τότε ό,τι βλέπεις θα είναι αληθινό.

Οι Ινδοί έχουν κάποιους δικούς τους τρόπους συμπεριφοράς, κάποια δικά τους έθιμα, αλλά στην ουσία είναι όπως όλοι οι άνθρωποι. Βαριούνται, είναι σκληροί, έχουν φόβους, επαναστατούν μέσα στη φυλακή της κοινωνίας, όπως συμβαίνει με τους ανθρώπους οπουδήποτε αλλού στον κόσμο. Όπως και οι Αμερικάνοι, επιθυμούν και αυτοί τις ανέσεις, μόνο που προς το παρόν δεν τις έχουν στην ίδια έκταση. Έχουν την παράδοση να εγκαταλείπουν τα εγκόσμια και να προσπαθούν να ζουν σαν άγιοι, αλλά έχουν επίσης και βαθιά ριζωμένες φιλοδοξίες, υποκρισία, απληστία, φθόνο, και είναι χωρισμένοι σε κάστες, όπως είναι οι άνθρωποι οπουδή-

ποτε αλλού, μόνο που εδώ αυτό είναι πολύ πιο έντονο. Εδώ, στην Ινδία, μπορεί να δει κανείς από πιο κοντά όλα τα φαινόμενα που συμβαίνουν στην ανθρωπότητα. Θέλουμε να μας αγαπάνε, αλλά δεν ξέρουμε τι είναι αγάπη. Είμαστε δυστυχισμένοι, διψασμένοι για αλήθεια και στρεφόμαστε στα βιβλία, στις *Ουπανισάντ*, στην *Μπαγκαβάτ Γκίτα* ή στη Βίβλο, κι έτσι χανόμαστε σε λέξεις και σε υποθέσεις. Είτε είναι εδώ, είτε στη Ρωσία, είτε στην Αμερική, ο ανθρώπινος νους είναι ο ίδιος, μόνο που εκφράζεται με διαφορετικούς τρόπους, κάτω από διαφορετικούς ουρανούς και με διαφορετικές κυβερνήσεις.

12

Η σιγουριά της αθωότητας

Έχουμε κουβεντιάσει για το ζήτημα της επανάστασης μέσα στους τοίχους της φυλακής: Πώς όλοι οι μεταρρυθμιστές, οι ιδεαλιστές και άλλοι, οι οποίοι είναι ακατάπαυστα δραστήριοι για να φέρνουν κάποιο αποτέλεσμα, επαναστατούν πάντα μέσα στα όρια της ίδιας τους της διαμόρφωσης, μέσα στα όρια της κοινωνικής δομής όπου ζουν, μέσα στα όρια του μορφωτικού τους μοντέλου, του πολιτισμού τους, που είναι μια έκφραση της συλλογικής θέλησης των πολλών. Νομίζω, τώρα, ότι θ' άξιζε τον κόπο να βλέπαμε τι σημαίνει να νιώθει κανείς σιγουριά, βεβαιότητα, και πώς γίνεται αυτό.

Μέσα από τις πρωτοβουλίες που παίρνει κανείς αρχίζει να νιώθει σιγουριά, ν' αποκτά την πεποίθηση ότι μπορεί να κάνει πράγματα, αλλά οι πρωτοβουλίες που λαμβάνονται μέσα στα όρια ενός μοντέλου – πολιτιστικού, θρησκευτικού, κοινωνικού, πολιτικού κ.λπ. – φέρνουν «*αυτο-πεποίθηση*», η οποία είναι τελείως διαφορετική από την «*αυτοπεποίθηση*», επειδή είναι χωρίς τον *εαυτό* – δηλαδή χωρίς το *εγώ*. Ξέρετε τι σημαίνει να έχει κανείς αυτοπεποίθηση; Αν κάνεις κάτι με τα ίδια σου τα χέρια, αν φυτέψεις ένα δέντρο και το βλέπεις να μεγαλώνει, αν ζωγραφίσεις έναν πίνακα ή γράψεις ένα ποίημα ή είσαι μηχανικός και φτιάξεις μια γέφυρα ή διευθύνεις κάποιο επιχειρηματικό σχέδιο με μεγάλη επιτυχία, αυτό σου δίνει αυτοπεποίθηση, πιστεύεις ότι είσαι ικανός να κάνεις κάτι. Αλλά,

βλέπετε, η αυτοπεποίθηση, έτσι όπως την ξέρουμε, βρίσκεται πάντα μέσα στη φυλακή, τη φυλακή που έχει χτίσει η κοινωνία γύρω μας – είτε είναι κομμουνιστική, είτε ινδουιστική, είτε χριστιανική κ.λπ. Οι πρωτοβουλίες μέσα στα όρια αυτής της φυλακής δημιουργούν όντως ένα είδος αυτοπεποίθησης, επειδή αισθάνεσαι ότι μπορείς να κάνεις διάφορα πράγματα: Να σχεδιάσεις μια μηχανή, να είσαι πολύ καλός γιατρός, εξαιρετικός επιστήμονας κ.λπ. Αλλά αυτή η αυτοπεποίθηση που έρχεται μαζί με την ικανότητα της επιτυχίας μέσα στο πλαίσιο της κοινωνικής δομής ή, αλλιώς, που μπορεί να αναμορφώσει, να φωτίσει περισσότερο, να στολίσει το εσωτερικό της φυλακής, είναι στην πραγματικότητα «εγωπεποίθηση». Μπορείς να κάνεις κάτι και να νιώθεις σπουδαίος κάνοντάς το. Αντιθέτως, όταν μέσα από ψάξιμο και κατανόηση αυτού που βλέπεις ξεκόψεις από την κοινωνική δομή της οποίας είσαι μέρος, τότε έρχεται ένα εντελώς διαφορετικό είδος αυτοπεποίθησης στην οποία δεν λες «τι σπουδαίος που είμαι!» Και αν μπορούσαμε να καταλάβουμε τη διαφορά ανάμεσα σ' αυτά τα δύο –ανάμεσα στην αυτοπεποίθηση του *εγώ* και την αυτοπεποίθηση χωρίς το *εγώ*–, νομίζω ότι αυτό θα έπαιζε πολύ σημαντικό ρόλο στη ζωή μας.

Όταν ξέρετε πολύ καλά να παίζετε κάποιο παιχνίδι, π.χ. μπάτμιντον, κρίκετ, ποδόσφαιρο–, έχετε μια αίσθηση σιγουριάς, έτσι δεν είναι; Έχετε την αίσθηση ότι τα καταφέρνετε μια χαρά. Αν ξέρετε να λύνετε γρήγορα τα προβλήματα των μαθηματικών, κι αυτό επίσης δημιουργεί μια αίσθηση ψυχολογικής ασφάλειας. Όταν η σιγουριά που νιώθει κανείς για τον εαυτό του γεννιέται από δραστηριότητες μέσα στο πλαίσιο του κοινωνικού οικοδομήματος, αυτή συνοδεύεται πάντα από μια παράξενη αλαζονεία, έτσι δεν είναι; Η σιγουριά του ανθρώπου που μπορεί να κάνει πράγματα, που είναι ικανός να πετυχαίνει στόχους, χρωματίζεται πάντα από αυτή την αλαζονεία, την αίσθηση του «εγώ είμαι που το 'κανα!»

Έτσι, η ίδια η προσπάθεια να πετύχει κανείς κάτι ή να επιφέρει μια κοινωνική μεταρρύθμιση μέσα στη φυλακή έχει αλαζονεία, την αίσθηση πως *εγώ* το έχω κάνει, πως το ιδανικό *μου* είναι το σημαντικό, πως η ομάδα *μου* είναι αυτή που πέτυχε. Αυτή η αίσθηση του *εγώ* και του *μου* πάει πάντα μαζί με τη σιγουριά που εκφράζεται μέσα στους τοίχους της κοινωνικής φυλακής.

Έχετε παρατηρήσει πόσο αλαζονικοί είναι οι ιδεαλιστές; Έχετε προσέξει τους πολιτικούς ηγέτες όταν πετυχαίνουν κάτι, όταν φέρνουν κάποιες μεγάλες μεταρρυθμίσεις, πόση αυταρέσκεια νιώθουν, πώς φουσκώνουν εξαιτίας της επιτυχίας τους; Σύμφωνα με την προσωπική τους εκτίμηση, είναι πολύ σπουδαίοι. Διαβάστε μερικούς πολιτικούς λόγους, παρατηρήστε κάποιους από εκείνους που αυτοαποκαλούνται αναμορφωτές, και θα δείτε ότι μέσω αυτής ακριβώς της διαδικασίας αναμόρφωσης καλλιεργούν το ίδιο τους το *εγώ*. Οι μεταρρυθμίσεις τους, όσο μεγάλες κι αν είναι, γίνονται πάντα μέσα στα όρια της φυλακής, οπότε είναι καταστροφικές και τελικά προκαλούν περισσότερη δυστυχία και συγκρούσεις στους ανθρώπους.

Τώρα, αν μπορείς να δεις πίσω από όλο αυτό το κοινωνικό οικοδόμημα το πολιτιστικό μοντέλο της συλλογικής θέλησης που ονομάζουμε πολιτισμό, αν μπορείς να το κατανοήσεις και να του ξεφύγεις, να ξεφύγεις γκρεμίζοντας τα τείχη της φυλακής της κοινωνίας όπου ζεις – είτε είσαι ινδουιστής είτε κομμουνιστής ή χριστιανός–, τότε ανακαλύπτεις ότι νιώθεις μια σιγουριά η οποία δεν είναι μολυσμένη από την αίσθηση της αλαζονείας. Είναι η σιγουριά της αθωότητας. Είναι όπως η σιγουριά ενός παιδιού το οποίο είναι τόσο αθώο, που θα δοκιμάσει τα πάντα χωρίς δεύτερη σκέψη. Είναι αυτή η αθώα σιγουριά που θα φέρει έναν καινούργιο πολιτισμό. Μόνο που αυτή η αθώα σιγουριά δεν μπορεί να υπάρξει όσο παραμένει κανείς εγκλωβισμένος στο κοινωνικό μοντέλο σύμφωνα με το οποίο ζει.

Σας παρακαλώ, ακούστε πολύ προσεκτικά αυτό που θα σας πω. Ο ομιλητής δεν είναι ούτε στο ελάχιστο σημαντικός, αλλά είναι πολύ σημαντικό για εσάς να κατανοήσετε την αλήθεια όσων λέγονται. Σε τελική ανάλυση, αυτό είναι εκπαίδευση, έτσι δεν είναι; Ο ρόλος της εκπαίδευσης δεν είναι να σας κάνει να ενταχθείτε στο κοινωνικό μοντέλο. Αντιθέτως, είναι να σας βοηθήσει να κατανοήσετε εντελώς, σε βάθος, απόλυτα, το κοινωνικό μοντέλο και να ξεμπερδέψετε μαζί του, έτσι ώστε να μην έχετε την αλαζονεία του εγώ, αλλά να νιώθετε σιγουριά επειδή έχετε μέσα σας πραγματική αθωότητα.

Δεν είναι τραγικό που οι περισσότεροι από εμάς ενδιαφερόμαστε πώς θα προσαρμοστούμε στην κοινωνία ή πώς θα την αναμορφώσουμε; Έχετε προσέξει ότι στις περισσότερες ερωτήσεις που κάνατε αντανακλάται αυτή η νοοτροπία; Στην ουσία λέτε: «Πώς θα προσαρμοστώ στην κοινωνία; Τι θα πουν ο πατέρας και η μητέρα μου και τι θα μου συμβεί αν δεν το κάνω;» Μια τέτοια νοοτροπία καταστρέφει οποιαδήποτε σιγουριά, οποιαδήποτε διάθεση πρωτοβουλίας κι αν έχετε. Έτσι, τελειώνετε το λύκειο και το πανεπιστήμιο όπως πολλά άλλα «ρομπότ», με υψηλή κατάρτιση ίσως, αλλά χωρίς καμία δημιουργική φλόγα μέσα σας. Γι' αυτό είναι πολύ σημαντικό να κατανοήσει κανείς τι είναι η κοινωνία –το περιβάλλον στο οποίο ζει– και μέσα από τη διαδικασία της κατανόησής της να ξεφύγει από αυτή.

Βλέπετε, αυτό είναι το πρόβλημα σ' ολόκληρο τον κόσμο. Ο άνθρωπος αναζητά έναν καινούργιο τρόπο ανταπόκρισης σε όσα συμβαίνουν, μια καινούργια προσέγγιση της ζωής, γιατί οι παλιοί τρόποι παρακμάζουν, είτε στην Ευρώπη, είτε στη Ρωσία, είτε εδώ, στην Ινδία. Η ζωή είναι μια συνεχής πρόκληση, και η προσπάθεια να δημιουργηθεί απλώς μια καλύτερη οικονομική κατάσταση δεν αποτελεί πλήρη ανταπόκριση σ' αυτή την πρόκληση, η οποία είναι πάντα καινούργια. Κι όταν μια παιδεία, ένας λαός, έ-

νας πολιτισμός δεν μπορούν να ανταποκριθούν συνολικά στην πρόκληση του καινούργιου, τότε καταστρέφονται.

Αν δεν έχετε εκπαιδευτεί σωστά, αν δεν έχετε αυτή τη σιγουριά της αθωότητας, τότε θα απορροφηθείτε από το «συλλογικό» και θα χαθείτε στη μετριότητα. Θα προσθέσετε μερικούς τίτλους δίπλα στο όνομά σας, θα παντρευτείτε, θα κάνετε παιδιά, κι αυτό θα είναι το τέλος σας.

Οι περισσότεροι από εμάς, βλέπετε, είμαστε φοβισμένοι. Οι γονείς σας είναι φοβισμένοι, οι δάσκαλοί σας είναι φοβισμένοι, τα κράτη και οι θρησκείες φοβούνται μήπως γίνετε ανεξάρτητοι άνθρωποι, γιατί όλοι θέλουν να παραμένετε μέσα στα τείχη της φυλακής των επιρροών του περιβάλλοντός σας και της παιδείας σας. Αλλά μόνο ανεξάρτητοι άνθρωποι που, κατανοώντας το κοινωνικό μοντέλο, ξεκόβουν από αυτό, και που, επομένως, δεν τους περιορίζει πια η διαμόρφωση του νου τους, μπορούν να φέρουν έναν καινούργιο πολιτισμό, όχι εκείνοι που απλώς συμμορφώνονται ή εκείνοι που αντιστέκονται σε κάποιο ειδικό μοντέλο επειδή έχουν προσαρμοστεί σε κάποιο άλλο. Η αναζήτηση του Θεού ή της αλήθειας δεν βρίσκεται μέσα στη φυλακή, αλλά μάλλον στην κατανόηση της φυλακής και στο πέρασμα έξω από τα τείχη της. Κι αυτή ακριβώς η κίνηση προς την ελευθερία δημιουργεί μια καινούργια παιδεία, ένα διαφορετικό κόσμο.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί, κύριε, θέλουμε όλοι να έχουμε ένα σύντροφο; *Κρισναμούρτι:* Ένα από τα κορίτσια ρωτάει γιατί θέλουμε να έχουμε ένα σύντροφο. Γιατί, λοιπόν, θέλει κανείς να έχει κάποιο σύντροφο; Δεν μπορείς να ζεις μόνος σου ή μόνη σου σ' αυτό τον κόσμο χωρίς να παντρευτείς, χωρίς να 'χεις παιδιά, χωρίς φίλους; Οι περισσότεροι άνθρωποι δεν μπορούν να ζουν μόνοι, γι' αυτό θέλουν να έχουν συντρόφους. Χρειάζεται τεράστια νοημοσύνη για να είναι κανείς μόνος – και *πρέπει* να είσαι μόνος, για να ανακαλύ-

ψεις τι είναι Θεός, τι είναι αλήθεια. Είναι ωραίο να έχεις κάποιο σύντροφο, τον άντρα σου ή τη γυναίκα σου, κι επίσης να έχεις μωρά. Αλλά, βλέπετε, χανόμαστε μέσα σ' όλο αυτό το πράγμα, χανόμαστε μέσα στην οικογένεια, μέσα στη δουλειά μας, στην πλήξη, στη ρουτίνα μιας ζωής που φθείρει. Κι όλα αυτά μας γίνονται συνήθεια, οπότε μετά και μόνο η σκέψη ότι μπορεί να ζήσουμε μόνοι γίνεται τρομακτική, φοβόμαστε μήπως πραγματοποιηθεί. Οι περισσότεροι από εμάς έχουμε αφιερώσει όλη μας την πίστη σ' ένα πράγμα, έχουμε «βάλει όλα μας τα αυγά σ' ένα καλάθι», κι έτσι πιστεύουμε ότι στη ζωή μας δεν υπάρχει τίποτε άλλο πέρα από τον ή τη σύντρόφό μας, την οικογένειά μας και τη δουλειά μας. Αν όμως υπάρχει πλούτος στη ζωή κάποιου, όχι ο πλούτος του χρημάτων ή των γνώσεων που οποιοσδήποτε μπορεί ν' αποκτήσει, αλλά εκείνος ο πλούτος που είναι η χωρίς αρχή και τέλος κίνηση της αλήθειας, αν υπάρχει αυτός ο πλούτος, τότε η συντροφικότητα γίνεται δευτερεύον ζήτημα.

Αλλά, βλέπετε, η εκπαίδευση δεν μας μαθαίνει να είμαστε μόνοι. Κάνετε ποτέ έναν περίπατο μόνοι σας; Είναι πολύ σημαντικό να πηγαίνεις μόνος στην εξοχή, στη θάλασσα ή σε κάποιο πάρκο, να κάθεται κάτω από ένα δέντρο –όχι μ' ένα βιβλίο, όχι με συντροφιά, αλλά μόνος σου– και να παρατηρείς τα φύλλα που πέφτουν, ν' ακούς τον παφλασμό των κυμάτων, να παρακολουθείς το πέταγμα ενός πουλιού και τις ίδιες σου τις σκέψεις καθώς κυνηγάνε η μία την άλλη στον ουρανό του νου σου. Αν μπορείς να μένεις μόνος σου και να παρατηρείς όλα αυτά τα πράγματα, τότε θα ανακαλύψεις απίστευτα πλούτη που καμιά κυβέρνηση δεν μπορεί να φορολογήσει, κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να εξαγοράσει και που δεν πρόκειται ποτέ να χαθούν.

Ερώτηση (Μαθητής): Είναι το χόμπι σας να δίνετε ομιλίες; Δεν κουράζεστε να μιλάτε; Γιατί το κάνετε;

Κρισναμούρτι: Χαίρομαι που κάνεις αυτή την ερώτηση. Ξέρεις... όταν αγαπάς κάτι, δεν σε κουράζει ποτέ – κι εννοώ μια αγάπη η οποία δεν ενδιαφέρεται γι' ανταπόδοση, δεν θέλει να κερδίσει κάτι. Όταν δεν αγαπάς κάτι για προσωπική σου ικανοποίηση, δεν υπάρχει απογοήτευση, οπότε δεν υπάρχει τέλος. Γιατί δίνω ομιλίες; Θα μπορούσες με τον ίδιο τρόπο να ρωτήσεις γιατί ένα τριαντάφυλλο ανθίζει, γιατί το γιασεμί βγάζει αυτό το ωραίο άρωμα ή γιατί ένα πουλί πετάει.

Έχω δοκιμάσει, ξέρετε, να μη μιλάω στον κόσμο, για να δω τι συμβαίνει τότε. Κι έτσι ήταν όλα εντάξει. Καταλαβαίνετε; Αν μιλάς επειδή κερδίζεις κάτι από αυτό – χρήματα, επαίνους, την αίσθηση ότι είσαι σπουδαίος –, τότε υπάρχει κόπωση, τότε αυτά που λες είναι βλαβερά, δεν έχουν νόημα, γιατί λέγονται μόνο για προσωπική ευχαρίστηση. Αν όμως υπάρχει αγάπη στην καρδιά σου και η καρδιά σου δεν είναι γεμάτη με πράγματα του μυαλού, τότε είναι σαν κρήνη, σαν πηγή που δίνει ασταμάτητα φρέσκο νερό.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί όταν θυμώνει μαζί μου κάποιος που αγαπάω ο θυμός του είναι τόσο έντονος, παρόλο που εγώ τον αγαπάω;

Κρισναμούρτι: Πρώτα απ' όλα, αγαπάτε κανέναν; Ξέρετε τι σημαίνει ν' αγαπάς; Σημαίνει να δίνεις ολοκληρωτικά το νου σου, την καρδιά σου, όλη σου την ύπαρξη και να μη ζητάς την παραμικρή ανταπόδοση, να μην απλώνεις το χέρι σου σαν ζητιάνος για να σου δώσουν αγάπη. Καταλαβαίνετε; Όταν υπάρχει αυτού του είδους η αγάπη, μπορεί να υπάρξει θυμός; Και γιατί θυμώνουμε με κάποιον όταν τον αγαπάμε με τη συνηθισμένη, τη δήθεν αγάπη; Δεν είναι επειδή δεν παίρνουμε αυτό που θέλουμε από εκείνον; Έτσι δεν είναι; Αγαπώ τη γυναίκα μου ή τον άντρα μου, το γιο μου ή την κόρη μου, αλλά από τη στιγμή που θα κάνουν κάτι που δεν είναι «σωστό» θυμώνω. Γιατί; Γιατί ο πατέρας θυμώνει με το γιο του ή με την κόρη του; Επειδή θέλει το παιδί του να είναι ή να κά-

νει κάτι που να ταιριάζει με κάποιο μοντέλο που έχει εκείνος στο κεφάλι του, και το παιδί αντιδρά και επαναστατεί.

Οι γονείς προσπαθούν να ολοκληρωθούν, να κερδίσουν την αθανασία μέσα από την ιδιοκτησία τους, μέσα από τα παιδιά τους, και όταν αυτά κάνουν κάτι που δεν το εγκρίνουν, θυμώνουν πολύ. Έχουν κάποια εικόνα για το πώς θα πρέπει να είναι το παιδί τους, και μέσα από αυτή ολοκληρώνονται οι ίδιοι, και θυμώνουν όταν το παιδί τους δεν ταιριάζει με το μοντέλο που οδηγεί στην ολοκλήρωσή τους.

Έχετε προσέξει ότι μερικές φορές θυμώνετε με κάποιο φίλο σας; Το ίδιο πράγμα είναι: Περιμένετε κάτι από αυτόν κι αν δεν γίνει απογοητεύεστε, που σημαίνει ότι μέσα σας, ψυχολογικά, εξαρτάστε από αυτό το πρόσωπο. Επομένως, όπου υπάρχει ψυχολογική εξάρτηση, δεν μπορεί παρά να υπάρχει και απογοήτευση. Και η απογοήτευση αναπόφευκτα θρέφει το θυμό, την πίκρα, τη ζήλια κι άλλες μορφές σύγκρουσης. Να γιατί είναι πολύ σημαντικό, ειδικά όταν είναι κανείς νέος, ν' αγαπάει κάτι με όλο του το είναι –ένα δέντρο, ένα ζώο, το δάσκαλό του, τους γονείς του–, γιατί τότε θα ανακαλύψει από μόνος του τι σημαίνει να ζει χωρίς σύγκρουση, χωρίς φόβο.

Αλλά οι δάσκαλοι, βλέπετε, είναι συνήθως απασχολημένοι με τον εαυτό τους, είναι παγιδευμένοι στις προσωπικές του έγνοιες για την οικογένειά τους, τα οικονομικά τους, τη δουλειά τους. Δεν έχουν αγάπη στην καρδιά τους, κι αυτό είναι ένα από τα προβλήματα της εκπαίδευσης. *Εσείς* τα παιδιά μπορεί να έχετε αγάπη στην καρδιά σας, γιατί είναι φυσικό ν' αγαπάς όταν είσαι νέος, αλλά αυτό καταστρέφεται σύντομα από τους γονείς, από το δάσκαλο, από τον κοινωνικό περίγυρο. Για να διατηρηθεί αυτή η αθωότητα, αυτή η αγάπη που είναι το άρωμα της ζωής, χρειάζεται πολύς κόπος· απαιτείται πολλή νοημοσύνη, «εν-όραση».*

* Βλ. υποσημείωση στη σελ. 26. (Σ.τ.Μ.)

Ερώτηση (Δάσκαλος): Πώς μπορεί ο νους να ξεπεράσει τα εμπόδιά του;

Κρισμαμούρτι: Για να πάει ο νους πέρα από τα εμπόδιά του, θα πρέπει πρώτα να έχει επίγνωση αυτών των εμποδίων, έτσι δεν είναι; Πρέπει να γνωρίζεις τους περιορισμούς, τα όρια, τα σύνορα του ίδιου σου του νου, αλλά πολύ λίγοι από εμάς τα γνωρίζουν. Λέμε πως τα γνωρίζουμε, αλλά αυτό είναι απλώς ένας λεκτικός ισχυρισμός. Ποτέ δεν λέμε: «Εδώ υπάρχει ένας φράχτης, υπάρχει μια σκλαβιά μέσα μου και θέλω να την κατανοήσω, θα δω πώς δημιουργήθηκε, θα κατανοήσω τη φύση της». Αν ξέρει κανείς ποια είναι η ασθένεια, υπάρχει πιθανότητα θεραπείας της. Αλλά για να ξέρεις την ασθένεια, για να ξέρεις το συγκεκριμένο περιορισμό, τη σκλαβιά ή τα εμπόδια του νου και να τα κατανοήσεις, δεν πρέπει να επικρίνεις, δεν πρέπει να λες «αυτό είναι σωστό ή αυτό είναι λάθος». Πρέπει κανείς να παρατηρεί το νου του χωρίς να έχει κάποια άποψη, κάποια προκατάληψη –υπέρ ή κατά– γι' αυτόν, πράγμα που είναι εξαιρετικά δύσκολο, γιατί έχουμε μεγαλώσει μαθαίνοντας να επικρίνουμε.

Για να κατανοήσει κανείς ένα παιδί, δεν πρέπει να το επικρίνει. Η επίκριση δεν έχει νόημα. Πρέπει να το παρακολουθείς όταν παίζει, όταν κλαίει, όταν τρώει, πρέπει να παρατηρείς κάθε του διάθεση, αλλά δεν μπορείς να λες ότι το παιδί είναι άσχημο, είναι ανόητο, είναι το ένα ή το άλλο. Με τον ίδιο τρόπο, αν μπορεί κανείς να παρακολουθεί τα εμπόδια του νου του –όχι μόνο τα επιφανειακά, αλλά και τα βαθύτερα, στο υποσυνείδητό του– χωρίς καμία επικριτική διάθεση, τότε ο νους μπορεί να πάει πέρα από αυτά. Και αυτή ακριβώς η κίνηση είναι κίνηση προς την αλήθεια.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί ο Θεός δημιούργησε τόσο πολλούς άντρες και γυναίκες στον κόσμο;

Κρισμαμούρτι: Γιατί το παίρνετε ως δεδομένο ότι μας δημιούργησε ο Θεός; Υπάρχει μια πολύ πιο απλή εξήγηση: το ένστικτο της

αναπαραγωγής. Ένστικτο, επιθυμία, πόθος· όλα είναι μέρος της ζωής. Αν, όμως, πείτε «η ζωή είναι ο Θεός», τότε αυτό είναι διαφορετικό θέμα. Τότε ο Θεός είναι τα πάντα, συμπεριλαμβανομένου και του πάθους, της λαγνείας, του φθόνου, του φόβου. Όλοι αυτοί οι παράγοντες έχουν συμβάλει στη δημιουργία ενός τεράστιου αριθμού αντρών και γυναικών, κι έτσι υπάρχει πρόβλημα υπερπληθυσμού, που είναι και ένα από τα προβλήματα αυτής της χώρας. Αλλά, βλέπετε, αυτό το πρόβλημα δεν λύνεται τόσο εύκολα. Υπάρχουν διάφορες ορμές και παρορμήσεις που ο άνθρωπος έχει κληρονομήσει και, χωρίς κατανόηση όλης αυτής της πολύπλοκης διαδικασίας, η απλή προσπάθεια ελέγχου των γεννήσεων δεν έχει και πολύ νόημα. Έχουμε φέρει το χάος σε αυτό τον κόσμο, όλοι μας, γιατί δεν ξέρουμε τι σημαίνει να ζεις. Το να ζεις δεν είναι αυτό το κακόγουστο, γεμάτο μετριότητα, πειθαρχημένο πράγμα που αποκαλούμε ζωή. Το να ζεις είναι κάτι εντελώς διαφορετικό· έχει άφθονο πλούτο, συνεχείς αλλαγές, κι όσο δεν κατανοούμε αυτή την αιώνια κίνηση, οι ζωές μας θα είναι καταδικασμένες να έχουν πολύ λίγη σημασία.

13

Ελευθερία και ισότητα

Η βροχή που πέφτει σήμερα από το πρωί πάνω στο ξερό χώμα είναι κάτι το υπέροχο, έτσι δεν είναι; Ξεπλένει τα φύλλα, αναζωογονεί τη γη. Και νομίζω ότι, έτσι όπως η βροχή ξεπλένει τα φύλλα, έτσι θα έπρεπε όλοι μας να ξεπλύνουμε το νου μας, που είναι καλυμμένος από τη σκόνη αιώνων, τη σκόνη εκείνου που αποκαλούμε γνώση, εμπειρία. Αν εσείς κι εγώ καθαρίζαμε το νου μας κάθε μέρα, τον ελευθερώναμε από τις αναπολήσεις του χθες, ο καθένας μας τότε θα είχε ένα φρέσκο νου, ένα νου ικανό να αντιμετωπίσει τα πάμπολλα προβλήματα της ζωής.

Τώρα, ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που δημιουργούν αναστάτωση στην ανθρωπότητα είναι αυτό που ονομάζεται ισότητα. Από μια άποψη δεν μπορεί να υπάρξει αυτό που λέμε ισότητα, επειδή όλοι μας έχουμε διαφορετικές ικανότητες. Ωστόσο, συζητάμε για την ισότητα με την έννοια ότι όλοι οι άνθρωποι πρέπει να έχουν την ίδια μεταχείριση, τις ίδιες ευκαιρίες. Σ' ένα σχολείο, για παράδειγμα, οι θέσεις του διευθυντή, των καθηγητών και των επισιτατών είναι απλώς δουλειές με συγκεκριμένες αρμοδιότητες. Αλλά, βλέπετε, κάποιες δουλειές πάνε παρέα μ' αυτό που ονομάζεται κύρος, και το κύρος το επιζητούν όλοι επειδή συνεπάγεται δύναμη, γόητρο, που σημαίνει ότι αυτός που έχει γόητρο είναι σε θέση να επιπλήττει τους ανθρώπους, να τους δίνει εντολές, να δίνει δουλειά στους φίλους του και στα μέλη της οικογένειάς

του. Οι αρμοδιότητες, λοιπόν, συνοδεύονται από το κύρος. Αν όμως μπορούσαμε να αφαιρέσουμε όλη αυτή την ιδέα του κύρους, της δύναμης, του αξιώματος και της δυνατότητας να επωφελούνται οι άλλοι από σένα, τότε η αρμοδιότητα θα είχε μια εντελώς διαφορετική και απλή σημασία, έτσι δεν είναι; Τότε θα συμπεριφερόμασταν σε όλους τους ανθρώπους με τον ίδιο σεβασμό, είτε είναι πρωθυπουργοί ή υπουργοί είτε μάγειροι ή φτωχοί δάσκαλοι, γιατί όλοι κάνουν ένα διαφορετικό επάγγελμα, αλλά το ίδιο αναγκαίο για την κοινωνία.

Ξέρετε τι θα συνέβαινε, ειδικά σ' ένα σχολείο, αν μπορούσαμε να αφαιρέσουμε από τις αρμοδιότητες του καθένα την αίσθηση της δύναμης, του αξιώματος, του γοήτρου, την αίσθηση του «είμαι επικεφαλής, είμαι σπουδαίος»; Τότε θα ζούσαμε όλοι σε μια τελείως διαφορετική ατμόσφαιρα, έτσι δεν είναι; Δεν θα υπήρχαν αυθεντίες, ανώτερες και κατώτερες θέσεις, σπουδαίοι και ασήμαντοι άνθρωποι, κι επομένως θα υπήρχε ελευθερία. Και είναι πολύ σημαντικό να δημιουργήσουμε μια τέτοια ατμόσφαιρα μέσα στο σχολείο, μια ατμόσφαιρα ελευθερίας όπου θα υπάρχει αγάπη, η οποία κάνει τον καθένα να νιώθει τρομερή εμπιστοσύνη στον εαυτό του, επειδή, βλέπετε, η εμπιστοσύνη αυτή εμφανίζεται όταν νιώθεις σαν στο σπίτι σου, δηλαδή ασφαλής. Ακόμη και στο ίδιο σας το σπίτι, θα νιώθατε ποτέ άνετα αν ο πατέρας σας, η μητέρα σας και τα μεγαλύτερα αδέρφια σας σας λέγανε διαρκώς τι να κάνετε; Όχι. Κι έτσι σταδιακά θα χάνατε όλη την εμπιστοσύνη στον εαυτό σας, μη μπορώντας να κάνετε τίποτε από μόνοι σας. Αλλά, καθώς μεγαλώνετε, θα πρέπει να μπορείτε να συζητάτε για να βρίσκετε τι απ' όσα σκέφτεστε είναι αληθινό και να εμμένετε σ' αυτό. Πρέπει να μπορείτε να υπερασπίζεστε αυτό που νιώθετε ότι είναι σωστό, ακόμη κι αν αυτό σας προκαλεί στενοχώριες, βάσανα, χάσιμο χρημάτων και άλλα πολλά. Γι' αυτό πρέπει, όσο είστε παιδιά, να νιώθετε ασφαλείς και χαλαροί.

Τα περισσότερα παιδιά δεν αισθάνονται ασφάλεια, γιατί είναι φοβισμένα. Φοβούνται τους μεγαλύτερους, τους καθηγητές τους, τη μητέρα τους, τον πατέρα τους, κι έτσι δεν νιώθουν ποτέ πραγματικά άνετα. Αλλά όταν νιώθεις στ' αλήθεια άνετα στο σπίτι σου, τότε συμβαίνει κάτι πολύ παράξενο. Δοκιμάστε να πάτε στο δωμάτιό σας, να κλειδώσετε την πόρτα και να καθίσετε εκεί μόνοι σας, χωρίς να προκαλέσετε την προσοχή των άλλων, χωρίς κανέναν από πάνω σας να σας λέει τι να κάνετε, και θα νιώσετε απόλυτα ασφαλείς· και τότε θα αρχίσετε να ανθίζετε, να κατανοείτε, να «ανοίγετε». Ο ρόλος του σχολείου είναι να βοηθάει τα παιδιά να «ανοίγουν», κι αν δεν το κάνει αυτό, τότε δεν είναι σχολείο.

Όταν νιώθεις σ' ένα μέρος σαν στο σπίτι σου, με την έννοια ότι νιώθεις ασφαλής, όχι υποταγμένος, όχι εξαναγκασμένος να κάνεις το ένα ή το άλλο, όταν νιώθεις ευτυχισμένος, άνετα, τότε δεν είσαι άτακτος, έτσι δεν είναι; Όταν είσαι πραγματικά ευτυχισμένος, δεν θέλεις να πληγώσεις κανέναν, δεν θέλεις να καταστρέψεις τίποτα. Αλλά είναι εξαιρετικά δύσκολο να κάνεις το μαθητή να νιώσει πανευτυχής επειδή, πηγαίνοντας σε ένα τέτοιο σχολείο,* πιστεύει ότι ο διευθυντής, οι δάσκαλοι, οι επιστάτες θα του λένε τι να κάνει και θα τον μαλώνουν, οπότε θα υπάρχει φόβος.

Οι περισσότεροι από εσάς έρχεστε εδώ από σπίτια ή από σχολεία όπου έχετε εκπαιδευτεί να σέβεστε την υψηλή κοινωνική θέση κάποιου. Ο πατέρας και η μητέρα σας έχουν κάποια θέση στην κοινωνία, ο διευθυντής του σχολείου έχει μια θέση στην κοινωνία, κι έτσι έρχεστε εδώ με το φόβο του σεβασμού στην κοινωνική θέση. Αλλά πρέπει να δημιουργήσουμε στο σχολείο μια ατμόσφαιρα αληθινής ελευθερίας και ισότητας, κι αυτό μπορεί να γίνει μό-

* Η ομιλία γίνεται στο σχολείο στο Rishi Valley στην Ινδία, ένα από τα τρία σχολεία που ίδρυσε ο Κριναμούρτι –τα άλλα δύο ήταν στην Αγγλία και στην Αμερική–, στα οποία ακολουθείται ένα εναλλακτικό είδος εκπαίδευσης. (Σ.τ.Μ.)

νο όταν ο καθένας έχει τις αρμοδιότητές του, χωρίς αυτές να συνοδεύονται από το γόητρο της κοινωνικής θέσης.

Ο αληθινός ρόλος της εκπαίδευσης είναι να σε βοηθήσει να είσαι ένα ζωντανό, ευαίσθητο πλάσμα που δεν φοβάται και δεν νιώθει σεβασμό για κάποιον λόγω της κοινωνικής του θέσης.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί νιώθουμε ευχαρίστηση όταν παίζουμε και όχι όταν μελετάμε;

Κρισηναμούρτι: Για τον πολύ απλό λόγο ότι οι δάσκαλοί σας δεν ξέρουν πώς να σας διδάξουν. Αυτό είναι όλο, δεν υπάρχει κάποια πολύπλοκη απάντηση σ' αυτό το ερώτημα. Ξέρετε, αν ένας δάσκαλος αγαπάει αυτό που διδάσκει –τα μαθηματικά ή την ιστορία ή σιδηρήποτε άλλο–, τότε θα το αγαπήσετε κι εσείς, γιατί η αγάπη μεταδίδεται. Δεν το ξέρετε αυτό; Αν ένας τραγουδιστής αγαπάει το τραγούδι που λέει και βάζει όλο του το είναι σ' αυτό, δεν μεταδίδεται η αγάπη αυτή σε εσάς που τον ακούτε; Δεν θα νιώσετε ότι κι εσείς θα θέλατε να μάθετε να τραγουδάτε; Αλλά οι περισσότεροι δάσκαλοι δεν αγαπούν αυτό που διδάσκουν· το βρίσκουν βαρετό, το κάνουν μόνο και μόνο για να βγάζουν το ψωμί τους. Αν στους δασκάλους σας άρεσε πραγματικά να διδάσκουν, ξέρετε τι θα συνέβαινε σε εσάς τα παιδιά; Θα γινόσασταν εξαιρετικοί άνθρωποι. Όχι μόνο θα αγαπούσατε τη μελέτη όπως το παιχνίδι, αλλά θα αγαπούσατε και τα λουλούδια, τη θάλασσα, τα πουλιά, τη γη, γιατί αυτή η αγάπη θα παλλόταν μέσα στην καρδιά σας. Και θα μαθαίνατε πολύ πιο γρήγορα, ο νους σας δεν θα ήταν μια μετριότητα.

Να γιατί είναι πολύ σημαντικό να εκπαιδεύεται και ο δάσκαλος – πράγμα πολύ δύσκολο, γιατί οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί είναι ήδη βολεμένοι στις συνήθειές τους. Αλλά η συνήθεια δεν είναι τόσο βαθιά ριζωμένη στους νέους, και αν αγαπάς έστω κι ένα μόνο πράγμα γι' αυτό που είναι –αν πραγματικά αγαπάς το παιχνίδι που παίζεις ή τα μαθηματικά ή την ιστορία ή τη ζωγραφική

ή το τραγούδι-, τότε ανακαλύπτεις ότι το μυαλό σου είναι ξύπνιο, ζωντανό, και θα είσαι πολύ καλός σε όλα σου τα μαθήματα. Σε τελική ανάλυση, ο νους θέλει να ερευνά, να μαθαίνει, γιατί είναι περιέργος, αλλά αυτή η περιέργεια καταστρέφεται από το λανθασμένο τρόπο εκπαίδευσης. Γι' αυτό δεν πρέπει να εκπαιδευτεί μόνο ο μαθητής, αλλά και ο δάσκαλος. Η ζωή η ίδια είναι μια διαδικασία εκπαίδευσης, μια διαδικασία μάθησης. Οι εξετάσεις έχουν τέλος, αλλά δεν έχει τέλος η μάθηση, και μπορείς να μαθαίνεις από τα πάντα αν ο νους σου είναι περιέργος, ξύπνιος.

Ερώτηση (Μαθητής): Έχετε πει πως αν κάποιος δει ότι κάτι που κάνει δεν είναι σωστό, τότε εκείνο που δεν είναι σωστό πάύει να υπάρχει. Εγώ βλέπω ότι το κάπνισμα δεν είναι σωστό, αλλά αυτό δεν σταματάει.

Κρισναμούρτι: Έχετε παρακολουθήσει ποτέ μεγάλους να καπνίζουν; Τους γονείς σας, τους δασκάλους σας, τους γείτονές σας ή κάποιους άλλους; Τους έχει γίνει συνήθεια, έτσι δεν είναι; Καπνίζουν μέρα με τη μέρα, χρόνο με το χρόνο, κι έχουν γίνει σκλάβοι της συνήθειας αυτής. Πολλοί συνειδητοποιούν καμιά φορά πόσο κουτό είναι να είσαι σκλάβος μιας συνήθειας και την πολεμάνε, προσπαθούν να πειθαρχήσουν στον εαυτό τους για να την κόψουν, αντιστέκονται και δοκιμάζουν όλων των ειδών τους τρόπους για να απαλλαγούν από αυτή. Αλλά, βλέπετε, η συνήθεια είναι κάτι νεκρό, γίνεται μηχανικά, κι όσο την πολεμά κανείς τόσο πιο πολλή δύναμη της δίνει. Αν όμως ο άνθρωπος που καπνίζει συνειδητοποιήσει αυτό που κάνει –ότι βάζει το χέρι του στην τσέπη για να βγάλει το πακέτο, ότι μετά το ανοίγει και παίρνει το τσιγάρο, ότι το βάζει στο στόμα του, το ανάβει και τραβάει την πρώτη ρουφηξιά-, αν κάθε φορά που κάνει αυτές τις κινήσεις απλώς τις παρατηρεί χωρίς να τις καταδικάζει, χωρίς να κατηγορεί τον εαυτό του και να νιώθει ενοχές λέγοντας πόσο φριχτό είναι που καπνίζει, τότε δεν θα δίνει κάθε φορά καινούργια ζωή σ' αυτή τη συνήθεια.

Αλλά για να κόψεις κάτι που σου έχει γίνει συνήθεια –από το κάπνισμα έως κάποια σχέση– πρέπει να την ερευνήσεις σε βάθος, που σημαίνει ότι θα αναζητήσεις απάντηση στο ερώτημα γιατί ο νους καλλιεργεί συνήθειες, δηλαδή γιατί ο νους είναι απρόσεκτος. Αν πλένεις τα δόντια σου αφηρημένος, τότε το πλύσιμο των δοντιών σου γίνεται μια συνήθεια. Αν όμως πλένεις τα δόντια σου πάντα πολύ προσεκτικά, δίνοντας όλη σου την προσοχή σ' αυτό, τότε δεν γίνεται συνήθεια, δεν είναι μια ρουτίνα που επαναλαμβάνεται επιπόλαια.

Κάντε το εξής: Παρατηρήστε πώς ο νους θέλει να αποκοιμίσει τον εαυτό του μέσω κάποιας συνήθειας και μετά δεν θέλει να τον ενοχλεί κανείς. Ο νους των περισσότερων ανθρώπων δουλεύει πάντα μέσα σε αυλάκια φτιαγμένα από συνήθειες και, καθώς μεγαλώνουμε, αυτό χειροτερεύει. Πιθανώς κι εσείς, σ' αυτή τη νεαρή ηλικία, να έχετε ήδη αποκτήσει δεκάδες συνήθειες: Να φοβάστε τι θα συμβεί αν δεν κάνετε ό,τι σας λένε οι γονείς σας, αν δεν περάσετε τις εξετάσεις, αν μάθει ο πατέρας σας ότι καπνίζετε ενώ καπνίζει κι αυτός κ.ο.κ. Κι έτσι ο νους σας έχει ήδη μπει στο αυλάκι· κι όταν έχει μπει η ζωή σου μέσα σ' αυλάκια, παρόλο που μπορεί να είσαι δέκα ή δεκαπέντε χρόνων, έχεις ήδη μαραθεί μέσα σου, είσαι ήδη γέρος. Μπορεί να έχεις ένα δυνατό σώμα, αλλά δεν έχεις τίποτε άλλο εκτός από αυτό. Το σώμα σου μπορεί να είναι νεανικό και να μη γέρνει προς τα μπρος, αλλά ο νους σου είναι φορτωμένος και σκυφτός από το ίδιο του το βάρος.

Είναι πολύ σημαντικό, λοιπόν, να κατανοήσουμε στο σύνολό του το πρόβλημα «γιατί ο νους ζει πάντα μέσα στις συνήθειες, μέσα σε αυλάκια, γιατί κινείται πάνω σε κάποιες ειδικές ράγες σαν τραμ και φοβάται να αμφισβητεί, να ψάχνει»; Αν πείτε: «Ο πατέρας μου είναι το τάδε και το ίδιο θα γίνω κι εγώ», αν το πείτε αυτό χωρίς να το έχετε ψάξει, χωρίς αμφισβήτηση, χωρίς καμιά σκέψη αν θα 'πρεπε να κάνετε το ίδιο ή κάτι άλλο, τότε μοιάζετε με μηχανές. Το κάπνισμα,

επίσης, σε κάνει μηχανή, σκλάβο μιας συνήθειας, και μόνο όταν το καταλάβεις αυτό ο νους σου γίνεται φρέσκος, νέος, δραστήριος, ζωντανός, κι έτσι κάθε μέρα θα είναι καινούργια για σένα, κάθε ηλιοβασίλεμα στον ορίζοντα θα είναι κάτι που θα το κοιτάς και θα σε γεμίζει πάντα χαρά, όπως την πρώτη φορά που το είδες.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί φοβόμαστε όταν κάποιος μεγάλος σοβαρεύει; Και τι τους κάνει τόσο σοβαρούς;

Κρισηναμούρτι: Έχετε σκεφτεί ποτέ τι σημαίνει να είναι κανείς σοβαρός; Εσείς είστε ποτέ σοβαροί; Είστε πάντα χαρούμενοι, κεφάλτοι, γελαστοί, ή υπάρχουν και στιγμές που είστε ήσυχοι, σοβαροί – όχι σοβαροί για κάποιο λόγο, αλλά απλώς σοβαροί; Και γιατί θα πρέπει να φοβάστε όταν οι μεγαλύτεροι σοβαρεύουν; Τι υπάρχει σ' αυτό που πρέπει να το φοβάστε; Μήπως φοβάστε ότι ίσως δουν σε σας κάτι που δεν αρέσει ούτε σε εσάς τους ίδιους; Βλέπετε, οι περισσότεροι από εμάς δεν σκεφτόμαστε αυτά τα ζητήματα. Αν νιώθουμε φόβο στην παρουσία ενός αυστηρού ή σοβαρού μεγαλύτερου ανθρώπου, δεν το ψάχνουμε, δεν αναρωτιόμαστε γιατί φοβόμαστε.

Τώρα, τι σημαίνει να είναι κανείς σοβαρός; Ας το ανακαλύψουμε μαζί. Μπορεί να είστε σοβαροί για πολύ επιφανειακά πράγματα. Όταν αγοράζετε κάποιο ρούχο, για παράδειγμα, μπορεί να δίνετε όλη σας την προσοχή σ' αυτό, να ανησυχείτε για το τι σας πηγαίνει και τι όχι, να γυρίσετε δέκα διαφορετικά μαγαζιά και να ξοδέψετε όλο σας το πρωινό δοκιμάζοντας διάφορα σχέδια. Κι αυτό ονομάζεται σοβαρότητα. Ένα τέτοιο άτομο, όμως, είναι σοβαρό μόνο επιφανειακά. Έπειτα, μπορεί να είστε σοβαροί με το να πηγαίνετε κάθε μέρα στο ναό, ν' ανάβετε ένα κερί και ν' αφήνετε μερικά χρήματα· αλλά όλο αυτό είναι κάτι πολύ ψεύτικο, έτσι δεν είναι; Επειδή η αλήθεια ή ο Θεός δεν βρίσκονται σε κανένα ναό. Επιπλέον, μπορεί να είστε πολύ σοβαροί εθνικιστές, που είναι άλλο ένα ψεύτικο πράγμα.

Ξέρετε τι είναι εθνικισμός; Είναι η αίσθηση ότι αγαπώ την Ινδία μου, την πατρίδα μου, όπως κι αν είναι, ή η αίσθηση ότι η Ινδία έχει τεράστιο πνευματικό πλούτο, κι επομένως είναι σπουδαιότερη από οποιοδήποτε άλλο έθνος. Όταν ταυτίζουμε τον εαυτό μας με μια συγκεκριμένη χώρα και αισθανόμαστε υπερήφανοι γι' αυτή, ενισχύουμε τον εθνικισμό στην ανθρωπότητα. Ο εθνικισμός είναι ένας ψεύτικος θεός, αλλά εκατομμύρια άνθρωποι τον αντιμετωπίζουν πολύ σοβαρά: Πάνε στον πόλεμο, καταστρέφουν, σκοτώνουν ή σκοτώνονται στο όνομα της πατρίδας τους· και αυτού του είδους τη σοβαρότητα τη χρησιμοποιούν και την εκμεταλλεύονται οι πολιτικοί και οι βιομηχανίες.

Μπορεί, λοιπόν, να δείχνετε σοβαρότητα για πράγματα που είναι ένα ψέμα. Αν όμως αρχίσετε να ερευνάτε σε βάθος τι σημαίνει να είναι κανείς σοβαρός, τότε θα ανακαλύψετε ότι υπάρχει μια σοβαρότητα που δεν μπορεί να επηρεαστεί από το ψέμα ή να προσαρμοστεί σε κάποιο συγκεκριμένο μοντέλο· μια σοβαρότητα που γεννιέται, όταν ο νους δεν κυνηγάει κανένα αποτέλεσμα, κανένα στόχο.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Τι είναι πεπρωμένο;

Κρισναμούρτι: Θέλετε πραγματικά να εξετάσουμε αυτό το πρόβλημα; Το ευκολότερο πράγμα στον κόσμο είναι να κάνεις μια ερώτηση, αλλά η ερώτηση έχει νόημα μόνο αν σε αγγίζει άμεσα, έτσι ώστε να την κάνεις πολύ σοβαρά. Έχετε προσέξει πόσο πολλοί άνθρωποι, μόλις κάνουν μια ερώτηση, χάνουν το ενδιαφέρον τους γι' αυτή; Προχθές έκανε κάποιος ένα ερώτημα και μετά άρχισε να χασμουριέται, να ξύνει το κεφάλι του και να μιλάει στον διπλανό του – είχε χάσει εντελώς το ενδιαφέρον του γι' αυτό που ρώτησε. Υποθέτω, λοιπόν, ότι δεν κάνετε ερωτήσεις χωρίς να σας ενδιαφέρει σοβαρά εκείνο το οποίο ρωτάτε.

Αυτό το πρόβλημα είναι πολύ δύσκολο και πολύπλοκο. Βλέπε-

τε, αν μπει σε κίνηση μία αιτία, θα φέρει αναπόφευκτα και ένα αποτέλεσμα. Αν ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων –είτε είναι Ρώσοι είτε είναι Αμερικάνοι ή Ινδοί– κάνει προετοιμασίες για περίπτωση πολέμου, το πεπρωμένο τους είναι να γίνει πόλεμος. Παρόλο που μπορεί να λένε ότι θέλουν ειρήνη και ότι απλώς προετοιμάζουν την άμυνά τους, έχουν βάλει σε κίνηση διαδικασίες που θα τους σπρώξουν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο σε κάποιον πόλεμο. Κατά τον ίδιο τρόπο, όταν για αιώνες εκατομμύρια άνθρωποι παίρνουν μέρος στην ανάπτυξη μιας συγκεκριμένης παιδείας ή ενός συγκεκριμένου πολιτισμού, θέτουν σε τροχιά μια κίνηση μέσα στην οποία οι άνθρωποι παγιδεύονται και παρασύρονται από το ρεύμα της, είτε τους αρέσει είτε όχι, και όλη αυτή η διαδικασία του «παγιδεύομαι-παρασύρομαι» από το ποτάμι μιας συγκεκριμένης παιδείας ή ενός πολιτισμού μπορεί να ονομαστεί πεπρωμένο.

Σε τελική ανάλυση, αν έχεις γεννηθεί γιος δικηγόρου που επιμένει να γίνεις κι εσύ δικηγόρος, κι αν εσύ συμμορφωθείς με την επιθυμία του, παρόλο που θα προτιμούσες να γίνεις κάτι άλλο, τότε προφανώς το πεπρωμένο σου είναι να γίνεις δικηγόρος. Αλλά αν αρνηθείς να γίνεις δικηγόρος και επιμένεις να κάνεις εκείνο που νιώθεις ότι σου πάει αληθινά, εκείνο που αγαπάς πραγματικά να κάνεις –μπορεί να είναι το γράψιμο, η ζωγραφική ή ακόμη και να μην έχεις λεφτά και να ζητιανεύεις–, τότε έχεις βγει από το ποτάμι, έχεις ξεκόψει από το πεπρωμένο που προόριζε ο πατέρας σου για σένα. Το ίδιο, λοιπόν, συμβαίνει και με την παιδεία ή τον πολιτισμό.

Να γιατί είναι πολύ σημαντικό να εκπαιδευόμαστε σωστά. Να εκπαιδευόμαστε όχι με την έννοια της προσκόλλησης στην παράδοση, της παγίδευσης στο πεπρωμένο κάποιας συγκεκριμένης φυλετικής, πολιτιστικής ή οικογενειακής ομάδας· όχι για να γίνουμε «άνθρωποι-μηχανές» που κινούνται προς ένα προκαθορισμένο τέλος.

Ο άνθρωπος που κατανοεί όλη αυτή τη διαδικασία, που ξεκόβει από αυτή και στέκεται μόνος του στα πόδια του δημιουργεί τη δική του κίνηση. Και αν ό,τι κάνει τον ξεκόβει από το ψεύτικο και τον οδηγεί στην αλήθεια, τότε η ίδια η κίνησή του γίνεται η αλήθεια. Αυτοί οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι από το πεπρωμένο.

14

Αυτοπειθαρχία

Έχετε συλλογιστεί ποτέ γιατί είμαστε πειθαρχημένοι ή γιατί πειθαρχούμε στους εαυτούς μας; Τα πολιτικά κόμματα σε όλο τον κόσμο επιμένουν ότι πρέπει να υπάρχει κομματική πειθαρχία. Οι γονείς σας, οι καθηγητές σας, η κοινωνία, σας λένε ότι πρέπει να είστε πειθαρχημένοι, ελεγχόμενοι. Γιατί; Όντως υπάρχει ανάγκη για πειθαρχία; Ξέρω ότι έχουμε συνηθίσει να νομίζουμε ότι η πειθαρχία είναι αναγκαία· η πειθαρχία που επιβάλλεται είτε από την κοινωνία, είτε από τη θρησκεία, είτε από κάποιο συγκεκριμένο ηθικό κανόνα, είτε από τη δική μας εμπειρία. Ο φιλοδόξος άνθρωπος –εκείνος που θέλει να πετύχει, που θέλει να αποκτήσει πολλά χρήματα, που θέλει να γίνει σπουδαίος πολιτικός– πειθαρχεί στην ίδια του τη φιλοδοξία. Όλοι γύρω σας, λοιπόν, σας λένε ότι η πειθαρχία είναι απαραίτητη, ότι πρέπει να πηγαίνετε για ύπνο και να ξυπνάτε συγκεκριμένες ώρες, ότι πρέπει να μελετάτε, να περνάτε τις εξετάσεις, ν' ακούτε τον πατέρα σας και τη μητέρα σας κ.λπ.

Και γιατί θα πρέπει, δηλαδή, να είναι κανείς πειθαρχημένος; Τι σημαίνει πειθαρχία; Σημαίνει να προσαρμόζεσαι σε κάτι, έτσι δεν είναι; Να διαμορφώνεις τις σκέψεις σου σύμφωνα με όσα έχουν πει κάποιοι άλλοι, ν' αντιστέκεσαι σε κάποιες επιθυμίες και να αποδέχεσαι άλλες, ν' ακολουθείς αυτό τον τρόπο ζωής κι όχι τον άλλο, να συμμορφώνεσαι, να καταπιέζεσαι, να υπακούς, όχι μόνο

επιφανειακά, με το μυαλό, αλλά και πολύ βαθιά μέσα σου. Όλα αυτά αποτελούν συνέπεια της πειθαρχίας. Και για αιώνες, σε όλες τις εποχές, οι δάσκαλοι, οι γκουρού, οι ιερείς, οι πολιτικοί, οι βασιλιάδες, οι νομικοί, η κοινωνία στην οποία ζούμε μας λένε ότι πρέπει να υπάρχει πειθαρχία στη ζωή μας.

Αναρωτιέμαι λοιπόν –και ελπίζω να αναρωτιέστε κι εσείς– αν είναι απαραίτητη η πειθαρχία και μήπως υπάρχει κάποιος εντελώς διαφορετικός τρόπος προσέγγισης του προβλήματος. Νομίζω ότι *υπάρχει* διαφορετική προσέγγιση, κι αυτό είναι το ουσιαστικό θέμα με το οποίο έρχονται αντιμέτωπα όχι μόνο τα σχολεία, αλλά και όλοι οι άνθρωποι. Βλέπετε, είναι γενικά αποδεκτό ότι για να είσαι αποτελεσματικός πρέπει να είσαι πειθαρχημένος, είτε σε κάποιον ηθικό κανόνα, είτε σε κάποια πολιτική ιδεολογία, είτε με το να έχεις εκπαιδευτεί να δουλεύεις σαν μηχανή κάποιου εργοστασίου. Αλλά αυτή ακριβώς η διαδικασία της πειθαρχίας φέρνει τη συμμόρφωση που αποβλακώνει το νου.

Τώρα, η πειθαρχία σε απελευθερώνει ή σε αναγκάζει να συμμορφωθείς με κάποιο ιδεολογικό μοντέλο, είτε αυτό είναι το ουτοπικό μοντέλο του κομμουνισμού, είτε κάποιου άλλου είδους μοντέλο θρησκείας ή ηθικής; Μπορεί η πειθαρχία να σε κάνει να νιώσεις ελεύθερος; Αφού σ' έχει αλυσοδέσει, σ' έχει φυλακίσει –κάτι που συμβαίνει με κάθε μορφή πειθαρχίας–, μπορεί μετά να σ' αφήσει να φύγεις; Αυτό δεν γίνεται. Μήπως υπάρχει μια εντελώς διαφορετική προσέγγιση, που είναι να ξυπνήσουμε μέσα μας, μια αληθινά βαθιά «εν-όραση»* για το πρόβλημα της πειθαρχίας; Που σημαίνει, μπορείς ως άτομο να έχεις μόνο μία επιθυμία σε κάθε περίπτωση και όχι δύο ή πολλές αλληλοσυγκρουόμενες επιθυμίες; Καταλαβαίνετε τι εννοώ; Το πρόβλημα της πειθαρχίας γεννιέται τη στιγμή που έχεις δύο, τρεις ή δέκα επιθυμίες για το ίδιο

* Βλ. υποσημείωση στη σελ. 26. (Σ.τ.Μ.)

πράγμα, έτσι δεν είναι; Θέλεις να είσαι πλούσιος, να έχεις αυτοκίνητα, σπίτια, και την ίδια στιγμή θέλεις να τ' απαρηνηθείς όλα αυτά, γιατί νομίζεις ότι αν έχεις στην κατοχή σου λίγα πράγματα ή τίποτα είναι πιο ενάρετο, πιο ηθικό, συμφωνεί με όσα υπαγορεύει η θρησκεία και λοιπά. Και είναι δυνατόν να εκπαιδευτεί κανείς σωστά, έτσι ώστε όλη του η ύπαρξη να είναι *ένα*,* χωρίς αντιφάσεις, κι επομένως χωρίς ανάγκη πειθαρχίας; Το να είσαι μέσα σου *ένα* συνεπάγεται μια αίσθηση ελευθερίας, και όταν είσαι ψυχολογικά, μέσα σου, *ένα*, τότε σίγουρα δεν υπάρχει ανάγκη πειθαρχίας. Και το να είσαι ψυχολογικά *ένα* (*ένα ενιαίο όλο*) σημαίνει να είσαι *ένα* πράγμα συνολικά, σε όλα τα επίπεδα, την ίδια στιγμή.

Βλέπετε, αν μπορούσαμε να έχουμε τη σωστή εκπαίδευση από την πολύ τρυφερή μας ηλικία, αυτό θα δημιουργούσε μια κατάσταση όπου δεν θα υπήρχε καμία αντίφαση, ούτε μέσα μας ούτε προς τα έξω. Και τότε δεν θα χρειαζόταν πειθαρχία ούτε υπακοή, γιατί θα έκανες κάτι από την αρχή έως το τέλος ελεύθερα και με όλο σου το είναι. Η πειθαρχία εμφανίζεται μόνο όταν υπάρχει αντίφαση. Οι πολιτικοί, οι κυβερνήσεις, οι οργανωμένες θρησκείες θέλουν να έχεις μόνο έναν τρόπο σκέψης, επειδή αν σε κάνουν έναν τέλειο κομμουνιστή, έναν τέλειο καθολικό ή οτιδήποτε άλλο, τότε δεν θα τους είσαι πρόβλημα, απλώς θα πιστεύεις και θα δουλεύεις σαν μηχανή· οπότε δεν θα υπάρχει καμιά αντίφαση, γιατί θα είσαι απλώς και μόνο οπαδός. Αλλά το να είσαι οπαδός είναι καταστροφικό γιατί είναι κάτι που το κάνεις μηχανικά, είναι απλώς μια συμμόρφωση, μέσα στο πλαίσιο της οποίας δεν μπορείς να είσαι δημιουργικά αδέσμευτος.

Τώρα, είναι δυνατόν να δημιουργηθεί ένα σχολικό περιβάλλον που να δίνει στα παιδιά, από την πιο τρυφερή τους ηλικία, την

* Θεωρήθηκε ότι η λέξη «ένα» είναι εκείνη που αποδίδει καλύτερα αυτό που θέλει να πει ο Κρισηναμούρτι με την αγγλική λέξη «integration». (Σ.τ.Μ.)

αίσθηση της ολοκληρωτικής ασφάλειας, την αίσθηση του νιώθω σαν στο σπίτι μου, έτσι ώστε να μην παλεύουν μέσα τους προκειμένου να γίνουν ετούτο και όχι το άλλο; Διότι, από τη στιγμή που υπάρχει εσωτερική πάλη θα υπάρχει και σύγκρουση· και για να μην υπάρχει σύγκρουση, θα πρέπει να υπάρξει πειθαρχία. Αντιθέτως, αν έχεις πάρει τη σωστή εκπαίδευση, τότε ό,τι κι αν κάνεις είναι μια ακέραιη, μια ολοκληρωμένη, μια ενιαία πράξη· δεν υπάρχει αντίφαση μέσα σου, κι έτσι δεν κάνεις τίποτα με καταπίεση. Κι όσο δεν μπορείς να είσαι μέσα σου *ένα*, πρέπει να υπάρχει πειθαρχία, αλλά η πειθαρχία είναι καταστρεπτική γιατί δεν οδηγεί στην ελευθερία.

Για να είναι κανείς μέσα του *ένα*, δεν χρειάζεται καμιά πειθαρχία. Δηλαδή, αν κάνω ό,τι είναι καλό, ό,τι είναι αληθινό, ό,τι είναι πραγματικά ωραίο, και το κάνω με όλο μου το είναι, τότε δεν υπάρχει καμιά αντίφαση μέσα μου και δεν συμμορφώνομαι απλώς με κάτι. Αν αυτό που κάνω είναι καλό, σωστό από μόνο του –όχι σωστό σύμφωνα με κάποια ινδουιστική παράδοση ή κομμουνιστική θεωρία, αλλά παντοτινά σωστό και κάτω από όλες τις συνθήκες–, τότε θα είμαι μέσα μου *ένας* αδιαίρετος άνθρωπος και δεν θα χρειάζομαι καμιά πειθαρχία. Και ο ρόλος του σχολείου δεν είναι να δημιουργεί αυτή την αίσθηση ότι είστε μέσα σας *ένα*, έτσι ώστε ό,τι κι αν κάνετε να μην είναι απλώς αυτό που σας αρέσει να κάνετε, αλλά εκείνο που είναι ουσιαστικά σωστό, καλό και παντοτινά αληθινό;

Όταν αγαπάς, δεν υπάρχει ανάγκη για πειθαρχία· υπάρχει; Η αγάπη φέρνει τη δική της δημιουργική κατανόηση, κι έτσι δεν υπάρχει αντίσταση, δεν υπάρχει σύγκρουση. Αλλά το ν' αγαπήσεις όντας απολύτως *ένα* μέσα σου είναι δυνατό μόνο αν νιώθεις απόλυτα ασφαλής, σαν στο σπίτι σου, ειδικά όταν είσαι νέος. Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι ο δάσκαλος και ο μαθητής πρέπει να έχουν τεράστια εμπιστοσύνη ο ένας στον άλλο, διαφορετικά θα

δημιουργήσουμε μια κοινωνία που θα είναι άσχημη και καταστρεπτική, όπως η τωρινή. Αν μπορούμε να κατανοήσουμε τη σημασία της εντελώς *ενοποιημένης* δράσης στην οποία δεν υπάρχει αντίφαση –και επομένως δεν χρειάζεται πειθαρχία–, τότε νομίζω ότι θα δημιουργήσουμε ένα ολοκληρωτικά διαφορετικό είδος πολιτισμού, ένα νέο πολιτισμό. Αν όμως απλώς αντιστεκόμαστε και καταπιέζουμε πράγματα, τότε εκείνο που καταπιέζουμε αναπόφευκτα θα ξαναβγεί στην επιφάνεια με άλλο τρόπο, και θα πυροδοτήσει διάφορες βλαβερές δραστηριότητες και καταστρεπτικά γεγονότα.

Είναι, λοιπόν, πολύ σημαντικό να καταλάβουμε όλο αυτό το θέμα της πειθαρχίας. Για μένα, η πειθαρχία είναι κάτι πολύ άσχημο· δεν είναι δημιουργικό, είναι καταστρεπτικό. Αλλά αν κανείς απλώς σταθεί λεκτικά σε μια τέτοιου είδους δήλωση, μπορεί να νομίσει ότι σημαίνει πως μπορείς να κάνεις ό,τι σου αρέσει. Το αντίθετο, ο άνθρωπος που αγαπά *δεν* κάνει ό,τι του αρέσει. Μόνο η αγάπη –και όχι η πειθαρχία– είναι που σε καθοδηγεί ώστε να κάνεις το σωστό. Εκείνο που φέρνει τάξη στον κόσμο είναι ν' αγαπάς και ν' αφήνεις την αγάπη να κάνει ό,τι θέλει.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί νιώθουμε απέχθεια για τους φτωχούς;

Κρισναμούρτι: Στ' αλήθεια απεχθάνεσαι τους φτωχούς; Δεν σε κατηγορώ, απλώς σε ρωτάω αν απεχθάνεσαι στ' αλήθεια τους φτωχούς. Και αν τους απεχθάνεσαι, γιατί συμβαίνει αυτό; Δεν είναι επειδή μπορεί κι εσύ να φτωχύνεις κάποια μέρα και με το να φαντάζεσαι το χάλι σου τότε, το απωθείς; Ή επειδή δεν σου αρέσει η ελεεινή, βρόμικη και απεριποίητη εμφάνιση του ζητιάνου; Και, καθώς δεν σου αρέσουν η απεριποίητη εμφάνιση, η αθλιότητα, η βρόμα, λες: «Δεν θέλω να έχω καμιά επαφή με ζητιάνους». Αυτό είναι; Αλλά ποιος έχει δημιουργήσει τη φτώχεια, την αθλιότητα και την έλλειψη φροντίδας στον κόσμο; Εσείς, οι γονείς σας, οι κυβερνήσεις σας, όλη η κοινωνία τις έχει δημιουργήσει. Διότι, βλέ-

πετε, δεν υπάρχει αγάπη στις καρδιές μας. Δεν αγαπάμε ούτε τα παιδιά μας, ούτε τους γείτονές μας, ούτε τους ζωντανούς, ούτε τους πεθαμένους. Δεν έχουμε μέσα μας αγάπη για τίποτε απολύτως. Οι πολιτικοί δεν πρόκειται να εξαλείψουν όλη αυτή την αθλιότητα και την ασχήμια που υπάρχουν στον κόσμο, δεν πρόκειται να κάνουν τίποτα περισσότερο απ' ό,τι οι θρησκείες και οι μεταρρυθμιστές, επειδή ασχολούνται κι αυτοί μόνο με μπαλωματάκια εδώ κι εκεί· αν όμως υπήρχε αγάπη, τότε όλη αυτή η ασχήμια θα εξαφανιζόταν την επόμενη μέρα κιόλας.

Αγαπάτε τίποτα; Ξέρετε τι σημαίνει ν' αγαπάς; Όταν αγαπάς κάτι ολοκληρωτικά, με όλο σου το είναι, αυτό είναι αγάπη. Ξέρετε, η αγάπη δεν έχει συναισθηματισμούς, δεν είναι καθήκον και δεν είναι χωρισμένη σε σωματική και πνευματική. Αγαπάτε κανέναν, στιδήποτε, με όλο σας το είναι – τους γονείς σας, κάποιο φίλο, το σκύλο σας, ένα δέντρο; Αγαπάτε; Φοβάμαι πως όχι. Να γιατί υπάρχουν μεγάλες περιοχές της ύπαρξής σας γεμάτες ασχήμια, μίσος, φθόνο. Βλέπετε, ο άνθρωπος που αγαπά δεν έχει χώρο για τίποτε άλλο. Θα έπρεπε να αφιερώσουμε το χρόνο μας συζητώντας όλο αυτό και να βρούμε πώς θ' απομακρύνουμε τα πράγματα που βρομίζουν τόσο πολύ το νου μας και δεν μας αφήνουν ν' αγαπήσουμε· γιατί μόνο όταν αγαπάμε μπορούμε να είμαστε ελεύθεροι και ευτυχισμένοι. Μόνο οι άνθρωποι που αγαπούν, που έχουν ζωντάνια και είναι ευτυχισμένοι μπορούν να δημιουργήσουν έναν καινούργιο κόσμο κι όχι οι πολιτικοί, ούτε οι μεταρρυθμιστές, ούτε οι λίγοι οι από ιδεολογία ανιδιοτελείς.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Μιλάτε για αλήθεια, για καλοσύνη και για το να είναι κανείς μέσα του «ένα», που σημαίνει ότι από την άλλη μεριά υπάρχουν αναλήθεια, κακό και εσωτερικό κομμάτιασμα. Πώς μπορεί, λοιπόν, να είναι κάποιος αληθινός, καλός και να είναι ένα μέσα του χωρίς πειθαρχία;

Κρισναμούρτι: Με άλλα λόγια, όταν είναι κανείς φθονερός, πώς

μπορεί να ελευθερωθεί από το φθόνο χωρίς πειθαρχία; Νομίζω ότι είναι πολύ σημαντικό να κατανοήσει κανείς την ίδια την ερώτηση· γιατί η απάντηση βρίσκεται μέσα στην ερώτηση, δεν είναι μακριά από αυτή.

Ξέρετε τι σημαίνει φθόνος; Έχεις ωραία εμφάνιση, ντύνεσαι κομψά, φοράς ωραίο καπέλο ή όμορφο φόρεμα και θέλω κι εγώ να ντύνομαι έτσι, αλλά δεν μπορώ και γι' αυτό νιώθω φθόνο. Νιώθω φθόνο γιατί θέλω αυτό που έχεις, θέλω να είμαι κάτι άλλο από αυτό που είμαι. Σε φθονώ, σε ζηλεύω, γιατί θέλω να είμαι όμορφος σαν κι εσένα· θέλω να έχω τα κομψά ρούχα σου, το ωραίο σπίτι σου και την υψηλή κοινωνική σου θέση. Με δυσαρρεστεί αυτό που είμαι, κι έτσι θέλω να γίνω σαν και σένα. Αν όμως κατανοούσα τη δυσαρρέσειά μου και την αιτία της, τότε δεν θα ήθελα να είμαι σαν και σένα και να λαχταρώ όσα έχεις. Με άλλα λόγια, αν κάποτε αρχίσω να κατανοώ αυτό που είμαι, τότε θα πάψω να συγκρίνω τον εαυτό μου με άλλους, δεν θα φθονώ κανέναν. Ο φθόνος εμφανίζεται επειδή θέλω να αλλάξω τον εαυτό μου και να μοιάσω σε κάποιον άλλο. Αλλά αν πω: «Θέλω να κατανοήσω *αυτό* που είμαι, ό,τι κι αν είμαι», τότε ο φθόνος θα πάψει να υπάρχει. Τότε δεν θα χρειάζεται η πειθαρχία και μέσα από την κατανόηση του εαυτού μου θα έρθει η *ενοποίηση* του.

Η εκπαίδευσή μας, το περιβάλλον μας, όλος ο πολιτισμός μας επιμένουν ότι πρέπει να γίνουμε κάτι, «κάποιοι». Οι φιλοσοφίες μας, οι θρησκείες μας, τα «ιερά» βιβλία μας, όλα λένε το ίδιο πράγμα. Αλλά τώρα βλέπω ότι στην προσπάθεια να γίνω «κάποιος» νιώθω ζήλια, που σημαίνει ότι δεν είμαι ικανοποιημένος με αυτό που είμαι. Και θέλω τότε να κατανοήσω αυτό που είμαι, θέλω να ανακαλύψω το λόγο που συγκρίνω πάντα τον εαυτό μου με τους άλλους προσπαθώντας να γίνω κάτι, και για να κατανοήσω αυτό που είμαι δεν χρειάζεται πειθαρχία. Μέσα από την ίδια τη διαδικασία της κατανόησης γεννιέται μέσα μου η *ενότητα*. Οι αντιφά-

σεις μέσα μου υποχωρούν μπροστά στην κατανόηση του εαυτού μου. Κι αυτό, με τη σειρά του, φέρνει στις πράξεις μου *αρτιότητα*, *πληρότητα*, παύω να κάνω ετούτο και να θέλω εκείνο, γιατί μέσα μου είμαι *ένα*.

Ερώτηση (Μαθητής): Τι είναι δύναμη;

Κρισναμούρτι: Υπάρχει η μηχανική δύναμη, η δύναμη που παράγεται από τις μηχανές εσωτερικής καύσης. Υπάρχει η δύναμη που ζει μέσα στο δέντρο και κάνει τους χυμούς του να κυλάνε, που δημιουργεί τα φύλλα. Υπάρχει η δύναμη για να σκέφτεσαι καθαρά, η δύναμη για ν' αγαπάς, η δύναμη για να μισείς, η δύναμη ενός δικτάτορα, η δύναμη για να εκμεταλλεύεσαι τους ανθρώπους στο όνομα του Θεού, στο όνομα των αγίων και στο όνομα της πατρίδας. Όλα αυτά είναι μορφές δύναμης.

Τώρα, η δύναμη που έχει ο ηλεκτρισμός ή το φως, η δύναμη της ατομικής ενέργειας κ.λπ., όλες αυτές οι μορφές δύναμης είναι από μόνες τους καλές, έτσι δεν είναι; Αλλά η δύναμη του νου που χρησιμοποιεί αυτές τις δυνάμεις για πολεμικούς σκοπούς, για την επιβολή τυραννικών καθεστώτων ή ακόμη και για την εκπλήρωση προσωπικών επιθυμιών ανήκει στο κακό. Ο επικεφαλής οποιασδήποτε κοινωνικής ομάδας, εκκλησιαστικής ή θρησκευτικής ή φιλοσοφικής κ.λπ., που ασκεί δύναμη, εξουσία, πάνω σε άλλους ανθρώπους είναι ένας άνθρωπος που ανήκει στο κακό, επειδή ελέγχει, διαμορφώνει και οδηγεί τους άλλους χωρίς να ξέρει ο ίδιος πού πηγαίνει. Αυτό δεν ισχύει μόνο για τις μεγάλες οργανώσεις και τους επικεφαλής τους, αλλά και για κάθε είδους μικρές οργανωμένες κοινωνικές ομάδες με τους δικούς τους επικεφαλής, που υπάρχουν σε όλο τον κόσμο. Από τη στιγμή που ένας άνθρωπος έχει ξεκαθαρίσει τα πράγματα μέσα του, δεν βρίσκεται σε σύγχυση, παύει να είναι ηγέτης κι έτσι δεν έχει καμία δύναμη.

Είναι πολύ σημαντικό, λοιπόν, να καταλάβει κανείς γιατί ο αν-

θρόπινοσ νουσ θέλει να έχει τη δύναμη να εξουσιάζει τουσ άλλουσ. Οι γονείσ ασκούν δύναμη εξουσιάσ στα παιδιά τουσ, η γυναίκα στον άντρα της ή ο άντρασ στη γυναίκα του. Αρχίζοντασ μέσα από το μικρό κύκλο της οικογένειασ, η δύναμη του κακού απλώνεται όλο και περισοότερο, μέχρι που φτάνει να γίνει τυραννία κυβερνήσεων, πολιτικών και θρησκοευτικών ηγετών. Είναι όμως δυνατό να ζει κανείσ χωρίσ αυτή τη δίψα για δύναμη, χωρίσ να θέλει να επηρεάζει ή να εκμεταλλεύεται τουσ ανθρώπουσ, χωρίσ να θέλει να έχει δύναμη για τον εαυτό του ή για μια ομάδα ή για ένα έθνοσ, για το Θεό ή για κάποιον άγιο; Όλεσ αυτέσ οι μορφέσ δύναμησ είναι καταστροφικήσ, προκαλούν δυστυχία στον άνθρωπο. Αντιθέτωσ, αν είσαι πραγματικά καλόσ, αν υπολογίζεις τουσ άλλουσ, αν αγαπάσ, αυτό –πράγμα παράξενο– έχει τη δική του παντοτινή επίδραση. Η αγάπη είναι η ίδια της η αιωνιότητα, και όπου υπάρχει αγάπη δεν υπάρχει η δύναμη του κακού.

Ερώτηση (Δάσκαλοσ): Γιατί θέλουμε ν' αποκτήσουμ φήμη;

Κρισναμούρτι: Το έχετε σκεφτεί ποτέ αυτό; Επιθυμούμ ν' αποκτήσουμ φήμη ωσ συγγραφέισ, ποιητέσ, ζωγράφοι, πολιτικοί, τραγουδιστέσ ή ό,τι άλλο θέλετε. Γιατί; Διότι δεν αγαπάμ πραγματικά αυτό που κάνουμε. Αν αγαπούσε κανείσ πραγματικά να τραγουδάει, να ζωγραφίζει ή να γράφει ποιήματα, αν το αγαπούσε πραγματικά, δεν θα ενδιαφερόταν αν θ' αποκτήσει φήμη ή όχι. Το να θέλεις ν' αποκτήσεισ φήμη είναι κάτι φτηνό, ρηχό, ανόητο, δεν έχει κανένα νόημα, αλλά επειδή δεν αγαπάμ αυτό που κάνουμε θέλουμ να το πλουτίσουμ με φήμη. Η εκπαίδευσή μασ σήμερα είναι σαθρή, γιατί μασ μαθαίνει ν' αγαπάμ την επιτυχία και όχι αυτό που κάνουμε. Το τι θα κερδίσουμ από αυτό που κάνουμε έχει γίνει πιο σημαντικό από αυτό το ίδιο.

Ξέρετε, είναι καλό να είσαι μετριόφρων, να ζεις στην ανωνυμία, να σου αρέσει αυτό που κάνεις και να μην κάνεις επίδειξη.

Είναι καλό να είσαι στοργικός, χωρίς να το διατυμπανίζεις. Έτσι, βέβαια, δεν αποκτάς φήμη, δεν μπαίνει η φωτογραφία σου στην εφημερίδα και δεν έρχονται πολιτικοί στο σπίτι σου. Είσαι απλώς ένα δημιουργικό πλάσμα που ζει στην ανωνυμία, και σ' αυτό υπάρχουν πλούτος και πολλή ομορφιά.

15

Τι σημαίνει να μοιράζεσαι και να συνεργάζεσαι

Έχουμε μιλήσει έως τώρα για πάρα πολλά πράγματα, για τα πολλά προβλήματα της ζωής, έτσι δεν είναι; Αναρωτιέμαι, όμως, αν ξέρουμε πραγματικά τι είναι πρόβλημα. Η επίλυση των προβλημάτων γίνεται δύσκολη αν τα αφήσουμε να ριζώσουν στο νου μας. Ο νους δημιουργεί τα προβλήματα και μετά γίνεται το έδαφος μέσα στο οποίο βγάζουν ρίζες, κι έτσι κι εγκατασταθεί ένα πρόβλημα μέσα στο νου σου είναι πολύ δύσκολο να το ξεριζώσεις. Το σημαντικό είναι να δει ο ίδιος ο νους το πρόβλημα και να μην του προσφέρει το έδαφος ώστε να μεγαλώσει.

Ένα από τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα είναι το πρόβλημα της συνεργασίας. Τι σημαίνει η λέξη «συνεργασία»; Συνεργάζομαι σημαίνει ότι κάνω πράγματα μαζί με άλλους – από το να χτίζω μαζί με άλλους, μέχρι να νιώθω κάτι μαζί με άλλους–, ότι έχω κάτι κοινό με κάποιους άλλους, έτσι ώστε να μπορούμε να δουλεύουμε μαζί. Αλλά οι άνθρωποι συνήθως δεν έχουν τη διάθεση να δουλέψουν με άλλους αβίαστα, χαλαρά, χαρούμενα, εξαναγκάζονται να δουλέψουν μαζί με άλλους μόνο αφού τους παροτρύνει κάτι – απειλή, φόβος, τιμωρία, ανταμοιβή. Αυτή είναι κοινή πρακτική σε όλο τον κόσμο. Στα δικτατορικά καθεστώτα εξαναγκάζεσαι να δουλέψεις μαζί με άλλους – αν δεν συνεργαστείς, «εξαφανίζεσαι» ή κλείνεσαι σε στρατόπεδο συγκε-

ντρωσης. Στις αποκαλούμενες πολιτισμένες χώρες παροτρύνεσαι να κάνεις πράγματα μαζί με άλλους, για την πατρίδα σου ή για μια ιδεολογία που έχει δουλευτεί πολύ προσεκτικά και έχει γίνει μεγάλη προπαγάνδα γι' αυτή, έτσι ώστε να την αποδέχεσαι εύκολα· ή συνεργάζεσαι μαζί με άλλους για να υλοποιηθεί ένα πλάνο που έχει σχεδιάσει κάποιος και είναι αποτύπωμα με καρμπόν κάποιας ουτοπίας.

Εκείνα, λοιπόν, που βάζουν τους ανθρώπους να δουλεύουν μαζί είναι ο σχεδιασμός πραγμάτων, οι ιδέες και η εξουσία. Όλο αυτό συνηθίζεται να το αποκαλούν συνεργασία· μια συνεργασία που περιέχει πάντοτε τιμωρία κι ανταμοιβή, κάτι που σημαίνει ότι πίσω από μια τέτοια «συνεργασία» υπάρχει φόβος. Ό,τι κάνετε το κάνετε πάντοτε *για* κάτι: για την πατρίδα, για το βασιλιά, για το κόμμα, για το Θεό, για τον γκουρού, για την ειρήνη ή για να φέρετε τη μία ή την άλλη μεταρρύθμιση. Η ιδέα που έχετε για το τι σημαίνει συνεργασία είναι ότι δουλεύεις μαζί με άλλους για κάποιο συγκεκριμένο λόγο. Έχετε κάποιο ιδανικό –όπως το να φτιάξετε ένα τέλειο σχολείο ή ό,τι άλλο θέλετε– για το οποίο δουλεύετε, οπότε λέτε ότι η συνεργασία είναι απαραίτητη. Όλο αυτό, όμως, συνεπάγεται την ύπαρξη μιας αυθεντίας, έτσι δεν είναι; Υπάρχει πάντα κάποιος που υποτίθεται ότι ξέρει καλύτερα ποιο είναι το σωστό και τι πρέπει να γίνει, κι έτσι λέτε: «Πρέπει να συνεργαστούμε για να το φέρουμε σε πέρας».

Αυτό, τώρα, κάθε άλλο παρά συνεργασία είναι. Δεν είναι συνεργασία, είναι μια μορφή απληστίας, μια μορφή φόβου, εξαναγκασμού. Πίσω απ' αυτή υπάρχει μια απειλή: από το να σε στείλουν σε κάποιο στρατόπεδο συγκέντρωσης επειδή μπορεί να αποτύχει το «Πενταετές Πλάνο»* μέχρι να χάσει η χώρα σου

* Η ομιλία γίνεται το 1952 και αναφέρεται στα «Πενταετή Πλάνα» και στα στρατόπεδα συγκέντρωσης (αντιφρονούντων) της τότε Σοβιετικής Ένωσης.

στον πόλεμο ή να μην πας στον παράδεισο. Υπάρχει πάντα κάποια μορφή κινήτρου –τιμωρία ή ανταμοιβή– και εκεί όπου υπάρχει κίνητρο δεν μπορεί να υπάρξει πραγματική συνεργασία. Ούτε αν εσείς κι εγώ κάναμε απλώς μια αμοιβαία συμφωνία να δουλέψουμε μαζί για κάτι θα το ονόμαζα αυτό συνεργασία. Σε κάθε τέτοιου είδους συμφωνία, το σημαντικό είναι να επιτευχθεί ο σκοπός κι όχι να δουλεύεις μαζί με άλλους. Αν, για παράδειγμα, εσείς κι εγώ αποφασίσουμε να χτίσουμε μια γέφυρα ή να φτιάξουμε ένα δρόμο ή να φυτέψουμε μερικά δέντρα μαζί, σ' αυτή τη συμφωνία θα υπάρχει πάντα ο φόβος μιας πιθανής διαφωνίας, ο φόβος μήπως ο ένας δεν κάνει ό,τι του αναλογεί και αφήσει τον άλλο να κάνει όλη τη δουλειά. Έτσι, δεν είναι συνεργασία το να δουλεύουμε μαζί έχοντας οποιασδήποτε μορφής κίνητρο ή απλώς βάσει κάποιας συμφωνίας, επειδή πίσω από μια τέτοια προσπάθεια υπάρχει το κίνητρο να πετύχεις ή ν' αποφύγεις κάτι.

Για μένα, συνεργασία είναι κάτι εντελώς διαφορετικό. Συνεργασία είναι να διασκεδάσεις με το να βρίσκεσαι μαζί με άλλους και να κάνετε διάφορα πράγματα – όχι απαραίτητα κάτι ιδιαίτερο. Καταλαβαίνετε; Τα μικρά παιδιά συνήθως επιδιώκουν να είναι με άλλους και να κάνουν πράγματα μαζί. Το έχετε προσέξει ποτέ αυτό; Θα συνεργαστούν μεταξύ τους για οτιδήποτε. Δεν υπάρχει θέμα συμφωνίας ή διαφωνίας, ανταμοιβής ή τιμωρίας, απλώς θέλουν να πάρουν μέρος σε κάτι. Συνεργάζονται ενστικτωδώς, διασκεδάζουν με το να είναι μαζί και να κάνουν διάφορα πράγματα. Αλλά οι μεγάλοι καταστρέφουν αυτό το φυσικό, αυθόρμητο πνεύμα συνεργασίας των παιδιών, λέγοντάς τους: «Αν κάνεις αυτό που σου λέω, θα σου δώσω το τάδε ή, αν δεν το κάνεις, δεν θα σε αφήσω να πας σινεμά», πράγμα που βάζει μέσα τους το στοιχείο της διαφθοράς.

Η αληθινή συνεργασία, λοιπόν, δεν επιτυγχάνεται απλώς με τη

συμφωνία να φέρουμε σε πέρας μαζί κάποιο σχέδιο, αλλά με τη χαρά, την αίσθηση της αλληλεγγύης, αν μπορεί να χρησιμοποιήσει κανείς αυτή τη φράση. Διότι σ' αυτή την αίσθηση δεν υπάρχει η ισχυρογνωμοσύνη της προσωπικής εδραιωμένης ιδέας, της προσωπικής άποψης. Όταν ξέρεις τι σημαίνει αυτού του είδους η συνεργασία, θα ξέρεις και πότε να *μη* συνεργάζεσαι, που είναι εξίσου σημαντικό.

Καταλαβαίνετε; Είναι απαραίτητο να ξυπνήσει μέσα σε όλους μας αυτό το πνεύμα της συνεργασίας, γιατί τότε θα δουλεύουμε όλοι μαζί για κάποιο σκοπό νιώθοντας έντονα το αίσθημα σύμπνοιας, τη χαρά τού να κάνεις πράγματα μαζί με άλλους χωρίς καμία ανταμοιβή ή τιμωρία. Αυτό είναι πολύ σημαντικό. Αλλά είναι το ίδιο σημαντικό να ξέρεις πότε να *μη* συνεργάζεσαι, γιατί αν δεν είμαστε συνετοί μπορεί να συνεργαστούμε με ασύνετους, με φιλόδοξους ηγέτες που έχουν μεγαλομανή σχέδια και αλλόκοτες ιδέες, όπως είχαν ο Χίτλερ κι άλλοι τύραννοι στο πέρασμα των αιώνων. Επομένως, πρέπει να ξέρουμε πότε να *μη* συνεργαζόμαστε, κι αυτό μπορούμε να το ξέρουμε μόνο αν έχουμε γνωρίσει τη χαρά της αληθινής συνεργασίας.

Είναι πολύ σοβαρό να συζητήσουμε αυτό το ζήτημα, γιατί όταν μας προτείνουν να δουλέψουμε μαζί με άλλους η πρώτη μας αντίδραση είναι συνήθως: «Για ποιο σκοπό; Τι είναι αυτό για το οποίο θα δουλέψουμε μαζί;» Με άλλα λόγια, η δουλειά που πρέπει να γίνει αποκτά μεγαλύτερη σημασία από το να βρίσκεσαι με κάποιους άλλους ανθρώπους και να δουλεύετε μαζί. Και όταν αποκτούν μεγαλύτερη σημασία το σχέδιο, η ιδέα, η ιδεολογική ουτοπία, τότε δεν υπάρχει πραγματική συνεργασία, τότε το μόνο που μας συνδέει είναι η ιδέα. Και αν μια ιδέα μπορεί να μας ενώσει, τότε μια άλλη μπορεί και να μας χωρίσει. Εκείνο, λοιπόν, που έχει σημασία είναι να ξυπνήσει μέσα μας το πνεύμα της συνεργασίας, το αίσθημα χαράς που έχουμε όταν βρισκόμαστε και κάνου-

με κάτι μαζί, χωρίς καμία σκέψη ανταμοιβής ή τιμωρίας. Στους περισσότερους νέους υπάρχει αυτό το πνεύμα, εφόσον βέβαια δεν έχει διαφθαρεί από τους μεγαλύτερους.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Πώς θ' απαλλαγούμε από τα άγχη μας, αν δεν μπορούμε ν' αποφύγουμε τις καταστάσεις που τα προκαλούν;

Κρισιναμούρτι: Επομένως, είσαι υποχρεωμένη να τα αντιμετωπίσεις, έτσι δεν είναι; Για να ξεφύγεις από το πρόβλημα που προκαλεί την ανησυχία σου, πηγαίνεις στο ναό ή στο σινεμά, ανοίγεις το ραδιόφωνο ή την τηλεόραση ή αναζητάς κάποιο άλλο είδος διασκέδασης. Η φυγή, όμως, δεν λύνει το πρόβλημα επειδή, όταν τελειώσει, το πρόβλημα θα είναι ακόμη εκεί. Οπότε, γιατί να μην το αντιμετωπίσεις από την πρώτη στιγμή;

Τώρα, τι είναι η ανησυχία; Εσείς, για παράδειγμα, ανησυχείτε αν θα περάσετε τις εξετάσεις, φοβάστε ότι δεν θα τα καταφέρετε και σκοτώνεστε στο διάβασμα ξαγρυπνώντας. Αν δεν περάσετε, οι γονείς σας θ' απογοητευτούν, αλλά κι εσείς θέλετε να μπορείτε να πείτε: «Τα κατάφερα, πέρασα τις εξετάσεις μου». Έτσι έχετε ανησυχία μέχρι την ημέρα των εξετάσεων και μετά μέχρι να μάθετε τα αποτελέσματα. Μπορείτε να ξεφύγετε, να το σκάσετε μακριά από αυτή την κατάσταση; Στην πραγματικότητα δεν μπορείτε, έτσι δεν είναι; Πρέπει, λοιπόν, να την αντιμετωπίσετε. Αλλά γιατί ανησυχείτε; Έχετε διαβάσει, βέβαια, έχετε κάνει ό,τι καλύτερο μπορούσατε και ή θα περάσετε ή δεν θα περάσετε. Όσο πιο πολύ ανησυχείτε, τόσο πιο φοβισμένοι και νευρικοί γίνεστε και τόσο το λιγότερο ικανοί να σκεφτείτε. Και όταν έρχεται η ώρα των εξετάσεων δεν μπορείτε να γράψετε λέξη, κοιτάτε μόνο το ρολόι στον τοίχο – πράγμα που έχει συμβεί και σε μένα!

Εκείνο, λοιπόν, που ονομάζουμε ανησυχία είναι όταν ο νους στριφογυρίζει γύρω από κάποιο πρόβλημα και ασχολείται συνεχώς μ' αυτό, έτσι δεν είναι; Τώρα, πώς μπορεί να ξεφορτωθεί κα-

νείς αυτή την ανησυχία; Πρώτα απ' όλα, είναι σημαντικό να μη δώσει ο νους έδαφος στο πρόβλημα για να ριζώσει.

Ξέρετε τι είναι ο νους; Οι μεγαλύτεροι φιλόσοφοι του κόσμου έχουν περάσει πολλά χρόνια από τη ζωή τους μελετώντας τη φύση του νου και εκατοντάδες βιβλία έχουν γραφτεί γι' αυτήν αλλά, αν κάποιος δώσει πραγματικά όλη του την προσοχή στο συγκεκριμένο θέμα, νομίζω ότι είναι απλό να ανακαλύψει τι είναι ο νους. Έχετε παρατηρήσει ποτέ το δικό σας νου; Όσα έχετε μάθει μέχρι τώρα, η ανάμνηση όλων των παιδικών σας εμπειριών, όσα σας έχουν πει οι γονείς σας, οι δάσκαλοί σας, τα πράγματα που έχετε διαβάσει στα βιβλία ή έχετε παρατηρήσει στον κόσμο γύρω σας, όλα αυτά είναι ο νους σας. Ο νους είναι αυτός που παρατηρεί, που διακρίνει, που μαθαίνει, που καλλιεργεί τις δήθεν αρετές, που μεταδίδει ιδέες, που έχει επιθυμίες και φόβους. Επίσης, δεν είναι μόνο όσα φαίνονται, αλλά και τα βαθιά, ασυνείδητα επίπεδα όπου βρίσκονται κρυμμένες οι φυλετικές και προσωπικές φιλοδοξίες, τα κίνητρα, οι παρορμήσεις, οι συγκρούσεις. Όλα αυτά είναι ο νους, που τον ονομάζουν συνείδηση.

Τώρα, ο νους θέλει να είναι απασχολημένος με κάτι, όπως μια μητέρα που ανησυχεί για τα παιδιά της ή μια νοικοκυρά για την τάξη στην κουζίνα της ή ένας πολιτικός για τη δημοσιότητα ή τη θέση του στη βουλή· και ένας νους που είναι απασχολημένος είναι ανίκανος να λύσει οποιοδήποτε πρόβλημα. Το καταλαβαίνετε αυτό; Μόνο όταν ο νους δεν είναι απασχολημένος μπορεί να έχει τη φρεσκάδα ώστε να κατανοήσει ένα πρόβλημα.

Παρατηρήστε το δικό σας νου και θα δείτε πόσο αεικίνητος είναι, καθώς ασχολείται συνέχεια με κάτι: με το τι είπε κάποιος χθες, με κάτι που μόλις μάθατε, με το τι θα κάνετε αύριο κ.ο.κ. Είναι πάντα απασχολημένος με κάτι, πράγμα που δεν σημαίνει όμως ότι είναι νωθρός ή κενός. Όσο ο νους είναι απασχολημένος, είτε με σημαντικά είτε με ασήμαντα θέματα, είναι λίγος, έχει περιορισμέ-

νες δυνατότητες. Κι ένας νους με περιορισμένες δυνατότητες δεν μπορεί να λύνει προβλήματα, το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να τον απασχολούν. Όσο μεγάλο κι αν είναι ένα πρόβλημα, όταν απασχολεί το νου τον κάνει ασήμαντο. Μόνο ο νους που δεν είναι απασχολημένος, και γι' αυτό είναι φρέσκος, μπορεί να καταπιαστεί μ' ένα πρόβλημα και να το λύσει.

Ωστόσο, είναι πολύ δύσκολο να έχει κανείς ένα νου που να μην είναι απασχολημένος. Κάποια φορά, εκεί που κάθεστε ήσυχα κοντά στη θάλασσα ή στο δωμάτιό σας, παρατηρήστε τον εαυτό σας και θα δείτε πόσο εκείνος ο μικρός χώρος, που έχουμε συνείδηση ότι υπάρχει και που τον ονομάζουμε νου, είναι γεμάτος από δεκάδες σκέψεις οι οποίες ορμάνε διαρκώς μέσα του. Όσο ο νους είναι γεμάτος, απασχολημένος με κάτι –είτε είναι ο νους μιας νοικοκυράς είτε ενός σπουδαίου επιστήμονα–, είναι λίγος, έχει περιορισμένες δυνατότητες και με οποιοδήποτε πρόβλημα και αν καταπιαστεί δεν μπορεί να το λύσει. Αντιθέτως, ένας νους που δεν είναι απασχολημένος, που έχει χώρο, μπορεί να καταπιαστεί με ένα πρόβλημα και να το λύσει, γιατί ένας τέτοιος νους είναι φρέσκος, προσεγγίζει εξ αρχής το πρόβλημα χωρίς την παμπάλαια κληρονομιά των ίδιων του των αναμνήσεων και παραδόσεων.

Ερώτηση (Μαθητής): Πώς μπορούμε να γνωρίσουμε τον εαυτό μας;

Κρισναμούρτι: Το πρόσωπό σας το γνωρίζετε επειδή το βλέπετε συχνά στον καθρέφτη. Τώρα, υπάρχει και ένας καθρέφτης στον οποίο μπορείτε να δείτε τον εαυτό σας ολόκληρο· όχι το πρόσωπό σας, αλλά όλα όσα σκέφτεστε, όλα όσα νιώθετε, τα κίνητρά σας, τις επιθυμίες, τις παρορμήσεις και τους φόβους σας. Αυτός ο καθρέφτης είναι ο καθρέφτης των σχέσεων: της σχέσης ανάμεσα σε εσάς και τους γονείς σας, της σχέσης ανάμεσα σε εσάς και τους καθηγητές σας, ανάμεσα σε εσάς και το ποτάμι, τα δέντρα, τη γη, ανάμεσα σε εσάς και τις σκέψεις σας. Οι σχέσεις είναι ένας καθρέ-

φτης στον οποίο μπορείτε να δείτε τον εαυτό σας, όχι όπως θα σας άρεσε να είναι, αλλά όπως πραγματικά είναι. Μπορεί να περιμένω, όταν κοιτάζομαι σ' έναν οποιοδήποτε καθρέφτη, να με δείξει πιο όμορφο απ' ό,τι είμαι, αλλά αυτό δεν συμβαίνει, γιατί ο καθρέφτης δείχνει το πρόσωπό μου ακριβώς όπως είναι και δεν μπορώ να ξεγελάσω τον εαυτό μου. Με τον ίδιο τρόπο, μπορώ να δω τον εαυτό μου ακριβώς όπως είναι στον καθρέφτη των σχέσεών μου με τους άλλους. Μπορώ να παρατηρήσω τον τρόπο που μιλάω στους άλλους: πάρα πολύ ευγενικά σ' εκείνους που θεωρώ ότι μπορούν να μου δώσουν κάτι και αδιάφορα ή απότομα σε όσους μου είναι αδιάφοροι. Προσέχω πώς φέρομαι σε όσους φοβάμαι. Δείχνω σεβασμό σε σημαντικά πρόσωπα, αλλά περιφρονώ τους ζητιάνους. Έτσι, παρατηρώντας τον εαυτό μου στις σχέσεις μου, κατανοώ κάποια στιγμή ότι δεν σέβομαι πραγματικά τους ανθρώπους, έτσι δεν είναι; Ομοίως, μπορώ ν' ανακαλύψω πώς είμαι στις σχέσεις μου με τα δέντρα, με τα πουλιά, με τις ιδέες και τα βιβλία.

Μπορεί να αποκτήσετε όλα τα πανεπιστημιακά διπλώματα του κόσμου αλλά, αν δεν γνωρίζετε τον εαυτό σας, θα είστε από τους πιο ανόητους ανθρώπους. Αυτός ακριβώς είναι ο σκοπός της εκπαίδευσης: Να γνωρίσει κανείς τον εαυτό του. Το να μαζεύεις απλώς πληροφορίες ή να κρατάς σημειώσεις και να διαβάζεις για να μπορείς να περνάς τις εξετάσεις χωρίς να μαθαίνεις για τον εαυτό σου είναι ένας ανόητος τρόπος να ζεις. Μπορεί να έχεις μάθει απ' έξω αποσπάσματα από την *Μπαγκαβάτ Γκίτα*, τις *Ουπανισάντ*, το Κοράνι ή τη Βίβλο, και να τα απαγγέλλεις με την πρώτη ευκαιρία, αλλά αν δεν γνωρίζεις τον εαυτό σου είσαι σαν παπαγάλος που απλώς επαναλαμβάνει λέξεις. Αντιθέτως, από τη στιγμή που θα αρχίσεις να γνωρίζεις έστω και λίγα πράγματα για τον εαυτό σου, έχει ήδη ξεκινήσει μια εκπληκτική πορεία δημιουργικότητας. Είναι αληθινή ανακάλυψη να δεις ξαφνικά τον εαυτό σου έτσι όπως πραγματικά είναι: άπληστος, καυγατζής, οργισμένος, ζηλιά-

ρης, ανόητος. Το να δεις το γεγονός χωρίς να προσπαθείς να το αλλάξεις, απλώς να δεις αυτό ακριβώς που είσαι, είναι μια εκπληκτική αποκάλυψη. Από εκεί μπορείς να πας πιο βαθιά, όλο και πιο βαθιά, γιατί δεν υπάρχει τέλος στη μάθηση του εαυτού.*

Καθώς μαθαίνεις τον εαυτό σου, αρχίζεις ν' ανακαλύπτεις τι είναι Θεός, τι είναι αλήθεια, ποια είναι εκείνη η κατάσταση που είναι πέρα από το χρόνο. Ο δάσκαλός σας μπορεί να σας μεταδώσει τις γνώσεις που πήρε από το *δικό του* δάσκαλο· και μπορεί να τα πάτε καλά στις εξετάσεις σας, να πάρετε κάποιο δίπλωμα και όλα τα υπόλοιπα, αλλά χωρίς να ξέρετε τον εαυτό σας, όπως ξέρετε το πρόσωπό σας που το βλέπετε στον καθρέφτη, οποιαδήποτε άλλη γνώση έχει πολύ μικρή σημασία. Αυτοί που έχουν πολλές γνώσεις αλλά δεν γνωρίζουν τον εαυτό τους δεν είναι πραγματικά νοήμονες άνθρωποι· δεν ξέρουν τι σημαίνει σκέψη, τι σημαίνει ζωή. Να γιατί είναι σημαντικό ο δάσκαλος να έχει ο ίδιος εκπαιδευτεί με τη σωστή σημασία της λέξης, που σημαίνει ότι πρέπει να ξέρει τις λειτουργίες του νου και της καρδιάς του, να βλέπει τον εαυτό του ακριβώς όπως είναι στον καθρέφτη των σχέσεων. Η γνώση του εαυτού είναι η αρχή της σοφίας. Στη γνώση του εαυτού βρίσκεται όλο το σύμπαν, που αγκαλιάζει κάθε προσπάθεια της ανθρωπότητας.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Μπορούμε να γνωρίσουμε τον εαυτό μας χωρίς να υπάρχει κάποιος που να μας εμπνέει να το κάνουμε;

Κρισναμούρτι: Και χρειάζεται να έχεις κάποιον να σε εμπνέει προκειμένου να γνωρίσεις τον εαυτό σου, κάποιον να σε παρακινεί, να σε παροτρύνει, να σε σπρώχνει; Ακούστε πολύ προσεκτικά την ερώτηση και θ' ανακαλύψετε την αληθινή απάντηση. Ένα πρόβλη-

* Η φράση θα μπορούσε να μεταφραστεί και ως εξής: «γιατί το “γνώθι σ' αυτόν” δεν έχει τέλος». (Σ.τ.Μ.)

μα, ξέρετε, έχει λυθεί κατά το ήμισυ μόνο και μόνο όταν το εξετάζεις προσεκτικά, έτσι δεν είναι; Αλλά δεν μπορείς να εξετάσεις ένα πρόβλημα στο σύνολό του, αν ο νους σου είναι απασχολημένος από την ανυπομονησία να βρεις την απάντηση. Η ερώτηση, λοιπόν, είναι: *«Για να μπορέσουμε να γνωρίσουμε τον εαυτό μας, δεν πρέπει να υπάρχει κάποιος που να μας εμπνέει να το κάνουμε;»*

Αν, τώρα, έχεις ανάγκη έναν γκουρού, ένα δάσκαλο για τέτοια θέματα, κάποιον να σε παρακινεί, να σε ενθαρρύνει, να σε κατευθύνει, να σου λέει ότι τα πας καλά, αυτό σημαίνει ότι στηρίζεσαι σ' αυτό το πρόσωπο και αναπόφευκτα πας χαμένος αν κάποια μέρα αυτό το πρόσωπο φύγει ή γκρεμιστεί μέσα σου. Από τη στιγμή που εξαρτάσαι από κάποιον άνθρωπο ή από κάποια ιδέα για να σε παρακινεί είσαι συνδεδεμένος με φόβο, ό,τι κάνεις δεν είναι ούτε στο ελάχιστο αληθινό. Αν, για παράδειγμα, παρατηρείς ένα νεκρό σώμα την ώρα που το μεταφέρουν ή δύο ανθρώπους που τσακώνονται, αυτά δεν θα σε κάνουν να σκεφτείς; Όταν βλέπεις κάποιον που είναι πολύ φιλόδοξος ή όταν προσέξεις πόσο δουλικόι γίνονται οι άνθρωποι μόλις τους πλησιάζει κάποιος που έχει δύναμη, αυτά δεν θα σε κάνουν να συλλογιστείς; Μπορούν, λοιπόν, να σε εμπνέουν, να σε παρακινούν τα πάντα: από το φύλλο που πέφτει ή το θάνατο ενός πουλιού, μέχρι την ανθρώπινη συμπεριφορά. Αν τα παρατηρείς όλα αυτά, αν παρατηρείς τα πάντα, μαθαίνεις όλη την ώρα. Αλλά αν κάνεις έναν άλλο άνθρωπο δάσκαλό σου, τότε πας χαμένος κι αυτός ο άνθρωπος γίνεται ο εφιάλης σου. Γι' αυτό είναι πολύ σημαντικό να μην ακολουθείς κανέναν, να μην έχεις κάποιο συγκεκριμένο δάσκαλο, αλλά να μαθαίνεις από τη θάλασσα, από τα λουλούδια, από τα δέντρα, από τη γυναίκα που ζητιανεύει στο δρόμο, από τα μέλη της οικογένειάς σου και από τις ίδιες σου τις σκέψεις. Αυτή είναι μια μάθηση που δεν μπορεί να σου την προσφέρει κανείς άλλος εκτός από σένα τον ίδιο, κι αυτή είναι η ομορφιά της. Απαιτεί αδιάκοπη προσοχή, έναν α-

σταμάτητα ερευνητικό νου. Πρέπει να μαθαίνετε παρατηρώντας, κοπιάζοντας, τόσο όντας ευτυχισμένοι όσο και πλημμυρισμένοι δάκρυα.

Ερώτηση (Μαθητής): Με όλες τις συγκρούσεις που έχει κανείς μέσα του, πώς είναι δυνατόν αυτό που θέλει να είναι ταυτόχρονα αυτό που κάνει;

Κρισαναμούρτι: Ξέρετε τι θα πει εσωτερική σύγκρουση; Αν θέλω να γίνω κάτι συγκεκριμένο στη ζωή μου και την ίδια στιγμή θέλω να ευχαριστήσω και τους γονείς μου, που θα ήθελαν να γίνω κάτι άλλο, θα γεννηθεί μέσα μου σύγκρουση, αντίφαση. Και πώς θα λύσω αυτό το πρόβλημα; Αν δεν σταματήσω αυτή τη σύγκρουση μέσα μου, είναι προφανές ότι αυτό που θέλω κι αυτό που κάνω δεν θα γίνουν ένα. Αυτό που έχει προτεραιότητα, λοιπόν, είναι να ελευθερωθώ από την εσωτερική σύγκρουση.

Ας υποθέσουμε ότι εσύ θέλεις να σπουδάσεις ζωγραφική επειδή η ζωγραφική είναι εκείνο που δίνει χαρά στη ζωή σου, και ο πατέρας σου σου λέει ότι πρέπει να γίνεις δικηγόρος ή επιχειρηματίας, αλλιώς θα σε αποκληρώσει και δεν θα πληρώσει για τις σπουδές σου. Τότε θα δημιουργηθεί μια σύγκρουση μέσα σου, έτσι δεν είναι; Τώρα, πώς θα εξαφανίσεις αυτή την εσωτερική σύγκρουση, για να ελευθερωθείς από την πάλη που γίνεται μέσα σου και τον πόνο που σου προκαλεί; Όσο είσαι παγιδευμένος σε κάποια εσωτερική σύγκρουση, δεν μπορείς να σκεφτείς καθαρά. Πρέπει, λοιπόν, να εξαφανίσεις τη σύγκρουση, πρέπει να κάνεις ή το ένα ή το άλλο. Ποιο θα είναι αυτό όμως; Θα ενδώσεις στην επιθυμία του πατέρα σου; Αν το κάνεις αυτό, σημαίνει ότι έχεις απορρίψει εκείνο που σου δίνει χαρά, ότι έχεις «παντρευτεί» κάτι που δεν αγαπάς. Και θα εξαφανιστεί η σύγκρουση έτσι; Αν όμως δεν υποχωρήσεις για χάρη του πατέρα σου και του πεις: «Συγγνώμη, αλλά δεν μ' ενδιαφέρει αν θα πρέπει να ζητιανέψω ή να πεινάσω, εγώ θα γίνω ζωγράφος», τότε δεν υπάρχει εσωτερική σύ-

γκρουση· τότε αυτό που θέλεις είναι το ίδιο με αυτό που κάνεις, γιατί ξέρεις τι θέλεις να κάνεις και το κάνεις με όλη σου την καρδιά. Αλλά αν γίνεις δικηγόρος ή επιχειρηματίας, ενώ μέσα σου καίγεσαι να γίνεις ζωγράφος, τότε για το υπόλοιπο της ζωής σου θα είσαι ένα στερημένο, βαρυστημένο, απογοητευμένο πλάσμα που θα ζει ένα μαρτύριο στη δουλειά του, που θα ζει στη δυστυχία, έχοντας καταστρέψει τη ζωή του και καταστρέφοντας και τη ζωή άλλων. Επομένως, θα πρέπει να ανακαλύψετε τι θέλετε πραγματικά να κάνετε.

Αυτό είναι ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα που πρέπει να μελετήσετε, γιατί οι γονείς σας, καθώς θα μεγαλώνετε, θα θελήσουν να σας βάλουν να κάνετε ορισμένα πράγματα· κι αν δεν έχετε ξεκαθαρίσει μέσα σας τι πραγματικά θέλετε να κάνετε, θα οδηγηθείτε στην καταστροφή σαν πρόβατα στη σφαγή. Αλλά αν ανακαλύψετε τι αγαπάτε να κάνετε και δώσετε όλη σας τη ζωή σ' αυτό, τότε δεν θα υπάρχει εσωτερική σύγκρουση, και σ' αυτή την κατάσταση εκείνο που θέλεις είναι εκείνο που κάνεις.

Ερώτηση (Μαθητής): Πρέπει να ξεχάσουμε το καθήκον που έχουμε απέναντι στους γονείς μας για χάρη αυτού που μας αρέσει να κάνουμε;

Κρισναμούρτι: Τι εννοείς με αυτή την απίθανη λέξη «καθήκον»; Καθήκον σε ποιον; Στους γονείς σου, στην κυβέρνηση, στην κοινωνία; Αν οι γονείς σου σου πουν ότι είναι καθήκον σου να γίνεις δικηγόρος και να τους συντηρείς, ενώ εσύ θέλεις να κάνεις μια χειρωνακτική εργασία, να γίνεις ένας απλός μαραγκός ή να φτιάχνεις ωραία πήλινα αντικείμενα, τότε ποιο είναι το καθήκον σου; Μπορεί αυτό να σ' το πει κάποιος άλλος; Δεν θα πρέπει να το σκεφτείς πολύ προσεκτικά μόνος σου, συνυπολογίζοντας όλες τις συνέπειες; Τότε θα μπορέσεις να πεις: «Αυτό νιώθω πως είναι το σωστό για μένα και θα επιμείνω σ' αυτό είτε το θέλουν οι γονείς μου είτε όχι».

Να μη συμμορφώνεστε απλώς μ' αυτό που θέλουν να κάνετε οι

γονείς σας και η κοινωνία, αλλά να εξετάζετε τις πραγματικές συνέπειες του καθήκοντος. Να βλέπετε πολύ καθαρά ποια είναι η αλήθεια και να μην την εγκαταλείψετε σε όλη σας τη ζωή, ακόμη κι αν αυτό μπορεί να σημαίνει πείνα, δυστυχία, θάνατο. Για να το κάνεις αυτό, χρειάζονται πάρα πολύ μεγάλη νοημοσύνη, αντίληψη, πολύ βαθιά γνώση του εαυτού σου και επίσης πάρα πολλή αγάπη. Βλέπετε, αν βοηθάτε τους γονείς σας απλώς επειδή νομίζετε ότι αυτό είναι το καθήκον σας, τότε αυτή η βοήθεια μοιάζει με εμπορική συναλλαγή, δεν έχει καμία βαθύτερη σημασία, γιατί σ' αυτή δεν υπάρχει αγάπη.

Ερώτηση (Μαθητής): Όσο κι αν θέλω να γίνω πολιτικός μηχανικός, αν ο πατέρας μου είναι αντίθετος σ' αυτό και δεν με βοηθήσει, πώς θα μπορέσω να σπουδάσω;

Κρισναμιούρτι: Αν επιμένεις να θέλεις να γίνεις πολιτικός μηχανικός, ακόμη κι αν ο πατέρας σου σε διώξει από το σπίτι, εννοείς ότι δεν θα βρεις τον τρόπο και τα μέσα να σπουδάσεις αυτό που θέλεις; Θα ζητιανέψεις, θα ζητήσεις βοήθεια από τους φίλους σου... Η ζωή είναι πολύ περίεργη. Από τη στιγμή που είσαι ξεκάθαρος για το τι θέλεις να κάνεις, συμβαίνουν διάφορα πράγματα. Η ζωή έρχεται να σε βοηθήσει – ένας φίλος, κάποια σχέση σου, ένας καθηγητής, μια γιαγιά, κάποιος θα σε βοηθήσει. Αλλά αν φοβάσαι να προσπαθήσεις επειδή μπορεί να σε διώξει ο πατέρας σου από το σπίτι, τότε είσαι χαμένος. Η ζωή δεν βοηθάει ποτέ εκείνους που απλώς υποκύπτουν στις απαιτήσεις των άλλων από φόβο. Αν όμως πεις «αυτό είναι που θέλω πραγματικά να κάνω και θα το κυνηγήσω», τότε θα ανακαλύψεις ότι κάτι θαυματουργό θα συμβεί. Μπορεί να χρειαστεί να πεινάσεις, να παλέψεις για να τα καταφέρεις, αλλά θα είσαι ένας άνθρωπος που αξίζει κι όχι ένα απλό αντίγραφο κάποιου άλλου· κι αυτό είναι το θαύμα σε όλη αυτή την ιστορία.

Βλέπετε, οι περισσότεροι από εμάς φοβόμαστε να σταθούμε

στα πόδια μας μόνοι μας. Ξέρω ότι αυτό είναι δύσκολο, ειδικά για εσάς που είστε νέοι, επειδή σ' αυτήν εδώ τη χώρα δεν υπάρχει οικονομική ελευθερία, όπως στην Αμερική ή την Ευρώπη. Σ' αυτόν εδώ τον τόπο υπάρχει υπερπληθυσμός, κι έτσι ο καθένας στο τέλος ενδίδει, γιατί σκέφτεται «τι θα πάθω αν δεν υποχωρήσω»; Αν όμως αντέξεις, θ' ανακαλύψεις ότι κάτι ή κάποιος θα σε βοηθήσει. Όταν αντέχεις να μην υποκύπτεις στις κοινά αποδεκτές απαιτήσεις, τότε είσαι ένα ανεξάρτητο άτομο και η ζωή έρχεται να σε βοηθήσει.

Ξέρετε, στη βιολογία υπάρχει ένα φαινόμενο που ονομάζεται sport (μετάλλαξη), που είναι μια ξαφνική αυτογενής εκτροπή από το αρχικό είδος. Αν έχετε κήπο και έχετε καλλιεργήσει κάποιο ιδιαίτερο είδος λουλουδιού, μπορεί ένα πρωί να ανακαλύψετε ότι κάτι εντελώς καινούργιο γεννήθηκε από αυτό το είδος. Αυτό το καινούργιο είδος ονομάζεται sport (μεταλλαγμένο). Επειδή είναι καινούργιο, ξεχωρίζει και ο κηπουρός δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γι' αυτό. Έτσι γίνεται και στη ζωή. Από τη στιγμή που ριψοκινδυνεύεις, κάτι συμβαίνει μέσα σου και γύρω σου. Η ζωή έρχεται να σε βοηθήσει με διάφορους τρόπους. Ίσως να μη σ' αρέσει η μορφή με την οποία έρχεται η βοήθεια –μπορεί να υπάρξουν δυστυχία, αγώνας, πείνα–, αλλά όταν προσκαλεις τη ζωή αρχίζουν να συμβαίνουν διάφορα πράγματα. Βλέπετε, όμως, δεν θέλουμε να προσκαλούμε τη ζωή, θέλουμε να παίζουμε παιχνίδια που μας κάνουν να νιώθουμε ασφάλεια. Κι εκείνοι που παίζουν παιχνίδια τα οποία τους κάνουν να αισθάνονται ασφάλεια πεθαίνουν κι αυτοί, αλλά νιώθοντας μεγάλη ασφάλεια, έτσι δεν είναι;

ॐ 16 ॐ

Ανανεώνοντας το νου

Προχθές το πρωί είδα να μεταφέρουν το σώμα ενός νεκρού για να το κάψουν. Ήταν τυλιγμένο μ' ένα έντονο βυσσινί ύφασμα και ταλαντευόταν στο ρυθμό που είχαν οι τέσσερις άντρες,* οι οποίοι το κρατούσαν. Αναρωτιέμαι τι είδους εντύπωση σας προκαλεί ένα νεκρό σώμα. Σκέφτεστε ποτέ γιατί υπάρχει φθορά; Αγοράζετε μια ολοκαίνουργια μοτοσυκλέτα και σε λίγα χρόνια φθείρεται. Έτσι φθείρεται και το σώμα. Μήπως όμως πρέπει να το ψάξετε και λίγο παραπέρα, για να δείτε γιατί φθείρεται κι ο νους; Αργά ή γρήγορα το σώμα πεθαίνει, αλλά οι περισσότεροι από εμάς έχουμε ένα νου που έχει πεθάνει πιο πριν. Η φθορά έχει ήδη ξεκινήσει – και γιατί φθείρεται ο νους; Το σώμα φθείρεται γιατί το χρησιμοποιούμε διαρκώς ως εργαλείο, οπότε κάποια στιγμή εξαντλείται. Μια αρρώστια, ένα ατύχημα, τα γηρατεία, η κακή διατροφή, η κληρονομικότητα, αυτά είναι αιτίες που φέρνουν τη φθορά και το θάνατο στο σώμα. Αλλά γιατί θα πρέπει να υπάρχει φθορά και στο νου, να γερνάει, να βαραίνει, να αμβλύνεται, να χάνει την οξύτητά του;

Έχετε ποτέ αναρωτηθεί γιατί συμβαίνουν όλα αυτά, όταν βλέπετε ένα νεκρό σώμα; Παρόλο που το σώμα μας δεν μπορεί παρά

* Αναφέρεται σε ινδουιστική κηδεία στην Ινδία. (Σ.τ.Μ.)

να πεθάνει, γιατί θα πρέπει να φθείρεται κι ο νους μας; Σας έχει απασχολήσει ποτέ αυτό το ερώτημα; Γιατί ο νους *όντως* φθείρεται, κι αυτό το συναντάμε όχι μόνο στους ηλικιωμένους, αλλά και στους νέους ανθρώπους. Βλέπουμε στους νέους πόσο νωθρός έχει αρχίσει να γίνεται ο νους τους, πόσο βαρύς, αναίσθητος. Και αν μπορέσουμε ν' ανακαλύψουμε γιατί φθείρεται ο νους, τότε ίσως ανακαλύψουμε κάτι που είναι πραγματικά άφθαρτο. Ίσως κατανοήσουμε τι σημαίνει αιώνια ζωή, ζωή που δεν έχει τέλος, ζωή που δεν υπόκειται στο χρόνο, ζωή που δεν παρακμάζει, που δεν μαραίνεται όπως το νεκρό σώμα που βλέπετε να κηδεύουν, που το καίνε ή το θάβουν.

Τώρα, γιατί εκτός από το σώμα φθείρεται κι ο νους; Το έχετε σκεφτεί ποτέ; Είστε ακόμη πολύ νέοι και, αν δεν σας έχουν ήδη αποβλακώσει η κοινωνία, οι γονείς σας ή οι περιστάσεις, τότε έχετε ένα φρέσκο, διψασμένο, γεμάτο περιέργεια νου. Θέλετε να ξέρετε γιατί υπάρχουν τ' αστέρια, γιατί πεθαίνουν τα πουλιά, γιατί πέφτουν τα φύλλα και πώς πετάνε τα τζετ, θέλετε να μάθετε πάρα πολλά πράγματα. Αλλά αυτή η έντονη επιθυμία να μάθετε καταπνίγεται σύντομα, έτσι δεν είναι; Καταπνίγεται από το φόβο, από το βάρος της παράδοσης, από τη δική μας ανικανότητα ν' αντιληφθούμε τι είναι αυτό το εκπληκτικό πράγμα που ονομάζεται ζωή. Έχετε προσέξει πόσο γρήγορα εξαφανίζεται η δίψα σας να μάθετε κάτι από ένα απότομο ύψος, από μια υποτιμητική κίνηση, από το φόβο των εξετάσεων ή από το μάλωμα των γονιών σας; Με όλα αυτά δεν έχει ήδη αρχίσει να θάβεται η ευαισθησία σας και να αμβλύνεται ο νους σας;

Ένας άλλος λόγος εξαιτίας του οποίου αμβλύνεται ο νους και χάνει την οξυδέρκειά του είναι η μίμηση. Σας έχουν μάθει –κάτι που γίνεται αιώνες τώρα– να μιμείστε. Και το βάρος της ινδικής παράδοσης σας σπρώχνει στην υποταγή, στην πειθαρχία, στους κανόνες, και μέσα από αυτή την υποταγή ο νους νιώθει ασφαλής,

νώθει σιγουριά, χώνεται μέσα στο καλοσκαμμένο αυλάκι και μπορεί να κυλάει ανεμπόδιστα χωρίς να τον ενοχλεί τίποτα, χωρίς ίχνος αμφιβολίας. Παρατηρήστε τους μεγάλους ανθρώπους γύρω σας και θα δείτε ότι δεν θέλουν να ενοχλεί τίποτα το νου τους. Θέλουν την ησυχία τους, παρόλο που αυτή η ησυχία είναι νεκρική. Αλλά η αληθινή ησυχία είναι κάτι εντελώς διαφορετικό.

Όταν ο νους μπαίνει μέσα σ' ένα αυλάκι, σκέφτεται ακολουθώντας ένα συγκεκριμένο μοντέλο, παρακινείται να το κάνει από την επιθυμία να νιώθει ασφαλής. Γι' αυτό ακολουθεί κάποιο ιδανικό, κάποιο παράδειγμα, κάποιον γκουρού. Θέλει να νιώθει ασφαλής, ανενόχλητος, οπότε μιμείται. Όταν διαβάζετε στα βιβλία της ιστορίας για τους μεγάλους ηγέτες, για τους αγίους, για τους πολεμιστές, δεν πιάνετε τον εαυτό σας να θέλει να γίνει σαν κι αυτούς; Αλλά γιατί θέλουμε να μιμηθούμε τους σπουδαίους ανθρώπους, να προσπαθήσουμε να τους μοιάσουμε; Αυτός είναι ένας από τους παράγοντες φθοράς του νου, επειδή μπαίνει έτσι μέσα σ' ένα καλούπι.

Επιπλέον, η κοινωνία δεν θέλει ανεξάρτητους ανθρώπους που είναι ξύπνιοι, με κοφτερό νου, επαναστατημένοι, γιατί αυτοί οι άνθρωποι δεν εντάσσονται στο εδραιωμένο κοινωνικό μοντέλο και μπορεί και να το γκρεμίσουν. Αυτός είναι ο λόγος που η κοινωνία επιδιώκει να λειτουργεί ο νους σας όπως η ίδια και η λεγόμενη εκπαίδευση σας ενθαρρύνει να μιμείστε, ν' ακολουθείτε, να προσαρμόζεστε.

Ο σχηματισμός του νου είναι αποτέλεσμα συνηθειών, έτσι δεν είναι; Είναι αποτέλεσμα της παράδοσης, αποτέλεσμα του χρόνου – του χρόνου με την έννοια της επανάληψης, της συνέχειας του παρελθόντος. Και μπορεί ο νους, ο δικός σας νους, να σταματήσει να σκέφτεται με βάση ό,τι έχει συμβεί και ό,τι πρόκειται να συμβεί, που στην πραγματικότητα είναι προβολή εκείνων που έχουν συμβεί; Μπορεί ο νους να ελευθερωθεί από τις συνήθειες και από το

να δημιουργεί συνήθειες; Αν μπει κανείς πολύ βαθιά μέσα σ' αυτό το πρόβλημα, θ' ανακαλύψει ότι μπορεί. Και όταν ο νους ανανεώνεται χωρίς να δημιουργεί καινούργια μοντέλα ή συνήθειες, χωρίς να ξαναπέφτει στο αυλάκι της μίμησης, τότε παραμένει φρέσκος, νέος, αθώος, κι έτσι είναι ικανός να έχει απεριόριστη κατανόηση.

Για έναν τέτοιο νου δεν υπάρχει θάνατος, γιατί δεν υπάρχει πια η διαδικασία της συσσώρευσης. Η διαδικασία συσσώρευσης είναι που δημιουργεί τη συνήθεια, τη μίμηση, και για το νου που συσσωρεύει υπάρχουν φθορά, θάνατος. Αλλά για ένα νου που δεν συσσωρεύει, που δεν μαζεύει πράγματα, που πεθαίνει κάθε μέρα, κάθε λεπτό, δεν υπάρχει θάνατος. Αυτός ο νους βρίσκεται σε μια κατάσταση άπειρου χώρου.

Πρέπει, λοιπόν, να πεθάνουν όλα όσα έχει μαζέψει ο νους: όλες του οι συνήθειες, οι αρετές που έχει μιμηθεί, όλα αυτά πάνω στα οποία έχει βασιστεί προκειμένου να νιώθει ασφάλεια. Τότε δεν είναι πια παγιδευμένος στα δίχτυα της ίδιας του της σκέψης. Εφόσον ό,τι γίνεται παρελθόν πεθαίνει από τη μια στιγμή στην άλλη, ο νους παραμένει φρέσκος και δεν μπορεί ποτέ να φθαρεί ή να βυθιστεί στο σκοτάδι.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Πώς μπορούμε να κάνουμε πράξη αυτά που μας λέτε; Κρισηναμούρτι: Ακούτε κάτι που νομίζετε ότι είναι σωστό και θέλετε να το εφαρμόσετε στην καθημερινή σας ζωή. Έτσι, όμως, δημιουργείται ένα κενό ανάμεσα σ' αυτό που σκέφτεστε και σ' αυτό που κάνετε, έτσι δεν είναι; Σκέφτεστε το ένα και κάνετε το άλλο. Ωστόσο, θέλετε να κάνετε πράξη αυτά που σκέφτεστε, οπότε υπάρχει κενό ανάμεσα στη σκέψη και τη δράση, και τότε ρωτάτε πώς να γεφυρώσετε αυτό το κενό, πώς να συνδέσετε τη σκέψη σας με τη δράση σας.

Τώρα, όταν θέλετε πάρα πολύ να κάνετε κάτι, το κάνετε, έτσι

δεν είναι; Όταν θέλετε να πάτε να παίξετε μπάλα ή να κάνετε κάτι άλλο που σας ενδιαφέρει πραγματικά, βρίσκετε τα μέσα και τον τρόπο να το κάνετε, και δεν ρωτάτε ποτέ πώς. Το κάνετε γιατί το θέλετε πάρα πολύ, γιατί όλο σας το είναι, το μυαλό και η καρδιά σας είναι δοσμένα σ' αυτό.

Με τα θέματα, όμως, που συζητάμε γίνεστε πολύ πονηροί: άλλο σκέφτεστε κι άλλο κάνετε. Λέτε «εξαιρετικές ιδέες και λογικά συμφωνώ μ' αυτές, αλλά πείτε μου, σας παρακαλώ, πώς να τις κάνω πράξη». Αυτό σημαίνει ότι δεν θέλετε καθόλου να το κάνετε αυτό. Αυτό που θέλετε πραγματικά είναι να αναβάλλετε να το κάνετε, γιατί σας αρέσει να είστε και λίγο ζηλιάρηδες ή στιδήποτε άλλο. Και λέτε: «Όλος ο κόσμος ζηλεύει, γιατί να μη ζηλεύω κι εγώ;» και απλώς συνεχίζετε να κάνετε ό,τι κάνατε πάντα. Αλλά αν πραγματικά δεν θέλετε να ζηλεύετε και δείτε την αλήθεια για τη ζήλια, όπως βλέπετε την αλήθεια του αυτοκινήτου που έρχεται καταπάνω σας, τότε παύετε να ζηλεύετε και τέρμα· δεν ρωτάτε ποτέ πώς θα ελευθερωθείτε από τη ζήλια.

Εκείνο, λοιπόν, που είναι σημαντικό είναι να δείτε την αλήθεια ενός πράγματος και όχι να ρωτάτε πώς θα την εφαρμόσετε – που σημαίνει ότι στην πραγματικότητα δεν βλέπετε την αλήθεια. Όταν βλέπετε στο δρόμο ένα αυτοκίνητο να έρχεται καταπάνω σας δεν ρωτάτε «τι πρέπει να κάνω τώρα»; Καταλαβαίνετε πολύ καλά τον κίνδυνο και τραβιέστε μακριά από αυτόν. Αλλά φαίνεται πως δεν έχετε εξετάσει ποτέ πραγματικά όλα όσα συνεπάγεται η ζήλια, κανένας δεν σας έχει μιλήσει ποτέ γι' αυτά ώστε να ερευνήσετε σε βάθος το θέμα. Σας έχουν πει ότι δεν πρέπει να ζηλεύετε, αλλά δεν έχετε εξετάσει ποτέ τη φύση της ζήλιας, δεν έχετε παρατηρήσει ότι η κοινωνία και όλες οι οργανωμένες θρησκείες έχουν χτιστεί πάνω στη ζήλια, πάνω στην επιθυμία να γίνεις κάτι στο λεγόμενο πνευματικό ή υλικό κόσμο, κάτι διαφορετικό από αυτό που είσαι, κάτι που ο άλλος δεν είναι. Αλλά από τη στιγμή που ε-

ξετάζεις βαθιά το θέμα της ζήλιας και βλέπεις πραγματικά την αλήθεια γι' αυτή, η ζήλια σβήνει.

Η ερώτηση «πώς θα το κάνω αυτό» είναι επιπόλαιη, επειδή όταν ενδιαφέρεσαι πραγματικά για κάτι και δεν ξέρεις με ποιον τρόπο να το κάνεις, ορμάς καταπάνω του και σύντομα αρχίζεις να το ανακαλύπτεις. Αν, όμως, καθίσσεις αναπαυτικά και πεις «μου λέτε, σας παρακαλώ, έναν πρακτικό τρόπο ν' απαλλαγώ από τη ζήλια», θα συνεχίσεις να ζηλεύεις. Αλλά αν ερευνήσεις τη ζήλια με άγρυπνο νου, χωρίς καμία προκατάληψη, και δώσεις όλο σου το είναι σ' αυτό, θ' ανακαλύψεις από μόνος σου την αλήθεια γι' αυτή. Και η αλήθεια είναι που σε ελευθερώνει, όχι η αναζήτηση ενός τρόπου για να ελευθερωθείς.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί οι επιθυμίες μας δεν πραγματοποιούνται ποτέ απόλυτα; Γιατί υπάρχουν πάντα εμπόδια που δεν μας αφήνουν να κάνουμε όλα όσα θέλουμε;

Κρισναμούρτι: Όταν η επιθυμία σου να κάνεις κάτι είναι ατόφια, όταν έχεις βάλει σ' αυτήν όλο σου το είναι χωρίς να σ' ενδιαφέρει το αποτέλεσμα, χωρίς να θέλεις οπωσδήποτε να εκπληρωθεί –που σημαίνει ότι δεν φοβάσαι μήπως δεν πραγματοποιηθεί–, τότε δεν υπάρχουν εμπόδια. Εμπόδια και αντιφάσεις υπάρχουν μόνο όταν η επιθυμία σου είναι λειψή, κομματιασμένη, όταν δηλαδή θέλεις να κάνεις κάτι και την ίδια στιγμή φοβάσαι να το κάνεις ή θέλεις να κάνεις και κάτι άλλο. Κι εκτός από αυτό, μπορεί κανείς να συνειδητοποιήσει απόλυτα τις επιθυμίες του; Το καταλαβαίνετε αυτό; Θα σας το εξηγήσω.

Η κοινωνία, που είναι μία συλλογική σχέση ανθρώπων, δεν θέλει να έχεις μία και μόνη ξεκάθαρη επιθυμία, γιατί τότε θα ήσουν μπελάς, κίνδυνος γι' αυτή. Σας επιτρέπεται να έχετε μόνο κοινωνικά αποδεκτές επιθυμίες, όπως φιλοδοξία και ζήλια, που είναι απολύτως αποδεκτές. Αφού η ίδια η κοινωνία είναι φτιαγμένη α-

πό ανθρώπους που ζηλεύουν, που είναι φιλόδοξοι, που έχουν πιστεύω και μιμούνται, είναι επόμενο να αποδέχεται τη ζήλια, τη φιλοδοξία, την πίστη, τη μίμηση, παρόλο που όλα αυτά κρύβουν μέσα τους φόβο. Όσο οι επιθυμίες σου ταιριάζουν με τα εδραιωμένα κοινωνικά μοντέλα, είσαι αξιοσέβαστος πολίτης. Από τη στιγμή όμως που έχεις μια ατόφια και ξεκάθαρη επιθυμία η οποία δεν ανήκει στο μοντέλο, γίνεσαι επικίνδυνος. Έτσι η κοινωνία φροντίζει πάντα να σ' εμποδίζει να έχεις μια ατόφια επιθυμία, μια επιθυμία που εκφράζει όλο σου το είναι και μπορεί να σε οδηγήσει στην επανάσταση.

Όσα κάνεις για να είσαι απλώς ο εαυτός σου είναι εντελώς διαφορετικά από εκείνα που κάνεις για να γίνεις κάποιος, κάτι άλλο από αυτό που είσαι. Είναι τόσο επαναστατικό να είσαι αυτό που αληθινά είσαι, που η κοινωνία το απορρίπτει και ενδιαφέρεται αποκλειστικά και μόνο για το πώς θα γίνεις κάτι, κάτι άλλο από αυτό που είσαι, πράγμα που είναι κοινωνικά σεβαστό, γιατί ταιριάζει με το καθιερωμένο κοινωνικό μοντέλο. Αλλά για κάθε επιθυμία που βρίσκει την έκφρασή της στην προσπάθεια να γίνεις κάτι άλλο από αυτό που είσαι – κάτι που είναι μια μορφή φιλοδοξίας – δεν υπάρχει τελική εκπλήρωση. Αργά ή γρήγορα έρχονται ανατροπές, εμπόδια και απογοήτευση, κι αντιστεκόμαστε σ' αυτή την απογοήτευση με διάφορους, όχι και τόσο καθαρούς, τρόπους.

Αυτή είναι μια πολύ σημαντική ερώτηση που αξίζει να την ερευνήσει κανείς γιατί, καθώς θα μεγαλώνετε, θ' ανακαλύψετε ότι η εκπλήρωση των επιθυμιών σας δεν θα έχει τέλος. Πάνω από την εκπλήρωση της επιθυμίας κρέμεται πάντα η σκιά της απογοήτευσης, και στην καρδιά σας δεν θα υπάρχουν τραγουδία, αλλά δάκρυα. Η επιθυμία να γίνεις κάτι –εξέχουσα προσωπικότητα, σπουδαίος επιχειρηματίας, σπουδαίος θρησκευτικός ηγέτης, σπουδαίος σε τούτο ή στο άλλο– δεν έχει τέλος και γι' αυτό δεν έχει κι εκπλήρωση· απαιτεί πάντα το «παραπάνω», και μια τέτοια επιθυμία

φέρνει αγωνία, δυστυχία, πόλεμο. Αλλά αν κάποιος ελευθερωθεί από κάθε επιθυμία να γίνει κάποιος, να γίνει κάτι άλλο από αυτό που είναι, τότε υπάρχει ένα άλλο είδος ζωής στην οποία ό,τι κάνεις είναι εντελώς διαφορετικό. Απλώς γίνεται. Σε κάτι που δεν υπόκειται στο χρόνο, δεν υπάρχουν σκέψεις με προθεσμίες εκπλήρωσης. Η ίδια η ύπαρξή του από μόνη της είναι και η εκπλήρωσή του.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Εγώ θεωρώ ότι είμαι κουτή, οι άλλοι όμως λένε ότι είμαι έξυπνη. Τι θα πρέπει να πιστέψω; Αυτό που βλέπω εγώ ή αυτό που μου λένε οι άλλοι;

Κρισναμούρτι: Ωραία. Άκου τώρα αυτή την ερώτηση πολύ προσεκτικά, πολύ ήσυχα, χωρίς να προσπαθείς να βρεις μια απάντηση: Αν εγώ ξέρω πολύ καλά ότι είμαι κουτός* και μου πει κάποιος ότι είμαι έξυπνος, αυτό θα με επηρεάσει; Θα με επηρεάσει, αν αρχίσω μετά από αυτό να προσπαθώ να γίνω έξυπνος, έτσι δεν είναι; Τότε θα έχω κολακευτεί, θα έχω επηρεαστεί. Αν, όμως, δω ότι όταν είναι κανείς κουτός δεν πρόκειται ποτέ να πάψει να είναι κουτός προσπαθώντας να γίνει έξυπνος, τότε τι συμβαίνει; Είναι σίγουρο ότι αν είμαι κουτός και προσπαθώ να γίνω έξυπνος θα συνεχίσω να είμαι κουτός, επειδή η προσπάθεια να γίνεις κάτι διαφορετικό από αυτό που είσαι είναι από μόνη της μια κουταμάρα. Ένα κουτό άτομο μπορεί ν' αποκτήσει διάφορα στολίδια εξυπνάδας, μπορεί να περάσει κάποιες εξετάσεις, να βρει μια δουλειά, αλλά δεν θα πάψει να είναι κουτό γι' αυτόν το λόγο. (Σας παρακαλώ, παρακολουθήστε αυτό που λέω, δεν πρόκειται για μια δήλωση κυνισμού.) Αλλά τη στιγμή που κάποιος συνειδητοποιεί ότι εί-

* Η αγγλική λέξη είναι «dul», που έχει κυρίως τη σημασία του «αργού στη σκέψη» για κάποιους λόγους και όχι του «αθεράπευτα» βλάκα. Γι' αυτό εδώ προτιμήθηκε η λέξη «κουτός», που είναι η πιο κοντινή για ν' αποδοθεί μονολεκτικά η αγγλική λέξη «dul». (Σ.τ.Μ.)

ναι κουτός, βλάκας, και αντί να προσπαθήσει να γίνει έξυπνος αρχίζει να εξετάζει και να κατανοεί τη βλακεία του, ακριβώς εκείνη τη στιγμή αφυπνίζεται η νοημοσύνη.

Πάρτε για παράδειγμα τη λαιμαργία. Ξέρετε τι είναι λαιμαργία ή απληστία; Είναι να τρως περισσότερο φαγητό απ' όσο χρειάζεσαι, να θέλεις να κερδίζεις πάντα στο παιχνίδι, να θέλεις να έχεις μεγαλύτερη περιουσία από τους άλλους, μεγαλύτερο αυτοκίνητο από οποιονδήποτε. Κάποια στιγμή λες «δεν πρέπει να είμαι άπληστος», κι έτσι αρχίζεις να εξασκείσαι στη «μη-απληστία», πράγμα που είναι εντελώς ανόητο, επειδή η απληστία δεν σταματάει με την προσπάθεια να μην είσαι άπληστος. Αν όμως αρχίσεις να κατανοείς όλα όσα συνδέονται με την απληστία, αν δώσεις το νου σου και την καρδιά σου για ν' ανακαλύψεις την αλήθεια για την απληστία, τότε ελευθερώνεσαι απ' αυτήν, όπως και από τα αντίθετά της. Τότε είσαι ένα πλάσμα με πραγματική νοημοσύνη, επειδή καταπιάνεσαι με «αυτό που είσαι» και δεν μμείσαι «εκείνο που θα έπρεπε να είσαι».

Έτσι, αν είσαι κουτός, μην προσπαθήσεις να γίνεις ευφυής ή έξυπνος, αλλά προσπάθησε να καταλάβεις τι είναι εκείνο που σε κάνει κουτό. Η μίμηση, ο φόβος, η αντιγραφή της συμπεριφοράς κάποιου άλλου, η ζωή σύμφωνα με κάποιο παράδειγμα ή ιδανικό, όλα αυτά κάνουν το νου κουτό. Όταν πάψεις ν' ακολουθείς οποιονδήποτε, όταν δεν φοβάσαι, όταν είσαι ικανός να σκέφτεσαι με διαύγεια μόνος σου, δεν είσαι τότε από τους πιο έξυπνους ανθρώπους του κόσμου; Αλλά αν είσαι κουτός και προσπαθήσεις να γίνεις έξυπνος, θα γίνεις κι εσύ ένας από αυτούς που είναι αρκετά κουτοί μέσα στην εξυπνάδα τους.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί είμαστε άτακτοι; (Γελάνε όλοι.)

Κρισναμούρτι: Η ερώτηση αυτή έχει νόημα, έχει σημασία αν την κάνεις τη στιγμή ακριβώς που είσαι άτακτος. Αλλά όταν, για πα-

ράδειγμα, είναι κανείς θυμωμένος δεν αναρωτιέται ποτέ γιατί έχει θυμώσει, έτσι δεν είναι; Μόνο αφού σου φύγει ο θυμός το κάνεις και λες: «Τι ανόητος που ήμουν, δεν έπρεπε να θυμώσω». Αν όμως έχεις επίγνωση και θες να δεις τι γίνεται τη στιγμή του θυμού, χωρίς να τον καταδικάσεις, αν βρίσκεσαι εκεί με όλο σου το είναι, τη στιγμή που αρχίζει η αναταραχή στο νου σου, τότε θα δεις πόσο γρήγορα σβήνει.

Τα παιδιά είναι άτακτα σε κάποιες ηλικίες κι έτσι πρέπει να είναι, γιατί είναι γεμάτα κέφι, ζωή, ενεργητικότητα και όλο αυτό πρέπει, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο να εκτονωθεί. Αλλά, βλέπετε, αυτό είναι ένα πραγματικά πολυσύνθετο ζήτημα, επειδή η αταξία μπορεί να οφείλεται σε λάθος διατροφή, σε έλλειψη ύπνου ή σε αίσθημα ανασφάλειας κ.λπ. Αν δεν κατανοηθούν σωστά όλοι οι παράγοντες που εμπλέκονται στο ζήτημα αυτό, η αταξία των παιδιών γίνεται εξέγερση εναντίον της κοινωνίας, και σ' αυτή την εξέγερση δεν υπάρχει η εκτόνωση που ζητάνε.

Ξέρετε τι είναι η παιδική εγκληματικότητα; Αφορά τα παιδιά που κάνουν όλων των ειδών τα φριχτά πράγματα, τα παιδιά που βρίσκονται σε εξέγερση μέσα στους τοίχους της φυλακής την οποία έχει φτιάξει η κοινωνία, επειδή δεν τα βοήθησε ποτέ κανείς να κατανοήσουν το πρόβλημα της ζωής στο σύνολό του. Αυτά τα παιδιά έχουν φοβερή ζωντάνια και μερικά και εξαιρετική ευφυΐα, και η εξέγερσή τους είναι ένας τρόπος να πουν: «Βοηθήστε μας να καταλάβουμε, να ξεφύγουμε από αυτή την πιεστική παρόρμηση μέσα μας, από αυτή τη συμμόρφωση σε μοντέλα συμπεριφοράς». Να γιατί αυτό το ζήτημα είναι πολύ σημαντικό για το δάσκαλο, που χρειάζεται περισσότερη εκπαίδευση από τα παιδιά.

Ερώτηση (Μαθητής): Έχω τη συνήθεια να πίνω τσάι. Ένας δάσκαλος μου είπε ότι είναι κακή συνήθεια και ένας άλλος ότι δεν είναι. Τι ισχύει;

Κρισναμούρτι: Τι νομίζεις, όμως, εσύ; Προς το παρόν, βάλε στην ά-

κρη αυτό που σου λένε οι άλλοι –γιατί μπορεί να έχει σχέση με κάποια προκατάληψη τους– και πρόσεξε την ερώτηση: ποια είναι η δική σου γνώμη για ένα παιδί που έχει ήδη «εθιστεί» σε κάτι, όπως να πίνει τσάι, να καπνίζει, να τρώει βιαστικά ή οτιδήποτε άλλο; Μπορεί να μην έχει πολλή σημασία το να είσαι εξαρτημένος από κάποια συνήθεια όταν είσαι εβδομήντα ή ογδόντα χρόνων, «με το ένα πόδι στον τάφο», αλλά εσύ, που μόλις ξεκινάς τη ζωή σου, δεν είναι τρομερό να έχεις ήδη κάποια συνήθεια που δεν μπορείς να της ξεφύγεις; Αυτή είναι η σημαντική ερώτηση, και όχι αν πρέπει ή δεν πρέπει να πίνεις τσάι.

Βλέπεις, όταν έχεις αποκτήσει κάποια συνήθεια, ο νους σου βρίσκεται ήδη στο δρόμο για το νεκροταφείο. Αν σκέφτεσαι ως Ινδός, κομμουνιστής, καθολικός, προτεστάντης, τότε ο νους σου έχει ήδη αρχίσει να χάνει τη ζωντάνια του, έχει αρχίσει να φθείρεται. Αλλά αν ο νους σου είναι ξύπνιος και ψάχνει ν' ανακαλύψει για ποιο λόγο έχεις παγιδευτεί σε κάποια συγκεκριμένη συνήθεια, γιατί σκέφτεσαι μ' ένα συγκεκριμένο τρόπο, τότε η δευτερεύουσας σημασίας ερώτηση αν πρέπει ή όχι να καπνίζεις ή να πίνεις τσάι, μπορεί ν' απαντηθεί.

17

Το ποτάμι της ζωής

Δεν ξέρω αν έχετε προσέξει, πηγαίνοντας κάποια βόλτα, ότι δίπλα στο ποτάμι υπάρχει μια στενόμακρη δεξαμενή. Δεν συνδέεται με το ποτάμι και μάλλον την έχουν σκάψει ψαράδες. Το ποτάμι κυλάει σταθερά, είναι βαθύ και πλατύ, αλλά η δεξαμενή είναι γεμάτη από διάφορα σκουπίδια που επιπλέουν, επειδή δεν συνδέεται με το ποτάμι, ενώ δεν υπάρχουν μέσα της ψάρια. Είναι μια δεξαμενή με λιμνασμένα νερά και το βαθύ ποτάμι την προσπερνάει κυλώντας γρήγορα, γεμάτο ζωή και δύναμη.

Δεν νομίζετε ότι και οι άνθρωποι είναι έτσι; Σκάβουν μια δεξαμενούλα για τους εαυτούς τους, μακριά από το ορμητικό ρεύμα της ζωής, και μέσα σ' αυτή τη δεξαμενούλα λιμνάζουν και πεθαίνουν· κι αυτό το λίμνασμα, αυτή τη φθορά, την ονομάζουμε ζωή. Αυτό συμβαίνει επειδή όλοι μας ζητάμε σταθερότητα· θέλουμε κάποιες επιθυμίες μας να μένουν πάντα ίδιες, θέλουμε όσα μας ευχαριστούν να μην τελειώσουν ποτέ. Σκάβουμε μια μικρή τρύπα και ταμπουρωνόμαστε μέσα της μαζί με την οικογένειά μας, τις φιλοδοξίες μας, τον πολιτισμό μας, τους φόβους μας, τους θεούς μας, τους διάφορους τρόπους λατρείας μας· και πεθαίνουμε εκεί μέσα, αφήνοντας τη ζωή να μας προσπερνάει – τη ζωή που είναι πρόσκαιρη, που αλλάζει συνεχώς, που είναι τόσο σύντομη, που έχει τόσο τεράστιο βάθος, τέτοια εκπληκτική δύναμη και ομορφιά.

Έχετε προσέξει ότι, αν καθίσετε ήσυχα στην όχθη του ποτα-

μού, μπορείτε ν' ακούσετε το τραγούδι του – τον παφλασμό των κυμάτων, τον ήχο που κάνει το νερό καθώς κυλάει; Υπάρχει πάντα μια αίσθηση κίνησης, μιας εκπληκτικής κίνησης, τόσο στην επιφάνεια όσο και στο βυθό. Αλλά στη μικρή δεξαμενή δεν υπάρχει καμία κίνηση, εκεί το νερό λιμνάζει. Κι αν παρατηρήσετε τους περισσότερους από εμάς, θα δείτε ότι αυτό θέλουμε: δεξαμενούλες υπαρξής με λιμνασμένα νερά μακριά από τη ζωή. Λέμε ότι η «δεξαμενο-ζωή» μας είναι ο μόνος σωστός τρόπος ζωής και επινοούμε φιλοσοφίες για να τον δικαιώσουμε. Έχουμε αναπτύξει κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και θρησκευτικές θεωρίες για να τον υποστηρίξουμε και δεν θέλουμε να ενοχληθούμε επειδή, βλέπετε, αυτό που κυνηγάμε είναι μια αίσθηση μονιμότητας.

Ξέρετε τι σημαίνει να αναζητάς μονιμότητα; Σημαίνει ότι θέλεις να συνεχίζεται ατελείωτα καθετί το ευχάριστο, ότι θέλεις να τελειώνει όσο πιο γρήγορα γίνεται ό,τι δεν είναι ευχάριστο. Θέλουμε το όνομά μας να γίνει γνωστό και να συνεχίσει να υπάρχει μέσα από την οικογένειά μας, με την περιουσία μας. Θέλουμε να υπάρχει μια αίσθηση μονιμότητας στις σχέσεις μας, στις δραστηριότητές μας, που σημαίνει ότι αναζητάμε τη διάρκεια και τη συνέχεια της ζωής στη δεξαμενή με τα στάσιμα νερά. Δεν θέλουμε να γίνονται πραγματικές αλλαγές στη ζωή μας, έτσι έχουμε χτίσει μια κοινωνία που μας εγγυάται τη μονιμότητα της περιουσίας, του ονόματος και της φήμης.

Αλλά, βλέπετε, η ζωή δεν είναι καθόλου έτσι, στη ζωή δεν υπάρχει τίποτα μόνιμο. Όπως τα φύλλα πέφτουν κάποια στιγμή από το δέντρο, έτσι δεν υπάρχει τίποτα μόνιμο, τίποτα παντοτινό· υπάρχουν πάντα αλλαγή και θάνατος. Έχετε προσέξει ποτέ πόσο όμορφο είναι κάποιο δέντρο χωρίς φύλλα, που στέκεται γυμνό με φόντο τον ουρανό; Στο περίγραμμα των κλαριών του, στη γύμνια τους, υπάρχει κάτι από ποίημα, από τραγούδι. Όλα τα φύλλα του έχουν πέσει και περιμένει την άνοιξη. Κι όταν έρθει η άνοιξη, θα

το γεμίσει πάλι με τη μουσική που κάνουν τα άφθονα φύλλα του στο φύσημα του αέρα, που όταν έρθει η εποχή τους θα πέσουν και θα τα παρασύρει μακριά ο άνεμος. Έτσι γίνεται και στη ζωή.

Εμάς, όμως, δεν μας αρέσουν όλα αυτά. Είμαστε προσκολλημένοι στα παιδιά μας, στις παραδόσεις μας, στον κοινωνικό μας περίγυρο, στο όνομα της οικογένειάς μας και στις μικρές αρετές μας, γιατί θέλουμε μονιμότητα και γι' αυτό φοβόμαστε να πεθάνουμε. Φοβόμαστε να χάσουμε τα πράγματα που ξέρουμε. Αλλά η ζωή δεν είναι έτσι όπως θα θέλαμε εμείς να είναι, στη ζωή δεν υπάρχει τίποτα μόνιμο. Τα πουλιά πεθαίνουν, τα χιόνια λιώνουν, τα δέντρα κόβονται ή καταστρέφονται από τις θύελλες, τα λουλούδια μαραίνονται... Αλλά εμείς θέλουμε όλα όσα μας δίνουν ευχαρίστηση να είναι παντοτινά, θέλουμε να έχουμε για πάντα το αξιωματάριό μας, την εξουσία που ασκούμε στους άλλους ανθρώπους. Αρνούμαστε να δεχτούμε τη ζωή έτσι όπως είναι πραγματικά.

Η ζωή μοιάζει πραγματικά με το ποτάμι που κινείται συνέχεια, ψάχνει τα πάντα απ' όπου περνάει, τα ερευνάει, ανοίγει δρόμο, ξεχειλίζει τις όχθες του και τα νερά του περνάνε μέσα και από το πιο μικρό άνοιγμα. Αλλά ο νους δεν αφήνεται να ζήσει έτσι, επειδή θεωρεί ότι είναι επικίνδυνο, ότι είναι παράτολμο να ζει σε μια κατάσταση όπου τίποτα δεν είναι μόνιμο και σίγουρο, κι έτσι χτίζει τοίχους γύρω του: Τους τοίχους της παράδοσης, της οργανωμένης θρησκείας, των πολιτικών και κοινωνικών θεωριών. Η οικογένεια, το όνομα, η περιουσία, οι μικρές αρετές που έχουμε καλλιεργήσει, όλα αυτά βρίσκονται πίσω από τους τοίχους και μακριά από τη ζωή. Η ζωή είναι κίνηση, είναι παροδική και προσπαθεί ασταμάτητα να διαπεράσει αυτούς τους τοίχους, να γκρεμίσει αυτούς τους τοίχους, πίσω από τους οποίους υπάρχουν σύγχυση και δυστυχία. Οι θεοί μέσα στους τοίχους είναι όλοι ψεύτικοι, οι γραφές τους και οι φιλοσοφίες τους δεν έχουν κανένα νόημα, γιατί η ζωή βρίσκεται πέρα από αυτές.

Τώρα, για ένα νου που δεν έχει υψώσει τοίχους γύρω του, που δεν τον βαραίνουν τα ίδια του τα αποκτήματα, όλα όσα έχει μαζέψει, η ίδια του η γνώση, για ένα νου που ζει χωρίς ψυχολογικό χρόνο, χωρίς σιγουριά, για έναν τέτοιο νου η ζωή είναι κάτι το εκπληκτικό. Ένας τέτοιος νους –που δεν αναζητάει τη βολή του και να γίνει κάτι– είναι η ίδια η ζωή, επειδή για τη ζωή δεν υπάρχει βόλεμα. Αλλά οι περισσότεροι από εμάς θέλουμε να βουλευτούμε κάπου· θέλουμε ένα σπιτάκι, ένα όνομα, μια θέση, και λέμε ότι όλα αυτά είναι πολύ σημαντικά. Απαιτούμε να υπάρχει μονιμότητα και δημιουργούμε πολιτισμούς που βασίζονται σ' αυτή την ανάγκη, εφευρίσκοντας θεούς που δεν είναι πραγματικοί, αλλά είναι απλώς η προέκταση των επιθυμιών και των φόβων μας.

Ο νους που αναζητάει μονιμότητα αποτελματώνεται πολύ γρήγορα. Όπως η δεξαμενή πλάι στο ποτάμι γεμίζει με σκουπίδια, έτσι κι ο νους φθείρεται και μαραίνεται πολύ γρήγορα. Μόνο ο νους που δεν έχει τοίχους, φράχτες, γύρω του, που δεν έχει πατερίτσες, που δεν βολεύεται κάπου, που κινείται όπως η ζωή, που ανοίγει ασταμάτητα δρόμους ψάχνοντας, ερευνώντας και συντρίβοντας τα εμπόδια, μόνο ένας τέτοιος νους μπορεί να είναι ευτυχισμένος, παντοτινά φρέσκος, επειδή τότε είναι δημιουργικός.

Καταλαβαίνετε τι λέω; Θα έπρεπε, διότι όλο αυτό είναι κομμάτι της πραγματικής εκπαίδευσης και όταν το καταλάβετε θα αλλάξει όλη σας η ζωή. Η σχέση σας με τους ανθρώπους, με το γείτονά σας, με τον άντρα σας ή με τη γυναίκα σας θα αποκτήσει εντελώς διαφορετικό νόημα. Τότε δεν θα ψάχνετε να βρείτε διάφορους τρόπους για να νιώσετε ολοκληρωμένοι, καθώς θα βλέπετε ότι το κυνήγι της ολοκλήρωσης προκαλεί πόνο και δυστυχία. Αν το κατανοήσετε αυτό τώρα που είστε παιδιά, θα αρχίσετε να κατανοείτε την εκπληκτική αλήθεια τού τι είναι η ζωή, και αυτή η κατανόηση θα φέρει απίστευτη ομορφιά και αγάπη, το άνθισμα της καλοσύνης. Αλλά κάθε προσπάθεια του νου που ψάχνει για

μια «δεξαμενή» σιγουριάς, μονιμότητας, οδηγεί μόνο σε σκοτάδι και φθορά. Και από τη στιγμή που μπει στη «δεξαμενή», ένας τέτοιος νους φοβάται να ριψοκινδυνέψει να βγει έξω, να ψάξει, να ερευνησει. Η αλήθεια, όμως, ο Θεός, η πραγματικότητα –ή όπως αλλιώς θέλετε να το πείτε– βρίσκονται έξω από τη «δεξαμενή».

Ξέρετε τι είναι θρησκεία; Δεν είναι κάτι που βρίσκεται στους ψαλμούς, στις μετάνοιες ή σε οποιαδήποτε τελετουργία, ούτε στη λατρεία ζωγραφιστών ή μαρμάρινων εικόνων. Δεν βρίσκεται σε ναούς ή εκκλησίες, ούτε στην ανάγνωση της *Μπαγκαβάτ Γκίτα* ή της Βίβλου ή στην επανάληψη κάποιων ευχών ή στις προλήψεις που έχει επινοήσει ο άνθρωπος. Τίποτε απ' όλα αυτά δεν είναι θρησκεία.

Θρησκεία είναι η αίσθηση της καλοσύνης, εκείνης της αγάπης που μοιάζει με το ποτάμι, που είναι ζωντανή, που κινείται αδιάκοπα. Σ' αυτή την κατάσταση θ' ανακαλύψετε ότι έρχεται κάποια στιγμή όπου δεν υπάρχει καμία αναζήτηση. Και αυτό το τέλος της αναζήτησης είναι η αρχή μιας άλλης αναζήτησης, εντελώς διαφορετικής: Είναι η αναζήτηση του Θεού, της αλήθειας, της αίσθησης ότι είσαι ολοκληρωτικά καλός, που δεν έχει σχέση με το να καλλιεργείς την καλοσύνη ή την ταπεινότητα. Μια τέτοια αναζήτηση γίνεται για *κάτι* που είναι πέρα από επινοήσεις και κόλπα του νου, το οποίο σημαίνει ότι έχεις την αίσθηση αυτού του *κάτι*, ζεις μέσα σ' αυτό, είσαι αυτό – και *τούτο* είναι αληθινή θρησκεία. Αλλά αυτό μπορείς να το ζήσεις μόνο αν αφήσεις τη «δεξαμενή» που έχεις σκάψει για σένα και βγεις έξω από αυτή για να μεις στο ποτάμι της ζωής. Τότε η ζωή σε φροντίζει μ' έναν πολύ παράξενο τρόπο, γιατί τότε φροντίζεις εσύ τον εαυτό σου. Η ζωή σε πάει εκεί όπου εκείνη πάει επειδή είσαι μέρος της, και τότε δεν υπάρχει πρόβλημα σιγουριάς ή τι θα πει ή τι δεν θα πει ο κόσμος. Και τότε υπάρχει η ομορφιά της ζωής.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Τι είναι αυτό που μας κάνει να φοβόμαστε το θάνατο; Κρισμαμούρτι: Νομίζετε ότι το φύλλο που πέφτει στη γη φοβάται το θάνατο; Νομίζετε ότι τα πουλιά ζουν με το φόβο του θανάτου; Συναντάνε το θάνατο όποτε έρθει, αλλά δεν ασχολούνται μαζί του πρωτύτερα, είναι πολύ πιο απασχολημένα με τη ζωή: με το κυνήγι εντόμων, με το χτίσιμο μιας φωλιάς, με το κελάδημα, με το πέταγμα για την ίδια τη χαρά του πετάγματος. Έχετε προσέξει πώς τα πουλιά πετάνε καμιά φορά στον ουρανό χωρίς να κάνουν την παραμικρή κίνηση με τα φτερά τους, αφήνοντας τον άνεμο να τα πηγαίνει από δω κι από κει; Μοιάζουν να το ευχαριστιούνται απίστευτα! Δεν τα ενδιαφέρει ο θάνατος. Αν έρθει, δεν πειράζει, πάει, τελειώσε. Δεν νοιάζονται για το τι πρόκειται να τους συμβεί, ζουν την κάθε τους στιγμή, έτσι δεν είναι; Μόνο εμάς, τα ανθρώπινα πλάσματα, μας απασχολεί διαρκώς ο θάνατος – επειδή δεν ζούμε. Αυτό είναι το πρόβλημα: πεθαίνουμε, δεν ζούμε. Οι ηλικιωμένοι βρίσκονται ένα βήμα πριν από τον τάφο, αλλά και οι νέοι δεν βρίσκονται και πολύ μακριά απ' αυτόν.

Αυτή η διαρκής ενασχόληση με το θάνατο υπάρχει επειδή, βλέπετε, φοβόμαστε ότι θα χάσουμε αυτά που ξέρουμε κι όλα όσα έχουμε. Φοβόμαστε ότι θα χάσουμε τον άντρα μας ή τη γυναίκα μας, ένα παιδί ή κάποιο φίλο, φοβόμαστε ότι θα χάσουμε όσα έχουμε μάθει και όσα έχουμε μαζέψει. Αν μπορούσαμε να πάρουμε μαζί μας ό,τι έχουμε μαζέψει –τους φίλους μας, τα υπάρχοντά μας, τις αρετές μας, το χαρακτήρα μας–, τότε δεν θα φοβόμασταν το θάνατο, έτσι δεν είναι; Να γιατί εφευρίσκουμε διάφορες θεωρίες σχετικά με το θάνατο και τη ζωή μετά από αυτόν. Το γεγονός, όμως, είναι ότι ο θάνατος είναι το τέλος, και οι περισσότεροι από εμάς είμαστε απρόθυμοι να το συνειδητοποιήσουμε. Δεν θέλουμε ν' αφήσουμε το γνωστό. Έτσι, η προσκόλληση στο γνωστό είναι αυτή που δημιουργεί το φόβο μέσα μας, και όχι το άγνωστο. Αλλά ο νους, που είναι φτιαγμένος από το γνωστό, όταν πει «θα τελειώσω», φοβάται.

Τώρα, αν μπορείτε να ζείτε πραγματικά την κάθε στιγμή και να μην ενδιαφέρεστε για το μέλλον –χωρίς αυτό να σημαίνει ότι πρέπει να ζείτε το σήμερα με επιπολαιότητα–, αν μπορείτε να ζείτε χωρίς τη σκέψη του αύριο, αν έχετε επίγνωση του πώς λειτουργεί μέσα σας ό,τι είναι γνωστό, αν μπορείτε να παραιτηθείτε από το γνωστό και να το εγκαταλείψετε ολοκληρωτικά, τότε θα ανακαλύψετε ότι κάτι εκπληκτικό συμβαίνει. Δοκιμάστε το. Μην κουβαλάτε μαζί σας τις ανησυχίες σας από μέρα σε μέρα, από ώρα σε ώρα, από στιγμή σε στιγμή· βάλτε στην άκρη ό,τι ξέρετε, ξεχάστε τα και απλώς παρατηρήστε τι συμβαίνει. Παρατήστε τα όλα και θα δείτε ότι από αυτή την ελευθερία θα εμφανιστεί μια εξαιρετική ζωή, που έχει μέσα της τόσο το να ζεις όσο και το να πεθαίνεις. Ο θάνατος είναι μόνο ένα τέλος που μπαίνει σε κάτι, αλλά μέσα σ' αυτόν υπάρχει και μια ανανέωση.

Ερώτηση (Καθηγητής): Λέγεται ότι μέσα στον καθένα μας υπάρχει η αλήθεια, η οποία είναι μόνιμη και άχρονη. Εφόσον όμως η ζωή μας είναι πρόσκαιρη, πώς μπορεί να υπάρχει η αλήθεια μέσα μας;

Κρισναμούρτι: Βλέπετε; Έχουμε μετατρέψει την αλήθεια σε κάτι μόνιμο. Είναι η αλήθεια μόνιμη; Αν είναι, τότε βρίσκεται μέσα στο πεδίο του χρόνου. Το να πεις ότι κάτι είναι μόνιμο προϋποθέτει ότι μπορεί αυτό να υπάρχει συνέχεια, και ό,τι δεν παύει να υπάρχει δεν είναι αλήθεια. Αυτή είναι η ομορφιά της αλήθειας: Πρέπει κανείς να την ανακαλύπτει κάθε στιγμή και όχι απλώς να τη θυμάται. Μια αλήθεια που απλώς τη θυμάσαι είναι νεκρή. Η αλήθεια πρέπει να ανακαλύπτεται κάθε στιγμή, επειδή είναι ζωντανή, δεν είναι ποτέ η ίδια· κι ωστόσο, κάθε φορά που την ανακαλύπτεις είναι η ίδια.

Το σημαντικό δεν είναι να θεωρητικοποιείς την αλήθεια, ούτε να λες ότι η αλήθεια είναι κάτι μόνιμο μέσα μας και διάφορα τέτοια. Αυτό αποτελεί επινόηση των ηλικιωμένων που φοβούνται

και το θάνατο και τη ζωή. Τέτοιου τύπου «θαυμαστές» θεωρίες, όπως ότι η αλήθεια είναι μόνιμη, ότι δεν χρειάζεται να φοβάσαι το θάνατο επειδή η ψυχή σου είναι αθάνατη κ.λπ., έχουν επινοηθεί από φοβισμένους ανθρώπους, που ο νους τους έχει μαραθεί και οι φιλοσοφίες τους δεν έχουν καμία αξία. Το μόνο σίγουρο είναι ότι η ζωή είναι αλήθεια και η αλήθεια δεν έχει μονιμότητα. Τη ζωή πρέπει να την ανακαλύπτεις κάθε στιγμή, κάθε μέρα· πρέπει να *ανακαλυφθεί*, δεν μπορεί να θεωρείται ως κάτι δεδομένο. Αν θεωρήσεις τη ζωή δεδομένη και πεις ότι την ξέρεις, τότε δεν ζεις. Φαΐ, ύπνος, ντύσιμο, δουλειά, σπíti, σεξ, διασκέδαση, σκέψεις, όλη αυτή η επαναλαμβανόμενη νωθρή διαδικασία δεν είναι ζωή. Η ζωή είναι κάτι που πρέπει να ανακαλυφθεί, και δεν μπορείς να την ανακαλύψεις αν δεν έχεις παραμερίσει όλα όσα έχεις βρει. Πειραματιστείτε πραγματικά με αυτά που σας λέω. Παραμερίστε τις φιλοσοφίες σας, τις θρησκείες σας, τα έθιμά σας, τα φυλετικά σας ταμπού και όλα τα υπόλοιπα, γιατί η ζωή δεν είναι τίποτε απ' όλα αυτά, κι αν παγιδευτεί κανείς σ' αυτά δεν θα ανακαλύψει ποτέ τι είναι ζωή.

Ο άνθρωπος που λέει ότι ξέρει είναι ήδη νεκρός. Εκείνος όμως που λέει «δεν ξέρω», που ανακαλύπτει, που βρίσκει, που δεν ψάχνει κάποιο τέρμα, που δεν σκέφτεται με βάση το να φτάσει κάπου ή να γίνει κάτι, ένας τέτοιος άνθρωπος ζει, και αυτή η ζωή είναι αληθινή.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Πώς μπορώ να έχω μια ιδέα για το τι είναι τελειότητα; Κρισμαμούρτι: Κάνοντας υποθέσεις, επινοώντας, προβάλλοντας διάφορες εικόνες, λέγοντας «αυτό είναι άσχημο και τούτο είναι τέλειο», θα έχεις μια *ιδέα* για το τι είναι τελειότητα. Αλλά η ιδέα σου για την τελειότητα, όπως και η πίστη σου στο Θεό, δεν έχει καμία σημασία. Η τελειότητα είναι κάτι που το βιώνει κανείς απρόσμενα κάποια στιγμή, κι αυτή η στιγμή δεν έχει συνέχεια. Επομένως,

η τελειότητα δεν μπορεί να είναι αποτέλεσμα σκέψης ούτε μπορεί να βρεθεί τρόπος να γίνει μόνιμη. Μόνο ο νους που είναι πολύ ήσυχος, που δεν προσχεδιάζει, που δεν επινοεί, που δεν προβάλει διάφορες εικόνες μπορεί να γνωρίσει μια στιγμή τελειότητας, μια στιγμή ολοκληρωμένη.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί θέλουμε να εκδικηθούμε κάποιον που μας πληγωσε, πληγώνοντάς τον;

Κρισηναμούρτι: Πρόκειται για μια ενστικτώδη αντίδραση επιβίωσης, έτσι δεν είναι; Διότι ένας νους με νοημοσύνη, που είναι ξύπνιος, που θα το σκεφτεί αυτό πολύ βαθιά, δεν νιώθει καμιά επιθυμία να ανταποδώσει ένα χτύπημα, όχι επειδή προσπαθεί να είναι καλός ή να καλλιεργεί την ανεξικακία, αλλά επειδή πιστεύει ότι η εκδίκηση είναι μια ανοησία, ότι δεν έχει κανένα νόημα. Αλλά αυτό, βλέπεις, χρειάζεται να το ψάξεις βαθιά μέσα σου.

Ερώτηση (Μαθητής): Όταν πειράζω εγώ τους άλλους γελάω, αλλά όταν πειράζουν εμένα θυμώνω. Γιατί;

Κρισηναμούρτι: Φοβάμαι πως κάπως έτσι είναι τα πράγματα και με τους μεγάλους, όχι μόνο μ' εσάς τα παιδιά. Στους περισσότερους από εμάς αρέσει να χρησιμοποιούμε τους άλλους, αλλά δεν μας αρέσει όταν –με τη σειρά τους– μας χρησιμοποιούν εκείνοι. Το να θέλουμε να πληγώνουμε τους άλλους ή να τους ενοχλούμε είναι από τα πιο απερίσκεπτα πράγματα, έτσι δεν είναι; Απορρέει από έναν εγωκεντρικό τρόπο ζωής. Κανείς δεν θέλει να τον πειράζουν, ούτε εσύ ούτε ο διπλανός σου, οπότε γιατί απλώς δεν σταματάτε να το κάνετε; Αυτό θα σήμαινε ότι σκέφτεστε τον άλλον.

Ερώτηση (Μαθητής): Ποιο είναι το έργο που έχει να κάνει ο άνθρωπος στη γη;

Κρισηναμούρτι: Εσύ ποιο νομίζεις ότι είναι; Είναι το να πηγαίνεις στο σχολείο, να παίρνεις ένα δίπλωμα, να βρίσκεις μια δουλειά

και να την κάνεις σε όλη σου τη ζωή; Είναι το να πηγαίνεις κάθε Κυριακή στο ναό, να ανήκεις σε κάποιο κόμμα, να καταπιάνεσαι με διάφορες κοινωνικές μεταρρυθμίσεις; Είναι το έργο του ανθρώπου να σκοτώνει ζώα για να φάει, να χτίζει γέφυρες για να περνούν τα τρένα, να σκάβει για να βρίσκει πετρέλαιο, να σκαρφαλώνει στα βουνά, να κατακτά τη γη και τον ουρανό, να γράφει ποιήματα, να ζωγραφίζει, ν' αγαπά, να μισεί; Όλα αυτά είναι το έργο που έχει να κάνει ο άνθρωπος στη γη; Ή είναι το να χτίζει πολιτισμούς που καταρρέουν μετά από μερικούς αιώνες, να προξενεί πολέμους, να επινοεί κάποιο θεό σύμφωνα με την ίδια του την εικόνα, να σκοτώνει τους συνανθρώπους του στο όνομα της θρησκείας ή του κράτους ενώ, την ίδια ώρα που μιλάει για ειρήνη και αδελφοσύνη, γίνεται άσπλαχνος αρπάζοντας την εξουσία άλλων; Αυτά δεν κάνει ο άνθρωπος παντού στον κόσμο; Και είναι αυτά το αληθινό έργο που έχει να κάνει πάνω στη γη;

Είναι εύκολο να διαπιστώσει κάποιος ότι όλα όσα κάνει ο άνθρωπος οδηγούν στην καταστροφή και στη δυστυχία, στο χάος και στην απελπισία. Η μεγάλη πολυτέλεια υπάρχει πλάι στην απόλυτη φτώχεια, η αρρώστια και η πείνα συνυπάρχουν με την υψηλή τεχνολογία και τα air bus. Όλα αυτά είναι ανθρώπινα έργα, κι όταν τα βλέπετε δεν αναρωτιέστε: Καλά, αυτό είναι όλο; Δεν υπάρχει κάτι που αποτελεί το αληθινό έργο του ανθρώπου πάνω στη γη; Αν μπορούσαμε ν' ανακαλύψουμε ποιο είναι το αληθινό έργο που έχει να κάνει ο άνθρωπος, τότε τα αεροπλάνα, τα πλυντήρια, οι γέφυρες, τα ξενοδοχεία, θα είχαν όλα μια εντελώς διαφορετική σημασία. Αλλά αν δεν ανακαλύψουμε ποιο είναι το αληθινό έργο που έχει να κάνει ο άνθρωπος και απλώς ικανοποιούμαστε με κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, με μετασχηματισμό όλων όσα έχει ήδη κάνει ο άνθρωπος, δεν θα οδηγηθούμε πουθενά.

Ποιο είναι, λοιπόν, το αληθινό έργο που έχει να κάνει ο άνθρωπος πάνω στη γη; Σίγουρα, το να ανακαλύψει την αλήθεια, το

Θεό, το ν' αγαπά και να μην παγιδεύεται στις ίδιες του τις εγωκεντρικές δραστηριότητες. Σ' αυτήν ακριβώς την ανακάλυψη του τι είναι αλήθεια υπάρχει αγάπη, κι αυτή η αγάπη θα δημιουργήσει μέσα από τις σχέσεις των ανθρώπων ένα διαφορετικό πολιτισμό, έναν καινούργιο κόσμο.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί λατρεύουμε το Θεό;

Κρισναμούρτι: Πολύ φοβάμαι ότι λατρεύουμε το Θεό χωρίς να τον αγαπάμε. (Γέλια) Μη γελάτε. Ξέρετε, δεν αγαπάμε το Θεό γιατί, αν τον αγαπούσαμε πραγματικά, δεν θα υπήρχε αυτό που ονομάζουμε «λατρεία». Λατρεύουμε το Θεό γιατί τον φοβόμαστε, γιατί στις καρδιές μας υπάρχει φόβος γι' αυτόν και όχι αγάπη. Ο ναός, οι προσευχές, οι τελετουργίες, όλα αυτά τα πράγματα δεν έχουν καμία σχέση με το Θεό, είναι δημιουργήματα του κενού και του φόβου που νιώθει ο άνθρωπος. Όσοι ζουν στη δυστυχία και στο φόβο λατρεύουν το Θεό για να βρουν παρηγοριά. Εκείνοι που έχουν πλούτη, αξιώματα και δύναμη δεν είναι ευτυχημένοι – όπως κι ένας φιλόδοξος άνθρωπος είναι ένα εξαιρετικά δυστυχημένο πλάσμα. Κι όλοι αυτοί λατρεύουν το Θεό επειδή τον φοβούνται. Αλλά η ευτυχία έρχεται μόνο όταν είσαι ελεύθερος απ' όλα αυτά και δεν λατρεύεις το Θεό, τον αγαπάς. Οι απαρηγόρητοι, οι βασιτισμένοι, οι δυστυχημένοι, οι φοβισμένοι είναι αυτοί που γονατίζουν στους ναούς. Αν όμως παραμερίσουν αυτό που ονομάζουν λατρεία και κατανοήσουν τους λόγους της δυστυχίας τους, του φόβου τους, τότε θα είναι ευτυχημένοι, γιατί θ' ανακαλύψουν τι είναι αλήθεια, τι είναι Θεός.

18

Ο προσεκτικός νους

Έχετε δώσει ποτέ όλη σας την προσοχή στον ήχο κάποιας καμπάνας που χτυπά; Τι ακούτε; Τις νότες ή τη σιωπή ανάμεσά τους; Αν δεν υπήρχε η σιωπή, θα υπήρχαν οι νότες; Και αν ακούγατε τη σιωπή, οι ήχοι δεν θα έφταναν τότε πιο βαθιά, δεν θα είχαν διαφορετική ποιότητα; Αλλά, βλέπετε, σπάνια δίνουμε πραγματικά την προσοχή μας σε κάτι, και νομίζω ότι είναι σημαντικό να βρούμε τι σημαίνει να δίνεις πραγματικά την προσοχή σου σε κάτι.

Όταν ο καθηγητής σου λύνει ένα πρόβλημα μαθηματικών στον πίνακα, όταν διαβάζεις ιστορία ή όταν σου μιλάει κάποιος φίλος σου για κάτι που του συνέβη, όταν βρίσκεσαι κοντά στη θάλασσα κι ακούς τον παφλασμό των κυμάτων, συνήθως δεν δίνεις όλη σου την προσοχή. Αν, όμως, μπορούσες να βρεις τι σημαίνει να δίνεις πραγματικά την προσοχή σου, τότε ίσως η μάθηση να αποκτούσε μια εντελώς διαφορετική σημασία και να γινόταν πολύ πιο εύκολη.

Όταν ο δάσκαλός σας στην τάξη σας λέει να προσέχετε, τι εννοεί; Εννοεί ότι δεν πρέπει να κοιτάζετε έξω από το παράθυρο, ότι δεν πρέπει να ασχολείστε με οτιδήποτε άλλο, ότι πρέπει να συγκεντρωθείτε απόλυτα σ' αυτό που υποτίθεται ότι μελετάτε. Όταν είστε απορροφημένοι από κάποιο μυθιστόρημα που διαβάζετε,

όλος σας ο νους είναι τόσο συγκεντρωμένος σ' αυτό, που εκείνη τη στιγμή δεν σας ενδιαφέρει τίποτε άλλο. Αυτό είναι ένα άλλο είδος προσοχής. Το να δίνεις, λοιπόν, την προσοχή σου, με τη συνηθισμένη έννοια, αποτελεί μια διαδικασία περιορισμού, έτσι δεν είναι;

Τώρα, νομίζω ότι υπάρχει ένα εντελώς διαφορετικό είδος προσοχής. Η προσοχή την οποία γενικώς επικαλούμαστε, εφαρμόζουμε ή μας ικανοποιεί περιορίζει το νου, επομένως τον αποκλείει από καθετί άλλο. Όταν κάνεις προσπάθεια να προσέξεις κάτι, στην πραγματικότητα αντιστέκεσαι σ' αυτό, όπως στην επιθυμία σου να κοιτάξεις έξω απ' το παράθυρο, να δεις ποιος πέρασε κ.λπ. Άρα, ένα μέρος της ενέργειάς σου έχει ήδη χαθεί με την αντίσταση αυτή. Χτίζεις έναν τοίχο γύρω από το νου σου για να τον αναγκάσεις να συγκεντρωθεί σ' ένα συγκεκριμένο πράγμα, και νομίζεις ότι έτσι ο νους πειθαρχεί και δίνει προσοχή. Προσπαθείς ν' αποκλείσεις κάθε σκέψη από το νου σου, εκτός από εκείνη στην οποία θέλεις να συγκεντρωθείς ολοκληρωτικά. Αυτό εννοούν οι περισσότεροι άνθρωποι, όταν λένε ότι δίνουν προσοχή. Αλλά νομίζω ότι υπάρχει κι ένα άλλο είδος προσοχής, μια κατάσταση του νου όπου δεν υπάρχει αποκλεισμός, δεν μένει τίποτε απ' έξω. Και επειδή δεν υπάρχει αντίσταση, ο νους είναι ικανός να δώσει πολύ μεγαλύτερη προσοχή. Αλλά η προσοχή που δεν είναι αποτέλεσμα αντίστασης δεν είναι η προσοχή που σε κάνει να απορροφάσαι από κάτι.

Το είδος της προσοχής για το οποίο θα ήθελα να συζητήσουμε είναι εντελώς διαφορετικό από εκείνο που εννοούμε συνήθως όταν μιλάμε για προσοχή και έχει τεράστιες δυνατότητες, γιατί δεν αποκλείει τίποτα. Όταν συγκεντρώνεσαι σ' ένα αντικείμενο, σε μια ομιλία, σε μια συζήτηση, τότε –συνειδητά ή ασυνειδητά– χτίζεις έναν τοίχο αντίστασης στην απρόσκλητη επίσκεψη άλλων σκέψεων κι έτσι ο νους σου δεν βρίσκεται ολοκληρωτικά εκεί που θέλεις· μόνο ένα μέρος του είναι εκεί, όσο κι αν προσέχεις, επειδή ένα

άλλο μέρος του αντιστέκεται στις παρεμβολές, σε οποιαδήποτε παρέκκλιση ή διάσπαση της προσοχής για ό,τι τον ενδιαφέρει.

Ας αρχίσουμε αλλιώς. Ξέρετε τι σημαίνει διάσπαση προσοχής; Θέλετε να δώσετε την προσοχή σας σε αυτό που διαβάζετε, αλλά ο νους σας παύει να προσέχει εξαιτίας κάποιου θορύβου και εσείς κοιτάτε έξω απ' το παράθυρο. Όταν θέλεις να συγκεντρωθείς σε κάτι και ο νους σου περιπλανιέται εδώ κι εκεί, αυτή ακριβώς η περιπλάνηση ονομάζεται διάσπαση προσοχής. Και τότε ένα μέρος του νου σου αντιστέκεται σ' αυτή τη λεγόμενη διάσπαση προσοχής, και σ' αυτή την αντίσταση υπάρχει σπατάλη ενέργειας. Αν όμως έχεις επίγνωση οποιασδήποτε κίνησης του νου σου κάθε στιγμή, τότε δεν υπάρχει κανενός είδους διάσπαση προσοχής, καμιά στιγμή, και η ενέργεια του νου δεν σπαταλιέται στο να αντιστέκεται σε κάτι. Είναι σημαντικό, λοιπόν, ν' ανακαλύψει κανείς τι πραγματικά είναι η προσοχή.

Αν ακούτε και τα δύο, και το χτύπημα της καμπάνας και τη σιωπή ανάμεσα στα χτυπήματα, αυτό είναι προσοχή. Το ίδιο ισχύει και όταν μιλάτε με κάποιον: Προσοχή δεν είναι να επικεντρώνετε το νου σας μόνο στις λέξεις, αλλά και στη σιωπή ανάμεσα στις λέξεις. Αν προσπαθήσετε να το κάνετε αυτό, θ' ανακαλύψετε ότι ο νους σας μπορεί να δίνει πλήρη προσοχή χωρίς να διασπάται και χωρίς ν' αντιστέκεται. Όταν πειθαρχείτε στο νου σας λέγοντας «δεν πρέπει να κοιτάξω έξω απ' το παράθυρο, δεν πρέπει να παρακολουθώ τους ανθρώπους που μπαινοβγαίνουν, πρέπει να προσέχω παρόλο που θέλω να κάνω κάτι άλλο», τότε αυτό δημιουργεί μια διαίρεση μέσα σας που είναι καταστροφική, γιατί σπαταλάει την ενέργεια του νου. Αν όμως ακούτε συνολικά, έτσι ώστε να μην υπάρχει διαίρεση και επομένως καμιά αντίσταση, τότε θ' ανακαλύψετε ότι ο νους σας μπορεί να δώσει την προσοχή του σε οτιδήποτε χωρίς κόπο. Το καταλαβαίνετε; Είμαι σαφής;

Όταν επιβάλλεις στο νου σου να επικεντρώνει κάπου την προ-

σοχή του, προκαλείς τη φθορά του. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι ο νους πρέπει να χοροπηδάει ασταμάτητα από το ένα στο άλλο σαν μαϊμού. Εκτός, όμως, από αυτό και από το είδος της προσοχής στην οποία απορροφάσαι, δεν γνωρίζουμε άλλη κατάσταση. Είτε προσπαθούμε να πειθαρχήσουμε στο νου μας ώστε να μην παρεκκλίνει είτε τον αφήνουμε να περιπλανιέται από το ένα πράγμα στο άλλο. Τώρα, εκείνο που λέω εγώ δεν είναι ότι αυτά τα δύο πρέπει να συνυπάρχουν· αντιθέτως, αυτό που πιστεύω δεν έχει καμία σχέση ούτε με το ένα ούτε με το άλλο. Πρόκειται για μια εντελώς διαφορετική προσέγγιση: Να έχεις πλήρη επίγνωση, έτσι ώστε ο νους σου να μπορεί να προσέχει όλη την ώρα, χωρίς να παγιδεύεται στη διαδικασία αποκλεισμού οποιουδήποτε πράγματος.

Δοκιμάστε να κάνετε αυτό που σας λέω και θα δείτε πόσο γρήγορα μπορεί να μάθει ο νους. Μπορείς ν' ακούς ένα τραγούδι ή έναν ήχο και ν' αφήνεις το νου σου να γεμίζει τόσο πολύ με αυτό που ακούς, χωρίς να χρειάζεται να κάνεις καμιά προσπάθεια. Αλλωστε, αν ξέρετε πώς ν' ακούτε το δάσκαλό σας όταν σας μιλάει για κάποια ιστορικά γεγονότα, χωρίς καμιά αντίσταση, επειδή ο νους σας έχει χώρο και σιωπή, οπότε ακούει απερίσπαστος, τότε θα έχετε επίγνωση όχι μόνο του ιστορικού γεγονότος για το οποίο σας μιλάει, αλλά και της προκατάληψης με την οποία αυτός ίσως το ερμηνεύει και της δικής σας εσωτερικής αντίδρασης.

Θα σας πω κάτι: Ξέρετε τι είναι χώρος. Σ' αυτό το δωμάτιο, για παράδειγμα, εδώ, υπάρχει χώρος. Επίσης, η απόσταση από εδώ μέχρι το ξενοδοχείο, η απόσταση ανάμεσα στο σπίτι σας και τη γέφυρα ή ανάμεσα σ' αυτή την όχθη του ποταμού και την απέναντι, όλα αυτά είναι χώρος. Τώρα, υπάρχει χώρος και στο νου σας ή είναι τόσο γεμάτος που δεν έχει καθόλου χώρο; Αν ο νους σας έχει χώρο, τότε μέσα σ' αυτόν υπάρχει σιωπή, και από αυτή τη σιωπή έρχονται όλα τ' άλλα, γιατί τότε μπορείς ν' ακούς πραγματικά, να δίνεις προσοχή χωρίς καμιά αντίσταση. Να γιατί είναι τόσο σημαντικό να υ-

πάρχει χώρος μέσα στο νου. Αν ο νους δεν είναι γεμάτος, δεν είναι διαρκώς απασχολημένος, μπορεί ν' ακούσει το σκύλο που γαβγίζει, το μακρινό ήχο του τρένου που διασχίζει τη γέφυρα, και ταυτόχρονα να έχει πλήρη επίγνωση όσων λέγονται από κάποιον που μιλάει εδώ. Τότε ο νους είναι κάτι ζωντανό, δεν είναι νεκρός.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Χθες, μετά τη συνάντησή μας, σας είδαμε να παρατηρείτε δύο φτωχά παιδιά από το χωριό, * που παίζανε στην άκρη του δρόμου. Θα θέλαμε να ξέρουμε τι νιώσατε όση ώρα τα κοιτάζατε.

Κρισηναμούρτι: Χθες το απόγευμα, μερικοί μαθητές με συνάντησαν στο δρόμο και, λίγη ώρα αφότου τους άφησα, είδα τα δύο παιδιά του κηπουρού που παίζανε. Το κορίτσι που κάνει την ερώτηση θέλει να μάθει ποια συναισθήματα είχα καθώς παρατηρούσα εκείνα τα παιδιά.

Τώρα, ποια είναι τα δικά σας συναισθήματα όταν παρατηρείτε φτωχά παιδιά; Είναι πιο σημαντικό να μάθετε αυτό παρά τι ένιωσα εγώ. Ή είστε πάντοτε τόσο απασχολημένοι όταν πηγαίνετε στις τάξεις σας ή στους κοιτώνες σας, που ούτε καν τα κοιτάζετε;

Επίσης, όταν παρατηρείτε τις φτωχές γυναίκες που πάνε στην αγορά κουβαλώντας στα κεφάλια τους τα βαριά φορτωμένα καλάθια τους ή όταν παρακολουθείτε τα παιδιά των χωρικών να παίζουν με τις λάσπες –που δεν έχουν και κάτι άλλο για να παίξουν, που δεν θα έχουν την ίδια εκπαίδευση με εσάς, που δεν έχουν ένα κανονικό σπίτι, ούτε μέσα καθαριότητας, που έχουν ελάχιστα ρούχα κι η διατροφή τους είναι κακή–, όταν τα παρατηρείτε όλα αυτά, ποια είναι η αντίδρασή σας; Είναι πολύ σημαντικό ν' ανακαλύψετε

* Η συζήτηση γίνεται τη δεκαετία του '50 στο σχολείο στο Rishi Valley, του οποίου οι μαθητές είναι οικότροφοι. Δίπλα στο σχολείο, που καλύπτει μια μεγάλη έκταση, υπάρχει ένα πολύ φτωχό χωριό, αρκετοί κάτοικοι του οποίου δουλεύουν στο σχολείο.

τε μόνοι σας ποια είναι η δική σας αντίδραση. Εγώ θα σας πω ποια ήταν η δική μου.

Αυτά τα παιδιά δεν έχουν ένα κανονικό κρεβάτι για να κοιμηθούν, ο πατέρας και η μητέρα τους δουλεύουν όλη μέρα χωρίς να κάνουν ποτέ διακοπές. Αυτά τα παιδιά δεν θα μάθουν ποτέ τι σημαίνει να σ' αγαπάνε και να σε φροντίζουν, οι γονείς τους δεν κάθονται ποτέ μαζί τους για να τους διηγηθούν ιστορίες για την ομορφιά της γης και τ' ουρανού. Και τι είδους κοινωνία είναι αυτή που έχει δημιουργήσει τέτοιες συνθήκες, όπου από τη μια υπάρχουν πάρα πολύ πλούσιοι άνθρωποι που έχουν ό,τι θελήσουν και από την άλλη υπάρχουν αγόρια και κορίτσια που δεν μπορούν να έχουν τίποτα; Τι είδους κοινωνία είναι αυτή και πώς δημιουργήθηκε; Ίσως κάποιοι επαναστατήσουν για να καταστρέψουν αυτό το μοντέλο της κοινωνίας, αλλά ταυτόχρονα με την καταστροφή του ένα άλλο, καινούργιο, γεννιέται, που είναι το ίδιο πράγμα με άλλη μορφή: Τα πλούσια σπίτια στην εξοχή, τα προνόμια και όλα αυτά τα έχουν οι κομισάριοι, οι αξιωματούχοι. Το ίδιο συμβαίνει μετά από κάθε επανάσταση, από τη Γαλλική, έως τη Ρωσική και την Κινεζική. Και είναι δυνατόν να δημιουργηθεί μια κοινωνία στην οποία δεν θα υπάρχουν όλη αυτή η διαφθορά και η δυστυχία; Μπορεί να δημιουργηθεί μόνο όταν εσείς κι εγώ ξεκόψουμε από το κοινωνικό μοντέλο, όταν εσείς κι εγώ πάψουμε να είμαστε φιλόδοξοι και μάθουμε τι σημαίνει ν' αγαπάς. Αυτά τα συναισθήματα ένιωσα, μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα, βλέποντας εκείνα τα παιδιά. Ακούσατε, όμως, όσα είπα;

Ερώτηση (Μαθήτρια): Πώς μπορεί ο νους ν' ακούει πολλά πράγματα την ίδια στιγμή;

Κρισναμούρτι: Δεν μιλούσα γι' αυτό. Υπάρχουν άνθρωποι που μπορούν να συγκεντρωθούν σε πολλά πράγματα την ίδια στιγμή, δεν μιλούσα όμως γι' αυτό. Μιλούσα για ένα νου που δεν αντιστέκε-

ται, που μπορεί ν' ακούσει επειδή έχει χώρο, έχει τη σιωπή από την οποία πηγάζει κάθε σκέψη.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί μας αρέσει να τεμπελιάζουμε;

Κρισηαμούρτι: Και γιατί δεν κάνει να τεμπελιάζουμε; Τι κακό υπάρχει στο να κάθεται απλώς ήσυχος και ν' ακούς ένα μακρινό ήχο να πλησιάζει όλο και περισσότερο; Ή να μένεις ξαπλωμένος κάποιο πρωινό στο κρεβάτι και να παρακολουθείς τα πουλιά στο δέντρο έξω από το παράθυρο ή ένα φύλλο που χορεύει στο αεράκι, ενώ όλα τα υπόλοιπα είναι ακίνητα; Πού είναι το κακό σε όλο αυτό; Καταδικάζουμε την τεμπελιά, γιατί πιστεύουμε ότι είναι κακό να είσαι τεμπέλης. Ας δούμε, λοιπόν, τι εννοούμε λέγοντας τεμπελιά. Αν νιώθεις καλά και, παρ' όλα αυτά, μένεις ξαπλωμένος στο κρεβάτι σου μετά από κάποια ώρα, μερικοί μπορεί να σε πουν τεμπέλη. Αν δεν θέλεις να παίξεις ή να μελετήσεις επειδή δεν έχεις ενέργεια, κι αυτό μπορεί κάποιος να το πει τεμπελιά. Αλλά τι είναι στην πραγματικότητα η τεμπελιά;

Όταν ο νους αγνοεί τις ίδιες του τις αντιδράσεις, τις ίδιες του τις πανούργες κινήσεις, είναι τεμπέλης και βρίσκεται σε άγνοια. Αν δεν καταφέρνεις να περνάς στο σχολείο τις εξετάσεις σου, αν δεν έχεις διαβάσει αρκετά βιβλία και αν έχεις λίγη πληροφόρηση γενικώς, αυτό δεν είναι άγνοια. Αληθινή άγνοια είναι να μη γνωρίζεις τίποτα για τον εαυτό σου, να μην αντιλαμβάνεσαι πώς λειτουργεί ο νους σου, ποια είναι τα κίνητρά σου, πώς αντιδράς. Τεμπελιά υπάρχει κι όταν ο νους είναι κοιμισμένος, και ο νους των περισσότερων ανθρώπων είναι κοιμισμένος. Έχουν ναρκωθεί από τις γνώσεις, από τις λεγόμενες Ιερές Γραφές ή από το τι είπε ο ένας ή ο άλλος. Ακολουθούν τις ιδέες κάποιας φιλοσοφίας ή το τυπικό κάποιας θρησκείας ή εφαρμόζουν κάποιου είδους πειθαρχία, έτσι ο νους τους –που θα έπρεπε να έχει ορμή, να είναι γεμάτος και να ξεχειλίζει σαν ποτάμι– είναι στενός, αργός, κουρασμένος. Ένας

τέτοιος νους είναι τεμπέλης. Όπως και ο νους που είναι φιλόδοξος, που κυνηγάει την επιτυχία, δεν είναι δραστήριος με τη σωστή έννοια της λέξης. Παρόλο που μπορεί να είναι επιφανειακά δραστήριος, να δουλεύει όλη την ημέρα για να αποκτήσει ό,τι θέλει, στο βάθος είναι βαριά φορτωμένος απογοητεύσεις και απελπισία.

Έτσι, πρέπει να είναι κανείς πολύ προσεκτικός για να ανακαλύψει αν είναι πραγματικά τεμπέλης. Μην το δέχεσαι απλώς, όταν σου λένε ότι είσαι τεμπέλης. Βρες μόνος σου κατ' αρχήν τι είναι τεμπελιά. Ο άνθρωπος που απλώς δέχεται, απορρίπτει ή μιμείται, ο άνθρωπος που από φόβο σκάβει ένα αυλάκι για να κυλάει η ζωή του με ασφάλεια σ' αυτό, αυτός ο άνθρωπος είναι τεμπέλης και γι' αυτό και ο νους του φθείρεται, γίνεται κομμάτια. Αλλά ο άνθρωπος που είναι παρατηρητικός δεν είναι τεμπέλης, παρόλο που μπορεί συχνά να κάθεται ήσυχα και να παρατηρεί τα δέντρα, τα πουλιά, τους ανθρώπους, τα άστρα και το σιωπηλό ποτάμι.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Λέτε πως πρέπει να επαναστατούμε εναντίον της κοινωνίας και την ίδια στιγμή πως δεν πρέπει να είμαστε φιλόδοξοι. Δεν είναι φιλοδοξία η επιθυμία μας να βελτιώσουμε την κοινωνία;

Κρισναμούρτι: Έχω εξηγήσει πολύ προσεκτικά τι εννοώ λέγοντας επανάσταση, αλλά θα προσπαθήσω να το κάνω ακόμη πιο ξεκάθαρο. Το να επαναστατεί κανείς μέσα στο πλαίσιο της κοινωνίας, με σκοπό να την κάνει λίγο καλύτερη, να φέρει κάποιες μεταρρυθμίσεις, είναι σαν την επανάσταση που κάνουν οι φυλακισμένοι για να καλυτερέψουν τη ζωή τους μέσα στη φυλακή τους· και μια τέτοια επανάσταση δεν είναι επανάσταση, είναι απλώς ανταρσία. Βλέπετε τη διαφορά; Η επανάσταση μέσα στο πλαίσιο της κοινωνίας μοιάζει με την ανταρσία των φυλακισμένων που θέλουν καλύτερο φαγητό, καλύτερη μεταχείριση. Αντιθέτως, η επανάσταση η οποία γεννιέται από την κατανόηση ξεκόβει το άτομο από την κοινωνία, κι αυτή είναι δημιουργική επανάσταση.

Τώρα, ας πούμε ότι ως άτομο ξεκόβεις από την κοινωνία. Είναι μια πράξη που έχει ως κίνητρο τη φιλοδοξία; Αν είναι, τότε δεν έχεις ξεκόψει καθόλου, βρίσκεσαι ακόμη μέσα στη φυλακή, γιατί η βάση της κοινωνίας είναι η φιλοδοξία, η κτητικότητα και η απληστία. Αλλά αν τα κατανοήσεις όλα αυτά και επαναστατήσεις μέσα στην καρδιά και στο νου σου, τότε δεν θα είσαι πια φιλόδοξος, δεν θα έχεις ως κίνητρο το φθόνο, την απληστία, την κτητικότητα, και γι' αυτό δεν θα έχεις σχέση με την κοινωνία που βασιζέται σ' αυτά. Τότε θα είσαι ένα δημιουργικό άτομο και οι πράξεις σου θα περιέχουν το σπόρο μιας διαφορετικής παιδείας.

Υπάρχει, λοιπόν, τεράστια διαφορά ανάμεσα στα αποτελέσματα της δημιουργικής επανάστασης και στα αποτελέσματα της επανάστασης ή της ανταρσίας μέσα στο πλαίσιο της κοινωνίας. Όσο ενδιαφέρεσαι απλώς να αναμορφώσεις, να διακοσμήσεις τα κάγκελα και τους τοίχους της φυλακής σου, δεν είσαι δημιουργικός. Η αναμόρφωση χρειάζεται πάντα κι άλλη αναμόρφωση, και το μόνο που κάνει είναι να φέρνει περισσότερη δυστυχία, περισσότερη φθορά. Αντιθέτως, ο νους που κατανοεί τη δομή της κτητικότητας, της απληστίας, της φιλοδοξίας, και ξεκόβει απ' αυτή, βρίσκεται σε διαρκή επανάσταση. Αυτός ο νους διαρκώς διευρύνεται, είναι δημιουργικός και –όπως η πέτρα που πετάς στα ήρεμα νερά μιας λίμνης– δημιουργεί «κύματα» που θα δημιουργήσουν έναν εντελώς διαφορετικό πολιτισμό.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί θυμώνω με τον εαυτό μου όταν δεν μελετάω;

Κρισηναμούρτι: Ακούστε την ερώτηση: «Γιατί θυμώνω με τον εαυτό μου όταν δεν μελετάω, όπως πιστεύεται ότι πρέπει να κάνω; Γιατί θυμώνω με τον εαυτό μου όταν δεν είμαι καλός, όπως θα έπρεπε να είμαι; Με άλλα λόγια, γιατί δεν ακολουθώ τα ιδανικά μου;»

Μήπως θα ήταν πιο απλό, αν δεν είχαμε καθόλου ιδανικά; Αν δεν έχεις ιδανικά, υπάρχει κανένας λόγος να θυμώνεις με τον εαυ-

τό σου; Γιατί, λοιπόν, λες: «*Πρέπει να είμαι ευγενικός, πρέπει να είμαι γενναιόδωρος, πρέπει να είμαι προσεκτικός, πρέπει να μελετώ;*» Αν μπορέσεις ν' ανακαλύψεις το γιατί και να απελευθερωθείς από τα ιδανικά, τότε ίσως να συμπεριφέρεσαι τελείως διαφορετικά, κάτι που θα ερευνήσουμε τώρα.

Γιατί, λοιπόν, έχεις ιδανικά; Πρώτα απ' όλα, επειδή από παιδί όλοι σου λένε ότι αν δεν έχεις ιδανικά θα είσαι ένα άχρηστο αγόρι. Η κοινωνία, είτε βασιίζεται στο κομμουνιστικό είτε στο καπιταλιστικό μοντέλο, υποστηρίζει ότι είναι η ιδανική, εσύ το δέχεσαι και προσπαθείς να ζεις σύμφωνα μ' αυτό, έτσι δεν είναι; Τώρα, πριν αρχίσεις να ζεις σύμφωνα με κάποιο ιδανικό, δεν θα έπρεπε πρώτα ν' ανακαλύψεις αν χρειάζεται ή όχι να έχεις ιδανικά; Σίγουρα, αυτό θα είχε πολύ μεγαλύτερη σημασία. Αλλά έχετε γεμίσει από ένα σωρό ιδανικά που σας έχει επιβάλει η κοινωνία ή που έχετε επινοήσει οι ίδιοι για τους εαυτούς σας. Ξέρετε γιατί έχετε ιδανικά; Επειδή φοβόσαστε να είστε αυτό που είστε.

Ας το εξηγήσουμε απλά, ας μην το κάνουμε περίπλοκο. Το ότι φοβόσαστε να είστε αυτό που είστε σημαίνει ότι δεν έχετε εμπιστοσύνη στον εαυτό σας. Γι' αυτόν το λόγο, προσπαθείτε να γίνετε εκείνο που σας λέει η κοινωνία, οι γονείς σας και η θρησκεία σας.

Τώρα, γιατί φοβόσαστε να είστε αυτό που είστε; Γιατί δεν ξεκινάτε με το να ανακαλύψετε αυτό που είστε και όχι με εκείνο που θα έπρεπε να είστε; Αν δεν κατανοήσετε αυτό που είστε και απλώς προσπαθείτε να γίνετε κάτι που νομίζετε ότι θα έπρεπε να είστε, δεν κάνετε τίποτα. Οπότε, πετάξτε τα όλα τα ιδανικά. Ξέρω ότι αυτό δεν θα αρέσει στους μεγαλύτερους, αλλά δεν έχει σημασία. Πετάξτε όλα τα ιδανικά, ρίξτε τα στο ποτάμι, στο καλάθι των αχρήστων, και ξεκινήστε με αυτό που είστε – και τι είστε;

Είσαι τεμπέλης, δεν θέλεις να μελετάς, θέλεις να παίζεις, θέλεις να διασκεδάζεις, όπως όλα τα παιδιά. Ξεκίνα απ' αυτό. Για να πάει κανείς μακριά, ξεκινάει από κοντά. Χρησιμοποιήστε το νου

σας για να ψάξετε να δείτε τι εννοείτε όταν λέτε ότι θέλετε να διασκεδάσετε. Χρησιμοποιήστε το νου σας για να βρείτε τι πραγματικά κρύβεται πίσω απ' αυτό, αλλά όχι σύμφωνα με ό,τι σας λένε οι γονείς σας ή ό,τι σας υπαγορεύουν τα ιδανικά σας. Χρησιμοποιήστε το νου σας για ν' ανακαλύψετε γιατί δεν θέλετε να μελετάτε. Χρησιμοποιήστε το νου σας για να βρείτε τι θέλετε να κάνετε στη ζωή σας – τι θέλετε να κάνετε *εσείς*, όχι τι σας υπαγορεύουν να κάνετε η κοινωνία και κάποια ιδανικά. Αν δώσετε όλο σας το είναι σ' αυτή την έρευνα, τότε θα κάνετε κάτι επαναστατικό· τότε θα έχετε την αυτοπεποίθηση να δημιουργήσετε, να αποδεχτείτε αυτό που είστε, και σ' αυτό θα βρείτε μια ενέργεια που θ' ανανεώνεται διαρκώς. Κάνοντας όμως το αντίθετο, θα σπαταλάτε την ενέργειά σας προσπαθώντας να γίνετε κάποιοι άλλοι.

Δεν το βλέπετε κι εσείς ότι είναι πραγματικά εκπληκτικό πράγμα να μη φοβάσαι να είσαι αυτό που πραγματικά είσαι; Γιατί η ομορφιά υπάρχει σ' αυτό που είσαι κι όχι σ' εκείνο που νομίζεις ή σου λένε ότι θα 'πρεπε να είσαι. Αν δεις ότι είσαι τεμπέλης ή ότι είσαι ανόητος και κατανοήσεις την τεμπελιά σου ή έρθεις πρόσωπο με πρόσωπο με την ανοησία σου, χωρίς να προσπαθήσεις να την αλλάξεις σε κάτι άλλο, τότε θα δεις ότι σ' αυτό το στάδιο υπάρχουν τρομερό ξαλάφρωμα, πολλή ομορφιά και νοημοσύνη.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Ακόμη και αν δημιουργήσουμε μια καινούργια κοινωνία επαναστατώντας εναντίον της τωρινής, αυτό δεν θα σημαίνει δημιουργία μιας ακόμη κοινωνίας, μιας ακόμη μορφής φιλοδοξίας;

Κρισμαμούρτι: Φοβάμαι πως δεν ακούσατε με προσοχή ό,τι είπα. Όταν ο νους επαναστατεί μέσα στο πλαίσιο του κοινωνικού μοντέλου, μια τέτοια επανάσταση μοιάζει με ανταρσία μέσα σε φυλακή και είναι απλώς μια άλλη μορφή φιλοδοξίας. Αλλά όταν ο νους κατανοήσει όλη αυτή την καταστροφική δομή της τωρινής κοινωνίας και βγει έξω απ' αυτή, τότε ό,τι κάνει δεν θα είναι φιλό-

δοξο. Μια τέτοια στάση μπορεί να δημιουργήσει έναν καινούργιο πολιτισμό, μια καλύτερη κοινωνική δομή, ένα διαφορετικό κόσμο, αλλά χωρίς ο νους να ενδιαφέρεται γι' αυτό. Το μόνο που τον ενδιαφέρει τότε είναι ν' ανακαλύψει τι είναι αληθινό, και η κίνηση της αλήθειας είναι που δημιουργεί τον καινούργιο κόσμο, όχι ο νους που επαναστατεί εναντίον της κοινωνίας.

19

Γνώση και παράδοση

Αναρωτιέμαι πόσοι από εσάς πρόσεξαν χθες το απόγευμα το ουράνιο τόξο. Είχε βγει ακριβώς πάνω απ' τα νερά του ποταμού, και το είδα ξαφνικά. Ήταν πολύ όμορφο να κάθεται εκεί και να κοιτάς το ουράνιο τόξο, σου έδινε μια αίσθηση χαράς, την επίγνωση της ομορφιάς και της απεραντοσύνης της γης. Για να μπορέσει να μεταδώσει κανείς μια τέτοια χαρά, πρέπει να έχει πλούσιο λεξιλόγιο, να ξέρει να χρησιμοποιεί σωστά τις λέξεις, το ρυθμό και την ομορφιά της γλώσσας, έτσι δεν είναι; Αλλά εκείνη που είναι πολύ πιο σημαντική είναι η ίδια η αίσθηση, η έκσταση που γεννιέται με τη βαθιά αναγνώριση της ομορφιάς· και αυτή η αίσθηση δεν μπορεί να ξυπνήσει με την απλή καλλιέργεια της γνώσης ή της μνήμης.

Βλέπετε, πρέπει να έχουμε γνώσεις για να επικοινωνούμε μεταξύ μας, να μιλάμε ο ένας στο άλλο, και για να καλλιεργηθεί η γνώση πρέπει να υπάρχει μνήμη. Χωρίς τις ανάλογες γνώσεις δεν μπορείς να οδηγήσεις ένα αυτοκίνητο, να πετάξεις ένα αεροπλάνο, δεν μπορείς να χτίσεις γέφυρες ή ένα όμορφο σπίτι· δεν μπορείς να φτιάξεις λεωφόρους, να φροντίσεις τα δέντρα, να νοιαστείς για τα ζώα και να κάνεις ένα σωρό πράγματα που πρέπει να κάνει ένας πολιτισμένος άνθρωπος. Μόνο έτσι μπορούμε να ακολουθήσουμε κάποιον από τους διάφορους κλάδους της επιστήμης για να

βοηθήσουμε τον άνθρωπο, π.χ. με την ιατρική. Για όλα αυτά χρειάζονται γνώση, πληροφόρηση, μνήμη, και είναι απαραίτητο να έχει εκπαιδευτεί κανείς με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Βλέπετε, όμως, ενώ η γνώση είναι χρήσιμη σ' ένα επίπεδο, σ' ένα άλλο επίπεδο γίνεται εμπόδιο. Υπάρχει πάρα πολλή γνώση για το φυσικό κόσμο και συνεχώς εμπλουτίζεται. Είναι σημαντικό να έχουμε τέτοιου είδους γνώσεις και να τις χρησιμοποιούμε για το καλό των ανθρώπων. Αλλά μήπως υπάρχει και ένα άλλο είδος γνώσης, σε ψυχολογικό επίπεδο, που σ' εμποδίζει να βλέπεις τι είναι αληθινό; Σε τελική ανάλυση, η γνώση είναι μια μορφή παράδοσης, έτσι δεν είναι; Και η παράδοση είναι μνήμη. Η παράδοση είναι απαραίτητη σε μηχανιστικά ζητήματα, αλλά όταν η παράδοση χρησιμοποιείται ως μέσο καθοδήγησης του ανθρώπου γίνεται εμπόδιο στην ανακάλυψη πιο σπουδαιών πραγμάτων.

Βασιζόμαστε στη γνώση, στη μνήμη, για να ζούμε την καθημερινή μας ζωή και να κάνουμε όσα μπορούν να γίνουν μηχανικά. Χωρίς τη γνώση δεν θα μπορούσαμε να οδηγήσουμε ένα αυτοκίνητο, θα ήμασταν ανίκανοι να κάνουμε ένα σωρό πράγματα. Η γνώση, όμως, είναι εμπόδιο όταν γίνει παράδοση, όταν γίνει πίστη που καθοδηγεί το νου, την ψυχή, τον εσωτερικό σου κόσμο και, επίσης, χωρίζει τους ανθρώπους. Έχετε προσέξει πώς έχουν διαιρεθεί οι άνθρωποι σε ομάδες, παντού στον κόσμο, αποκαλώντας τους εαυτούς τους ινδουιστές, μωαμεθανούς, βουδιστές, χριστιανούς κ.λπ.; Τι είναι αυτό που τους χωρίζει; Ούτε η επιστημονική έρευνα, ούτε οι γνώσεις γεωργικής καλλιέργειας ή χτισίματος γεφυριών και πετάγματος των τζετ. Εκείνα που διαιρούν τους ανθρώπους σε ομάδες είναι η παράδοση και τα πιστεύω που διαμορφώνουν το νου μ' ένα συγκεκριμένο τρόπο.

Η γνώση, λοιπόν, είναι εμπόδιο όταν έχει γίνει παράδοση που πλάθει ή διαμορφώνει το νου σύμφωνα μ' ένα ορισμένο μοντέλο, επειδή τότε όχι μόνο διαιρεί τους ανθρώπους και δημιουργεί ε-

χθρότητα ανάμεσά τους, αλλά τους εμποδίζει επίσης ν' ανακαλύψουν τι είναι αλήθεια, τι είναι ζωή και τι είναι Θεός. Για ν' ανακαλύψει ο νους τι είναι Θεός, πρέπει να είναι ελεύθερος από κάθε παράδοση, απ' όλα όσα έχει συσσωρεύσει μέσα του, από κάθε γνώση που χρησιμοποιεί προκειμένου να έχει ψυχολογική ασφάλεια.

Γι' αυτό ο πραγματικός ρόλος της εκπαίδευσης είναι να δώσει στο μαθητή άφθονες γνώσεις για τις διάφορες δραστηριότητες του ανθρώπου, αλλά ταυτόχρονα να ελευθερώσει το νου του από κάθε είδους παραδοσιακή χρησιμοποίησή του σε ψυχολογικό επίπεδο, ώστε να είναι ικανός να ερευνήσει, να βρει, ν' ανακαλύψει την αλήθεια. Διαφορετικά, ο νους –φορτωμένος με το βάρος της γνώσης ως εργαλείου– γίνεται μηχανικός. Αν ο νους δεν απελευθερώνει διαρκώς τον εαυτό του από τη συσσώρευση οτιδήποτε παραδοσιακά αποδεκτού, τότε είναι ανίκανος ν' ανακαλύψει το Υπέρτατο, εκείνο που είναι αιώνιο, αλλά είναι επίσης προφανές ότι είναι απαραίτητο να διευρύνει τις γνώσεις και την πληροφόρησή του, έτσι ώστε να είναι ικανός να καλύπτει τα πράγματα που οι άνθρωποι χρειάζονται και πρέπει να παράγουν.

Έτσι η γνώση, που είναι μνήμη, είναι χρήσιμη και απαραίτητη σ' ένα επίπεδο, αλλά σ' ένα άλλο προκαλεί βλάβη. Και η νοημοσύνη αρχίζει όταν μπορεί κανείς να διακρίνει αυτή τη διαφορά, να δει πότε η γνώση είναι επιβλαβής και πρέπει να μπει κατά μέρος και πότε είναι απαραίτητη και πρέπει να την αφήσουμε να λειτουργήσει σε όσο μεγαλύτερη έκταση γίνεται.

Τώρα, τι γίνεται με την εκπαίδευση στις μέρες μας; Σου προσφέρει διαφορετικά είδη γνώσης, έτσι δεν είναι; Αν πας στο πανεπιστήμιο μπορείς να γίνεις μηχανικός, γιατρός, δικηγόρος ή να ακολουθήσεις κάποιον άλλο κλάδο και να πάρεις και κάποιο ντοκτορά στα μαθηματικά ή σε οτιδήποτε άλλο, αλλά δεν θα σε βοηθήσει κανείς να ελευθερωθείς από όλα τα παραδοσιακά μοντέλα, έτσι ώστε από την πρώτη στιγμή ο νους σου να είναι φρέσκος, εν-

θουσιώδης, για να είναι ικανός ν' ανακαλύπτει όλη την ώρα κάτι καινούργιο. Οι φιλοσοφίες, οι θεωρίες και οι ιδεολογίες που μαθαίνεις από τα βιβλία –και γίνονται η «παράδοσή σου»– αποτελούν στην πραγματικότητα εμπόδιο για το νου σου, επειδή τα χρησιμοποιεί όλα αυτά ως μέσο για να νιώσει ψυχολογική ασφάλεια – που είναι άλλο από την πρακτική ασφάλεια– κι έτσι διαμορφώνεται από αυτά. Είναι απαραίτητο, λοιπόν, να καλλιεργήσει κανείς στο σχολείο τις γνώσεις του και την τεχνική του, αλλά συγχρόνως πρέπει και να ελευθερωθεί ο νους του από κάθε παραδοσιακό μόντελο. Όλο αυτό θα έπρεπε να είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης.

Η δυσκολία βρίσκεται στο να ελευθερώσει κανείς το νου του από «το γνωστό», για να μπορεί κάθε στιγμή ν' ανακαλύπτει το καινούργιο. Ένας σπουδαίος μαθηματικός είπε σε μια συζήτηση κάποτε ότι ενώ δούλευε για μέρες πάνω σ' ένα πρόβλημα δεν μπορούσε να βρει τη λύση του. Κάποιο πρωί, την ώρα που έκανε το συνηθισμένο του περίπατο, «είδε» ξαφνικά τη λύση. Τι είχε συμβεί; Εκείνη την ώρα ο νους του ήταν ήσυχος, άρα και ελεύθερος να κοιτάξει το πρόβλημα χωρίς να σκέφτεται τίποτε απ' όσα ήξερε, κι έτσι το ίδιο το πρόβλημα του αποκάλυψε τη λύση. Η λύση κάθε προβλήματος βρίσκεται μέσα στο ίδιο το πρόβλημα κι όχι έξω απ' αυτό. Έτσι, όταν κανείς χρειάζεται απάντηση σ' ένα ερώτημα, πρέπει ο νους του να είναι ελεύθερος από κάθε σκέψη για το ποια μπορεί να είναι η απάντηση, ώστε να τη βρει.

Οι περισσότεροι από εμάς ξέρουμε διάφορα γεγονότα, συσσωρεύουμε πληροφορίες ή γνώσεις, αλλά δεν μαθαίνουμε ποτέ πώς να έχουμε μέσα μας ησυχία, πώς να είμαστε ψυχολογικά ελεύθεροι απ' όλα τα σκαμπανεβάσματα της ζωής, από τα προβλήματα που ριζώνουν μέσα μας. Εντασσόμαστε σε διάφορες κοινωνικές ομάδες, γινόμαστε οπαδοί κάποιας φιλοσοφίας, παραδινόμαστε σε μια πίστη, όλο αυτό όμως είναι εντελώς άχρηστο, επειδή δεν λύνει τα προβλήματά μας. Αντιθέτως, φέρνει περισσότερα βάσα-

να, μεγαλύτερο πόνο. Εκείνο που χρειάζεται ο νους δεν είναι κάποια φιλοσοφία ή ιδεολογία, αλλά να είναι ελεύθερος να ερευνά, ν' ανακαλύπτει και να είναι δημιουργικός.

Στριμώχνεστε επί χρόνια στο σχολείο για να περνάτε εξετάσεις, συσσωρεύετε ένα σωρό πληροφορίες που τις γράφετε σ' ένα χαρτί για να πάρετε κάποιο πτυχίο, ελπίζοντας να βρείτε μια δουλειά και να παντρευτείτε. Μπορεί η ζωή να είναι αυτό όλο κι όλο; Έχετε αποκτήσει γνώσεις, τεχνικές, αλλά ο νους σας δεν είναι ελεύθερος κι έτσι γίνεστε σκλάβοι του συστήματος που υπάρχει, κι αυτό σημαίνει ότι δεν είστε πραγματικά δημιουργικά άτομα. Μπορεί να αποκτήσετε παιδιά, μπορεί να ζωγραφίσετε μερικούς πίνακες ή να γράψετε κάποια ποιήματα, αλλά σίγουρα αυτό δεν είναι δημιουργικότητα. Για να υπάρξει αληθινή δημιουργικότητα, πρέπει πρώτα να ελευθερωθεί ο νους, και τότε η τεχνική μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να εκφράσει αυτή τη δημιουργικότητα. Αλλά είναι ασήμαντο το να έχεις τεχνική χωρίς ένα δημιουργικό νου, χωρίς εκείνη την εξαιρετική δημιουργικότητα που έρχεται με την ανακάλυψη του τι είναι αλήθεια. Δυστυχώς, οι περισσότεροι από εμάς δεν γνωρίζουμε αυτή τη δημιουργικότητα, επειδή έχουμε φορτώσει το νου μας με γνώσεις, παραδοσιακές αντιλήψεις, μνήμες, με το τι είπαν ο Σανκάρρα, ο Βούδας, ο Χριστός, ο Μαρξ ή κάποιος άλλος. Διότι αν ο νους σου είναι ελεύθερος ν' ανακαλύψει τι είναι αληθινό, τότε θ' ανακαλύψεις ότι έρχεται ένας άφθονος και άφθαρτος πλούτος, που έχει μέσα του τεράστια χαρά. Τότε όλες οι σχέσεις που έχεις –με τους ανθρώπους, με τις ιδέες και με τα πράγματα– θα έχουν εντελώς διαφορετική σημασία.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Ένα ανυπάκουο παιδί μπορεί ν' αλλάξει με την τιμωρία ή με την αγάπη;

Κρισηναμούρτι: Εσείς τι πιστεύετε; Ακούστε πολύ προσεκτικά την ερώτησή του, σκεφτείτε τη, νιώστε τη: «Ένα ανυπάκουο παιδί μπο-

ρεί ν' αλλάξει με την τιμωρία ή με την αγάπη;» Αν ένα ανυπάκουο παιδί αλλάξει με την τιμωρία, που αποτελεί μια μορφή εξαναγκασμού, είναι αυτό αλλαγή; Οι μεγαλύτεροι, που έχουν την εξουσία του δασκάλου ή του γονιού, αν απειλήσουν ένα παιδί, αν το τρομοκρατήσουν, μπορεί το φουκαριάρικο να κάνει ό,τι του πουν, αλλά είναι αυτό αλλαγή; Μπορεί άραγε ν' αλλάξει κανείς μετά από οποιαδήποτε απειλή; Είναι πραγματική αλλαγή οποιασδήποτε μορφής εξαναγκασμός; Μπορεί ποτέ να αλλάξει αληθινά κάτι με νόμους ή με οποιαδήποτε μορφή εκφοβισμού; Και, όταν ρωτάτε αν η αγάπη θα αλλάξει το ανυπάκουο παιδί, τι εννοείτε με τη λέξη «αγάπη»; Αν αγαπώ το παιδί, σημαίνει ότι το κατανοώ –όχι για να το αλλάξω, αλλά για να καταλάβω τις αιτίες που προκαλούν την ανυπακοή–, και η ίδια η κατανόηση είναι εκείνη που θα σταματήσει την ανυπακοή. Αν θέλω ν' αλλάξω το παιδί έτσι ώστε να πάψει να είναι ανυπάκουο, τότε αυτή η επιθυμία μου να το αλλάξω αποτελεί μια μορφή εξαναγκασμού, έτσι δεν είναι; Αλλά αν αρχίσω να κατανοώ γιατί είναι ανυπάκουο, αν μπορέσω ν' ανακαλύψω και να ξεριζώσω τις αιτίες που γεννάνε την ανυπακοή μέσα του –που μπορεί να είναι λάθος διατροφή, έλλειψη ύπνου, ανάγκη στοργής, το γεγονός ότι κάποιο άλλο παιδί το πειράζει κ.λπ.–, τότε το παιδί δεν θα είναι πια ανυπάκουο. Αν όμως απλώς επιθυμώ ν' αλλάξω το παιδί, που σημαίνει ότι θέλω να το κάνω να ακολουθήσει κάποιο συγκεκριμένο μοντέλο, τότε δεν θα μπορέσω να το κατανοήσω.

Παρουσιάζεται, όμως, κι ένα άλλο πρόβλημα: Τι εννοούμε όταν λέμε αλλαγή; Ακόμη κι αν το παιδί πάψει να είναι ανυπάκουο επειδή του δείξαμε αγάπη –που κι αυτό είναι ένα είδος χειραγώγησης–, μπορούμε να πούμε ότι έγινε έτσι πραγματική αλλαγή; Μπορεί να έγινε από αγάπη, αλλά κι αυτό είναι μια μορφή πίεσης στο παιδί, που το αναγκάζει να κάνει ή να είναι κάτι. Και όταν λέτε ότι το παιδί πρέπει ν' αλλάξει, τι εννοείτε; Ν' αλλάξει

από τι σε τι; Από αυτό που είναι σ' εκείνο που *θα έπρεπε* να είναι; Αν *αλλάξει* σε εκείνο που *θα έπρεπε* να είναι, *θα έχει* απλώς μετατρέψει αυτό που ήταν, οπότε δεν υπάρχει στην ουσία καμιά αλλαγή. Και για να το θέσουμε αλλιώς: Αν είμαι άπληστος και γίνω ολιγαρκής επειδή εσείς, η κοινωνία και η θρησκεία μου λέτε ότι έτσι πρέπει να κάνω, τότε *θα έχω αλλάξει* ή απλώς *θα έχω δώσει* στην απληστία ένα άλλο όνομα; Αν πάλι είμαι ικανός να ερευνήσω και να κατανοήσω ολοκληρωτικά το πρόβλημα της απληστίας μου, τότε *θα απελευθερωθώ* από αυτή, κι αυτό είναι εντελώς διαφορετικό από το να γίνω ολιγαρκής.

Ερώτηση (Μαθητής): Πώς μπορεί να γίνει κανείς έξυπνος;

Κρισναμούρτι: Τη στιγμή που προσπαθείς να γίνεις έξυπνος, παύεις να είσαι έξυπνος. Αυτό είναι πραγματικά πολύ σημαντικό, δώστε λοιπόν για λίγο την προσοχή σας. Αν είμαι κουτός και όλοι μου λένε ότι πρέπει να είμαι έξυπνος, τι συμβαίνει συνήθως; Προσπαθώ να γίνω έξυπνος, μελετώ περισσότερο, προσπαθώ να πάρω καλύτερους βαθμούς. Τότε οι άλλοι λένε «δουλεύει σκληρά» και με χτυπάνε χαϊδευτικά στην πλάτη, αλλά εξακολουθώ να είμαι κουτός, επειδή έχω αποκτήσει μόνο τα εξωτερικά στολίδια της εξυπνάδας. Το πρόβλημα δεν είναι πώς θα γίνουμε έξυπνοι, αλλά πώς θα ελευθερωθούμε από την κουταμάρα. Αν, ενώ είμαι κουτός, προσπαθώ να γίνω έξυπνος, εξακολουθώ να συμπεριφέρομαι κουτά.

Βλέπετε, το βασικό πρόβλημα είναι αυτό της αλλαγής. Όταν ρωτάς «τι είναι εξυπνάδα και πώς μπορεί κανείς να γίνει έξυπνος», αυτό προϋποθέτει ότι έχεις κάποια γενική ιδέα τού τι είναι εξυπνάδα και τότε προσπαθείς να γίνεις έξυπνος. Ναι, αλλά αν έχεις κάποια φόρμουλα, μια θεωρία ή μια ιδέα για την εξυπνάδα και προσπαθείς να διαπλάσεις τον εαυτό σου σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, είναι ανοησία, δεν είναι; Ενώ αν κανείς είναι κουτός και αρχίζει ν' ανακαλύπτει τι είναι κουταμάρα, χωρίς να επιθυμεί να

την αλλάξει σε κάτι άλλο, χωρίς να πει «είμαι κουτός, ανόητος, τι τρομερό», τότε θ' ανακαλύψει ότι στην αποκάλυψη του προβλήματος εμφανίζεται μια νοημοσύνη που είναι ελεύθερη από ανοησία, χωρίς να κάνει καμιά προσπάθεια.

Ερώτηση (Μαθητής): Είμαι μωαμεθανός. Οι γονείς μου απειλούν να με διώξουν απ' το σπίτι, αν εξακολουθήσω να μην κάνω κάθε μέρα όσα επιβάλλει η θρησκεία μας. Τι πρέπει να κάνω;

*Κρισναμούρτι: Όσοι από εσάς δεν είστε μωαμεθανοί, πιθανόν να συμβουλευάτε το αγόρι που κάνει την ερώτηση να φύγει από το σπίτι του, έτσι δεν είναι; Ασχέτως όμως από την ταμπέλα που σας έχουν κολλήσει –ινδουιστής, μουσουλμάνος, κομμουνιστής, χριστιανός ή ό,τι άλλο θέλετε–, το ίδιο ακριβώς πράγμα ισχύει και για εσάς, γι' αυτό μην αισθάνεστε ανώτεροι και καβαλήσετε κανένα καλάμι. Αν πείτε στους γονείς σας ότι οι θρησκευτικές τους παραδόσεις είναι στην πραγματικότητα μουχλιασμένες προκαταλήψεις, ίσως κι εκείνοι να σας διώξουν από το σπίτι.**

Τώρα, αν σας είχαν αναθρέψει σύμφωνα με τις αρχές μιας συγκεκριμένης θρησκείας και ο πατέρας σας σας έλεγε ότι αν δεν ακολουθείτε τις πρακτικές της θρησκείας αυτής, επειδή τις θεωρείτε ξεπερασμένες προλήψεις, θα πρέπει να φύγετε από το σπίτι, τι θα κάνατε; Εξαρτάται από το πόσο ζωτικής σημασίας θα ήταν το ότι δεν θέλετε ν' ακολουθήσετε αυτές τις πρακτικές, έτσι δεν είναι; Θα λέγατε: «Έχω σκεφτεί πολύ σοβαρά αυτό το θέμα και νομίζω ότι το να αποκαλεί κανείς τον εαυτό του μωαμεθανό, Ινδό, βουδιστή, χριστιανό ή στιδίηποτε άλλο είναι ανόητο. Αν γι' αυτόν το λόγο πρέπει να φύγω από το σπίτι, τότε θα φύγω και είμαι έτοιμος να

* Υπενθυμίζουμε ότι η συζήτηση γίνεται τη δεκαετία του '50, σ' ένα χωριό της Ινδίας όπου η τήρηση των θρησκευτικών παραδόσεων είναι αυστηρή ακόμη και σήμερα. (Σ.τ.Μ.)

αντιμετωπίσω οτιδήποτε μου φέρει η ζωή, ακόμη και δυστυχία και θάνατο, επειδή νιώθω ότι αυτό είναι το σωστό και αυτό θα κάνω»; Θα λέγατε κάτι τέτοιο; Αν όχι, τότε απλώς θα σας κατάρπιε η παράδοση, το πλήθος.

Τι θα κάνατε, λοιπόν; Αν η εκπαίδευση δεν σας δίνει την αυτοπεποίθηση που χρειάζεστε, τότε ποιος είναι ο σκοπός της; Είναι απλώς να σας προετοιμάσει να βρείτε μια δουλειά και να προσαρμοστείτε σε μια κοινωνία που, προφανώς, είναι καταστρεπτική; Μην πείτε: «Ελάχιστοι μπορούν να ξεκόψουν από αυτή κι εγώ δεν είμαι αρκετά δυνατός». Οποιοσδήποτε δώσει όλη του την ψυχή στο να ξεκόψει μπορεί να το καταφέρει. Για να κατανοήσεις την πίεση της παράδοσης και ν' αντισταθείς σ' αυτή, δεν χρειάζεται δύναμη αλλά εμπιστοσύνη στον εαυτό σου, απέραντη εμπιστοσύνη, η οποία αποκτιέται όταν ξέρεις *πώς* να σκέφτεσαι από μόνος σου. Αλλά, βλέπετε, στο σχολείο δεν σου μαθαίνουν *πώς* να σκέφτεσαι, σου μαθαίνουν μόνο *τι* να σκέφτεσαι. Σου μαθαίνουν ότι είσαι μωαμεθανός, ινδουιστής ή χριστιανός, ετούτο ή εκείνο. Ο ρόλος της σωστής εκπαίδευσης, όμως, είναι να σε βοηθήσει να σκέφτεσαι από μόνος σου, έτσι ώστε, μέσα από την ίδια σου τη σκέψη, να νιώσεις απέραντη εμπιστοσύνη στον εαυτό σου. Τότε θα είσαι ένα δημιουργικό ανθρώπινο πλάσμα και όχι μια μηχανή.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Μας λέτε ότι δεν πρέπει να υπάρχει καμιά αντίσταση όταν δίνουμε την προσοχή μας κάπου. Πώς μπορεί να γίνει αυτό;

Κρισμαμούρτι: Έχω πει ότι οποιαδήποτε μορφή αντίστασης είναι απροσεξία, είναι αιτία διάσπασης της προσοχής. Μη δέχεστε απλώς τα λόγια μου, σκεφτείτε τα. Μη δέχεστε ποτέ τίποτε απ' όσα λέει κάποιος –εκτός από πρακτικά, τεχνολογικά θέματα–, όποιος κι αν είναι, να ερευνάτε κάθε θέμα μόνοι σας. Αν απλώς δέχεσαι ό,τι σου λένε, τότε συμπεριφέρεσαι μηχανικά, κουτά, είσαι ήδη νεκρός. Αλλά αν ερευνάς, αν ανακαλύπτεις μόνος σου πράγμα-

τα για σένα, τότε είσαι ζωντανός, ζωηρός, ένας δημιουργικός άνθρωπος.

Τώρα, μπορείτε να δίνετε προσοχή σε όσα λέγονται εδώ και την ίδια στιγμή να γνωρίζετε ότι κάποιος μπαίνει στην τάξη, χωρίς να γυρίσετε το κεφάλι σας για να δείτε ποιος είναι, αλλά και χωρίς καμιά αντίσταση στην επιθυμία να γυρίσετε το κεφάλι σας; Αν αντισταθείτε στο να γυρίσετε το κεφάλι σας για να κοιτάξετε, η προσοχή σας έχει ήδη χαθεί και σπαταλάτε πνευματική ενέργεια με την αντίσταση. Μπορεί, λοιπόν, να υπάρξει μια κατάσταση ολοκληρωτικής προσοχής, η οποία δεν διασπάται και γι' αυτό δεν υπάρχει καμιά αντίσταση; Δηλαδή, μπορείτε να συγκεντρώνετε την προσοχή σας σε κάτι κι ωστόσο να έχετε το συνειδητό σας επίπεδο ευαίσθητο σε οτιδήποτε συμβαίνει γύρω σας και μέσα σας;

Ο νους είναι ένα εξαιρετικό εργαλείο που απορροφά διαρκώς πράγματα βλέποντας σχήματα και χρώματα, δεχόμενος αμέτρητες εντυπώσεις, συλλαμβάνοντας την έννοια των λέξεων, τη σημασία ενός βλέμματος κ.λπ. Και το πρόβλημά μας είναι να προσέχουμε κάτι, ενώ την ίδια στιγμή ο νους μας είναι ανοιχτός σε οτιδήποτε συμβαίνει, συμπεριλαμβανομένων και των υποσυνειδητών εντυπώσεων και αντιδράσεων.

Ό,τι λέω συμπεριλαμβάνει πράγματι το όλο πρόβλημα του διαλογισμού. Δεν έχουμε χρόνο ν' ασχοληθούμε τώρα μ' αυτόν, αλλά αν κάποιος δεν ξέρει πώς να διαλογίζεται δεν είναι ώριμος άνθρωπος. Ο διαλογισμός είναι ένα από τα πιο σημαντικά πράγματα στη ζωή, πολύ πιο σημαντικό από το να περνάς εξετάσεις και να παίρνεις καλούς βαθμούς. Για να κατανοήσει κανείς τι είναι ο σωστός διαλογισμός, δεν πρέπει να εξασκεύεται στο διαλογισμό. Η εξάσκηση σε οποιοδήποτε πράγμα σχετικό με πνευματικά θέματα είναι ολέθρια. Για να κατανοήσει κανείς τι είναι σωστός διαλογισμός, πρέπει να έχει επίγνωση της λειτουργίας της ίδιας του της συνείδησης – και τότε έχει πλήρη προσοχή. Αλλά δεν μπορεί να υ-

πάρξει πλήρης προσοχή, όταν υπάρχει οποιαδήποτε μορφή αντίστασης. Οι περισσότεροι από εμάς, βλέπετε, έχουμε εκπαιδευτεί να δίνουμε την προσοχή μας αντιστεκόμενοι σε ό,τι τη διασπά, κι έτσι η προσοχή μας είναι πάντοτε μερική, ποτέ πλήρης – και γι' αυτό η μάθηση γίνεται κουραστική, βαρετή, κάτι που φοβίζει. Επομένως, είναι πολύ σημαντικό να δίνει κανείς την προσοχή του με την πραγματική σημασία της λέξης, που σημαίνει ότι πρέπει να έχει επίγνωση των μηχανισμών του νου του. Χωρίς γνώση του εαυτού μας, η προσοχή μας δεν μπορεί να είναι πλήρης. Γι' αυτόν το λόγο, σ' ένα πραγματικό σχολείο ο μαθητής δεν πρέπει μόνο να διδάσκεται διάφορα μαθήματα, αλλά και να βοηθιέται να έχει επίγνωση της διαδικασίας της ίδιας του της σκέψης. Κατανοώντας τον εαυτό του, θα ξέρει και τι σημαίνει να δίνει την προσοχή του χωρίς αντίσταση σε οτιδήποτε, γιατί η κατανόηση του εαυτού είναι ο τρόπος του διαλογισμού.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί μας ενδιαφέρει να κάνουμε ερωτήσεις;

Κρισηναμούρτι: Πολύ απλό. Επειδή είμαστε περίεργοι. Δεν θέλεις να μάθεις πώς παίζεται το μπάσκετ ή το ποδόσφαιρο ή πώς πετάς χαρταετό; Τη στιγμή που παύεις να κάνεις ερωτήσεις είσαι ήδη νεκρός – πράγμα που συμβαίνει στους μεγαλύτερους. Έχουν πάψει να ερευνούν, επειδή ο νους τους είναι φορτωμένος με πληροφορίες, με όσα έχουν πει οι άλλοι· τα έχουν αποδεχτεί και είναι προσκολλημένοι σε παραδοσιακές αρχές. Όσο ρωτάς ανακαλύπτεις, αλλά από τη στιγμή που αρχίζεις να αποδέχεσαι τα πάντα είσαι ψυχικά νεκρός. Στη ζωή σας, λοιπόν, μην αποδέχεστε ποτέ τίποτα, να ερευνάτε και να εξετάζετε τα πάντα. Τότε θα δείτε ότι ο νους σας είναι κάτι πραγματικά εξαιρετικό, ότι δεν έχει όρια, και για έναν τέτοιο νου δεν υπάρχει θάνατος.

20

Θρησκευόμενος σημαίνει να είσαι ευαίσθητος στην αλήθεια

Το πράσινο λιβάδι εδώ κοντά, με αυτά τα λουλούδια με το κίτρινο-μουσταρδί χρώμα και το ποτάμι που το διασχίζει, είναι υπέροχο, συμφωνείτε; Χθες το απόγευμα το παρατηρούσα. Και κάθε φορά που αντικρίζει κανείς την εξαιρετική ομορφιά και ηρεμία της εξοχής, αναρωτιέται τι είναι ομορφιά. Υπάρχει μια άμεση αντίδραση σ' αυτό που είναι όμορφο, όπως επίσης και σ' αυτό που είναι άσχημο· μια αντίδραση ευχαρίστησης ή δυσφορίας. Και εκφράζουμε αυτή την αντίδραση με λόγια όπως: «Αυτό είναι όμορφο» ή «αυτό είναι άσχημο». Εκείνο όμως που έχει σημασία δεν είναι η ευχαρίστηση ή η δυσφορία, αλλά το να βρίσκεσαι σε επικοινωνία με τα πάντα, να είσαι ευαίσθητος και στα δύο: και στην ασχήμια και στην ομορφιά.

Τώρα, τι είναι ομορφιά; Αυτή είναι μία από τις πιο ουσιαστικές ερωτήσεις, δεν είναι επιφανειακή, γι' αυτό μην την παραμελείτε. Έχει, σίγουρα, πολύ μεγάλη σημασία στη ζωή να κατανοήσει κανείς τι είναι ομορφιά, για να μπορέσει να νιώσει αυτή την αίσθηση καλοσύνης που γεννιέται όταν ο νους και η καρδιά επικοινωνούν με κάτι όμορφο χωρίς κανένα εμπόδιο, έτσι ώστε να νιώθει απόλυτα χαλαρωμένος. Και μέχρι να μάθουμε να ανταποκρινόμαστε μ' αυτό τον τρόπο στην ομορφιά, η ζωή μας θα είναι

πολύ ρηχή. Μπορεί κανείς να είναι περιτριγυρισμένος από εξαιρετική ομορφιά, από βουνά, από λιβάδια και ποτάμια, αλλά, αν δεν έχει επίγνωση όλων αυτών, είναι για εκείνον ό,τι είναι και για έναν νεκρό.

Όλοι σας, αγόρια και κορίτσια, αλλά και οι μεγαλύτεροι, κάντε στον εαυτό σας αυτή την ερώτηση: Τι είναι ομορφιά; Η καθαριότητα, το ωραίο ντύσιμο, το χαμόγελο, οι κινήσεις που γίνονται με χάρη, ο ρυθμός του περπατήματος, τα καλοχτενισμένα μαλλιά, οι καλοί τρόποι, η ωραία ομιλία, η ευγενική συμπεριφορά, η φροντίδα των άλλων, η οποία συμπεριλαμβάνει και το να είσαι πάντα στην ώρα σου, όλα είναι μέρος της ομορφιάς, αλλά πρόκειται απλώς για εξωτερικά γνωρίσματα, έτσι δεν είναι; Και μόνο αυτά είναι ομορφιά ή κάτι πολύ βαθύτερο;

Υπάρχει η εξωτερική ομορφιά, η ομορφιά της ζωγραφικής, η ομορφιά της ζωής. Έχετε παρατηρήσει το υπέροχο σχήμα ενός δέντρου όταν είναι γεμάτο φύλλα ή την εκπληκτική χάρη ενός γυμνού από φύλλα δέντρου, που έχει φόντο τον ουρανό; Τέτοιου είδους πράγματα είναι όμορφα να τα κοιτάξεις, αλλά όλα αποτελούν εξωτερικές εκδηλώσεις κάποιου βαθύτερου πράγματος. Οπότε, τι είναι εκείνο που ονομάζουμε ομορφιά;

Μπορεί να έχεις ένα όμορφο πρόσωπο με ωραία χαρακτηριστικά, μπορεί να ντύνεσαι καλόγουστα και να έχεις καλούς τρόπους, μπορεί να ξέρεις να απεικονίζεις σε μια ζωγραφιά την ομορφιά ενός τοπίου ή να γράφεις γι' αυτή, αλλά χωρίς την αίσθηση της καλοσύνης όλα αυτά τα εξωτερικά συμπληρώματα της ομορφιάς οδηγούν σε μια πολύ επιφανειακή και επιτηδευμένη ζωή, μια ζωή χωρίς ιδιαίτερο νόημα.

Πρέπει, λοιπόν, ν' ανακαλύψουμε τι πραγματικά είναι η ομορφιά, δεν πρέπει; Σημειώστε ότι δεν λέω πως πρέπει ν' αδιαφορούμε για τις εξωτερικές εκδηλώσεις της ομορφιάς. Πρέπει όλοι να έχουμε καλούς τρόπους, να κρατάμε το σώμα μας καθαρό και να ντυ-

νόμαστε καλόγουστα, χωρίς να κάνουμε επίδειξη, να είμαστε εντάξει στις υποχρεώσεις μας, να μιλάμε καθαρά και όλα τα υπόλοιπα. Όλα αυτά είναι απαραίτητα και δημιουργούν μια ευχάριστη ατμόσφαιρα, αλλά από μόνα τους δεν έχουν και πολλή σημασία.

Η εσωτερική ομορφιά είναι εκείνη που δίνει χάρη και πραότητα στο παρουσιαστικό και στην κίνηση. Και τι είναι η εσωτερική ομορφιά που χωρίς αυτή η ζωή είναι πολύ ρηχή; Το έχετε σκεφτεί ποτέ; Προφανώς όχι. Είστε πολύ απασχολημένοι με άλλα πράγματα, ο νους σας είναι πολύ απασχολημένος με τη δουλειά, με τη διασκέδαση, με διάφορες συζητήσεις, με τις παρέες σας. Αλλά το να σας βοηθήσουν από τώρα, που είστε παιδιά, να ανακαλύψετε τι σημαίνει εσωτερική ομορφιά, χωρίς την οποία η εξωτερική ομορφιά έχει πολύ λίγη σημασία, είναι ένας από τους σκοπούς της σωστής εκπαίδευσης. Και η βαθιά εκτίμηση της ομορφιάς είναι ουσιαστικό μέρος της ίδιας σας της ζωής.

Μπορεί ένας ρηχός νους να εκτιμήσει την ομορφιά; Μπορεί να μιλάει κανείς για ομορφιά, αλλά είναι ικανός να *ιώσει* εκείνη την τεράστια χαρά που αισθάνεσαι κοιτάζοντας κάτι πραγματικά υπέροχο; Όταν ο νους απλώς ενδιαφέρεται για τον εαυτό του και τις δικές του δραστηριότητες, δεν έχει ομορφιά· ό,τι κι αν κάνει παραμένει άσχημος, περιορισμένος, οπότε είναι ανίκανος να δει τι είναι ομορφιά. Αντιθέτως, ο νους που δεν ασχολείται με τον εαυτό του, που δεν έχει φιλοδοξίες, ο νους που δεν είναι παγιδευμένος στις ίδιες του τις επιθυμίες ή που δεν ενδιαφέρεται για το κυνήγι της επιτυχίας δεν είναι ρηχός και ανθίζει μέσα στην καλοσύνη. Καταλαβαίνετε; Αυτή η εσωτερική καλοσύνη δίνει ομορφιά ακόμη και σ' ένα –όπως το λέμε– άσχημο πρόσωπο. Όταν υπάρχει εσωτερική καλοσύνη το άσχημο πρόσωπο μεταμορφώνεται, επειδή η εσωτερική ομορφιά είναι μια αίσθηση βαθιά θρησκευόμενης αντίληψης.

Ξέρετε τι σημαίνει να είσαι θρησκευόμενος; Δεν έχει καμιά σχέση με τους ναούς και τις καμπάνες τους –παρόλο που ο ήχος

τους από μακριά ακούγεται όμορφος— ούτε με προσευχές, ούτε με τις λειτουργίες που κάνουν οι ιερείς και όλες τις υπόλοιπες τελετουργικές ανοησίες. Το να είσαι θρησκευόμενος σημαίνει να είσαι ευαίσθητος στην πραγματικότητα. Ότι όλη σου η ύπαρξη —το σώμα, ο νους και η καρδιά σου— είναι ευαίσθητη απέναντι στην ομορφιά και την ασχήμια, στο αδέσποτο ζώο στο δρόμο, στα ωραία κτίρια και στη φτώχεια και στη βρομιά της πόλης, στο γέλιο και στο κλάμα, στα πάντα γύρω σου. Από αυτή την ευαισθησία για όλα όσα υπάρχουν γύρω σου θα πηγάζουν καλοσύνη και αγάπη, και χωρίς αυτή την ευαισθησία δεν υπάρχει ομορφιά, παρόλο που μπορεί να έχεις ταλέντο, να είσαι καλοντυμένος, να οδηγείς ακριβό αυτοκίνητο και να είσαι σχολαστικά καθαρός.

Η αγάπη είναι κάτι το εξαιρετικό, έτσι δεν είναι; Δεν μπορείς ν' αγαπάς αν σκέφτεσαι τον εαυτό σου — που δεν σημαίνει ότι πρέπει να σκέφτεσαι κάποιον άλλο. Η αγάπη *είναι*, δεν έχει αντικείμενο. Ο νους που αγαπά είναι πράγματι ένας θρησκευόμενος νους, γιατί βρίσκεται μέσα στο ρεύμα της πραγματικότητας, της αλήθειας και του Θεού, και μόνο ένας τέτοιος νους μπορεί να ξέρει τι είναι ομορφιά. Ο νους που δεν έχει παγιδευτεί σε καμιά φιλοσοφία, που δεν είναι φυλακισμένος σε καμιά οργάνωση ή πίστη, που δεν έχει για οδηγό τις προσωπικές του φιλοδοξίες είναι ευαίσθητος, ξύπνιος, παρατηρητικός. Ένας τέτοιος νους έχει ομορφιά.

Είναι πολύ σημαντικό, όσο είστε νέοι, να μάθετε να είστε καθαροί και ευπαρουσίαστοι, να κάθεστε ήσυχα χωρίς να κινείστε διαρκώς, να έχετε καλούς τρόπους στο τραπέζι, να υπολογίζετε τους άλλους, να είστε στην ώρα σας. Όλα αυτά, όμως, αν και απαραίτητα, είναι επιφανειακά. Και αν απλώς καλλιεργήσετε το επιφανειακό χωρίς να κατανοήσετε ό,τι βρίσκεται πιο βαθιά, δεν θα μάθετε ποτέ την πραγματική σημασία της ομορφιάς. Ένας νους που δεν ανήκει σε κανένα έθνος, σε καμιά ομάδα ή κοινωνία, που δεν ενδιαφέρεται για εξουσία, που δεν κινείται από φιλοδοξίες και

δεν τον σταματάει ο φόβος, ένας τέτοιος νους ανθίζει πάντα μέσα στην αγάπη και την καλοσύνη. Επειδή είναι μέσα στο ρεύμα της πραγματικότητας, ξέρει τι είναι ομορφιά, όντας ευαίσθητος τόσο απέναντι στην ασχήμια όσο και απέναντι στην ομορφιά, είναι ένας δημιουργικός νους και έχει απεριόριστη κατανόηση.

Ερώτηση (Μαθητής): Αν έχω κάποια φιλοδοξία στην παιδική μου ηλικία, θα μπορέσω να την εκπληρώσω μεγαλώνοντας;

Κρισναμούρτι: Οι παιδικές φιλοδοξίες συνήθως δεν κρατάνε πολύ, έτσι δεν είναι; Κάποιο αγόρι θέλει να γίνει οδηγός τρένου όταν μεγαλώσει ή, βλέποντας ένα τζετ να διασχίζει αστράφτοντας τον ουρανό, θέλει να γίνει πιλότος, ένα άλλο ακούει κάποιον πολιτικό να βγάζει λόγο και θέλει να του μοιάσει, ή βλέπει κάποιον μοναχό κι αποφασίζει να γίνει κι αυτό μοναχός. Κάποιο κορίτσι μπορεί να θέλει να παντρευτεί όταν μεγαλώσει και να κάνει πολλά παιδιά ή να γίνει σύζυγος κάποιου πάμπλουτου άντρα και να ζει σ' ένα μεγάλο σπίτι, ή μπορεί να φιλοδοξεί να γίνει ζωγράφος ή γνωστή ποιήτρια.

Τώρα, τα παιδικά όνειρα μπορούν να εκπληρωθούν; Και έχει αξία να εκπληρώνονται τα όνειρα; Το κυνήγι της πραγματοποίησης οποιασδήποτε επιθυμίας, αδιάφορο τι είδους, φέρνει πάντα θλίψη. Ίσως δεν το έχετε προσέξει ακόμη αυτό, αλλά θα το προσέξετε καθώς θα μεγαλώνετε. Η θλίψη είναι η σκιά της επιθυμίας. Αν θέλω να είμαι πλούσιος ή διάσημος, αγωνίζομαι να φτάσω το στόχο μου παραγκωνίζοντας άλλους ανθρώπους και δημιουργώντας εχθρότητες, αλλά ακόμη κι αν καταφέρω ν' αποκτήσω όλα όσα θέλω, αργά ή γρήγορα, αναπόφευκτα, κάτι συμβαίνει: Ή θα βλάψω την υγεία μου ή, με το που θα εκπληρώσω την επιθυμία μου, θα έχω τη λαχτάρα να αποκτήσω κι άλλα – και ο θάνατος παραμονεύει πάντα στη γωνία. Οι φιλοδοξίες, οι επιθυμίες και το κυνήγι τους οδηγούν κάποια στιγμή σε απογοήτευση, σε θλίψη. Μπορείτε να παρακολουθήσετε αυτή τη διαδικασία από μόνοι σας.

Παρατηρήστε τους μεγαλύτερους γύρω σας, τους ανθρώπους που είναι διάσημοι, που έχουν μεγάλη περιουσία, εκείνους που έχουν κάνει όνομα και έχουν εξουσία. Παρατηρήστε τα πρόσωπά τους. Δείτε πόση θλίψη κρύβουν ή πόσο παχύσαρκοι και επιδεικτικοί είναι. Τα πρόσωπά τους έχουν άσχημες ρυτίδες. Δεν ανθίζει μέσα τους η καλοσύνη, γιατί στις καρδιές τους υπάρχει θλίψη.

Είναι δυνατόν να ζει κανείς σ' αυτό τον κόσμο χωρίς φιλοδοξίες, όντας απλώς αυτό που είναι; Όταν αρχίζεις να κατανοείς αυτό που είσαι, χωρίς να προσπαθείς να το αλλάξεις, τότε αυτό που είσαι υπόκειται σε βαθιά μεταμόρφωση. Νομίζω ότι μπορεί κανείς να ζει σ' αυτό τον κόσμο στην ανωνυμία, εντελώς άγνωστος, χωρίς να είναι διάσημος, φιλόδοξος, αμείλικτος. Όταν κάποιος δεν θεωρεί τον εαυτό του κάτι πολύ σπουδαίο, μπορεί να ζει πολύ ευτυχισμένα, κι αυτό θα έπρεπε να είναι στόχος της σωστής εκπαίδευσης.

Αλλά, βλέπετε, όλοι οι άνθρωποι λατρεύουν την επιτυχία, τους επιτυχημένους. Ακούς διάφορες ιστορίες, π.χ. για κάποιο φτωχό αγόρι που δούλευε τη μέρα και μελετούσε όλη τη νύχτα και μια μέρα έγινε σπουδαίος δικαστικός ή πώς κάποιο άλλο ξεκίνησε πουλώντας εφημερίδες και έφτασε να γίνει εκατομμυριούχος. Σας ταΐζουν με ύμνους για την επιτυχία. Δίπλα σε μια μεγάλη επιτυχία υπάρχει και μεγάλη θλίψη, αλλά οι περισσότεροι από εμάς έχουμε παγιδευτεί στην επιθυμία για επιτυχία, κι έτσι η επιτυχία είναι πολύ πιο σημαντική από την κατανόηση και τη διάλυση της θλίψης.

Ερώτηση (Μαθητής): Στο τωρινό κοινωνικό σύστημα δεν είναι πάρα πολύ δύσκολο να γίνουν πράξη όσα λέτε;

Κρισηναμούρτι: Όταν αγαπάς πάρα πολύ κάτι, δυσκολεύεται να το κάνεις; Αν σ' ενθουσιάζει να παίζεις ποδόσφαιρο, πας και παίζεις με όλο σου το είναι, σωστά; Θα το έλεγες δύσκολο; Μόνο όταν δεν

νιώθεις έντονα την αλήθεια κάποιου πράγματος, λες ότι είναι δύσκολο να το κάνεις πράξη. Δεν το αγαπάς. Αυτό που αγαπάς το κάνεις με πάθος, σου δίνει χαρά και τότε δεν έχει σημασία τι μπορεί να πουν οι γονείς σου ή η κοινωνία. Αλλά, αν δεν είσαι βαθιά πεπεισμένος, αν δεν νιώθεις ελεύθερος κι ευτυχισμένος, αν δεν κάνεις αυτό που νομίζεις σωστό, σίγουρα το ενδιαφέρον σου γι' αυτό είναι ψεύτικο, δεν είναι αληθινό. Έτσι σου φαίνεται βουνό και λες ότι σου είναι δύσκολο να το κάνεις πράξη.

Όταν κάνεις αυτό που αγαπάς, φυσικά και θα συναντήσεις δυσκολίες, αλλά δεν θα σε νοιάζουν, είναι μέρος της ζωής. Βλέπετε, έχουμε φτιάξει τη φιλοσοφία της δυσκολίας και θεωρούμε ότι είναι μεγάλη αρετή να προσπαθούμε, ν' αγωνιζόμαστε, να καταπολεμάμε.

Δεν μιλάω για κάποια επαγγελματική ικανότητα που αποκτιέται με αγώνα και προσπάθεια, αλλά για την αγάπη να κάνεις κάτι. Μην αντιστέκεστε στην κοινωνία, μην εναντιώνεστε στις νεκρές παραδόσεις αν δεν το κάνετε με αγάπη, γιατί ο αγώνας σας δεν θα έχει κανένα νόημα και απλώς θα προκαλέσετε μεγαλύτερη σύγχυση. Αντιθέτως, αν νιώθετε βαθιά μέσα σας τι είναι σωστό κι έτσι μπορείτε να στέκεστε από μόνοι σας στα πόδια σας, τότε οι πράξεις σας, που θα τις γεννά η αγάπη, θα έχουν εξαιρετική σημασία, θα έχουν δύναμη και ομορφιά.

Ξέρετε, μόνο μέσα σ' έναν πολύ ήσυχο νου γεννιούνται σπουδαία πράγματα. Και ο ήσυχος νους δεν αποκτιέται με προσπάθεια, με έλεγχο, με πειθαρχία.

Ερώτηση (Μαθητής): Τι εννοείτε λέγοντας «ολοκληρωτική αλλαγή» και πώς μπορεί να την πραγματοποιήσει κάποιος μέσα του;

Κρισναμούρτι: Νομίζεις ότι μπορεί να υπάρξει ολοκληρωτική αλλαγή αν προσπαθήσεις να την προξενήσεις; Ξέρεις τι σημαίνει αλλαγή; Ας υποθέσουμε ότι είσαι φιλόδοξος και ότι έχεις αρχίσει

να βλέπεις όλα όσα συνεπάγεται η φιλοδοξία: ελπίδα, ικανοποίηση, απογοήτευση, σκληρότητα, θλίψη, αναισθησία, απληστία, φθόνο και παντελή έλλειψη αγάπης. Βλέποντας όλα αυτά τι κάνεις; Το να προσπαθήσεις ν' αλλάξεις ή να μεταμορφώσεις τη φιλοδοξία αποτελεί μια άλλη μορφή φιλοδοξίας, έτσι δεν είναι; Προϋποθέτει επιθυμία να γίνεις κάτι άλλο από αυτό που είσαι. Μπορεί να απορρίψεις μια επιθυμία, αλλά μέσα σ' αυτήν ακριβώς τη διαδικασία καλλιεργείς μια άλλη επιθυμία, που κι αυτή φέρνει θλίψη.

Τώρα, αν δεις ότι η φιλοδοξία φέρνει θλίψη και ότι η επιθυμία να βάλεις τέλος στη φιλοδοξία φέρνει επίσης θλίψη, αν δεις ο ίδιος πολύ καθαρά την αλήθεια αυτού του πράγματος και δεν κάνεις τίποτα, αλλά αφήσεις την αλήθεια να δράσει, τότε αυτή η αλήθεια θα φέρει μια θεμελιώδη αλλαγή στο νου σου, μια ολοκληρωτική επανάσταση. Αλλά αυτό απαιτεί πολύ μεγάλη προσοχή, διορατικότητα, «εν-όραση».

Όταν σου λένε, όπως λένε σ' όλους, ότι πρέπει να είσαι καλό παιδί, ότι πρέπει ν' αγαπάς τους άλλους, τι συμβαίνει συνήθως; Λες «πρέπει να εξασκηθώ στο να είμαι καλός, πρέπει να δείχνω αγάπη στους γονείς μου, στους άλλους ανθρώπους, στο σκυλί μας, στα πάντα». Αυτό σημαίνει ότι κάνεις προσπάθεια για να δείξεις αγάπη, και τότε η αγάπη γίνεται σκάρτη, διακοσμητική, όπως συμβαίνει με αυτούς τους εθνικιστές που προσπαθούν αδιάκοπα να νιώθουν και αδελφοσύνη, πράγμα ανόητο και βλακώδες. Αν δει κανείς την αλήθεια για τον εθνικισμό και αφήσει αυτή την αλήθεια να δουλέψει μέσα του, να δράσει, τότε θα νιώσει αδελφοσύνη χωρίς να κάνει καμιά προσπάθεια. Ο νους που εξασκείται στην αγάπη είναι ανίκανος ν' αγαπήσει. Αν όμως αγαπάς χωρίς να παρεμβάλλεται τίποτε άλλο, τότε η αγάπη θα δουλεύει.

Ερώτηση (Μαθητής): Τι σημαίνει «αυτο-εξέλιξη», κύριε;

Κρισναμούρτι: Αν θέλεις να γίνεις πρωθυπουργός ή διάσημος καθη-

γητής, αν μιμείσαι κάποιον σπουδαίο άνθρωπο ή ήρωα, αν προσπαθείς ν' ακολουθείς τον *γκουρού* σου ή κάποιον άγιο, τότε αυτή η διαδικασία να γίνεις κάποιος, η διαδικασία της μίμησης, του ν' ακολουθείς κάποιον, είναι μια μορφή «αυτο-εξέλιξης», έτσι δεν είναι; Ο φιλόδοξος άνθρωπος, εκείνος που θέλει να γίνει διάσημος, εκείνος που επιζητεί αυτο-επιβεβαίωση, μπορεί να λέει «ό,τι κάνω, το κάνω στο όνομα της ειρήνης και για χάρη της πατρίδας μου», αλλά η συμπεριφορά του εξακολουθεί να είναι μια προσπάθεια προσωπικής εξέλιξης.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί οι πλούσιοι έχουν τόση υπερηφάνεια;

Κρισμαμούρτι: Ένα μικρό αγόρι ρωτάει γιατί οι πλούσιοι έχουν τόση υπερηφάνεια. Έχεις πραγματικά παρατηρήσει ότι οι πλούσιοι έχουν υπερηφάνεια; Και δεν έχουν κι οι φτωχοί τη δική τους υπερηφάνεια; Όλοι μας έχουμε τη δική μας ιδιαίτερη αλαζονεία, που τη δείχνουμε με διάφορους τρόπους. Ο πλούσιος, ο φτωχός, ο μορφωμένος, ο ταλαντούχος, ο άγιος, ο ηγέτης... Ο καθένας, με τον τρόπο του, έχει την αίσθηση ότι είναι φτασμένος, ότι είναι πετυχημένος, ότι είναι κάποιος ή ότι μπορεί να κάνει τα πάντα. Αλλά ο άνθρωπος που δεν είναι τίποτα, που δεν θέλει να είναι κάποιος, που είναι απλώς ο εαυτός του και τον κατανοεί, ένας τέτοιος άνθρωπος είναι απαλλαγμένος από αλαζονεία και υπερηφάνεια.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί είμαστε πάντα παγιδευμένοι μέσα στο «εγώ» και στο «δικό μου» και γιατί συνεχίζουμε να μεταφέρουμε τα προβλήματα που δημιουργούνται από αυτό τον τρόπο σκέψης στις συναντήσεις που κάνουμε μαζί σας;

Κρισμαμούρτι: Πραγματικά θέλεις να μάθεις ή κάποιος άλλος σε παρότρυνε να κάνεις αυτή την ερώτηση; Το «εγώ» και το «δικό μου» είναι ένα πρόβλημα στο οποίο όλοι μας έχουμε εμπλακεί. Στην πραγματικότητα είναι το μόνο πρόβλημα που έχουμε και μιλάμε

γι' αυτό ατελείωτα, με διαφορετικούς τρόπους, άλλοτε σε σχέση με την εκπλήρωση των επιθυμιών μας κι άλλοτε σε σχέση με την απογοήτευση ή τη θλίψη. Η επιθυμία να είμαστε μονίμως ευτυχημένοι, ο φόβος του θανάτου ή ο φόβος μήπως χάσουμε την παρουσία μας, η ευχαρίστηση που νιώθουμε όταν μας κολακεύουν, η δυσφορία όταν μας προσβάλλουν, οι καυγάδες για το αν ο δικός μου Θεός είναι ο αληθινός ή ο δικός σου, για τον αν ο δικός μου τρόπος ζωής είναι ο σωστός ή ο δικός σου, είναι όλα όσα απασχολούν ακατάπαυστα το νου και τίποτε άλλο. Μπορεί ο νους να προσποιείται ότι αναζητά την ειρήνη, την αδελφικότητα, την καλοσύνη, την αγάπη, αλλά πίσω από αυτό το παραπέτασμα λέξεων εξακολουθεί να είναι παγιδευμένος στις εσωτερικές συγκρούσεις που προκαλούν το «εγώ» και το «δικό μου», και γι' αυτό δημιουργούνται τα προβλήματα για τα οποία με ρωτάτε, με διαφορετικά λόγια, κάθε πρωί.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί οι γυναίκες στολίζονται τόσο πολύ;

Κρισναμούρτι: Δεν τις έχετε ρωτήσει; Και δεν έχετε παρατηρήσει ποτέ τα πουλιά; Στις περισσότερες περιπτώσεις, το αρσενικό πουλί έχει πιο πολλά χρώματα, είναι πιο φανταχτερό. Η ελκυστικότητα του σώματος είναι μέρος της σεξουαλικής δραστηριότητας με την οποία έρχονται στον κόσμο τα παιδιά. Αυτή είναι η ζωή. Αλλά και τα αγόρια στολίζονται. Καθώς μεγαλώνουν, τους αρέσει να χτενίζουν τα μαλλιά τους μ' έναν ιδιαίτερο τρόπο, να φοράνε έναν ωραίο σκούφο και όμορφα ρούχα, πράγμα που κάνουν και τα κορίτσια. Όλοι θέλουμε να κάνουμε επίδειξη. Ο πλούσιος με το πανάκριβο αυτοκίνητό του, το κορίτσι που θέλει να γίνει ομορφότερο, το αγόρι που προσπαθεί να είναι πολύ κομψό· όλοι θέλουν να επιδείξουν κάτι. Είναι παράξενος αυτός ο κόσμος, δεν νομίζετε; Βλέπετε, ένας κρίνος ή ένα τριαντάφυλλο δεν προσποιούνται ποτέ και η ομορφιά τους είναι αυτή που είναι.

21

Ο σκοπός της μάθησης

Σας ενδιαφέρει να κάνετε μια προσπάθεια να βρείτε τι είναι η μάθηση; Στο σχολείο πηγαίνετε για να μάθετε, έτσι δεν είναι; Και τι είναι η μάθηση; Έχετε αναρωτηθεί ποτέ; Πώς μαθαίνετε, γιατί μαθαίνετε και τι είναι αυτά που μαθαίνετε; Ποιο είναι το νόημα, η βαθύτερη σημασία της μάθησης; Είναι απαραίτητο να μάθετε να διαβάζετε και να γράφετε, να μελετήσετε διάφορα θέματα και να μάθετε κάποια τέχνη προκειμένου να εξασκήσετε στο μέλλον ένα επάγγελμα από το οποίο θα βγάξετε το ψωμί σας. Όλα αυτά εννοούμε όταν μιλάμε για μάθηση, κι από κει και μετά οι περισσότεροι από εμάς σταματάμε να ψάχνουμε οτιδήποτε. Μόλις περάσουμε κάποιες εξετάσεις και αποκτήσουμε μια δουλειά, κάποιο επάγγελμα, φαίνεται πως ξεχνάμε οτιδήποτε έχει σχέση με τη μάθηση.

Υπάρχει, όμως, τέλος στη μάθηση; Λέμε ότι η μάθηση που αποκτούμε από τα βιβλία και η μάθηση που αποκτούμε από την εμπειρία είναι δύο διαφορετικά πράγματα, αλλά είναι έτσι; Από τα βιβλία μαθαίνουμε, παραδείγματος χάρη, κάποια επιστήμη, πράγματα που έχουν γράψει άλλοι. Έπειτα κάνουμε τα δικά μας πειράματα και συνεχίζουμε να μαθαίνουμε από αυτά. Και για τη ζωή μαθαίνουμε από τις εμπειρίες μας – τουλάχιστον έτσι λέμε. Τελικά, όμως, για να κατανοήσει κανείς τη ζωή σε όλο της το βά-

θος, για ν' ανακαλύψει τι είναι Θεός ή τι είναι αλήθεια, πρέπει να υπάρχει ελευθερία. Τώρα, υπάρχει μέσα στις εμπειρίες η ελευθερία που χρειάζεται για να ανακαλύψετε και να μαθαίνετε;

Έχετε σκεφτεί ποτέ τι είναι η εμπειρία; Είναι η αίσθηση που αποκτούμε από την αντίδραση σε μια πρόκληση της ζωής, έτσι δεν είναι; Η αίσθηση που φέρνει αυτή η αντίδραση στην πρόκληση είναι εμπειρία. Και μπορεί να μάθει κανείς τίποτα από τις εμπειρίες;

Όταν αντιδράς σε μια πρόκληση, σ' ένα ερέθισμα, η αντίδρασή σου βασίζεται στη διαμόρφωσή σου, στην εκπαίδευση που έχεις πάρει, στο πολιτιστικό, θρησκευτικό, οικονομικό και κοινωνικό σου υπόβαθρο. Ο τρόπος που αντιδράτε σε μια πρόκληση είναι διαμορφωμένος από το υπόβαθρό σας ως Ινδοί, ως χριστιανοί, ως κομμουνιστές ή στιδήποτε άλλο είστε. Αν δεν ξεκόψετε από αυτό το υπόβαθρο, η αντίδρασή σας σε οποιαδήποτε πρόκληση θα δυναμώνει ή απλώς θα τροποποιεί αυτό το υπόβαθρο. Οπότε, δεν είστε ποτέ πραγματικά ελεύθεροι να ερευνησετε, ν' ανακαλύψετε, να κατανοήσετε τι είναι αλήθεια, τι είναι Θεός.

Η εμπειρία, λοιπόν, δεν ελευθερώνει το νου και η μάθηση μέσα από την εμπειρία είναι απλώς μια διαδικασία σχηματισμού καινούργιων μοντέλων, βασισμένων στην παλιά διαμόρφωση που έχει κανείς. Νομίζω ότι είναι πολύ σημαντικό να το καταλάβει κανείς αυτό γιατί, καθώς μεγαλώνουμε, βασιζόμαστε όλο και πιο πολύ στην εμπειρία μας, ελπίζοντας να μάθουμε κάτι από αυτή. Αλλά αυτό που μαθαίνουμε μας το υπαγορεύει το υπόβαθρό μας, που σημαίνει ότι δεν πρόκειται ποτέ να βρούμε την ελευθερία ούτε να μάθουμε μέσα από τις εμπειρίες μας, ότι αυτές απλώς μετατρέπουν τη διαμόρφωσή μας.

Τώρα, τι είναι η μάθηση; Μαθαίνεις να γράφεις και να διαβάζεις, πώς να κάθεται ήσυχα, πώς να υπακούς ή να μην υπακούς; μαθαίνεις την ιστορία της μιας ή της άλλης χώρας, μαθαίνεις ξένες γλώσσες που είναι απαραίτητες για να επικοινωνεί κανείς, μα-

θαίνεις πώς να κερδίζεις το ψωμί σου κ.λπ. Υπάρχει, όμως, μια κατάσταση μάθησης, όπου ο νους είναι ελεύθερος από το υπόβαθρό του, μια κατάσταση στην οποία δεν υπάρχει έρευνα; Καταλαβαίνετε την ερώτηση;

Εκείνο που θεωρούμε μάθηση είναι μια ασταμάτητη διαδικασία εφαρμογής, αντίδρασης, κατάκτησης, μαθαίνουμε είτε πώς ν' αποφεύγουμε είτε πώς να πετυχαίνουμε κάτι. Τώρα, υπάρχει μια κατάσταση στην οποία ο νους δεν είναι όργανο μάθησης, αλλά ύπαρξης; Βλέπετε τη διαφορά; Από τη στιγμή που μας ενδιαφέρει να αποκτούμε, να πετυχαίνουμε, ν' αποφεύγουμε, ο νους πρέπει να μαθαίνει διαρκώς· και σ' αυτή τη μάθηση υπάρχουν πάρα πολλή ανησυχία και αντίσταση.

Για να μάθεις κάτι, πρέπει να συγκεντρωθείς, έτσι δεν είναι; Και τι είναι η συγκέντρωση; Έχετε προσέξει ποτέ τι συμβαίνει όταν συγκεντρώνεστε σε κάτι; Όταν σας ζητάνε να μελετήσετε ένα βιβλίο και δεν θέλετε –ακόμη κι αν θέλετε πραγματικά να το μελετήσετε–, πρέπει ν' αντισταθείτε στην επιθυμία να κάνετε εκείνη τη στιγμή κάποια άλλα πράγματα που σας αρέσουν, πρέπει να τα παραμερίσετε. Την ώρα του μαθήματος, αντιστέκεστε στην επιθυμία να χαζεύετε έξω από το παράθυρο ή να κουβεντιάζετε με το διπλανό σας, γιατί πρέπει να συγκεντρωθείτε στο μάθημα. Στη συγκέντρωση, λοιπόν, υπάρχει πάντα προσπάθεια, έτσι δεν είναι; Στη συγκέντρωση υπάρχει κάποιο κίνητρο, υπάρχει προσπάθεια να μάθεις με σκοπό να αποκτήσεις κάτι. Και η ζωή μας είναι μια σειρά από τέτοιες προσπάθειες, είναι μια κατάσταση πίεσης μέσα στην οποία προσπαθούμε να μάθουμε. Αλλά όταν δεν υπάρχει καθόλου πίεση, καμιά επιθυμία για αποκτήματα ή για αποθήκευση γνώσεων, τότε ο νους δεν είναι ικανός να μαθαίνει πολύ πιο βαθιά και πιο γρήγορα; Τότε ο νους γίνεται εργαλείο έρευνας για ν' ανακαλύψεις τι είναι η ομορφιά, τι είναι Θεός. Κι αυτό σημαίνει, πραγματικά, ότι αυτή η έρευνα δεν υπακούει σε καμιά αυθεντία,

είτε είναι η αυθεντία της γνώσης, είτε της κοινωνίας, είτε της θρησκείας, της κουλτούρας ή της διαμόρφωσης.

Βλέπετε, μόνο όταν ο νους είναι ελεύθερος από το βάρος της γνώσης μπορεί ν' ανακαλύψει τι είναι αληθινό. Και σε μια τέτοια διαδικασία ανακάλυψης, που δεν τη βαραίνει το παρελθόν, δεν υπάρχει συσσώρευση, έτσι δεν είναι; Από τη στιγμή που αρχίζεις να συσσωρεύεις αυτά που έχεις βιώσει ή μάθει, για να βλέπεις τα πράγματα μέσα από αυτά, αυτό γίνεται ένα βαρίδι για το νου, που τον κρατάει πίσω και τον εμποδίζει να πάει πιο πέρα. Αλλά σε μια διαδικασία έρευνας, ο νους ξεφορτώνεται κάθε μέρα όσα έχει μάθει, έτσι ώστε να είναι πάντα φρέσκος, αμόλυντος από τις εμπειρίες του χθες. Η αλήθεια είναι ζωντανή, δεν είναι στατική, κι ένας νους που θέλει ν' ανακαλύψει την αλήθεια πρέπει να είναι επίσης ζωντανός, να μην είναι φορτωμένος με γνώσεις ή εμπειρίες. Τότε μόνο μπορεί να υπάρξει εκείνη η κατάσταση στην οποία είναι δυνατόν να γεννηθεί η αλήθεια.

Όλα αυτά μπορεί, ως λέξεις, να ακούγονται δύσκολα αλλά, αν βάλετε το νου σας να δουλέψει, δεν είναι δύσκολο να καταλάβετε το νόημά τους. Για να ερευνήσεις τα βαθύτερα πράγματα της ζωής, ο νους σου πρέπει να είναι ελεύθερος. Από τη στιγμή όμως που μαθαίνεις κάτι και κάνεις αυτό που έμαθες τη βάση της παραπέρα έρευνάς σου, τότε ο νους σου δεν είναι ελεύθερος και στην ουσία έχεις πάψει να ερευνάς.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί ξεχνάμε τόσο εύκολα όσα δυσκολευόμαστε να μάθουμε;

Κρισναμούρτι: Μήπως μαθαίνετε απλώς και μόνο επειδή αναγκάζεστε; Σε τελική ανάλυση, όταν μελετάς φυσική και μαθηματικά, ενώ θέλεις να γίνεις δικηγόρος, πολύ γρήγορα θα ξεχάσεις και τη φυσική και τα μαθηματικά. Μπορείς να μάθεις πραγματικά όταν είσαι αναγκασμένος να το κάνεις; Αν θέλεις να περνάς κάποιες ε-

ξετάσεις απλώς για να βρεις μετά μια δουλειά και να παντρευτείς, μπορείς να κάνεις κάποια προσπάθεια να συγκεντρωθείς και να μάθεις αλλά, μόλις περάσεις τις εξετάσεις, πολύ γρήγορα θα ξεχάσεις αυτά που έχεις μάθει, έτσι δεν είναι; Όταν η μάθηση είναι μόνο ένα μέσο για να πετύχεις κάτι, από τη στιγμή που θα καταφέρεις να φτάσεις εκεί που θέλεις, θα ξεχάσεις το μέσο που χρησιμοποίησες – κι αυτό δεν είναι σε καμία περίπτωση μάθηση. Η κατάσταση της αληθινής μάθησης, λοιπόν, μπορεί να υπάρξει μόνο όταν δεν υπάρχουν εξαναγκασμός, κίνητρο, μόνο όταν μαθαίνεις γι' αυτό που αγαπάς πραγματικά.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Τι σημαίνει η λέξη «πρόδος»;

Κρισναμούρτι: Όπως οι περισσότεροι άνθρωποι, έτσι κι εσύ έχεις ιδανικά, δεν έχεις; Και το ιδανικό δεν είναι κάτι χειροπιαστό, κάτι που είναι γεγονός τώρα, αλλά είναι εκείνο που *πρέπει* να γίνεις κάποτε, το οποίο σημαίνει ότι είναι κάτι μελλοντικό. Τώρα, εκείνο που λέω εγώ είναι το εξής: Ξεχάστε τα ιδανικά και έχετε επίγνωση του τι είστε τώρα. Μην επιδιώκετε να γίνετε εκείνο που *θα έπρεπε* να είστε, αλλά κατανοήστε *αυτό που πραγματικά είστε*. Το να κατανοείς αυτό που είσαι στ' αλήθεια είναι πολύ πιο σημαντικό από το να επιδιώκεις να γίνεις κάτι που *θα έπρεπε* να είσαι. Γιατί; Επειδή, με την κατανόηση αυτού που πραγματικά είσαι, αρχίζει μια αυθόρμητη διαδικασία μεταμόρφωσης, ενώ, αντιθέτως, στην προσπάθεια να γίνεις εκείνο που *θα έπρεπε* να είσαι δεν υπάρχει καμιά αλλαγή, παρά μόνο η συνέχιση του ίδιου του παλιού πράγματος, με διαφορετικό τρόπο. Αν ο νους, βλέποντας ότι είναι κουτός, προσπαθήσει να κάνει την κουταμάρα του εξυπνάδα, αυτό δηλαδή που *θα έπρεπε* να είναι, κάνει κάτι κουτό, που δεν έχει κανένα νόημα, καμιά αλήθεια. Πρόκειται μόνο για αναζήτηση προβολής του εγώ, αναβολή της κατανόησης εκείνου που πραγματικά είναι. Όσο ο νους προσπαθεί ν' αλλάξει την κουταμάρα του σε κάτι άλ-

λο, θα παραμένει κουτός. Αν, όμως, ο νους πει: Αντιλαμβάνομαι ότι είμαι κουτός και θέλω να κατανοήσω τι είναι κουταμάρα, οπότε θα τη μελετήσω σε βάθος και θα δω πώς εμφανίζεται, τότε αυτή ακριβώς διαδικασία της έρευνας φέρνει μια ουσιαστική αλλαγή.

«Ποια είναι η σημασία της λέξης “πρόοδος”» είναι η ερώτηση. *Υπάρχει*, όμως, πρόοδος; Από τη μια βλέπεις τη βοϊδάμαξα που κινείται με δύο χιλιόμετρα την ώρα και από την άλλη αυτό το καταπληκτικό πράγμα που ονομάζουμε αεριωθούμενο, το οποίο τρέχει με περισσότερα από εξακόσια χιλιόμετρα την ώρα. Αυτό *είναι* πρόοδος, έτσι δεν είναι; Υπάρχει η πρόοδος της τεχνολογίας – καλύτερα μέσα επικοινωνίας, καλύτερη υγειονομική περίθαλψη κ.λπ. Υπάρχει, όμως, πρόοδος σε άλλο τομέα; Υπάρχει καμιά ψυχολογική πρόοδος, με την έννοια της πνευματικής εξέλιξης με το πέρασμα του χρόνου; Η ιδέα της πνευματικής προόδου είναι αληθινή ή αποτελεί απλώς μια επιπόηση του νου;

(Ξέρετε, είναι πολύ σημαντικό να κάνεις ουσιαστικές ερωτήσεις αλλά, δυστυχώς, βρίσκουμε πολύ εύκολες απαντήσεις σ’ αυτές τις ουσιαστικές ερωτήσεις. Νομίζουμε ότι μια εύκολη απάντηση είναι λύση, αλλά δεν είναι έτσι. Πρέπει να κάνουμε ουσιαστικές ερωτήσεις και να αφήνουμε την ερώτηση να λειτουργήσει, να την αφήνουμε να δουλέψει μέσα μας, για ν’ ανακαλύψουμε την αλήθεια της.)

Η πρόοδος, λοιπόν, χρειάζεται χρόνο, έτσι δεν είναι; Σε τελική ανάλυση, για να περάσουμε από τη βοϊδάμαξα στο τζετ μάς πήρε αιώνες. Τώρα, νομίζουμε ότι μπορούμε ν’ ανακαλύψουμε και την αλήθεια ή το Θεό με τον ίδιο τρόπο: με βάση το χρόνο. Εμείς είμαστε εδώ και σκεφτόμαστε το Θεό σαν να βρίσκεται πιο κει ή κάπου πολύ μακριά, και λέμε ότι για να καλύψουμε την απόσταση, το χώρο που παρεμβάλλεται, χρειαζόμαστε χρόνο. Αλλά ο Θεός ή η αλήθεια δεν είναι κάτι ακίνητο, ούτε κι εμείς είμαστε κάτι ακίνητο. Δεν υπάρχει ένα ακίνητο σημείο από το οποίο ξεκινάς, ούτε

ένα άλλο ακίνητο σημείο προς το οποίο πας. Για λόγους ψυχολογικής ασφάλειας, κολλάμε στην ιδέα ότι υπάρχει ένα ακίνητο σημείο μέσα στον καθένα από εμάς και ότι η αλήθεια είναι επίσης ακίνητη. Αυτό όμως είναι μια ψευδαίσθηση, δεν είναι αληθινό. Από τη στιγμή που χρειαζόμαστε χρόνο για να εξελιχθούμε ή να αναπτυχθούμε εσωτερικά, πνευματικά, εκείνο το οποίο κάνουμε δεν είναι πια πνευματικό, γιατί η αλήθεια βρίσκεται έξω από το χρόνο. Ο νους που είναι παγιδευμένος στο χρόνο χρειάζεται χρόνο για ν' ανακαλύψει την αλήθεια. Η αλήθεια, όμως, βρίσκεται πέρα από το χρόνο, δεν βρίσκεται σε κάποιο ακίνητο σημείο. Ο νους πρέπει να ελευθερωθεί από όλα όσα έχει συσσωρεύσει, συνειδητά και ασυνειδητά, μέσα του και τότε μόνο είναι ικανός ν' ανακαλύψει τι είναι αλήθεια, τι είναι Θεός.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί τα πουλιά πετάνε μακριά όταν τα πλησιάζω;
Κρισναμούρτι: Τι ωραία που θα ήταν να μην πετούσαν μακριά τα πουλιά όταν τα πλησιάζεις! Τι ωραία που θα ήταν να μπορούσε να τ' αγγίζει κανείς χωρίς να φοβούνται! Αλλά, βλέπετε, εμείς οι άνθρωποι είμαστε σκληρά πλάσματα. Σκοτώνουμε τα πουλιά, τα βασανίζουμε, τα πιάνουμε και τα βάζουμε σε κλουβιά. Για σκεφτείτε έναν πανέμορφο παπαγάλο μέσα σε κλουβί, να φωνάζει κάθε απόγευμα το ταίρι του και να βλέπει τα άλλα πουλιά να πετάνε στον ουρανό! Όταν κάνουμε όλα αυτά τα πράγματα στα πουλιά, νομίζετε ότι εκείνα δεν θα τρομάζουν όταν τα πλησιάζουμε; Αν, όμως, καθίσετε ήσυχα σε κάποιο απομονωμένο μέρος και είστε πολύ ήσυχοι, πραγματικά καλοί, θ' ανακαλύψετε πολύ σύντομα ότι τα πουλιά θα σας πλησιάσουν, θα φτερουγίζουν δίπλα σας και θα μπορείτε να παρατηρείτε τις σβέλτες κινήσεις τους, τα λεπτά νύχια τους, την εκπληκτική δύναμη και ομορφιά των φτερών τους. Αλλά, για να το κάνετε αυτό, πρέπει να έχετε τεράστια υπομονή, που σημαίνει ότι υπάρχει πάρα πολλή αγάπη μέσα σας. Επίσης,

δεν πρέπει να νιώθετε ίχνος φόβου. Φαίνεται ότι τα ζώα διαισθάνονται το φόβο που έχουμε μέσα μας και, με τη σειρά τους, τρομάζουν και φεύγουν μακριά μας. Γι' αυτό είναι πολύ σημαντικό να κατανοεί κανείς τον εαυτό του.

Δοκιμάστε να καθίσετε πολύ ήσυχα κάτω από ένα δέντρο,* αλλά όχι για ένα ή δύο λεπτά, γιατί τα πουλιά δεν πρόκειται να σας συνηθίσουν μέσα σε τόσο λίγο χρόνο. Συνεχίστε να πηγαίνετε κάθε μέρα και να κάθεστε ήσυχα κάτω από το ίδιο δέντρο, και πολύ γρήγορα θ' αρχίσετε να έχετε επίγνωση ότι τα πάντα γύρω σας είναι γεμάτα ζωή. Θα δείτε τα φυλλαράκια των χόρτων να γυαλίζουν κάτω από το φως του ήλιου, την ασταμάτητη κίνηση των μικρών πουλιών, την εκπληκτική γυαλάδα κάποιου φιδιού ή ένα γεράκι να πετά ψηλά στον ουρανό, απολαμβάνοντας το αεράκι χωρίς να κάνει την παραμικρή κίνηση με τα φτερά του. Αλλά, για να τα δεις όλα αυτά και να νιώσεις χαρά, πρέπει να υπάρχει πραγματική ησυχία μέσα σου.

Ερώτηση (Μαθητής): Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα σε σας και σε μένα;
Κρισναμούρτι: Υπάρχει κάποια ουσιαστική διαφορά ανάμεσά μας; Πιθανόν ο άλλος να έχει ανοιχτόχρωμο δέρμα και το δικό μου να είναι πιο σκούρο, μπορεί εσύ να είσαι πολύ έξυπνος και να ξέρεις πολύ περισσότερα πράγματα απ' όσα ξέρω εγώ ή μπορεί εγώ να μην έχω βγει ποτέ από το χωριό μου, ενώ εσύ να έχεις ταξιδέψει σε όλο τον κόσμο κ.ο.κ. Προφανώς υπάρχουν διαφορές στην εμφάνιση, στη γλώσσα, στη μόρφωση, σε επίπεδο γνώσεων, συμπεριφοράς, παράδοσης και πολιτισμού. Είτε όμως είμαστε Ινδοί είτε όχι, είτε είμαστε Αμερικανοί, Ρώσοι, Κινέζοι, Γιαπωνέζοι ή Έλληνες, ή ό,τι άλλο θέλετε, δεν υπάρχει μια μεγάλη ομοιότητα σε ό-

* Να θυμίσουμε ότι η συζήτηση γίνεται σε σχολείο στο Rishi Valley, μια εύφορη μεγάλη κοιλάδα στην Ινδία, γεμάτη αιωνόβια δέντρα. (Σ.τ.Μ.)

λους μας; Όλοι έχουμε φόβους, όλοι θέλουμε να νιώθουμε ασφάλεια, όλοι θέλουμε να μας αγαπούν, όλοι θέλουμε να έχουμε φαγητό και να είμαστε ευτυχημένοι. Αλλά, βλέπετε, οι επιφανειακές διαφορές καταστρέφουν την επίγνωση της ουσιαστικής ομοιότητας μεταξύ μας. Η κατανόηση αυτής της ομοιότητας και η ελευθερία που φέρνει η κατανόηση γεννάνε πολλή αγάπη και φροντίδα. Δυστυχώς, οι περισσότεροι από εμάς είμαστε παγιδευμένοι –και γι' αυτό διαιρεμένοι– στις επιφανειακές διαφορές φυλών, πολιτισμών και θρησκειών. Τα διάφορα πιστεύω* αποτελούν κατάρρα, γιατί διαιρούν τους ανθρώπους και προκαλούν ανταγωνισμό. Μόνο όταν ο νους πάει πέρα από τα πιστεύω, πέρα από τις διαφορές και τις ομοιότητες των ανθρώπων, μπορεί να είναι ελεύθερος ν' ανακαλύψει τι είναι αληθινό.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί ο δάσκαλος θυμώνει μαζί μου όταν καπνίζω;
Κρισναμούρτι: Ίσως επειδή σου έχει πει πολλές φορές να μην καπνίζεις, γιατί δεν είναι και πολύ καλό για ένα μικρό αγόρι σαν κι εσένα, αλλά εσύ εξακολουθείς να καπνίζεις – επειδή σ' αρέσει η γεύση. Τώρα, πες μου *εσύ*, τι νομίζεις; Νομίζεις ότι θα έπρεπε κανείς να συνηθίσει το κάπνισμα ή ν' αποκτήσει οποιαδήποτε άλλη συνήθεια από τόσο νέος; Αν στην ηλικία σου το σώμα σου συνηθίσει το κάπνισμα, αυτό σημαίνει ότι είσαι ήδη σκλάβος σε κάτι, κι αυτό δεν είναι φρικτό πράγμα; Μπορεί το κάπνισμα να μην πειράζει όταν είσαι μεγάλος, αλλά αυτό, και πάλι είναι εξαιρετικά αμφίβολο. Οι μεγάλοι, δυστυχώς, βρίσκουν πολλές δικαιολογίες για να είναι σκλάβοι σε διάφορες συνήθειες. Αλλά εσείς, που είστε τόσο νέοι, πάνω στην ανάπτυξη, έφηβοι που ακόμη αναπτύσσετε, για ποιο λόγο πρέπει να συνηθίσετε οτιδήποτε ή να βουλιάξετε

* *Το πιστεύω.* Ως ουσιαστικό, σημαίνει το σύνολο ή τη βασική αρχή των πεποιθήσεων, των ιδεών ενός ατόμου («Ελλ. Λεξικό» Τεγόπουλου-Φυτράκη). (Σ.τ.Μ.)

μέσα σ' οποιαδήποτε συνήθεια που θα σας κάνει αναίσθητους; Διότι, από τη στιγμή που ο νους συνηθίσει κάτι, αρχίζεις να λειτουργείς μέσα στο αυλάκι που χάραξε η συνήθεια και γίνεσαι νωθρός, παύεις να είσαι ευαίσθητος. Χάνεις την ευαισθησία που χρειάζεσαι για να ανακαλύψεις τι είναι αλήθεια, τι είναι ομορφιά, τι είναι αγάπη, τι είναι ευτυχία, τι είναι Θεός.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί οι άνθρωποι κνηγούν και σκοτώνουν τα ζώα;
Κρισηναμούρτι: Επειδή τους αρέσει να νιώθουν τη διέγερση που τους προκαλεί ο φόνος. Όλοι μας, από παιδιά, κάνουμε ένα σωρό απερίσκεπτα πράγματα όπως, ας πούμε, να κόβουμε τα φτερά μιας μύγας για να δούμε τι θα συμβεί. Ή, μεγαλώνοντας, κουτσομπολεύουμε και κακολογούμε τους άλλους. Σκοτώνουμε για να φάμε, σκοτώνουμε γι' αυτό που αποκαλούμε ειρήνη, σκοτώνουμε για την πατρίδα μας ή για τις ιδέες μας. Έτσι, υπάρχει μεγάλη συσσώρευση σκληρότητας μέσα μας, συμφωνείτε; Αν όμως μπορεί κανείς να το κατανοήσει και να το παραμερίσει όλο αυτό που γίνεται, τότε είναι πολύ διασκεδαστικό απλώς να παρακολουθείς ένα ζώο, ακόμη και μια τίγρη, να περνάει δίπλα σου, όπως μας συνέβη ένα βράδυ κοντά στη Βομβάη. Ένας φίλος μάς πήγε ένα βράδυ βόλτα στο δάσος με το αυτοκίνητό του για να ψάξουμε μια τίγρη που κάποιος είχε δει εκεί γύρω. Στην επιστροφή, την ώρα που παίρναμε μια στροφή, είδαμε ξαφνικά μπροστά μας την τίγρη να στέκεται στη μέση του δρόμου! Κίτρινη και μαύρη, λεπτή και λεία, με μια μακριά ουρά, γεμάτη χάρη και δύναμη, ήταν υπέροχο να την παρατηρείς. Σβήσαμε τα φώτα κι εκείνη μας πλησίασε μουγκρίζοντας. Πέρασε τόσο κοντά μας, που σχεδόν ακούμπησε το αυτοκίνητο. Ήταν υπέροχο θέαμα! Αν μπορεί κανείς να παρατηρήσει ένα τέτοιο θέαμα χωρίς να κρατάει όπλο, θα δει ότι υπάρχουν ακόμη μεγαλύτερη χαρά και μεγάλη ομορφιά σ' αυτό.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί είμαστε γεμάτοι θλίψη;

Κρισμαούρτι: Αποδεχόμαστε τη θλίψη ως κάτι αναπόφευκτο στη ζωή και χτίζουμε φιλοσοφίες γύρω από αυτή, δικαιώνουμε την ύπαρξή της λέγοντας ότι είναι αναγκαία για ν' ανακαλύψει κανείς το Θεό. Εγώ λέω, αντιθέτως, ότι η θλίψη υπάρχει επειδή ο άνθρωπος είναι σκληρός απέναντι στον άνθρωπο. Επίσης, δεν κατανοούμε πάρα πολλά πράγματα στη ζωή –όπως το θάνατο, όπως το να μην έχουν δουλειά οι άνθρωποι, όπως το να βλέπει κανείς τη δυστυχία των φτωχών– και γι' αυτό νιώθουμε θλίψη. Όλα αυτά δεν τα κατανοούμε κι έτσι βρασανίζομαστε, και όσο πιο ευαίσθητος είσαι κανείς τόσο πιο πολύ υποφέρει. Αντί να τα κατανοήσουμε όλα αυτά, δικαιολογούμε τη θλίψη. Αντί να επαναστατήσουμε απέναντι σε όλο αυτό το σάπιο σύστημα και να του ξεφύγουμε, απλώς προσαρmozόμαστε σ' αυτό. Για να είναι κανείς ελεύθερος από τη θλίψη, πρέπει να είναι ελεύθερος από την επιθυμία να βλάψει, όπως και από την επιθυμία να κάνει το «καλό», το δήθεν καλό, που είναι επίσης αποτέλεσμα της διαμόρφωσης που έχουμε.

२२

Η απλότητα της αγάπης

Ένας άντρας με ρούχα *sannyasi** συνήθιζε να έρχεται κάθε πρωί για να μαζέψει λουλούδια από το γειτονικό κήπο. Τα χέρια του και τα μάτια του έδειχναν απληστία για τα λουλούδια, κι έκοβε όσα μπορούσε να φτάσει. Σίγουρα θα πήγαινε να τα προσφέρει σε κάποια νεκρή εικόνα, φτιαγμένη από πέτρα. Τα λουλούδια ήταν πανέμορφα, με τρυφερά φύλλα που μόλις άνοιγαν στον πρωινό ήλιο, κι εκείνος δεν τα έκοβε απαλά, αλλά τα ξεριζώνε απότομα, γυμνώνοντας βίαια τον κήπο. Ο Θεός του απαιτούσε πολλά λουλούδια, πολλά ζωντανά πράγματα για μια νεκρή πέτρινη εικόνα.

Μια άλλη μέρα, παρατηρούσα κάτι νεαρά αγόρια που κόβανε λουλούδια. Αυτά δεν τα κόβανε για να τα προσφέρουν σε κάποιο θεό, απλώς, κουβεντιάζοντας, ξεριζώναν απερίσκεπτα τα λουλούδια και τα πετάγανε εδώ κι εκεί. Έχετε ποτέ συλλάβει τον εαυτό σας να το κάνει αυτό; Αναρωτιέμαι γιατί, καθώς περπατάτε, κόβετε τα λουλούδια, μαδάτε τα πέταλά τους και τα πετάτε. Μπορώ να καταλάβω ότι κόβετε ένα δυο λουλούδια για να τα βάλετε στα μαλλιά σας ή για να τα χαρίσετε σε κάποιον επειδή τον αγαπάτε, αλλά γιατί τα ξεριζώνετε χωρίς λόγο; Έχετε προσέξει ποτέ αυτή

* (Σανιάσι). Ινδική λέξη που υποδηλώνει ένα είδος «ζητιάνου-αγίου», τον οποίο συναντά κανείς στην Ινδία. (Σ.τ.Μ.)

την απερίσκεπτη συμπεριφορά σας; Και οι μεγάλοι κάνουν το ίδιο πράγμα, μόνο που γι' αυτούς είναι ένας τρόπος να εκφράσουν τη βαρβαρότητά τους και την αποκρουστική έλλειψη σεβασμού προς τα ζωντανά πλάσματα. Υποστηρίζουν ότι είναι κατά του να βλάπτουν τους γύρω τους, αλλά ό,τι κάνουν είναι καταστροφικό. Η φιλοδοξία ασχημαίνει τους ενήλικες, που σφάζουν ο ένας τον άλλο στους πολέμους τους και διαφθείρονται από το χρήμα. Έχουν τις δικές τους μορφές άθλιας συμπεριφοράς και προφανώς οι νέοι, εδώ όπως και παντού, ακολουθούν τα βήματά τους.

Κάποια φορά είχα βγει έξω, κι εκεί που περπατούσα μ' ένα από τα αγόρια αυτού του σχολείου, είδα μια μεγάλη πέτρα στη μέση του δρόμου. Έσκυψα και την έβαλα στην άκρη του δρόμου, και τότε το παιδί με ρώτησε: «Γιατί το κάνατε αυτό;» Τι δείχνει η ερώτησή του; Δεν είναι ένδειξη έλλειψης φροντίδας, σεβασμού για τους άλλους; Ο σεβασμός που δείχνετε είναι από φόβο, έτσι δεν είναι; Σηκώνεστε αμέσως μόλις μπει κάποιος μεγαλύτερος στο δωμάτιο, όμως δεν το κάνετε από σεβασμό αλλά από φόβο μήπως σας μαλώσουν. Διότι αν είχατε πραγματικά σεβασμό μέσα σας, δεν θα ξεριζώνετε λουλούδια, θα πηγαίνατε μια πέτρα στην άκρη για να μη σκοντάψει κανείς, θα φροντίζατε τα ζώα και θα νοιαζόσασταν για τη φύση και το περιβάλλον. Αλλά, είτε νέοι είμαστε είτε γέροι, δεν υπάρχει μέσα μας πραγματικό αίσθημα φροντίδας. Γιατί; Μήπως επειδή δεν ξέρουμε τι είναι αγάπη;

Καταλαβαίνετε τι είναι αγάπη; Όχι η πολύπλοκη σεξουαλική αγάπη, * ούτε η αγάπη του Θεού, αλλά απλώς αγάπη, δηλαδή να έχεις στοργή, να έχεις πραγματική καλοσύνη στον τρόπο που πλη-

* Καθώς στην αγγλική γλώσσα δεν υπάρχουν δύο διαφορετικές λέξεις για την αγάπη και τον έρωτα, όπως στα ελληνικά, η λέξη «έρωτας» αποδίδεται πάντα περιφραστικά με βάση τη λέξη «love» (π.χ. being in love, I am in love κ.λπ.). Εδώ ο Κρισναμούρτι, για να διαχωρίσει τον έρωτα από την αγάπη, τον ονομάζει «σεξουαλική αγάπη». (Σ.τ.Μ.)

σιάξεις τα πάντα. Στο σπίτι σας, συνήθως δεν παίρνετε αυτή την απλή αγάπη, καθώς οι γονείς σας είναι φοβερά πολυάσχολοι. Στο σπίτι σας μπορεί να μην υπάρχει πραγματική στοργή, τρυφερότητα, έτσι έρχεστε εδώ μ' αυτό το υπόβαθρο αναισθησίας και συμπεριφέρεστε όπως όλοι οι άλλοι. Και πώς μπορεί κανείς ν' αποκτήσει ευαισθησία; Δεν λέω ότι θα πρέπει να υπάρξουν κανονισμοί σχετικά με το κόψιμο των λουλουδιών – γιατί αν κανείς συγκρατείται μόνο από τους κανονισμούς, αυτό σημαίνει ότι το κάνει από φόβο. Πώς όμως θα γεννηθεί αυτή η ευαισθησία που θα σε κάνει να βρίσκεσαι σ' επαγρύπνηση ώστε να μη βλάπτεις άλλους ανθρώπους, τα ζώα, τα λουλούδια;

Σας ενδιαφέρουν όλα αυτά; Θα έπρεπε. Αν δεν σας ενδιαφέρει να είστε ευαίσθητοι, τότε είστε σαν νεκροί, όπως άλλωστε και οι περισσότεροι άνθρωποι. Παρόλο που έχουν εξασφαλισμένο το φαγητό τους, έχουν τη δουλειά τους, κάνουν παιδιά, οδηγούν αυτοκίνητα, φοράνε κομψά ρούχα, οι περισσότεροι είναι τόσο καλοί όσο κι οι νεκροί.

Ξέρετε τι σημαίνει να είσαι ευαίσθητος; Σίγουρα σημαίνει να έχεις ένα αίσθημα στοργής για πράγματα που γίνονται γύρω σου: Να βλέπεις ένα ζώο που υποφέρει και να κάνεις κάτι γι' αυτό, να βγάζεις μια πέτρα από το μονοπάτι γιατί περνάνε πάρα πολλά γυμνά πόδια από εκεί και μπορεί να τραυματιστούν,* να μαζεύεις από το δρόμο ένα καρφί, γιατί μπορεί να σκάσει το λάστιχο του αυτοκινήτου κάποιου ανθρώπου. Το να είσαι ευαίσθητος σημαίνει ότι έχεις αισθήματα για τους ανθρώπους, για τα πουλιά, για τα λουλούδια, για τα δέντρα – όχι επειδή είναι δικά σου, αλλά απλώς επειδή έχεις επίγνωση της εξαιρετικής ομορφιάς των πραγμάτων. Και πώς μπορεί να γεννηθεί αυτή η ευαισθησία;

* Το Rishi Valley όπου μιλάει –δεκαετία του '50– είναι ένα απομακρυσμένο χωριό, όπου σχεδόν όλοι οι χωρικοί περπατούσαν ξυπόλητοι. (Σ.τ.Μ.)

Από τη στιγμή που είσαι βαθιά ευαίσθητος, είναι φυσικό να μην ξεριζώνεις τα λουλούδια, δεν έχεις τη διάθεση να καταστρέψεις τίποτα, να πληγώνεις τους ανθρώπους, που σημαίνει ότι έχεις μέσα σου πραγματικό σεβασμό, αγάπη για τα πάντα. Η αγάπη είναι το πιο σημαντικό πράγμα στη ζωή. Αλλά τι εννοούμε όταν λέμε αγάπη; Αν αγαπάς κάποιον πρόσωπο επειδή αυτό ανταποκρίνεται στην αγάπη σου, σίγουρα αυτό δεν είναι αγάπη. Αγάπη είναι να υπάρχει μέσα σου εκείνη η μοναδική αίσθηση στοργής που δεν ζητάει τίποτα για αντάλλαγμα. Μπορεί να είσαι πολύ έξυπνος από παιδί, να περνάς όλες σου τις εξετάσεις, να παίρνεις διπλώματα και να φτάνεις σε υψηλά αξιώματα, αλλά αν δεν έχεις αυτή την ευαισθησία, αυτή την αίσθηση της στοργής, αυτή την αίσθηση της απλής αγάπης, τότε η καρδιά σου θα είναι άδεια και θα είσαι δυστυχημένος για το υπόλοιπο της ζωής σου.

Λοιπόν, είναι πολύ σημαντικό για την ίδια την καρδιά να είναι γεμάτη από αυτή την αίσθηση στοργής, γιατί τότε δεν θα καταστρέφετε ποτέ τίποτα, δεν θα είστε άσπλαχνοι και δεν θα υπάρχουν πια πόλεμοι. Τότε θα είστε ευτυχημένα πλάσματα και, επειδή θα είστε ευτυχημένοι, δεν θα προσεύχεστε, *δεν θα ψάχνετε να βρείτε το Θεό*, γιατί αυτή η ευτυχία είναι ο Θεός.

Τώρα, πώς μπορεί να γεννηθεί αυτή η αγάπη; Σίγουρα, η αγάπη πρέπει να ξεκινήσει από το σχολείο, από το δάσκαλο. Αν ο δάσκαλος, παράλληλα με τις γνώσεις που σας δίνει για τα μαθηματικά, τη γεωγραφία ή την ιστορία, έχει και αυτή την αίσθηση της αγάπης μέσα στην καρδιά του και μιλάει γι' αυτήν, αν αυθόρμητα βγάζει μια πέτρα από το δρόμο για να μη σκοντάψει κάποιος, αν δεν αφήνει τους βοηθούς του να κάνουν όλες τις βαριές δουλειές, αν στις συζητήσεις του, στη δουλειά του, στο παιχνίδι, όταν τρώει, όταν είναι μαζί σας ή μόνος του αισθάνεται αυτό το περίεργο πράγμα και σας μιλάει συχνά γι' αυτό, τότε θα γνωρίσετε κι εσείς τι σημαίνει ν' αγαπάς.

Μπορεί να έχεις ένα όμορφο πρόσωπο, να φοράς ωραία ρούχα ή να είσαι σπουδαίος αθλητής, αλλά αν δεν υπάρχει αγάπη στην καρδιά σου θα είσαι ένα άσχημο ανθρώπινο πλάσμα, άσχημο πέρα από κάθε μέτρο. Αντιθέτως, όταν αγαπάς, το πρόσωπό σου –είτε είναι άσχημο είτε είναι ωραίο– θα έχει μια ακτινοβολία. Η αγάπη είναι το πιο σημαντικό πράγμα στη ζωή και είναι πολύ σημαντικό να μιλάς για την αγάπη, να την αισθάνεσαι, να τη θρέφεις, να τη φυλάς σαν θησαυρό, αλλιώς γρήγορα θα διαλυθεί, γιατί ο κόσμος είναι πολύ βάρβαρος. Αν, όταν είσαι νέος, δεν νιώθεις αγάπη, αν δεν βλέπεις με αγάπη τους ανθρώπους, τα ζώα, τα λουλούδια, τότε, όταν μεγαλώσεις, θα ανακαλύψεις ότι η ζωή σου είναι άδεια· θα νιώθεις πολλή μοναξιά και η σκοτεινή σκιά του φόβου θα σε ακολουθεί πάντα. Από τη στιγμή, όμως, που έχεις στην καρδιά σου αυτό το εκπληκτικό πράγμα που ονομάζεται αγάπη και νιώθεις το βάθος, τη χαρά, την έκστασή της, θα ανακαλύψεις ότι για σένα ο κόσμος έχει μεταμορφωθεί.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί τις διάφορες θέσεις για τη λειτουργία του σχολείου μας τις αναλαμβάνουν πάντοτε πολύ πλούσιοι και διάσημοι;

Κρισμαμούρτι: Η δική σου γνώμη ποια είναι; Εσύ δεν θα ήθελες να ήταν ο πατέρας σου διάσημος; Δεν θα ήσουν υπερήφανη αν γινόταν μέλος της βουλής και γράφανε γι' αυτόν οι εφημερίδες; Δεν θα σου άρεσε να πηγαίνατε να ζήσετε σ' ένα μεγάλο σπίτι ή να σ' έπαιρνε μαζί του ταξίδι στην Ευρώπη και, γυρνώντας πίσω, να ξεφουσούσε τον καπνό ενός πούρου;

Βλέπετε, οι πλούσιοι και εκείνοι που βρίσκονται στην εξουσία είναι πολύ χρήσιμοι στα διάφορα ιδρύματα. Τα ιδρύματα τους κολακεύουν κι εκείνοι κάνουν κάτι γι' αυτά, κι έτσι ικανοποιούνται και οι δύο πλευρές. Αλλά το ερώτημα δεν είναι μόνο γιατί το σχολείο τοποθετεί διακεκριμένα πρόσωπα σε διάφορες σημαντικές θέσεις, αλλά γιατί και εσύ θέλεις να γίνεις ένα διακεκριμένο πρό-

σωπο ή γιατί θέλεις να παντρευτείς τον πλουσιότερο, το διάσημο ή τον πιο ωραίο άντρα. Όλοι σας δεν θέλετε να γίνετε σπουδαίοι σε κάτι ή κάπου; Και από τη στιγμή που έχετε τέτοιες επιθυμίες, θρέφετε από τώρα μέσα σας το σπόρο της διαφθοράς. Καταλαβαίνετε τι λέω;

Αφήστε για λίγο στην άκρη την ερώτηση γιατί το σχολείο προσκαλεί για τις συγκεκριμένες θέσεις πλούσιους, γιατί όπως ξέρετε υπάρχουν και φτωχοί σε ίδιες θέσεις και αναρωτηθείτε αν έχει καθίσει ποτέ κανείς σας δίπλα δίπλα με τους φτωχούς, με τους χωρικούς.* Και έχετε παρατηρήσει άλλο ένα απίστευτο πράγμα; Ότι οι ιερείς που έρχονται στις διάφορες εκδηλώσεις θέλουν να ξεχωρίζουν και τους σπρώχνουν όλους για να καθίσουν στην πρώτη σειρά; Όλοι μας θέλουμε να ξεχωρίζουμε, να έχουμε αναγνώριση. Αλλά ο αληθινός βραχμάνος, ο αληθινά θρησκευόμενος άνθρωπος, είναι αυτός που δεν ζητάει τίποτε από κανέναν, όχι επειδή είναι υπερήφανος, αλλά επειδή είναι ο ίδιος το φως του εαυτού του. Δυστυχώς, όμως, αυτό το πνεύμα έχει χαθεί. Όντας μέσα μας άδαιοι, νωθροί, γεμάτοι θλίψη, γινόμαστε ζητιάνοι ψυχολογικά και ψάχνουμε να βρούμε κάποιον ή κάτι να μας ενθαρρύνει, να μας δώσει ελπίδα, να μας στηρίξει, και αυτός είναι ο λόγος που κάνουμε τα απλά πράγματα πολύπλοκα.

Δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα, αν κάποιος διακεκριμένος πολιτικός έρθει να βάλει το θεμέλιο λίθο σ' ένα κτίριο – τι κακό υπάρ-

* Το Rishi Valley, όπου βρίσκεται το ομώνυμο σχολείο στο οποίο γίνεται αυτή η συζήτηση, είναι ένα κανονικό χωριό, περιτριγυρισμένο από λόφους. Εκτός από κάποιους χωρικούς που ζουν στα μικρά σπίτια του σχολείου με τις οικογένειές τους, έρχονται σ' αυτό και αρκετοί φτωχοί Ινδοί από τα γύρω χωριά και κάνουν διάφορες δουλειές. Όλοι αυτοί κυκλοφορούν καθημερινά ανάμεσα στα παιδιά, κάποια από τα οποία προέρχονται από πολύ πλούσιες οικογένειες, καθώς το σχολείο αυτό θεωρείται ένα από τα καλύτερα στην Ινδία. Ο τρόπος λειτουργίας του παραμένει ίδιος έως σήμερα. (Σ.τ.Μ.)

χει σ' αυτό; Από μόνο του αυτό δεν σημαίνει τίποτα, αλλά η νοοτροπία που έχουν οι άνθρωποι για όλα αυτά είναι που διαφθείρει. Εσείς πηγαίνετε ποτέ να επισκεφθείτε τους χωρικούς στα σπίτια τους; Όχι. Δεν τους μιλάτε ποτέ, δεν τους νιώθετε, δεν βλέπετε με τα μάτια σας πόσο λίγο φαγητό έχουν, πώς δουλεύουν συνέχεια τη μια μέρα μετά την άλλη χωρίς ξεκούραση, και μόνο επειδή έτυχε να σας πω εγώ μερικά πράγματα γι' αυτούς θεωρείτε ότι είστε έτοιμοι να επικρίνετε άλλους. Μην τριγυρνάτε εδώ κι εκεί κριτικάροντας τους άλλους, αυτό δεν έχει νόημα. Πηγαίνετε να δείτε από μόνοι σας ποιες συνθήκες επικρατούν στα γύρω χωριά και κάντε κάτι εκεί: Φυτέψτε ένα δέντρο, μιλήστε στους χωρικούς, παίξτε με τα παιδιά τους. Τότε θα ανακαλύψετε ότι γεννιέται ένα διαφορετικό είδος κοινωνίας, γιατί θα υπάρξει αγάπη σ' αυτή τη χώρα. Μια κοινωνία χωρίς αγάπη είναι σαν μια χώρα δίχως ποτάμια, είναι σαν έρημος. Αλλά εκεί όπου υπάρχουν ποτάμια η γη είναι πλούσια, έχει αφθονία και ομορφιά. Οι περισσότεροι από εμάς μεγαλώνουμε χωρίς αγάπη και γι' αυτό έχουμε δημιουργήσει μια κοινωνία τόσο φρικτή, όσο και οι άνθρωποι που ζουν σ' αυτή.

Ερώτηση (Μαθητής): Λέτε ότι ο Θεός δεν βρίσκεται σε μια ζωγραφισμένη εικόνα, ενώ άλλοι, αντιθέτως, λένε ότι βρίσκεται εκεί και ότι αν έχουμε πίστη στις καρδιές μας η δύναμή του θα εκδηλωθεί. Ποια είναι η αλήθεια της λατρείας; Κρισηναμούρτι: Ο κόσμος είναι γεμάτος από γνώμες, όπως είναι γεμάτος και από ανθρώπους. Και ξέρετε τι είναι γνώμη· εσύ λες αυτό και κάποιος άλλος λέει εκείνο. Ο καθένας έχει και από μια γνώμη, αλλά η γνώμη δεν είναι η αλήθεια, οπότε μην ακούτε απλώς γνώμες –δεν έχει καμιά σημασία ποιανού είναι–, ανακαλύψτε από μόνοι σας ποια είναι η αλήθεια. Μια γνώμη μπορεί ν' αλλάξει σε μια νύχτα, αλλά η αλήθεια δεν μπορεί ν' αλλάξει ποτέ.

Τώρα, δεν θα θέλατε να ανακαλύψετε από μόνοι σας αν υπάρχει Θεός ή κάποια αλήθεια σε μια ζωγραφισμένη ή λαξευμένη ει-

κόνα; Τι είναι μια ζωγραφισμένη εικόνα; Είναι κάτι που συνέλαβε ο νους και το ζωγράφησε το χέρι πάνω σε ξύλο ή το σκάλισε σε πέτρα. Ο νους προβάλλει την εικόνα κι εσείς νομίζετε ότι η εικόνα που προβάλλει ο νους είναι ο Θεός, επειδή εκατομμύρια άλλοι άνθρωποι υποστηρίζουν ότι είναι;

Λέτε ότι αν ο νους έχει πίστη στην εικόνα, τότε η εικόνα θα δώσει δύναμη στο νου. Προφανώς, ο νους δημιουργεί μια εικόνα και μετά αντλεί δύναμη από το ίδιο του το δημιούργημα. Αυτό είναι που κάνει ο νους ασταμάτητα: Παράγει εικόνες και αντλεί δύναμη, ευτυχία, όφελος από αυτές τις εικόνες, κι έτσι παραμένει μέσα του άδειος, χτυπημένος από ψυχολογική φτώχεια. Εκείνο, λοιπόν, που είναι σημαντικό δεν είναι η εικόνα ή τι λένε γι' αυτή οι χιλιάδες άνθρωποι, αλλά να κατανοήσετε τη λειτουργία του ίδιου σας του νου.

Ο νους φτιάχνει και γκρεμίζει θεούς, και μπορεί να είναι άσπλαχνος ή στοργικός. Ο νους έχει τη δύναμη να κάνει τα πιο εκπληκτικά πράγματα, αλλά μπορεί και να κολλάει σε ιδέες, μπορεί να δημιουργεί ψευδαισθήσεις, μπορεί να επινοήσει αεριωθούμενα που ταξιδεύουν με τρομερές ταχύτητες, μπορεί να χτίσει πανέμορφες γέφυρες, να στήσει ένα τεράστιο σιδηροδρομικό δίκτυο, να επινοήσει συσκευές που κάνουν υπολογισμούς πέρα από τις ανθρώπινες ικανότητες. Αλλά ο νους δεν μπορεί να δημιουργήσει την αλήθεια. Εκείνο που δημιουργεί δεν είναι η αλήθεια, είναι απλώς γνώμες, κρίσεις. Είναι, λοιπόν, πολύ σημαντικό ν' ανακαλύψει κανείς μόνος του τι είναι αληθινό.

Για ν' ανακαλύψει κανείς τι είναι αληθινό, ο νους του πρέπει να είναι ακίνητος, εντελώς ήσυχος. Αυτή η ησυχία είναι πράξη λατρείας, κι όχι το να πηγαίνεις στο ναό για να προσφέρεις λουλούδια και, μπαίνοντας, να σπρώχνεις το ζητιάνο που βρέθηκε μπροστά σου. Εξευμενίζετε το Θεό επειδή τον φοβόσαστε, αλλά αυτό δεν είναι λατρεία. Όταν κατανοήσετε το νου, κι ο νους μένει εντε-

λώς ήσυχος, όχι εξαναγκασμένος –με πειθαρχία– να μείνει ήσυχος, τότε αυτή του η ησυχία είναι πράξη λατρείας. Και μέσα σ' αυτή την ησυχία γεννιέται εκείνο που είναι αληθινό, εκείνο που είναι όμορφο, εκείνο που είναι ο Θεός.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Κάποια μέρα, είπατε ότι πρέπει να καθόμαστε ήσυχα και να παρατηρούμε τη δραστηριότητα του νου μας. Οι σκέψεις μας, όμως, από τη στιγμή που αρχίζουμε να τις παρατηρούμε συνειδητά, εξαφανίζονται. Πώς μπορούμε να αντιλαμβανόμαστε τι γίνεται στο νου μας, αφού ο νους ο ίδιος είναι εκείνο που πρέπει να αντιληφθούμε και εκείνο που αντιλαμβάνεται;
Κρισναμούρτι: Αυτή είναι μια πολύπλοκη ερώτηση που περιλαμβάνει πολλά ερωτήματα.

Λοιπόν, υπάρχει κάποιος παρατηρητής ή μόνο παρατήρηση; Σας παρακαλώ, δείτε το αυτό προσεκτικά. Υπάρχει κάποιος σκεπτόμενος ή μόνο σκέψη; Σίγουρα, εκείνο που υπάρχει πρώτα δεν είναι ο σκεπτόμενος. Πρώτα υπάρχει η σκέψη και μετά οι σκέψεις δημιουργούν τον σκεπτόμενο. Αυτό σημαίνει ότι η σκέψη χωρίστηκε στα δύο. Εκείνη ακριβώς τη στιγμή που συμβαίνει ο διαχωρισμός είναι που γεννιούνται ο παρατηρητής και το παρατηρούμενο, ο αντιλαμβανόμενος και το αντικείμενο της αντίληψης. Όπως λέει και η ερώτηση, αν παρατηρείς το νου σου, αν παρατηρείς μια σκέψη, αυτή η σκέψη εξαφανίζεται, σβήνει. Στην πραγματικότητα, όμως, υπάρχει μόνο αντίληψη κι όχι κάποιος που αντιλαμβάνεται. Όταν κοιτάς ένα λουλούδι, μόλις το πρωτοαντικρίζεις, εκείνη τη στιγμή, υπάρχει κάποια οντότητα που βλέπει ή υπάρχει μόνο η λειτουργία της όρασης; Το γεγονός ότι βλέπεις το λουλούδι είναι που σε κάνει να πεις: «Τι ωραίο που είναι! Αυτό εγώ το θέλω». Το «εγώ», λοιπόν, το γεννάνε η επιθυμία, ο φόβος, η απληστία, η φιλοδοξία, που έρχονται αμέσως μετά από κάτι που βλέπεις. Αυτά είναι που δημιουργούν το «εγώ», και το «εγώ» δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς αυτά.

Αν εμβαθύνετε σε αυτό το ζήτημα, θ' ανακαλύψετε ότι όταν ο νους είναι πολύ ήρεμος, εντελώς ήσυχος, όταν δεν υπάρχει η παραμικρή κίνηση της σκέψης, οπότε δεν υπάρχει ούτε σκεπτόμενος, τότε αυτή ακριβώς η ακινησία έχει τη δική της δημιουργική κατανόηση. Σ' αυτή την ακινησία ο νους μεταμορφώνεται σε κάτι άλλο. Ο νους, όμως, δεν μπορεί να βρει αυτή την ησυχία χρησιμοποιώντας κάποιο μέσο, όποιο κι αν είναι, χρησιμοποιώντας οποιαδήποτε πειθαρχία, οποιαδήποτε πρακτική, με το να κάθεται σε κάποια καρέκλα και να προσπαθείς να συγκεντρωθείς. Αυτή η ησυχία εμφανίζεται όταν κατανοήσεις πώς λειτουργεί ο νους σου. Ο νους είναι εκείνος που δημιούργησε τις εικόνες που λατρεύουν οι άνθρωποι, ο νους δημιούργησε την *Μπαγκαβάτ Γκίτα*, όλες τις οργανωμένες θρησκείες, τα αμέτρητα είδη πίστης, και για να ανακαλύψει κανείς τι είναι αληθινό πρέπει να πάει πέρα από τα δημιουργήματα του νου.

Ερώτηση (Μαθητής): Είναι ο άνθρωπος μόνο νους και εγκέφαλος ή είναι κάτι παραπάνω από αυτό;

Κρισηναμούρτι: Πώς θα το ανακαλύψετε αυτό; Αν απλώς έχετε μια πίστη, αν μόνο κάνετε υποθέσεις ή αποδέχεστε αυτά που έχουν πει ο Σανκάρρα, ο Βούδας ή κάποιος άλλος, τότε δεν ερευνάτε, δεν προσπαθείτε να ανακαλύψετε τι είναι αληθινό.

Έχετε μόνο ένα εργαλείο για να δουλέψετε, κι αυτό είναι ο νους σας. Και στο νου περιλαμβάνεται και ο εγκέφαλος. Επομένως, για ν' ανακαλύψετε την αλήθεια του θέματος πρέπει να κατανοήσετε πώς λειτουργεί ο νους σας, έτσι δεν είναι; Αν ο νους είναι διαστρεβλωμένος, δεν βλέπεις ποτέ στα ίσια. Αν ο νους είναι πολύ περιορισμένος, δεν μπορείς ν' αντιληφθείς το απεριόριστο. Ο νους είναι το εργαλείο της αντίληψης και, για να αντιλαμβάνεσαι πραγματικά, ο νους πρέπει να αποκτήσει ευθύτητα, πρέπει να αδειάσει από κάθε διαμόρφωση, από κάθε φόβο. Ο νους πρέπει,

επίσης, να είναι ελεύθερος από γνώσεις –ψυχολογίας, φιλοσοφίας, κοινωνιολογίας, θρησκευτικές κ.λπ.– γιατί η γνώση στρεβλώνει το νου και βλέπει τα πράγματα παραμορφωμένα. Και αυτή η τεράστια ικανότητα του νου να επινοεί, να φαντάζεται, να υποθέτει, να σκέφτεται, δεν θα έπρεπε κι αυτή να παραμεριστεί, έτσι ώστε ο νους να είναι καθαρός και απλός; Διότι μόνο ο αθώος νους, ο νους που έχει ζήσει ατέλειωτες εμπειρίες κι ωστόσο παραμένει ελεύθερος από κάθε γνώση και εμπειρία, μόνο ένας τέτοιος νους μπορεί να ανακαλύψει κάτι που είναι περισσότερο από εγκέφαλος και νους. Διαφορετικά, εκείνο που θα ανακαλύψεις θα χρωματίζεται από τις εμπειρίες που έχεις ήδη ζήσει, και οι εμπειρίες σου είναι αποτέλεσμα της διαμόρφωσής σου.

Ερώτηση (Μαθητής): Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στην ανάγκη και την απληστία;

Κρισναμούρτι: Δεν ξέρεις; Δεν ξέρεις πότε έχεις ό,τι σου χρειάζεται; Και κάτι μέσα σου δεν σου λείπει πότε είσαι άπληστος; Ξεκίνα από τα πολύ απλά πράγματα και θα δεις ότι είναι έτσι. Ξέρεις, όταν έχεις αρκετά ρούχα, κοσμήματα ή στιδήποτε άλλο, δεν χρειάζεται να το φιλοσοφείς. Αλλά από τη στιγμή που η ανάγκη περνάει στο χώρο της απληστίας, τότε αρχίζεις να φιλοσοφείς, να εκλογικεύεις και να ερμηνεύεις διεξοδικά την απληστία σου. Ένα καλό νοσοκομείο, για παράδειγμα, χρειάζεται πάρα πολλά κρεβάτια, καθαριότητα, φάρμακα, ετούτο κι εκείνο. Ένας άνθρωπος που η δουλειά του είναι να ταξιδεύει προφανώς χρειάζεται αυτοκίνητο, κμπαρντίνα κ.λπ. Κάτι τέτοιο είναι ανάγκη. Χρειάζεσαι κάποιες γνώσεις και επιδεξιότητα για να συνεχίσεις να κάνεις την τέχνη σου. Αν είσαι μηχανικός, πρέπει να ξέρεις κάποια πράγματα, αλλά αυτή η γνώση μπορεί να γίνει όργανο απληστίας. Μέσα από την απληστία, ο νους χρησιμοποιεί τα αντικείμενα που χρειάζεται ως μέσα αυτοπροβολής. Αν το παρατηρήσετε, θα δείτε ότι είναι μια πολύ

απλή διαδικασία. Αν, έχοντας επίγνωση ποιες είναι οι πραγματικές ανάγκες σας, βλέπετε ταυτόχρονα πώς εμφανίζεται η απληστία, πώς ο νους χρησιμοποιεί τα πράγματα που χρειάζονται για φούσκωμα του εγώ του, τότε δεν είναι πολύ δύσκολο να διακρίνει κανείς τη διαφορά ανάμεσα στην ανάγκη και την απληστία.

Ερώτηση (Μαθητής): Αν ο νους και το μυαλό είναι ένα, τότε γιατί όταν εμφανίζεται μια σκέψη ή μια επιθυμία να κάνουμε κάτι που το μυαλό λέει ότι δεν είναι σωστό, ο νους πολύ συχνά το κάνει;

Κρισναμούρτι: Στην πραγματικότητα τι συμβαίνει; Αν ένα αγκάθι τρυπήσει το χέρι σου, τα νεύρα μεταφέρουν την αίσθηση στο μυαλό κι εκείνο την ερμηνεύει ως πόνο. Μετά ο νους επαναστατεί ενάντια στον πόνο κι εσύ βγάζεις το αγκάθι ή κάνεις κάτι άλλο γι' αυτό. Αλλά υπάρχουν και μερικά πράγματα τα οποία ο νους συνεχίζει να τα κάνει, παρόλο που ξέρει ότι δεν είναι σωστά ή ότι είναι ανόητα. Ξέρει πόσο πραγματικά ανόητο είναι το κάπνισμα και, παρόλ' αυτά, συνεχίζει να καπνίζει. Γιατί; Επειδή του αρέσει η αίσθηση του καπνίσματος, κι αυτό είναι όλο. Αν ο νους είχε επίγνωση της ανοησίας του καπνίσματος, όπως συμβαίνει με τον πόνο από το τοίμπημα του αγκαθιού, θα σταματούσε αμέσως να καπνίζει. Δεν θέλει όμως να το δει τόσο καθαρά, επειδή το κάπνισμα του έχει γίνει μια ευχάριστη συνήθεια. Είναι το ίδιο με την απληστία ή τη βία. Αν η απληστία ήταν τόσο οδυνηρή για σένα όσο και το αγκάθι που μπήκε στο χέρι σου, θα σταματούσες αμέσως να είσαι άπληστος και δεν θα καθόσουν να το φιλοσοφείς. Και αν κανείς είχε πραγματική επίγνωση όλης της σημασίας της βίας, δεν θα καθόταν να γράφει τόμους για τη μη-βία, πράγμα που είναι σκέτη ανοησία, αφού δεν είναι κάτι που το νιώθεις μέσα σου, αλλά απλώς μιλάς γι' αυτό. Αν τρως κάτι που σου προκαλεί δυνατό κοιλόπονο, σταματάς να το τρως, έτσι δεν είναι; Το αφήνεις αμέσως. Το ίδιο συμβαίνει κι αν ανακαλύψεις κάποια στιγμή ότι η ζήλια και η φι-

λοδοξία είναι πράγματα δηλητηριώδη, ανήθικα, άσπλαχνα, θανατηφόρα, όπως το δάγκωμα της κόμπρας· τότε πια έχεις το νου σου. Αλλά, βλέπετε, ο νους δεν θέλει να δει αυτά τα πράγματα από πολύ κοντά, γιατί έχει επενδύσει πάνω τους και αρνείται να παραδεχτεί ότι η φιλοδοξία, η ζήλια, η απληστία, η λαγνεία είναι δηλητηριώδη. Γι' αυτό και λέει: Ας συζητήσουμε για τη «μη-απληστία», για τη «μη-βία», ας έχουμε ιδανικά, αλλά στο μεταξύ συνεχίζει να κάνει τα δηλητηριώδη πράγματα. Ανακαλύψτε, λοιπόν, οι ίδιοι πόσο διαφθείρουν, πόσο καταστρέφουν, πόσο δηλητηριάζουν αυτά τα πράγματα και σύντομα θα τα πετάξετε από πάνω σας. Αν όμως απλώς λέτε «δεν θα έπρεπε να το κάνω αυτό» και συνεχίζετε να κάνετε τα ίδια, είστε υποκριτές. Να είστε ή θερμοί ή ψυχροί με μια απόφασή σας, όχι χλιαροί.

23

Η ανάγκη να είναι κανείς μόνος

Δεν είναι πολύ περίεργο που σ' αυτό τον κόσμο, αν και υπάρχουν τόσοι τρόποι ψυχαγωγίας και διασκέδασης, σχεδόν όλοι είναι θεατές και πολύ λίγοι είναι εκείνοι που «παίζουν»; Μόλις έχουμε λίγο ελεύθερο χρόνο, οι περισσότεροι από εμάς αναζητάμε κάποιο είδος ψυχαγωγίας: διαβάζουμε κάποιο μυθιστόρημα, ένα σοβαρό βιβλίο ή απλώς κάποιο περιοδικό. Ανοίγουμε το ραδιόφωνο ή την τηλεόραση, πάμε σινεμά, θέατρο ή σε κάποιο γήπεδο ή παραδινόμαστε σε ακατάπαυστη φλυαρία. Υπάρχει συνεχώς μια απαίτηση για διασκέδαση: θέλουμε να διασκεδάσουμε, να απασχολούμαστε με κάτι και ν' αποφεύγουμε να μείνουμε μόνοι μας με τον εαυτό μας. Φοβόμαστε να μείνουμε μόνοι, φοβόμαστε να μείνουμε χωρίς σύντροφο, χωρίς κάποιο είδος διασκέδασης. Πολύ λίγοι από εμάς πηγαινουμε για περίπατο στην εξοχή ή στο δάσος χωρίς να μιλάμε ή να λέμε κάποιο τραγούδι, απλώς για να περπατήσουμε ήσυχα και να παρατηρήσουμε τα πράγματα γύρω μας και μέσα μας. Ποτέ δεν το κάνουμε γιατί, βλέπετε, οι περισσότεροι από εμάς βαριόμαστε πολύ· έχουμε παγιδευτεί σε μια μονότονη ρουτίνα· ή πάμε σχολείο όταν είμαστε παιδιά ή, αργότερα, κάνουμε τις δουλειές του σπιτιού, πηγαινουμε στο γραφείο ή σε κάποια άλλη δουλειά. Έτσι, τις ελεύθερες ώρες μας θέλουμε να ψυχαγωγούμαστε είτε ανάλαφρα είτε σοβαρά. Διαβάζουμε κάποιο βιβλίο ή πάμε σι-

νεμά ή στρεφόμαστε σε κάποια θρησκεία, που είναι το ίδιο πράγμα. Η θρησκεία έχει γίνει και αυτή ένα είδος ψυχαγωγίας, ένα είδος διαφυγής από την πλήξη και τη ρουτίνα.

Δεν ξέρω αν το έχετε προσέξει όλο αυτό. Οι περισσότεροι άνθρωποι είναι διαρκώς απασχολημένοι, κι όταν δεν έχουν να κάνουν κάτι συγκεκριμένο ανησυχούν για το ένα ή για το άλλο, επειδή φοβούνται να μείνουν μόνοι τους με τους εαυτούς τους. Δοκιμάστε να μείνετε μόνοι, χωρίς να σας απασχολεί τίποτα, και θα δείτε πόσο γρήγορα θα θέλετε να ξεφύγετε από τους εαυτούς σας και να ξεχάσετε αυτό που είστε. Αυτός είναι ο λόγος που το τεράστιο οικοδόμημα της βιομηχανίας της ψυχαγωγίας, δηλαδή η αυτοματοποιημένη απασχόληση με κάτι, είναι ένα σημαντικό κομμάτι αυτού που αποκαλούμε πολιτισμό. Αν παρατηρήσετε τους ανθρώπους σε όλο τον κόσμο, θα δείτε ότι είναι διαρκώς απασχολημένοι με κάτι, ότι υπάρχει μια διαρκώς αυξανόμενη αναζήτηση ευχαρίστησης. Ο πολλαπλασιασμός των τρόπων ψυχαγωγίας, τα αμέτρητα βιβλία που εκδίδονται, οι σελίδες των εφημερίδων και η τηλεόραση, που γεμίζουν με ρεπορτάζ για αθλητικά γεγονότα, όλα αυτά δείχνουν ότι θέλουμε να ψυχαγωγούμαστε συνέχεια. Επειδή είμαστε μέσα μας άδαιοι, ανιαροί, μετριότητες, χρησιμοποιούμε τις σχέσεις μας και την κοινωνική μας άνοδο ως μέσα για να αποφεύγουμε τον εαυτό μας. Αναρωτιέμαι αν έχετε προσέξει ποτέ πόση μοναξιά νιώθουν οι περισσότεροι άνθρωποι. Και για να ξεφύγουμε από τη μοναξιά μας, τρέχουμε στους ναούς ή στα τζαμιά, «βάζουμε τα καλά μας» και πηγαίνουμε σε κοσμικές συγκεντρώσεις κάθε είδους, βλέπουμε τηλεόραση, ακούμε ραδιόφωνο, διαβάζουμε κ.λπ.

Ξέρετε τι σημαίνει μοναξιά; Μπορεί σε μερικά από εσάς τα παιδιά αυτή η λέξη να μην είναι γνωστή, αλλά ξέρετε πολύ καλά πώς είναι να νιώθεις μοναξιά. Δοκιμάστε να πάτε μια βόλτα μόνοι σας ή να καθίσετε στο σπίτι σας χωρίς να διαβάσετε κάποιο βι-

βλίο, χωρίς να έχετε κάποιον να μιλάτε, και θα δείτε πόσο γρήγορα θα βαρεθείτε. Γνωρίζετε πολύ καλά αυτή την αίσθηση της βαρεμάρας, αλλά δεν ξέρετε *γιατί* βαριόσαστε, δεν το έχετε ερευνήσει ποτέ. Αν ερευνήσετε λίγο τη βαρεμάρα, θα δείτε ότι η αιτία της είναι η μοναξιά. Για να ξεφύγουμε από αυτή τη μοναξιά, θέλουμε να βρισκόμαστε μαζί με άλλους, θέλουμε να διασκεδάσουμε, να ξεδίνουμε με διάφορους τρόπους – ακολουθώντας κάποιον γκουρού, συμμετέχοντας σε θρησκευτικές τελετές, κάνοντας προσευχές ή διαβάζοντας το τελευταίο μυθιστόρημα που κυκλοφορεί. Καθώς είμαστε εσωτερικά μόνοι, γινόμαστε απλοί θεατές της ζωής. Και θα μπορέσουμε να «πάρουμε μέρος» στη ζωή, μόνο όταν κατανοήσουμε τη μοναξιά και πάμε πέρα από αυτή.

Επίσης, οι περισσότεροι άνθρωποι παντρεύονται ή αναζητούν άλλου είδους κοινωνικές σχέσεις επειδή δεν ξέρουν πώς να ζουν μόνοι. Όχι ότι πρέπει να ζει κανείς μόνος, αλλά αν παντρεύεσαι επειδή θέλεις να έχεις κάποιον να σ' αγαπάει ή αν βαριέσαι τον εαυτό σου και χρησιμοποιείς τη δουλειά σου για να το ξεχνάς αυτό, τότε θ' ανακαλύψεις ότι όλη σου η ζωή δεν είναι παρά μια ασταμάτητη αναζήτηση ψυχαγωγίας. Πολλοί λίγοι καταφέρνουν να πάνε πέρα από αυτό τον ιδιόμορφο φόβο της μοναξιάς· *αλλά πρέπει* να πάει κανείς πέρα από αυτόν, γιατί εκεί βρίσκονται οι αληθινοί θησαυροί της ζωής.

Υπάρχει, ξέρετε, τεράστια διαφορά ανάμεσα στη μοναξιά και τη μοναχικότητα. Μερικοί από τους μικρότερους μαθητές ίσως να μην έχουν γνωρίσει τη μοναξιά, αλλά οι μεγαλύτεροι την ξέρουν: Πρόκειται για εκείνη την αίσθηση ότι είσαι εντελώς αποκομμένος από το περιβάλλον σου, την αίσθηση του ξαφνικού φόβου χωρίς προφανή αιτία. Ο νους συναντά αυτόν το φόβο όταν, σε μια στιγμή, δει ότι δεν μπορεί να βασίζεται σε τίποτα και σε κανέναν και ότι καμιά διασκέδαση δεν μπορεί να διώξει μακριά την αίσθηση του κενού που νιώθει μέσα του. Αυτή είναι η μοναξιά. Η μονα-

χικότητα, όμως, είναι κάτι εντελώς διαφορετικό. Είναι μια κατάσταση ελευθερίας, που εμφανίζεται όταν έχεις περάσει μέσα από τη μοναξιά και την έχεις κατανοήσει. Στην κατάσταση μοναχικότητας δεν βασιζέσαι σε κανέναν ψυχολογικά, γιατί δεν αναζητάς πια ευχαρίστηση, παρηγοριά, επιβεβαίωση. Μόνο τότε ο νους είναι εντελώς μόνος και μόνο ένας τέτοιος νους είναι δημιουργικός.

Μέρος της εκπαίδευσης θα έπρεπε να είναι να μας μαθαίνει να αντιμετωπίζουμε τον πόνο της μοναξιάς, αυτή την ιδιαίτερη αίσθηση κενού που όλοι ξέρουμε, και να μην τη φοβόμαστε όταν εμφανίζεται, να μην ανοίγουμε το ραδιόφωνο ή την τηλεόραση, να μη μας απορροφά κάποια δουλειά ή να τρέχουμε στο σινεμά, αλλά να την παρατηρούμε, να την ψάχνουμε σε βάθος, να την κατανοούμε. Δεν υπάρχει ανθρώπινο πλάσμα που δεν έχει νιώσει ή που δεν πρόκειται να νιώσει αυτή την ανησυχία που φέρνει ρίγος. Επειδή ακριβώς προσπαθούμε να τρέξουμε μακριά από αυτή μέσα από κάθε είδους διασκέδαση και ευχαρίστηση –με το σεξ, με τη θρησκεία, με τη δουλειά, γράφοντας ποιήματα ή λέγοντας προσευχές–, δεν κατανοούμε ποτέ αυτή την ανησυχία όταν μας πλημμυρίζει.

Όταν, λοιπόν, νιώθετε τον πόνο της μοναξιάς να σας πλημμυρίζει, αντιμετωπίστε τον χωρίς να το βάλετε στα πόδια. Αν το βάλετε στα πόδια, δεν πρόκειται να τον κατανοήσετε ποτέ κι εκείνος θα σας περιμένει πάντα στην επόμενη γωνία. Αν όμως κατανοήσετε τη μοναξιά και πάτε πέρα από αυτήν, τότε θ' ανακαλύψετε ότι δεν υπάρχει καμιά ανάγκη φυγής, δεν υπάρχει καμιά δυνατή επιθυμία για ευχαρίστηση ή για διασκέδαση, γιατί ο νους σας θα έχει γνωρίσει έναν πλούτο που είναι άφθαρτος και δεν μπορεί να καταστραφεί.

Όλα αυτά θα έπρεπε να αποτελούν μέρος της εκπαίδευσης. Αν σ' ένα σχολείο μαθαίνεις διάφορα πράγματα απλώς για να περνάς στις εξετάσεις, τότε η ίδια η μάθηση γίνεται ένα μέσο διαφυ-

γής από τη μοναξιά. Σκεφτείτε το λιγάκι. Συζητήστε το με δασκάλους και μαθητές και δεν θ' αργήσετε ν' ανακαλύψετε πόση μοναξιά νιώθουν και αυτοί και εσείς. Εκείνοι, όμως, που είναι μόνοι *εσωτερικά* έχουν ελεύθερο νου και ελεύθερη καρδιά, είναι ελεύθεροι από το φόβο της μοναξιάς, είναι πραγματικοί άνθρωποι, γιατί μπορούν ν' ανακαλύψουν μόνοι τους ποια είναι η αλήθεια και μπορούν να δεχτούν εκείνο που είναι άχρονο.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στην επίγνωση του τι συμβαίνει γύρω σου και στην ευαισθησία;

Κρισηναμούρτι: Αναρωτιέμαι αν υπάρχει κάποια διαφορά. Ξέρετε, όταν κάνεις μια ερώτηση, εκείνο που έχει σημασία είναι ν' ανακαλύψεις μόνος σου την αλήθεια και όχι απλώς να δεχτείς ό,τι σου πει κάποιος άλλος. Ας ανακαλύψουμε μαζί, λοιπόν, τι σημαίνει να έχει κανείς επίγνωση.

Βλέπεις ένα πανέμορφο δέντρο, με τα φύλλα του ν' αστράφτουν μετά τη βροχή· βλέπεις το φως του ήλιου να γυαλίζει πάνω στο νερό και στα φτερά των πουλιών με τη σταχτιά απόχρωση· βλέπεις τους χωρικούς να πηγαίνουν στην πόλη κουβαλώντας βαριά φορτία και ακούς τα γέλια τους· ακούς το γαύγισμα ενός σκύλου ή ένα μοσχαραάκι να φωνάζει τη μητέρα του. Όλα αυτά αποτελούν μέρος της επίγνωσης, της επίγνωσης του τι συμβαίνει γύρω σου, έτσι δεν είναι; Πηγαίνοντας λίγο πιο βαθιά, θα δεις τις σχέσεις σου με τους ανθρώπους, τις σχέσεις σου με τις ιδέες και με τα πράγματα. Έχεις επίγνωση της φροντίδας που δείχνεις στο σπίτι σου και στην καθαριότητα των δρόμων, παρατηρείς πώς αντιδράς σε όσα σου λένε οι άλλοι και πώς ο νους σου πάντοτε υπολογίζει, κρίνει, συγκρίνει ή καταδικάζει. Όλο αυτό είναι μέρος της επίγνωσης, που ξεκινάει επιφανειακά και πηγαίνει όλο και πιο βαθιά. Αλλά για τους περισσότερους από εμάς σταματάει σ' ένα σημείο. Ρουφάμε θορύβους, τραγούδια, όμορφες και άσχημες εικόνες,

αλλά δεν έχουμε επίγνωση της επίδρασης που έχουν μέσα μας. Λέμε, ας πούμε, «αυτό είναι όμορφο» ή «αυτό είναι άσχημο» και το προσπερνάμε, δεν εξετάζουμε πιο βαθιά τι είναι ομορφιά, τι είναι ασχήμια. Σίγουρα, το να βλέπεις τι γίνεται μέσα σου, το να βρίσκεσαι σε όλο και μεγαλύτερη ετοιμότητα για να βλέπεις κάθε κίνηση της ίδιας σου της σκέψης, να παρατηρείς ότι ο νους σου έχει διαμορφωθεί με την επίδραση των γονιών σου, των δασκάλων σου, της φυλής και της παιδείας σου, όλο αυτό αποτελεί μέρος της επίγνωσης, έτσι δεν είναι;

Όσο πιο βαθιά μπαίνει ο νους στους τρόπους που ακολουθεί η ίδια του η σκέψη, κατανοεί όλο και περισσότερο ότι όποια σκέψη κι αν κάνει είναι από πριν διαμορφωμένη. Έτσι παραμένει ακίνητος, που δεν σημαίνει όμως ότι αποκοιμείται. Αντιθέτως, ο νους τότε είναι ξύπνιος, δεν είναι πια προγραμματισμένος από κάποιου είδους πειθαρχία, δεν είναι ναρκωμένος από την επανάληψη ενός *μάντρα* ή άλλων λέξεων στη διάρκεια ενός δήθεν διαλογισμού, σαν κι εκείνους που δημιουργήθηκαν σε αυτή τη χώρα και διαδόθηκαν στην Ευρώπη και στην Αμερική από τους κάθε λογής γκουρού και τις κάθε είδους σχολές, σκοπός των οποίων είναι το χρήμα και η εξουσία. Αυτή, λοιπόν, η σιωπηλά ξύπνια κατάσταση του νου είναι επίσης μέρος της επίγνωσης. Και αν προχωρήσετε ακόμη πιο βαθιά, θ' ανακαλύψετε ότι δεν υπάρχει διαχωρισμός ανάμεσα στο πρόσωπο που έχει επίγνωση και στο αντικείμενο της επίγνώσής του. Ο παρατηρητής *είναι* το παρατηρούμενο.

Τώρα, τι σημαίνει να είσαι ευαίσθητος; Σημαίνει να έχεις επίγνωση των χρωμάτων και των μορφών γύρω σου, των όσων λένε οι άνθρωποι και του πώς αντιδράς σ' αυτά που λένε· να σέβεσαι τους άλλους, να έχεις καλό γούστο και καλούς τρόπους, να μην είσαι βίαιος και να μην πληγώνεις τους γύρω σου ούτε σωματικά ούτε ψυχολογικά χωρίς να έχεις επίγνωση του τι κάνεις· όταν δεις κάτι όμορφο, να κάθεσαι και να το κοιτάς δίχως να βιάζεσαι· ν' ακούς

τους άλλους προσεκτικά χωρίς να βαριέσαι οτιδήποτε κι αν λένε, έτσι ώστε ο νους σου να γίνει ακριβής, κοφτερός. Όλα αυτά είναι ευαισθησία, έτσι δεν είναι; Υπάρχει, λοιπόν, κάποια διαφορά ανάμεσα στην ευαισθησία και την επίγνωση; Δεν νομίζω.

Βλέπετε, όσο ο νους σας καταδικάζει, κρίνει, διαμορφώνει γνώμες και βγάζει συμπεράσματα, δεν έχει ούτε επίγνωση ούτε ευαισθησία. Όταν είσαι σκληρός με τους ανθρώπους, όταν δεν προσέχεις την ώρα που περπατάς και τσαλαπατάς τα λουλούδια, όταν κακομεταχειρίζεσαι τα ζώα, όταν χαράζεις τ' όνομά σου στα έπιπλα, όταν δεν είσαι στην ώρα σου σε τίποτα και γενικά δεν έχεις καλούς τρόπους, όλα αυτά δείχνουν αναισθησία, έτσι δεν είναι; Δείχνουν νου που δεν είναι ικανός να έχει ξύπνια κρίση. Και, σίγουρα, είναι μέρος της εκπαίδευσης να βοηθήσει το μαθητή να είναι ευαίσθητος, έτσι ώστε να μη συμμορφώνεται απλώς ή να αντιστέκεται, αλλά να έχει επίγνωση όλης της κίνησης της ζωής. Οι άνθρωποι που είναι ευαίσθητοι μπορεί να πονάνε πολύ περισσότερο στη ζωή τους από εκείνους που είναι αναισθητοι, αλλά αν κατανοήσουν τον πόνο τους και πάνε πέρα από αυτόν θ' ανακαλύψουν εκπληκτικά πράγματα.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί γελάμε όταν βλέπουμε κάποιον να σκοντάφτει και να πέφτει;

Κρισναμούρτι: Πρόκειται για ένα είδος αναισθησίας, έτσι δεν είναι; Επίσης, σ' αυτό υπάρχει και κάτι σαν σαδισμός. Ξέρετε τι σημαίνει αυτή η λέξη; Ένας συγγραφέας που λεγόταν Μαρκήσιος ντε Σαντ έγραψε κάποτε ένα βιβλίο για έναν άντρα που ευχαριστιόταν να προκαλεί σωματικό πόνο στους ανθρώπους και να τους βλέπει να υποφέρουν. Από εκεί προέρχεται η λέξη «σαδισμός»,* που σημαίνει «να αντλείς ευχαρίστηση από τον πόνο των άλλων».

* Από το γαλλικό «Marquis de Sade». (Σ.τ.Μ.)

Για μερικούς ανθρώπους είναι ιδιαίτερα ευχάριστο να βλέπουν τους άλλους να υποφέρουν. Παρατηρήστε τον εαυτό σας και δείτε αν έχετε κι εσείς αυτό το συναίσθημα. Μπορεί να μην είναι φανερό αλλά, αν υπάρχει κάπου μέσα σας, θ' ανακαλύψετε ότι μπορεί να εκδηλωθεί ξαφνικά με το να γελάσετε όταν δείτε κάποιον να πέφτει. Στους ανθρώπους αρέσει να βλέπουν εκείνους που έχουν φτάσει ψηλά στην κοινωνία να γκρεμίζονται, τους αρέσει να κριτικάρουν, να κουτσομπολεύουν τους άλλους απερίσκεπτα, πράγματα που αποτελούν έκφραση αναισθησίας, μια μορφή επιθυμίας να προκαλέis πόνο στους άλλους. Κάποιος μπορεί να τραυματίζει έναν άλλο σκόπιμα, με εκδικητικότητα, ή κάποιος άλλος μπορεί να το κάνει ασυνείδητα με μια του λέξη, με μια χειρονομία, με μια ματιά. Και στις δύο περιπτώσεις, όμως, λειτουργεί με την παρόρμηση να προκαλέσει πόνο σε κάποιον, και είναι πολύ λίγοι εκείνοι που ξεριζώνουν από μέσα τους αυτό το διεστραμμένο είδος ευχαρίστησης.

Ερώτηση (Μαθητής): Ένας από τους δασκάλους μας υποστηρίζει ότι όσα λέτε στερούνται πρακτικότητας. Σας προκαλεί να μεγαλώσετε έξι αγόρια και έξι κορίτσια μ' ένα μισθό που θα είναι 120 ρουπίες. Ποια είναι η απάντησή σας σ' αυτή την κριτική;*

Κρισηναμούρτι: Αν ήμουν δάσκαλος κι έπαιρνα μόνο ένα μισθό των 120 ρουπίων, δεν θα επιχειρούσα ποτέ να έχω να μεγαλώσω έξι αγόρια και έξι κορίτσια. Αυτό είναι το ένα. Το δεύτερο, τώρα, είναι ότι αν ήμουν δάσκαλος, δεν θα το έβλεπα απλώς ως επάγγελμα, αλλά ως πράξη αφοσίωσης. Βλέπετε τη διαφορά; Το να είσαι δάσκαλος δεν είναι επάγγελμα, δεν είναι απλώς μια δουλειά· είναι μια πράξη αφοσίωσης. Καταλαβαίνετε τη σημασία της λέξης «αφοσίωση»; Το να είναι κανείς αφοσιωμένος σημαίνει να δίνει

* Ινδικό νόμισμα. Οι 120 ρουπίες αντιστοιχούν περίπου σε 2 ευρώ. (Σ.τ.Μ.)

τον εαυτό του ολοκληρωτικά σε κάτι, χωρίς να ζητάει καμία ανταπόδοση, όπως κάνουν οι μοναχοί ή οι ερημίτες, οι μεγάλοι καθηγητές και επιστήμονες – κι όχι εκείνοι που, αφού πάρουν κάποια διπλώματα, αποκαλούν τους εαυτούς τους καθηγητές. Μιλώ για όσους είναι αφοσιωμένοι δάσκαλοι, όχι για να βγάλουν χρήματα, αλλά γιατί αυτή είναι η αποστολή τους στη ζωή, η αγάπη τους. Αυτοί οι δάσκαλοι, αν υπάρχουν, θ' ανακαλύψουν ότι τ' αγόρια και τα κορίτσια μπορούν να διδαχθούν, ότι όλα αυτά για τα οποία μιλάω είναι πρακτικότητα. Αλλά ο δάσκαλος, ο εκπαιδευτικός, ο καθηγητής που κάνει αυτή τη δουλειά μόνο και μόνο για να βγάξει το ψωμί του, αυτός είναι που θα σας πει ότι όλα όσα λέμε δεν είναι πρακτικά.

Και, στο κάτω κάτω, τι είναι πρακτικό; Για σκεφτείτε το. Είναι δηλαδή πρακτικός ο τρόπος που ζούμε τώρα; Είναι πρακτικός ο τρόπος που εκπαιδευόμαστε και εκπαιδееύουμε ή είναι πρακτικός ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν οι κυβερνήσεις μας, που είναι βουτηγμένες στη διαφθορά και προκαλούν ασταμάτητα πολέμους ή συμμετέχουν σ' αυτούς; *Αυτά* είναι που ονομάζετε πρακτικά; Είναι η φιλοδοξία πρακτική; Είναι η απληστία πρακτική; Η φιλοδοξία θρέφει τον ανταγωνισμό, οπότε καταστρέφει τη ζωή των ανθρώπων. Μια κοινωνία που βασίζεται στην απληστία και στα αποκτήματα έχει πάντα μέσα της τον πόλεμο, τη σύγκρουση, τον πόνο – και είναι *αυτό* πρακτικό; Προφανώς δεν είναι. Τούτο είναι που προσπαθώ να σας πω σ' όλες αυτές τις ομιλίες.

Η αγάπη είναι το πιο πρακτικό πράγμα στον κόσμο. Το ν' αγαπάς, να έχεις καλοσύνη, να μην είσαι άπληστος, να μην είσαι φιλόδοξος, να μην επηρεάζεσαι από τους άλλους και να σκέφτεσαι από μόνος σου, όλα είναι πολύ πρακτικά πράγματα που θα δημιουργούσαν μια πολύ πρακτική και ευτυχισμένη κοινωνία. Το ν' αγαπάς σημαίνει να είσαι πρακτικός, πολύ πιο πρακτικός από τη δήθεν εκπαίδευση, η οποία δημιουργεί πολίτες εντελώς ανίκανους

να στέκονται στα πόδια τους μόνοι τους και να ερευνούν οι ίδιοι οποιοδήποτε πρόβλημά τους.

Ξέρετε, είναι μέρος της επίγνωσης να γνωρίζει κανείς ότι δίπλα του οι άλλοι χαζογελάνε κι εκείνος, την ίδια στιγμή, συνεχίζει να κρατάει τη δική του σοβαρότητα.

Ο δάσκαλος, λοιπόν, που δεν είναι αφοσιωμένος σε αυτό που κάνει, που δεν αγαπά, που ίσως έχει προσθέσει μερικούς τίτλους δίπλα στ' όνομά του, είναι ένας απλός προμηθευτής πληροφοριών παρμένων από βιβλία, ο οποίος θα σας πει ότι όλα αυτά που λέμε δεν είναι πρακτικά, επειδή στην πραγματικότητα δεν τα έχει σκεφτεί ποτέ.

Η δυσκολία με τους περισσότερους ενήλικες είναι ότι, ενώ δεν έχουν λύσει τα προβλήματα της προσωπικής τους ζωής, σου λένε: «Εγώ θα σου πω τι είναι πρακτικό και τι δεν είναι».

Το να είσαι δάσκαλος είναι η σπουδαιότερη αποστολή που μπορείς να έχεις στη ζωή σου, παρόλο που τώρα δεν την έχει κανείς σε εκτίμηση. Είναι το ύψιστο και το ευγενέστερο λειτούργημα απ' όλα. Αλλά ο δάσκαλος πρέπει να είναι πέρα για πέρα αφοσιωμένος, πρέπει να είναι δοσμένος ολοκληρωτικά σ' αυτό που κάνει, πρέπει να διδάσκει με την καρδιά του, με το νου του, με όλο του το είναι. Και μ' αυτή την αφοσίωση όλα είναι δυνατά.

Ερώτηση (Μαθητής): Τι καλό μπορεί να κάνει η μόρφωση αφού, ενώ μορφωνόμαστε, συγχρόνως καταστρεφόμαστε από τις πολυτέλειες του σύγχρονου κόσμου;

Κρισηναμούρτι: Φοβάμαι ότι χρησιμοποιείς λάθος λέξεις. Πρέπει να υπάρχει μια σχετική άνεση, δεν πρέπει; Όταν κάθεται κανείς κάποιες ώρες ήσυχα σ' ένα δωμάτιο, είναι καλό αυτό το δωμάτιο να είναι καθαρό και τακτοποιημένο. Μπορεί να μην έχει κανένα έπιπλο, παρά μόνο κάποιο χαλάκι. Πρέπει να έχει σωστές αναλογίες και παράθυρα στο σωστό μέγεθος. Κι αν υπάρχει κάποιος πίνα-

κας ζωγραφικής στο δωμάτιο, θα πρέπει να έχει κάποιο όμορφο θέμα. Και αν υπάρχει ένα λουλούδι σε κάποιο βάζο, πρέπει πίσω από αυτό να φαίνεται η διάθεση του ανθρώπου που το τοποθέτησε εκεί. Επίσης, χρειάζεται να τρέφεται κανείς καλά και να έχει ένα ήσυχο μέρος για να κοιμάται. Όλα αυτά είναι μέρος των ανέσεων που προσφέρονται στο σύγχρονο κόσμο. Και, δηλαδή, αυτές οι ανέσεις είναι που καταστρέφουν το λεγόμενο μορφωμένο άνθρωπο; Ή μήπως ο λεγόμενος μορφωμένος άνθρωπος είναι εκείνος που καταστρέφει, με τις φιλοδοξίες του και την απληστία του, τις απλές ανέσεις που πρέπει να έχει κάθε άνθρωπος; Στις πλούσιες χώρες, η σύγχρονη εκπαίδευση κάνει τους ανθρώπους όλο και πιο υλιστές, κι έτσι η αναζήτηση της πολυτέλειας οποιοδήποτε είδους διαστρεβλώνει και καταστρέφει το νου. Και στις φτωχές χώρες όμως, όπως η Ινδία, η εκπαίδευση δεν σας ενθαρρύνει να δημιουργήσετε μια ριζικά καινούργια μορφή πολιτισμού, δεν σας βοηθά να έχετε επαναστατικότητα μέσα σας. Έχω εξηγήσει ποιους εννοώ «επαναστάτες»: Όχι εκείνους που ρίχνουν βόμβες, το δολοφονικό είδος ανθρώπων. Αυτοί οι άνθρωποι δεν είναι επαναστάτες. Αληθινός επαναστάτης είναι ο άνθρωπος που είναι ελεύθερος από κάθε κίνητρο, από όλες τις ιδεολογίες και από κάθε εξάρτηση από την κοινωνία, η οποία αποτελεί έκφραση της συλλογικής θέλησης των πολλών. Και το εκπαιδευτικό σύστημα δεν σας βοηθά να είστε τέτοιου είδους επαναστάτες. Αντιθέτως, σας διδάσκει να συμμορφώνεστε ή απλώς ν' αναμορφώνετε ό,τι υπάρχει ήδη.

Εκείνη, λοιπόν, που σας καταστρέφει είναι η δόξη εκπαιδευτή σας και όχι η πολυτέλεια που προσφέρει ο σύγχρονος κόσμος. Και γιατί να μην έχετε ωραία αυτοκίνητα και καλούς δρόμους; Αλλά, βλέπετε, όλη η σύγχρονη τεχνολογία και οι εφευρέσεις χρησιμοποιούνται είτε για πόλεμο είτε απλώς για διασκέδαση που έχει σκοπό να ξεφύγει κανείς από τον εαυτό του, κι έτσι ο νους χάνεται μέσα σε διάφορα ηλεκτρονικά μπιχλιμπίδια. Η σύγχρονη εκ-

παίδευση έχει γίνει το φυτώριο των ηλεκτρονικών μπιχλιμυδιών ή συσκευών που σε βοηθούν στην οδήγηση, στο μαγείρεμα, στο πλύσιμο, στο σιδέρωμα, στην ενημέρωση, στους διάφορους υπολογισμούς και σε άλλα αναγκαία πράγματα, έτσι ώστε να μη χρειάζεται να τα σκέφτεσαι όλη την ώρα. Και βέβαια πρέπει να τα έχει κανείς όλα αυτά, όχι για να χάνεται μέσα τους, αλλά για να έχει ο νους του την ελευθερία να κάνει κάτι εντελώς διαφορετικό.

Ερώτηση (Μαθητής): Έχω πολύ σκούρο δέρμα και οι περισσότεροι άνθρωποι θαυμάζουν τα πιο ανοιχτόχρωμα δέρματα. Πώς μπορώ να κερδίσω το θαυμασμό τους;

Κρισηναμούρτι: Νομίζω ότι υπάρχουν ειδικά καλλυντικά που υποτίθεται ότι κάνουν το δέρμα σου πιο ανοιχτόχρωμο, αλλά θα έλυνε το πρόβλημά σου κάτι τέτοιο; Θα εξακολουθούσες να θέλεις να σε θαυμάζουν, να κερδίσεις την κοινωνική καταξίωση, γόητρο, και σ' αυτήν ακριβώς την απαίτηση για θαυμασμό, την πάλη για κοινωνική αναγνώριση, υπάρχει πάντα το αγκάθι της θλίψης.

Όσο θέλετε να σας θαυμάζουν, να σας αναγνωρίζουν, η εκπαίδευσή σας θα σας καταστρέφει, γιατί θα σας βοηθάει να γίνετε «κάποιοι» σ' αυτή την κοινωνία, και αυτή η κοινωνία είναι αρκετά σάπια. Εμείς έχουμε χτίσει αυτή την καταστροφική κοινωνία με την απληστία μας, με τους φόβους μας, με το φθόνο μας, και δεν πρόκειται ν' αλλάξει αγνοώντας την ή αποκαλώντας την ψευδαίσθηση. Μόνο η σωστή εκπαίδευση θα σβήσει την απληστία, το φόβο, το κυνήγι για όλο και περισσότερα αποκτήματα, έτσι ώστε να μπορέσουμε να χτίσουμε ένα ριζικά νέο πολιτισμό, έναν εντελώς διαφορετικό κόσμο. Και σωστή εκπαίδευση θα μπορέσει να υπάρξει μόνο όταν ο νους θα θέλει πραγματικά να κατανοήσει τον εαυτό του και να ελευθερωθεί από τη θλίψη.

24

Η ενέργεια της ζωής

Ένα από τα πιο δύσκολα προβλήματα είναι αυτό που ονομάζουμε πειθαρχία και είναι πράγματι πολύ μπερδεμένο. Η κοινωνία, βλέπετε, θεωρεί ότι πρέπει να ελέγχει τους πολίτες, να διαμορφώνει το νου τους σύμφωνα με κάποια θρησκευτικά, κοινωνικά, ηθικά και οικονομικά μοντέλα.

Τώρα, είναι η πειθαρχία κάτι αναγκαίο; Ακούστε με, σας παρακαλώ, προσεκτικά, μην απαντήσετε αμέσως «ναι» ή «όχι». Οι περισσότεροι από εμάς νιώθουμε, ειδικά όταν είμαστε νέοι, ότι δεν θα έπρεπε να υπάρχει πειθαρχία, ότι θα έπρεπε να μας αφήνουν να κάνουμε ό,τι μας αρέσει, και νομίζουμε ότι αυτό είναι ελευθερία. Αλλά έχει πολύ λίγη σημασία απλώς να λέμε ότι πρέπει ή δεν πρέπει να έχουμε πειθαρχία, ότι πρέπει να είμαστε ελεύθεροι κ.λπ., χωρίς να έχουμε κατανοήσει το όλο πρόβλημα της πειθαρχίας.

Ένας παθιασμένος αθλητής πειθαρχεί στον εαυτό του όλη την ώρα, έτσι δεν είναι; Η χαρά που του δίνει η συμμετοχή του σε αγώνες και η αναγκαιότητα να βρίσκεται σε καλή φυσική κατάσταση τον κάνουν να πηγαίνει νωρίς για ύπνο, να αποφεύγει το κάπνισμα, να τρώσει σωστά και, σε γενικές γραμμές, να ακολουθεί τους κανόνες για μια καλή υγεία. Η πειθαρχία του δεν είναι αποτέλεσμα εξαναγκασμού ούτε δημιουργεί σύγκρουση μέσα του, επειδή είναι η φυσική συνέπεια της χαράς που του δίνει ο αθλητισμός.

Τώρα, η πειθαρχία αυξάνει ή μειώνει την ανθρώπινη ενέργεια;

Τα ανθρώπινα πλάσματα, σε όποιο μέρος του κόσμου κι αν βρίσκονται, σε όποια θρησκεία κι αν ανήκουν και σε όποια φιλοσοφία κι αν πιστεύουν επιβάλλουν στο νου τους κάποια πειθαρχία που –σε κάθε περίπτωση– συνεπάγεται αυτοέλεγχο, αντίσταση, προσαρμογή, καταπίεση. Και είναι όλο αυτό απαραίτητο; Αν η πειθαρχία φέρνει περισσότερη ενέργεια στον άνθρωπο τότε αξίζει τον κόπο, τότε έχει νόημα, αν όμως απλώς συρρικνώνει την ανθρώπινη ενέργεια, τότε είναι πολύ βλαβερή, είναι καταστρεπτική. Όλοι μας έχουμε ενέργεια και το ερώτημα είναι αν αυτή η ενέργεια μπορεί να δυναμώσει με την πειθαρχία, να γίνει πλούσια και άφθονη, ή αν η πειθαρχία καταστρέφει όση ενέργεια έχουμε. Νομίζω ότι αυτό είναι το βασικό θέμα.

Πολλοί άνθρωποι δεν έχουν ιδιαίτερη ενέργεια, και η λίγη αυτή ενέργεια που έχουν χάνεται γρήγορα και καταστρέφεται από τον έλεγχο, τις απειλές, τα ταμπού της συγκεκριμένης κοινωνίας όπου ζουν και της εκπαίδευσής τους. Κι έτσι γίνονται απλώς μια απομίμηση αυτής της κοινωνίας και πολίτες της χωρίς ζωή μέσα τους. Και μπορεί η πειθαρχία ν' αυξήσει την ενέργεια κάποιου που έχει λίγη για να ξεκινήσει κάτι; Μπορεί να κάνει τη ζωή του πλούσια και γεμάτη ζωντάνια;

Όταν είσαι πολύ νέος –όπως είστε όλοι εσείς– είσαι γεμάτος ενέργεια, έτσι δεν είναι; Θέλεις να παίξεις, να τρέξεις, να κουβεντιάσεις, δεν μπορείς να κάτσεις ήσυχα, είσαι γεμάτος ζωή. Και μετά τι συμβαίνει; Καθώς μεγαλώνεις, οι δάσκαλοι σου αρχίζουν να περιορίζουν αυτή την ενέργεια, προσπαθούν να τη βάλουν σε διάφορα καλούπια. Και όταν τελικά ενηλικιωθείς, η λίγη ενέργεια που θα σου έχει απομείνει σύντομα θα οβήσει εξαιτίας της κοινωνίας, η οποία σου λέει ότι πρέπει να είσαι ευπρεπής πολίτης, ότι πρέπει να συμπεριφέρεσαι μ' έναν ορισμένο τρόπο. Μέσα από την εκπαίδευση και τον εξαναγκασμό της κοινωνίας, αυτή η άφθονη ενέργεια που διαθέτεις όταν είσαι νέος σταδιακά καταστρέφεται.

Τώρα, μπορεί η ενέργεια που διαθέτεις να γίνει πιο έντονη με την πειθαρχία; Αν, πάλι, έχεις λίγη ενέργεια, μπορεί η πειθαρχία να την αυξήσει; Αν ναι, τότε η πειθαρχία έχει νόημα. Αλλά αν στην πραγματικότητα καταστρέφει την ενέργειά σου, τότε η πειθαρχία πρέπει προφανώς να παραμεριστεί.

Τι είναι αυτή η ενέργεια που έχουμε όλοι μας; Αυτή η ενέργεια είναι σκέψη, συναίσθημα, είναι ενδιαφέρον, ενθουσιασμός, απληστία, πάθος, λαγνεία, φιλοδοξία, μίσος. Είναι να ζωγραφίζεις πίνακες, να κάνεις εφευρέσεις, να χτίζεις γέφυρες, να φτιάχνεις δρόμους, να καλλιεργείς χωράφια, να παίζεις παιχνίδια, να γράφεις ποιήματα, να τραγουδάς, να χορεύεις, να πηγαίνεις στο ναό, να λατρεύεις – όλα αυτά είναι εκφράσεις ενέργειας. Η ενέργεια δημιουργεί, επίσης, ψευδαισθήσεις, αταξία, δυστυχία. Και οι πιο ευγενικές και οι πιο καταστροφικές ιδιότητες είναι εκφράσεις της ανθρώπινης ενέργειας. Βλέπετε, όμως, η διαδικασία ελέγχου ή πειθάρχησης αυτής της ενέργειας, που της επιτρέπει να πάει προς τη μια κατεύθυνση αποκλείοντας μια άλλη, γίνεται για λόγους κοινωνικής σκοπιμότητας· ο νους πλάθεται σύμφωνα με το μοντέλο ενός συγκεκριμένου πολιτισμού κι έτσι σταδιακά η ενέργειά του εξανεμίζεται.

Το πρόβλημά μας, λοιπόν, είναι αν μπορεί αυτή η ενέργεια –που στον έναν ή στον άλλο βαθμό διαθέτουμε όλοι μας– ν' αυξηθεί, ν' αποκτήσει μεγαλύτερη ζωντάνια και, αν ναι, για να την κάνουμε τι; Για ποιο λόγο υπάρχει η ενέργεια; Για να γίνονται πόλεμοι; Για να εφευρίσκονται υπερηχητικά αεροπλάνα και μια σειρά αμέτρητων άλλων μηχανών; Για να δίνουμε εξετάσεις, να σπουδάζουμε, να κάνουμε παιδιά και καριέρα, ν' ακολουθούμε κάποιον γκουρού, ν' ανησυχούμε ασταμάτητα για το ένα ή για το άλλο πρόβλημα; Ή μπορεί η ενέργεια να χρησιμοποιηθεί με διαφορετικό τρόπο, έτσι ώστε όλες μας οι δραστηριότητες να έχουν νόημα σε σχέση με κάτι που θα τις κάνει όλες να υπερβαίνουν το πεδίο της

ανθρώπινης γνώσης; Σίγουρα, αν ο ανθρώπινος νους, ο οποίος είναι ικανός να έχει μια τέτοια εκπληκτική ενέργεια, δεν αναζητάει την αλήθεια ή το Θεό, τότε κάθε έκφραση της ενέργειάς του θα είναι αιτία καταστροφής και δυστυχίας. Χρειάζεται τεράστια ενέργεια για ν' αναζητήσεις την αλήθεια. Και όταν ο άνθρωπος δεν το κάνει αυτό, σπαταλάει την ενέργειά του με διάφορους τρόπους που δημιουργούν αταξία, κι έτσι η κοινωνία αναγκάζεται να τον ελέγχει. Τώρα, είναι δυνατόν να καταναλώνεις την ενέργεια στην αναζήτηση του Θεού ή της αλήθειας και, στη διάρκεια της αναζήτησης του τι είναι αλήθεια, να είσαι ένας πολίτης που κατανοεί τα βασικά θέματα της ζωής και που η κοινωνία δεν μπορεί να τον καταστρέψει; Ο άνθρωπος, ξέρετε, είναι ενέργεια και, αν δεν αναζητήσει την αλήθεια, αυτή η ενέργεια γίνεται καταστροφική. Οπότε η κοινωνία ελέγχει και διαμορφώνει κάθε άνθρωπο, ώστε να καταπνίξει ετούτη την ενέργεια. Αυτό είναι που έχει συμβεί στην πλειονότητα των ενηλίκων σε όλο τον κόσμο.

Ίσως έχετε προσέξει –κι εσείς ως παιδιά– ένα άλλο ενδιαφέρον και πολύ απλό γεγονός: Ότι τη στιγμή που θέλετε πραγματικά να κάνετε κάτι έχετε την ενέργεια να το κάνετε. Τι συμβαίνει τη στιγμή που θέλετε πολύ να παίξετε κάποιο παιχνίδι; Νιώθετε ότι έχετε την ενέργεια να το κάνετε, έτσι δεν είναι; Και αυτή η ίδια η ενέργεια γίνεται το μέσο ελέγχου της, κι έτσι δεν χρειάζεται εξωτερική πειθαρχία για να την ελέγξει. Στην αναζήτηση της αλήθειας, η ενέργεια δημιουργεί τη δική της πειθαρχία. Ο άνθρωπος που αναζητά την αλήθεια γίνεται αυθόρμητα το σωστό είδος πολίτη, κάτι που δεν συμβαίνει αν ακολουθήσει το ιδιαίτερο μοντέλο κάποιας κοινωνίας ή κυβέρνησης.

Στο σχολείο, λοιπόν, τόσο οι μαθητές όσο και οι δάσκαλοι πρέπει να δουλέψουν προκειμένου να απελευθερωθεί αυτή η τρομερή ενέργεια που χρειάζεσαι για ν' ανακαλύψεις το πραγματικό, το Θεό ή την αλήθεια. Σ' αυτήν ακριβώς την αναζήτηση της αλή-

θειας θα υπάρξει πειθαρχία και τότε θα είσαι ένα πραγματικό ανθρώπινο πλάσμα, ένα ολοκληρωμένο άτομο και όχι απλώς Ινδός ή Πέρσης, Άγγλος ή Αμερικάνος, με τους περιορισμούς της δικής σου κοινωνίας και παιδείας. Αν το σχολείο, αντί να περιορίζει την ενέργεια του μαθητή όπως κάνει τώρα, τον βοηθούσε να ξυπνήσει την ενέργειά του μέσα από την αναζήτηση της αλήθειας, τότε θα ανακάλυπτε ότι η πειθαρχία έχει ένα εντελώς διαφορετικό νόημα.

Γιατί εκείνο που συμβαίνει στο σπίτι σας και στο σχολείο σας είναι ότι σας λένε διαρκώς τι πρέπει ή τι δεν πρέπει να κάνετε; Σίγουρα επειδή μ' αυτό τον τρόπο οι γονείς σας και οι δάσκαλοί σας –όπως και η υπόλοιπη κοινωνία– δεν έχουν καταλάβει ότι ο άνθρωπος υπάρχει για έναν και μοναδικό σκοπό, που είναι ν' ανακαλύψει την αλήθεια ή το Θεό. Ακόμη και αν μια μικρή ομάδα εκπαιδευτών μπορούσε να το κατανοήσει αυτό και να δώσει όλη της την προσοχή σ' αυτή την αναζήτηση, θα δημιουργούνταν ένα νέο είδος εκπαίδευσης και μια διαφορετική κοινωνία.

Έχετε προσέξει πόσο λίγη ενέργεια έχουν οι περισσότεροι άνθρωποι γύρω σας; Σ' αυτούς συμπεριλαμβάνονται οι γονείς και οι δάσκαλοί σας. Αργοπεθαίνουν, παρόλο που τα σώματά τους δεν έχουν γεράσει ακόμη. Γιατί άραγε; Επειδή τους έχει αναγκάσει η κοινωνία να υποταχθούν. Βλέπετε, αν δεν κατανοήσετε το βασικό αυτό σκοπό, που είναι να ελευθερώσετε αυτό το εξαιρετικό πράγμα που λέγεται νους, ο οποίος είναι ικανός να δημιουργεί ατομικά υποβρύχια και αεροπλάνα, να γράφει πρόζες και τα πιο εκπληκτικά ποιήματα, να κάνει τον κόσμο πολύ όμορφο και συγχρόνως να τον καταστρέφει, χωρίς να κατανοήσετε αυτόν το βασικό σκοπό, που είναι ν' ανακαλύψετε την αλήθεια ή το Θεό, αυτή η ενέργεια γίνεται καταστρεπτική και τότε η κοινωνία θα σας πει: «Πρέπει να διαπλάσουμε και να ελέγξουμε την ενέργεια του ανθρώπου».

Νομίζω, λοιπόν, ότι ο ρόλος της εκπαίδευσης είναι να απελευθερώσει ενέργεια για την αναζήτηση της καλοσύνης, της αλήθειας

ή του Θεού, κάτι που με τη σειρά του κάνει το άτομο πραγματικό ανθρώπινο πλάσμα, κι επομένως σωστό πολίτη. Αλλά η πειθαρχία από μόνη της, χωρίς την πλήρη κατανόηση όλου αυτού, δεν έχει κανένα νόημα, είναι ό,τι πιο καταστρεπτικό μπορεί να υπάρξει. Αν δεν έχετε πάρει μια τέτοιου είδους εκπαίδευση, έτσι ώστε όταν φεύγετε από αυτό εδώ το σχολείο και βγαίνετε στον κόσμο να είστε γεμάτοι ζωντάνια και νοημοσύνη, γεμάτοι ενέργεια για να μπορείτε ν' ανακαλύψετε τι είναι αληθινό, θ' απορροφηθείτε απλώς από την κοινωνία, θα σβήσετε, θα καταστραφείτε και θα ζήσετε μέσα στη δυστυχία για το υπόλοιπο της ζωής σας. Όπως το ποτάμι δημιουργεί τις όχθες που το συγκρατούν, έτσι η ενέργεια που αναζητά την αλήθεια δημιουργεί τη δική της πειθαρχία χωρίς κανέναν εξαναγκασμό· και όπως το ποτάμι βρίσκει τη θάλασσα, έτσι και αυτή η ενέργεια βρίσκει την ίδια της την ελευθερία.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί ήρθαν οι Άγγλοι να κυβερνήσουν την Ινδία;

Κρισναμούρτι: Βλέπετε, οι λαοί που έχουν περισσότερη ενέργεια, μεγαλύτερη ζωντάνια, περισσότερες ικανότητες, μεγαλύτερη δυναμικότητα, φέρνουν ή δυστυχία ή ευημερία στους λιγότερο δυναμικούς γείτονές τους. Κάποια εποχή η Ινδία είχε εξαπλωθεί ραγδαία σε όλη την Ασία, ο λαός της ήταν γεμάτος δημιουργικό ζήλο και έφερε τη θρησκεία του στην Κίνα, στην Ιαπωνία, στην Ινδονησία, στη Βιρμανία. Άλλα έθνη πάλι ήταν πιο κοντά στο εμπόριο, πράγμα που ίσως ήταν επίσης αναγκαίο να μεταδοθεί, και που είχε κι αυτό τις αθλιότητές του – έτσι γίνεται στη ζωή. Οι κατακτητές και οι νομοθέτες έρχονται και φεύγουν, αλλά τα ανθρώπινα προβλήματα είναι πάντα τα ίδια. Όλοι θέλουμε να κυριαρχούμε, να υποτασσομάστε ή ν' αντιστεκόμαστε, αλλά ο άνθρωπος που αναζητά την αλήθεια είναι ελεύθερος από όλα τα κοινωνικά συστήματα και όλους τους πολιτισμούς. Το παράξενο είναι ότι εκείνοι που αναζητούν την αλήθεια ή το Θεό είναι πιο εκρηκτικοί και απε-

λευθερώνουν εκπληκτική ενέργεια όχι μόνο μέσα τους, αλλά και στους γύρω τους. Και αυτοί είναι οι πραγματικοί επαναστάτες, όχι οι κομμουνιστές, οι σοσιαλιστές ή όσοι απλώς κάνουν μεταρρυθμίσεις.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Ακόμη και την ώρα του διαλογισμού, φαίνεται ότι δεν μπορεί κανείς να αντιληφθεί τι είναι αληθινό. Θα μπορούσατε, σας παρακαλώ, να μας πείτε εσείς τι είναι αληθινό;

Κρισναμούρτι: Ας αφήσουμε προς το παρόν την ερώτηση τι είναι αληθινό και ας εξετάσουμε τι είναι διαλογισμός. Για μένα, ο διαλογισμός είναι κάτι εντελώς διαφορετικό από αυτό που σας έχουν διδάξει τα βιβλία και οι γκουρού σας. Διαλογισμός είναι η διαδικασία κατανόησης του δικού σας νου. Αν δεν κατανοήσετε το δικό σας τρόπο σκέψης –πράγμα που σημαίνει «γνωρίζω τον εαυτό μου»–, ό,τι κι αν πιστεύετε έχει πολύ λίγη σημασία. Χωρίς τη βάση της γνώσης του εαυτού μας, η σκέψη οδηγεί σε αταξία. Κάθε σκέψη έχει σημασία και, αν ο νους είναι ανίκανος να κατανοήσει τη σημασία όχι μίας ή δύο σκέψεων, αλλά κάθε σκέψης τη στιγμή που γεννιέται, τότε η συγκέντρωση απλώς και μόνο σε μια συγκεκριμένη ιδέα, σε μια εικόνα ή στην επανάληψη κάποιων λέξεων –πράγμα που γενικώς αποκαλείται διαλογισμός– αποτελεί μια μορφή αυτοϋπνωσης.

Έτσι, είτε κάθεσαι ήσυχα, είτε κουβεντιάζεις, είτε διασκεδάζεις, έχεις επίγνωση του τι σημαίνει η κάθε σου σκέψη, η κάθε σου αντίδραση. Δοκιμάστε το και θα δείτε πόσο δύσκολο είναι να έχεις επίγνωση κάθε κίνησης της σκέψης σου, επειδή οι σκέψεις στοιβάζονται πολύ γρήγορα η μια πάνω στην άλλη. Αλλά αν θέλεις να εξετάσεις κάθε σου σκέψη, αν πραγματικά θέλεις να δεις το περιεχόμενό της, τότε ανακαλύπτεις ότι ελαττώνεται η ταχύτητα με την οποία εμφανίζονται οι σκέψεις σου και μπορείς να τις παρατηρείς. Αυτή η επιβράδυνση της σκέψης και η παρατήρηση της

κάθε σκέψης είναι η διαδικασία του διαλογισμού. Και αν προχωρήσεις πιο βαθιά, θ' ανακαλύψεις ότι, έχοντας επίγνωση της κάθε σου σκέψης, ο νους σου –που τώρα είναι μια τεράστια αποθήκη αεικίνητων σκέψεων οι οποίες μάχονται η μία την άλλη– θα γίνει πολύ ήσυχος, εντελώς ήρεμος. Τότε δεν υπάρχει καμιά ισχυρή παρόρμηση, κανένας εξαναγκασμός, κανένος είδους φόβος, και μέσα σ' αυτή την ηρεμία γεννιέται εκείνο που είναι αληθινό. Δεν υπάρχουν «εσύ» που βιώνεις την αλήθεια αλλά, καθώς ο νους είναι ήρεμος, η αλήθεια έρχεται σ' αυτόν. Από τη στιγμή που υπάρχει «εσύ», υπάρχει κι εκείνος που βιώνει την εμπειρία, κι εκείνος που βιώνει την εμπειρία είναι απλώς αποτέλεσμα της σκέψης και χωρίς τη σκέψη δεν έχει θεμέλιο.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Αν κάνουμε ένα λάθος και κάποιος μας το υποδείξει, γιατί το ξανακάνουμε;

Κρισναμούρτι: Εσύ τι πιστεύεις γι' αυτό; Γιατί καταστρέφεις τα έπιπλα χαράζοντάς τα ή γράφοντας πάνω τους, γιατί πετάς χαρτιά στο δρόμο, παρόλο που είμαι σίγουρος ότι σου έχουν πει εκατοντάδες φορές να μην το κάνεις; Ακούστε προσεκτικά και θα δείτε. Όταν κάνεις τέτοιου είδους πράγματα, βρίσκεσαι σε μια κατάσταση αδιαφορίας, έτσι δεν είναι; Δεν έχεις επίγνωση του περιβάλλοντός σου, δεν σκέφτεσαι, ο νους σου έχει αποκοιμηθεί κι έτσι κάνεις πράγματα τα οποία είναι προφανώς ανόητα. Από τη στιγμή που δεν έχεις πλήρη συνείδηση, δεν βρίσκεσαι πραγματικά *εδώ*, δεν έχει καμιά αξία απλώς να σου λένε οι άλλοι να μην κάνεις ορισμένα πράγματα. Αλλά, αν στο σχολείο ο δάσκαλος μπορεί να σε κάνει να νοιάζεσαι, να έχεις πραγματική επίγνωση, να παρατηρείς με χαρά τα δέντρα, τα πουλιά, το ποτάμι και τον απίστευτο πλούτο της γης, τότε μια υπόδειξη θα είναι αρκετή, γιατί τότε θα είσαι ευαίσθητος, ζωντανός για τα πάντα γύρω σου και μέσα σου.

Δυστυχώς, η ευαισθησία σας χάνεται γιατί, από τη στιγμή που

θα γεννηθείτε μέχρι να πεθάνετε, σας λένε αδιάκοπα «κάνε αυτό» και «μην κάνεις εκείνο». Πρώτα οι γονείς σας κι οι δάσκαλοί σας και μετά η κοινωνία, η θρησκεία, ακόμη και οι ίδιες σας οι φιλοδοξίες, η ίδια σας η απληστία και η ζήλια, όλοι και όλα σας λένε «κάνε αυτό» και «μην κάνεις εκείνο». Για να είστε ελεύθεροι από όλα τα *κάνε* και τα *μην κάνεις* και, ακόμη, για να νιώθετε αυθόρμητα καλοσύνη και να μη βλάπτετε τους άλλους ανθρώπους, για να μην πετάτε σκουπίδια στο δρόμο ή να μην προσπερνάτε κάτι που βρίσκεται στη μέση του δρόμου –χωρίς να το μετακινήσετε ώστε να μη σκοπιάσει κάποιος πάνω του–, για να τα κάνετε όλα αυτά χρειάζεται να είστε ευαίσθητοι. Και ο σκοπός της εκπαίδευσης σίγουρα δεν είναι μόνο να προσθέσει μερικούς τίτλους δίπλα στο επίθετό σας, αλλά να ξυπνήσει μέσα σας αυτό το πνεύμα της απεισικεψίας, έτσι ώστε να είστε ευαίσθητοι, ξύπνιοι, προσεκτικοί και να έχετε καλοσύνη.

Ερώτηση (Μαθητής): Τι είναι η ζωή και πώς μπορούμε να είμαστε ευτυχισμένοι;

Κρισηαμούρτι: Να μια πολύ καλή ερώτηση από ένα μικρό αγόρι. Αν ρωτήσεις έναν επιχειρηματία, θα σου απαντήσει πως στη ζωή πρέπει να πουλάς διάφορα, να κάνεις λεφτά, επειδή έτσι είναι η δική του ζωή από το πρωί μέχρι το βράδυ. Ο φιλόδοξος άνθρωπος θα σου πει πως η ζωή είναι ένας αγώνας για να φτάσεις κάπου, να πετύχεις κάτι. Για τον άνθρωπο που έχει αποκτήσει εξουσία και δύναμη, που είναι επικεφαλής ενός οργανισμού ή μιας ολόκληρης χώρας, η ζωή είναι κάτι γεμάτο από δραστηριότητες που επιλέγει ο ίδιος. Και για τον εργάτη –ειδικά εδώ, σ' αυτή τη χώρα– ζωή σημαίνει ασταμάτητη δουλειά χωρίς ούτε μια μέρα ξεκούραση, σημαίνει απλυσιά, μιζέρια, λίγο φαγητό.

Τώρα, μπορεί ο άνθρωπος να είναι ευτυχισμένος μέσα σ' αυτό τον αγώνα για να πετύχει και να επιβιώσει, μέσα στην πείνα και

τη μιζέρια; Προφανώς όχι. Τι κάνει, λοιπόν; Δεν αναρωτιέται, δεν κάνει την ερώτηση «τι είναι η ζωή», αλλά κάθεται και φιλοσοφεί για το τι είναι ευτυχία, μιλάει γι' αδελφοσύνη ενώ εκμεταλλεύεται άλλους ανθρώπους, επινοεί τον ανώτερο εαυτό, επινοεί την αιώνια ψυχή, επινοεί κάτι που τελικά θα τον κάνει μόνιμα ευτυχισμένο. Η ευτυχία, όμως, δεν εμφανίζεται όταν την αναζητάς. Εμφανίζεται όταν υπάρχει καλοσύνη, όταν υπάρχει αγάπη, όταν δεν υπάρχει φιλοδοξία, όταν ο νους αναζητά ήσυχα τι είναι αληθινό.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί εμείς οι άνθρωποι πολεμάμε μεταξύ μας;

Κρισναμούρτι: Νομίζω ότι όχι μόνο εσείς αλλά και οι μεγάλοι αναρωτιούνται το ίδιο πράγμα, έτσι δεν είναι; Γιατί πολεμάμε; Η Αμερική είναι εναντίον της Ρωσίας, η Κίνα εναντίον της Δύσης. Γιατί; Μιλάμε για ειρήνη και ετοιμαζόμαστε για πόλεμο. Γιατί; Επειδή, νομίζω, στους περισσότερους ανθρώπους αρέσει πολύ ν' ανταγωνίζονται ο ένας τον άλλο και να πολεμούν, διαφορετικά θα σταματούσαν τον πόλεμο, αυτό είναι γεγονός. Όταν πολεμάς για κάτι, για οτιδήποτε, νιώθεις εντονότερα την αίσθηση ότι είσαι ζωντανός, πράγμα που επίσης είναι γεγονός. Νομίζουμε ότι η πάλη οποιασδήποτε μορφής είναι αναγκαία για να μας κρατήσει ζωντανούς. Αλλά, βλέπετε, αυτό το είδος ζωής είναι πολύ καταστρεπτικό. Και υπάρχει τρόπος ζωής χωρίς πάλη. Είναι σαν του κρίνου, σαν του λουλουδιού που μεγαλώνει· δεν παλεύει, απλώς *υπάρχει*. Η αγαθότητα οποιουδήποτε πλάσματος είναι η ίδια η ύπαρξή του. Αλλά δεν είμαστε καθόλου εκπαιδευμένοι γι' αυτό. Είμαστε εκπαιδευμένοι ν' ανταγωνιζόμαστε, να πολεμάμε, να είμαστε στρατιώτες, δικηγόροι, αστυνομικοί, καθηγητές, διευθυντές, επιχειρηματίες, όλοι με την επιθυμία να σκαρφαλώσουμε στην κορυφή. Όλοι θέλουμε την επιτυχία. Υπάρχουν πολλοί που έχουν τα εξωτερικά γνωρίσματα της ταπεινότητας, αλλά ευτυχισμένοι είναι εκείνοι που είναι πραγματικά ταπεινοί, και αυτοί είναι εκείνοι που δεν πολεμάνε.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Γιατί ο νους δεν φέρεται σωστά σε άλλους ανθρώπους, όπως δεν φέρεται σωστά και στον ίδιο του τον εαυτό;

Κρισηναμούρτι: Τι εννοούμε λέγοντας «δεν φέρεται σωστά»; Ένας νους που είναι φιλόδοξος, άπληστος, φθονερός, ένας νους που τον βραίνουν κάποια πίστη και η παράδοση, ένας νους που είναι άσπλαχνος, που εκμεταλλεύεται ανθρώπους, οι πράξεις ενός τέτοιου νου είναι ολοφάνερο ότι φέρνουν αταξία, δημιουργώντας μια κοινωνία που είναι γεμάτη ανταγωνισμό. Όσο ο νους δεν κατανοεί τον εαυτό του, η δράση του αναγκαστικά θα είναι καταστρεπτική· όσο ο νους δεν γνωρίζει τον εαυτό του, δεν μπορεί παρά να θρέφει την έχθρα. Να γιατί είναι ουσιαστικό να μπορέσετε να γνωρίσετε τον εαυτό σας και όχι απλώς να μαθαίνετε από βιβλία. Κανένα βιβλίο δεν μπορεί να σας μάθει πώς θα γνωρίσετε τον εαυτό σας. Ένας άλλος άνθρωπος ή ένα βιβλίο μπορεί να σας δώσουν πληροφορίες για την αυτογνωσία, αλλά δεν είναι το ίδιο πράγμα με το να γνωρίζεις ο ίδιος τον εαυτό σου. Όταν ο νους βλέπει τον ίδιο του τον εαυτό μέσα στον καθρέφτη των σχέσεων, με αυτού του είδους την αντίληψη θα γνωρίσει τον εαυτό του. Και χωρίς να γνωρίζουμε τον εαυτό μας, δεν θα μπορέσουμε να καθαρίσουμε αυτή την ακαταστασία, αυτή την τρομερή αθλιότητα που έχουμε δημιουργήσει στην ανθρωπότητα.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Είναι διαφορετικός ο νους που αναζητά την επιτυχία από αυτόν που αναζητά την αλήθεια;

Κρισηναμούρτι: Ο νους είναι ο ίδιος, είτε αναζητά την επιτυχία είτε την αλήθεια. Αλλά όσο ο νους αναζητά την επιτυχία δεν μπορεί ν' ανακαλύψει τι είναι αληθινό. Κατανόηση της αλήθειας σημαίνει να βλέπεις την αλήθεια μέσα στο ψεύτικο και να βλέπεις ως αληθινό εκείνο που είναι αληθινό.

25

Ζωή χωρίς προσπάθεια

Έχετε αναρωτηθεί ποτέ γιατί, καθώς μεγαλώνουν οι άνθρωποι, μοιάζει να χάνουν όλη τη χαρά της ζωής; Οι περισσότεροι από εσάς εδώ, που τώρα είστε νέοι, νιώθετε αρκετά ευτυχοσμένοι. Έχετε, βέβαια, κι εσείς τα μικροπροβληματάκια σας, υπάρχουν και οι εξετάσεις που σας προκαλούν ανησυχία, αλλά παρ' όλες τις σκοτούρες υπάρχει στη ζωή σας κάποια χαρά, έτσι δεν είναι; Υπάρχει μια αυθόρμητη, αβίαστη παραδοχή της ζωής, βλέπετε τα πράγματα μ' έναν τρόπο ανάλαφρο κι ευτυχοσμένο και υπάρχει μέσα σας μια μακρινή αίσθηση χαράς για κάτι πέρα απ' όλα αυτά. Και γιατί τότε, καθώς μεγαλώνουμε, χάνουμε αυτή την αίσθηση χαράς γι' αυτό που βρίσκεται πέρα απ' όλα αυτά, κάτι που έχει μεγαλύτερη σημασία; Γιατί, οι περισσότεροι από εμάς, καθώς μπαίνουμε στην ωριμότητα –όπως τη λένε– γινόμαστε βαρυστημένοι, αναισθητοί στη χαρά, στην ομορφιά, στους ανοιχτούς ουρανούς και στην πανέμορφη γη;

Όταν αναρωτηθεί κανείς γι' αυτό, ξεπετάγονται πολλές εξηγήσεις στο νου του. Μία εξήγηση είναι ότι νοιαζόμαστε πολύ για τους εαυτούς μας. Αγωνιζόμαστε να γίνουμε κάποιοι, να ανέλθουμε κοινωνικά και να διατηρήσουμε τη θέση μας, έχουμε παιδιά και άλλες ευθύνες και πρέπει να βγάζουμε χρήματα. Το βάρος όλων αυτών των πραγμάτων κάποια στιγμή μάς λυγίζει κι έτσι χάνουμε τη χαρά της ζωής. Εσείς είστε παιδιά, αλλά κοιτάξτε τα πρόσωπα

των μεγάλων γύρω σας, κοιτάζτε πόσο λυπημένοι είναι οι περισσότεροι, πόσο ανήσυχoi είναι και σαν άρρωστοι, κοιτάζτε πόσο απόμακροι και κουμπωμένοι είναι, ακόμη και νευρωτικοί κάποιοι, χωρίς το παραμικρό χαμόγελο. Έχετε αναρωτηθεί γιατί είναι έτσι; Μπορεί, αλλά ακόμη κι όταν αναρωτιούνται οι περισσότεροι απ' αυτούς, μοιάζει να μένουν ικανοποιημένοι απλώς με τις εξηγήσεις.

Χθες το απόγευμα είδα ένα καΐκι ν' ανεβαίνει το ποτάμι με όλα του τα πανιά ανοιχτά, που το έσπρωχνε ο δυτικός άνεμος. Ήταν ένα μεγάλο καΐκι, βαριά φορτωμένο με καυσόξυλα που τα πήγαινε στην πόλη. Ο ήλιος έδυε και το καΐκι, με φόντο τον ουρανό, ήταν απίστευτα όμορφο. Ο βαρκάρης απλώς το κρατούσε στην πορεία του χωρίς καμιά προσπάθεια, γιατί ο άνεμος έκανε όλη τη δουλειά. Νομίζω ότι κι εμείς θα μπορούσαμε να ζούμε χωρίς προσπάθεια, ευτυχισμένα και μ' ένα χαμόγελο στα πρόσωπά μας, αν μπορούσαμε να κατανοήσουμε το πρόβλημα της πάλης και της σύγκρουσης ανάμεσά μας.

Νομίζω ότι η προσπάθεια, η ψυχολογική πάλη σε όλες σχεδόν τις στιγμές της ζωής μας είναι εκείνη που μας φθείρει. Αν παρατηρήσετε τους μεγάλους γύρω σας, θα δείτε ότι η ζωή των περισσότερων μοιάζει να είναι μια σειρά από συγκρούσεις –με τους εαυτούς τους, με τις γυναίκες τους ή με τους άντρες τους, με τους γείτονές τους, με την κοινωνία– και αυτή η ασταμάτητη διαμάχη σπαταλά την ενέργειά τους. Ο άνθρωπος που είναι χαρούμενος, που είναι πραγματικά ευτυχισμένος, δεν είναι παγιδευμένος στην προσπάθεια. Ζωή χωρίς προσπάθεια δεν σημαίνει να έχεις στεγνώσει μέσα σου, να είσαι νωθρός, ανόητος. Αντιθέτως, πραγματικά ελεύθερος από οποιαδήποτε προσπάθεια και πάλη μέσα του είναι μόνο εκείνος που έχει εξαιρετική νοημοσύνη, που έχει σοφία.

Αλλά, βλέπετε, μόλις ακούμε για μια ζωή χωρίς προσπάθεια, θέλουμε να ζούμε κι εμείς έτσι. Θέλουμε να φτάσουμε σε μια κατάσταση όπου δεν θα υπάρχει πάλη, δεν θα υπάρχει σύγκρουση,

κι έτσι το βάζουμε αυτό ως στόχο μας, το κάνουμε ιδανικό μας και αγωνιζόμαστε για να το πετύχουμε. Από τη στιγμή, όμως, που το κάνουμε αυτό, έχουμε χάσει τη χαρά της ζωής. Έχουμε και πάλι παγιδευτεί στην προσπάθεια και στην πάλη. Το αντικείμενο της προσπάθειας διαφέρει, αλλά οποιαδήποτε προσπάθεια είναι στην ουσία το ίδιο πράγμα. Μπορεί κανείς να αγωνίζεται για κάποια κοινωνική μεταρρύθμιση ή για ν' ανακαλύψει το Θεό ή για να δημιουργήσει καλύτερη σχέση με τον εαυτό του, με το σύζυγο ή με τη σύζυγο ή με το γείτονα, ή να 'χει παραδοθεί σε κάποιον γκουρού κ.λπ. Όλα αυτά είναι προσπάθεια, πάλη. Εκείνο, λοιπόν, που είναι σημαντικό δεν είναι το αντικείμενο της προσπάθειας, αλλά να κατανοήσουμε την ίδια την προσπάθεια, την πάλη μέσα μας.

Τώρα, είναι δυνατόν ο νους να μην έχει περιστασιακά επίγνωση όσων συμβαίνουν γύρω του και να μην παλεύει κάποιες στιγμές μόνο, αλλά να είναι εντελώς ελεύθερος από την πάλη κάθε στιγμή, ώστε ν' ανακαλύψει μια κατάσταση χαράς στην οποία δεν θα αισθάνεται ανώτερος ή κατώτερος; Δυσκολευόμαστε επειδή ο νους νιώθει κατώτερος, και γι' αυτό παλεύει να συνεχίσει να είναι ή να γίνει κάτι ή να γεφυρώσει τις διάφορες αλληλοσυγκρουόμενες επιθυμίες του. Αλλά ας μην ασχοληθούμε τώρα με το να δώσουμε εξηγήσεις για ποιο λόγο ο νους παλεύει ασταμάτητα. Κάθε σκεπτόμενος άνθρωπος ξέρει γιατί υπάρχει προσπάθεια, πάλη, τόσο μέσα μας όσο και στον κόσμο: Ο φθόνος μας, η απληστία μας, η φιλοδοξία μας ή η ανταγωνιστικότητά μας –που μας οδηγούν να έχουμε σκληρόκαρδες ικανότητες– είναι προφανώς οι παράγοντες που μας σπρώχνουν να παλεύουμε, είτε σ' αυτό τον κόσμο είτε σ' όποιον πρόκειται να έρθει. Δεν χρειάζεται, λοιπόν, να μελετήσουμε βιβλία ψυχολογίας για να μάθουμε γιατί παλεύουμε. Και εκείνο που είναι σίγουρα σημαντικό είναι ν' ανακαλύψουμε οι ίδιοι αν ο νους μπορεί να είναι ολοκληρωτικά ελεύθερος από κάθε ψυχολογική πάλη.

Εντέλει, όταν παλεύουμε, η σύγκρουση μέσα μας γίνεται ανάμεσα σ' αυτό που είμαστε και σ' εκείνο που θα ήπρεπε ή θα θέλαμε να είμαστε. Τώρα, μπορεί κανείς, χωρίς αναλύσεις κι εξηγήσεις, να κατανοήσει όλο αυτό το πρόβλημα της πάλης μέσα του, έτσι ώστε να βάλει τέλος σ' αυτή; Μπορεί ο νους να πάψει να παλεύει και να προχωρά αβίαστα, χωρίς προσπάθεια, όπως το καϊκι που σας είπα στην αρχή; Σίγουρα αυτή πρέπει να είναι η ερώτηση και όχι πώς θα καταφέρουμε να φτάσουμε σε μια κατάσταση όπου δεν θα υπάρχει πάλη. Αυτή ακριβώς η προσπάθεια να φτάσει κανείς σε μια τέτοια κατάσταση είναι από μόνη της μια διαδικασία πάλης, οπότε κανείς δεν φτάνει ποτέ σε τέτοια κατάσταση. Αλλά αν παρατηρείτε κάθε στιγμή το νου σας, θα δείτε ότι παγιδεύεται σε μια αδιάκοπη πάλη. Κι αν απλώς παρατηρείτε αυτό που συμβαίνει, χωρίς να προσπαθείτε να το αλλάξετε, χωρίς να προσπαθείτε να επιβάλλετε στο νου σας κάποια κατάσταση που εσείς ονομάζετε γαλήνη, τότε θ' ανακαλύψετε ότι ο νους σας παύει αβίαστα να παλεύει, και σ' αυτή την κατάσταση μπορεί να μαθαίνει χωρίς όρια. Τότε η μάθηση δεν είναι απλώς μια διαδικασία συσσώρευσης πληροφοριών, αλλά η ανακάλυψη του εκπληκτικού πλούτου που βρίσκεται πέρα από το πεδίο του νου, και για το νου που κάνει αυτή την ανακάλυψη υπάρχει χαρά.

Παρατηρήστε πόσο παλεύετε, πόσο προσπαθείτε από το πρωί μέχρι το βράδυ και πόσο σπαταλιέται η ενέργειά σας σ' αυτή την ψυχολογική πάλη, σ' αυτή την προσπάθεια. Αν απλώς βρείτε κάποιες εξηγήσεις γιατί παλεύετε, θα χαθείτε στις εξηγήσεις και η πάλη θα συνεχιστεί. Αντιθέτως, αν παρατηρείτε το νου σας πολύ ήσυχα χωρίς να δίνετε εξηγήσεις, αν τον αφήνετε να έχει επίγνωση της ίδιας του της πάλης, τότε σύντομα θ' ανακαλύψετε ότι έρχεται μια κατάσταση στην οποία δεν υπάρχει καμιά προσπάθεια, δεν υπάρχει καθόλου πάλη, αλλά μόνο παρατηρητικότητα. Σ' αυτή τη γεμάτη προσοχή κατάσταση δεν υπάρχει καμιά αίσθηση ανώτε-

ρων και κατώτερων πραγμάτων, δεν υπάρχει ο σπουδαίος άνθρωπος ή ο ασημέντος άνθρωπος, δεν υπάρχει κανένας *γκουρού*. Όλες αυτές οι ανοησίες έχουν εξαφανιστεί, επειδή ο νους έχει πλήρη επίγνωση· και ο νους που έχει πλήρη επίγνωση είναι χαρούμενος.

Ερώτηση (Μαθητής): Θέλω να κάνω κάτι συγκεκριμένο και, παρόλο που έχω προσπαθήσει πολλές φορές, δεν το έχω πετύχει. Πρέπει να σταματήσω να παλεύω ή να επιμείνω σ' αυτή την προσπάθεια;

Κρισηναμούρτι: Το να είσαι πετυχημένος σημαίνει ότι έχεις φτάσει κάπου, ότι έχεις αποκτήσει κάτι – και η επιτυχία είναι κάτι που λατρεύουμε, έτσι δεν είναι; Όταν ένα φτωχό αγόρι, μεγαλώνοντας, γίνει δισεκατομμυριούχος ή κάποιος μέτριος μαθητής γίνει πρωθυπουργός, τον χειροκροτούν, τον θεωρούν σπουδαίο. Έτσι, κάθε αγόρι και κάθε κορίτσι θέλει με τον έναν ή τον άλλο τρόπο να πετύχει.

Τώρα, υπάρχει πραγματικά η επιτυχία ή είναι μόνο μια ιδέα που ο άνθρωπος τρέχει πίσω της; Διότι, όταν τη φτάνεις, βλέπεις κάτι ακόμη πιο πέρα που πρέπει να φτάσεις. Από τη στιγμή που κυνηγάς την επιτυχία σε οτιδήποτε, είσαι καταδικασμένος να βρίσκεσαι σε διαρκή πάλη, σε σύγκρουση, έτσι δεν είναι; Ακόμη κι όταν πετύχεις το σκοπό σου, δεν ξεκουράζεσαι, γιατί θέλεις να φτάσεις ακόμη πιο ψηλά, θέλεις ν' αποκτήσεις ακόμη πιο πολλά. Καταλαβαίνετε; Το κινήγι της επιτυχίας είναι η επιθυμία για το «όλο και πιο πολύ», κι ένας νους που ζητάει διαρκώς το «όλο και πιο πολύ» δεν έχει νοημοσύνη. Αντιθέτως, είναι ένας ανόητος νους, μια μετριότητα, γιατί αυτή η απαίτηση συνεπάγεται μια συνεχή πάλη, σύμφωνα με τους όρους του μοντέλου που δημιουργήσει η κοινωνία για την επιτυχία.

Σε τελευταία ανάλυση, τι είναι ικανοποίηση και τι ανικανοποίητο; Ανικανοποίητο σημαίνει πάλη για το «όλο και πιο πολύ» και ικανοποίηση σημαίνει το σταμάτημα αυτής της πάλης. Αλλά δεν μπορείς να μείνεις ικανοποιημένος, αν δεν κατανοήσεις το «όλο και πιο

πολύ» και για ποιο λόγο το επιζητά ο νους σου. Για παράδειγμα, αν τώρα που είστε μαθητές αποτύχετε σε κάποιες εξετάσεις, πρέπει να τις ξαναδώσετε, έτσι δεν είναι; Οι σχολικές εξετάσεις, σε κάθε περίπτωση, είναι μια άτυχη ιστορία, γιατί δεν αποδεικνύουν τίποτε αξιόλογο, δεν αποκαλύπτουν το πραγματικό επίπεδο της νοημοσύνης σου. Το να περνάει κανείς στις εξετάσεις είναι, σε μεγάλο βαθμό, θέμα μνήμης ή και τύχης, αλλά αγωνίζεστε να περνάτε στις εξετάσεις σας και, περάσετε δεν περάσετε, συνεχίζετε το ίδιο βιολί. Το ίδιο συμβαίνει με τους περισσότερους από εμάς και στην καθημερινή μας ζωή. Αγωνιζόμαστε διαρκώς για κάτι και δεν σταματάμε ποτέ για να ερευνήσουμε εκείνο για το οποίο αγωνιζόμαστε, δεν αναρωτιόμαστε ποτέ αν αξίζει τον κόπο όλη αυτή η προσπάθεια. Κι έτσι, δεν ανακαλύπτουμε ότι αυτή η προσπάθεια δεν αξίζει τίποτα, οπότε υποκύπτουμε στη γνώμη των γονιών μας, της κοινωνίας, όλων των «φωτισμένων» και των γκουρού – εδώ, στην Ινδία. Μόνο αν κατανοήσουμε τη σημασία του «*όλο και πιο πολύ*» θα πάψουμε να σκεφτόμαστε με τους όρους της επιτυχίας ή της αποτυχίας.

Βλέπετε, φοβόμαστε πάρα πολύ ν' αποτύχουμε, να κάνουμε λάθη, όχι μόνο στις εξετάσεις μας, όταν είμαστε παιδιά, αλλά και μετά, στη ζωή. Το να κάνουμε λάθος θεωρείται τρομερό, γιατί θα μας επικρίνουν γι' αυτό, κάποιος θα μας μαλώσει. Αλλά, σε τελευταία ανάλυση, γιατί να μην κάνετε λάθη; Όλοι οι άνθρωποι στον κόσμο δεν κάνουν λάθη; Και μήπως θα έπαινε ο κόσμος να βρίσκεται σ' αυτό το φρικτό χάος, αν εσείς δεν κάνατε ποτέ λάθος; Αν φοβόσαστε να κάνετε λάθη, δεν θα μάθετε ποτέ. Οι μεγαλύτεροί σας κάνουν λάθη όλη την ώρα, αλλά δεν θέλουν να κάνουν *εσείς* λάθη, κι έτσι πνίγουν τις πρωτοβουλίες σας. Γιατί; Επειδή φοβούνται ότι αν παρατηρείτε και ρωτάτε για τα πάντα, αν πειραματίζεστε και κάνετε λάθη, μπορεί ν' ανακαλύψετε κάτι μόνοι σας και να ξεφύγετε από την εξουσία των γονιών σας, της κοινωνίας και της πα-

ράδοσης. Γι' αυτόν το λόγο, είναι δικό σας θέμα αν συνεχίσετε να έχετε ως ιδανικό σας την επιτυχία. Και η επιτυχία, όπως θα παρατηρήσετε, πάει πάντα μαζί με τον καθωσπρεπισμό. Ακόμη κι εκείνος που αποκαλείται άγιος άνθρωπος εδώ στην Ινδία, μέσα στην υποτιθέμενη πνευματική του αναζήτηση πρέπει να είναι καθωσπρέπει, διαφορετικά δεν θα έχει αναγνώριση, δεν θα τον ακολουθήσει κανείς.

Πάντα, λοιπόν, σκεφτόμαστε με βάση την επιτυχία, με βάση το «όλο και πιο πολύ», και το «όλο και πιο πολύ» είναι κάτι που το εκτιμά ο καθωσπρεπισμός της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, η κοινωνία έχει θεσμοθετήσει πολύ προσεκτικά ένα συγκεκριμένο μοντέλο, σύμφωνα με το οποίο σε ανακηρύσσει επιτυχημένο ή αποτυχημένο. Αλλά, αν λαχταράς να κάνεις κάτι με όλο σου το είναι, τότε δεν νοιάζεσαι για την επιτυχία και την αποτυχία – κανένας άνθρωπος με νοημοσύνη δεν νοιάζεται. Δυστυχώς, όμως, υπάρχουν πολλοί λίγοι άνθρωποι που έχουν νοημοσύνη και κανένας δεν σας έχει μιλήσει ποτέ, στο σχολείο ή στο σπίτι, για όλα αυτά. Όλο το ενδιαφέρον ενός ανθρώπου με νοημοσύνη είναι να βλέπει το γεγονός και να κατανοεί το πρόβλημα, πράγμα που σημαίνει ότι δεν σκέφτεται με όρους επιτυχίας ή αποτυχίας. Μόνο όταν δεν αγαπάμε πραγματικά εκείνο που κάνουμε, σκεφτόμαστε μ' αυτούς τους όρους.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί είμαστε κατά βάση εγωιστές; Ίσως προσπαθούμε να μη συμπεριφερόμαστε εγωιστικά, αλλά όταν μπαίνουν στη μέση η ι-διοτέλειά μας και το συμφέρον μας γινόμαστε εγωκεντρικοί και αδιάφοροι για το τι είναι καλό για τους άλλους.

Κρισναμούρτι: Νομίζω ότι είναι πολύ σημαντικό να μη λέει κανείς για τον εαυτό του ούτε ότι είναι εγωιστής ούτε ότι δεν είναι, επειδή οι λέξεις έχουν πολύ μεγάλη επίδραση στο νου. Αποκαλέστε κάποιον φοβερό εγωιστή και τον έχετε καταδικάσει μέσα σας· απο-

καλέστε τον σπουδαίο άνθρωπο και αυτό θα επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο θα τον πλησιάσετε· αποκαλέστε τον άγιο και αμέσως θα νομίζετε ότι βλέπετε ένα φως γύρω του. Παρατηρήστε τη δική σας αντίδραση μέσα σας και θα δείτε ότι λέξεις όπως «δικηγόρος», «εφοπλιστής», «βουλευτής», «ζητιάνος», «αγάπη», «Θεός» έχουν μια περίεργη επίδραση στο νευρικό σας σύστημα, όπως και στο νου σας. Η λέξη που δηλώνει ένα συγκεκριμένο επάγγελμα ξυπνάει στο νου την αίσθηση της κοινωνικής του θέσης. Έτσι, το πρώτο πράγμα που έχεις να κάνεις είναι να ελευθερωθείς από αυτή την ασυνειδήτη συνήθεια να συνδέεις ορισμένες λέξεις με ορισμένες αισθήσεις, έτσι δεν είναι; Ο νους σας έχει διαμορφωθεί έτσι ώστε να θεωρεί ότι ο χαρακτηρισμός «εγωιστής» αντιπροσωπεύει κάτι πολύ κακό, και τη στιγμή που θα χρησιμοποιήσετε αυτόν το χαρακτηρισμό για οτιδήποτε ο νους σας θα το καταδικάσει. Έτσι, όταν κάνετε την ερώτηση: «Γιατί είμαστε κατά βάση εγωιστές;» αυτό έχει ήδη μια καταδικαστική σημασία και δεν προχωράει η έρευνα για απάντηση.

Είναι πολύ σημαντικό να έχεις επίγνωση ότι ορισμένες λέξεις προκαλούν μέσα σου μια νευρική ή συναισθηματική ή διανοητική αντίδραση επιδοκμασίας ή καταδίκης. Για παράδειγμα, όταν αποκαλέσεις τον εαυτό σου ζηλιάρη, την ίδια στιγμή έχεις σταματήσει κάθε επιπλέον έρευνα γι' αυτό, έχεις πάψει να πηγαίνεις βαθύτερα στο όλο πρόβλημα της ζήλιας. Ομοίως, υπάρχουν και πολλοί άνθρωποι που λένε ότι δουλεύουν για την αδελφοσύνη, κι ωστόσο ό,τι κάνουν είναι αντίθετο στην έννοια της αδελφοσύνης. Αυτό, όμως, που είναι γεγονός δεν το βλέπουν, επειδή η λέξη «αδελφοσύνη» σημαίνει γι' αυτούς κάτι και έχουν ήδη πειστεί για τη σημασία της χωρίς να την έχουν ψάξει. Δεν ερευνούν περισσότερο, κι έτσι δεν ανακαλύπτουν ποτέ ποιο είναι το αληθινό γεγονός, ανεξάρτητα από τις νευρικές ή τις συναισθηματικές αντιδράσεις που τους προκαλεί αυτή η λέξη.

Το πρώτο πράγμα, λοιπόν, που πρέπει να κάνετε είναι να πειραματιστείτε και να δείτε αν μπορείτε να βλέπετε τα γεγονότα χωρίς τις αποδοκιμαστικές ή επιδοκιμαστικές απόψεις που συνδέονται με τις λέξεις οι οποίες τα περιγράφουν. Αν μπορέσετε να δείτε τα γεγονότα χωρίς κανένα αίσθημα απόρριψης ή αποδοχής, θ' ανακαλύψετε ότι μέσα σ' αυτήν ακριβώς τη διαδικασία υπάρχει το γκρέμισμα κάθε τοίχου που έχει ορθώσει ο νους ανάμεσα στον ίδιο και τα γεγονότα.

Απλώς παρατηρήστε τη στάση σας απέναντι σε κάποιο πρόσωπο, σε κάποιον πολιτικό ας πούμε, που ο κόσμος θεωρεί σπουδαίο άνθρωπο. Ο χαρακτηρισμός «σπουδαίος άνθρωπος» σας έχει επηρεάσει – οι εφημερίδες, τα περιοδικά, οι οπαδοί του, όλοι λένε ότι είναι ένας σπουδαίος άνθρωπος και ο νους σας το έχει αποδεχτεί. Ή, αν υποστηρίζετε διαφορετική παράταξη, ασπάζεστε την αντίθετη άποψη και λέτε: «Αυτός είναι ανόητος, δεν είναι *καθόλου* σπουδαίος». Αν, όμως, μπορείτε ν' αποσυνδέσετε το νου σας από καθετί που τον επηρεάζει και να κοιτάτε απλώς τα γεγονότα, τότε θ' ανακαλύψετε ότι ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζετε τα πράγματα είναι εντελώς διαφορετικός. Όταν ο νους είναι ελεύθερος από κάθε επιρροή, όταν δεν επικρίνει ούτε επιδοκιμάζει αλλά απλώς κοιτά, παρατηρεί, τότε δεν απορροφάται από το εγώ του, κι έτσι δεν υπάρχει πια το πρόβλημα του εγωιστή που προσπαθεί να μην είναι εγωιστής.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί ο άνθρωπος, από τη στιγμή που γεννιέται μέχρι τη στιγμή που θα πεθάνει, θέλει πάντοτε να τον αγαπούν και, όταν δεν παίρνει αυτή την αγάπη, δεν είναι τόσο ήρεμος και γεμάτος σιγουριά, όσο κάποιοι άλλοι συνάνθρωποι του;

Κρισηναμούρτι: Εσύ νομίζεις ότι οι συνάνθρωποι αυτού του ανθρώπου είναι πράγματι γεμάτοι σιγουριά; Μπορεί να κορδώνονται, μπορεί να παίρνουν διάφορες πόζες, αλλά κάποια στιγμή ανακα-

λύπεις ότι πίσω από αυτή την επίδειξη σιγουριάς οι περισσότεροι είναι κενοί, ανιαροί, χωρίς πάθος και χωρίς πραγματική σιγουριά. Και γιατί θέλουμε να μας αγαπούν; Μήπως δεν θέλεις να σ' αγαπούν οι γονείς σου, οι δάσκαλοί σου, οι φίλοι σου; Και, όταν μεγαλώσεις, δεν θέλεις να σ' αγαπούν η γυναίκα σου, ο άντρας σου, τα παιδιά σου ή ο γκουρού σου; Γιατί υπάρχει αυτή η αδιάκοπη λαχτάρα για αγάπη; Ακούστε προσεκτικά. Θέλεις να σ' αγαπούν γιατί δεν αγαπάς. Από τη στιγμή όμως που αγαπάς όλα έχουν τελειώσει, δεν αναρωτιέσαι πια αν κάποιος σ' αγαπά ή όχι. Όσο ζητάς να σ' αγαπούν, δεν υπάρχει αγάπη μέσα σου. Κι όταν δεν υπάρχει αγάπη μέσα σου, υπάρχουν ασχήμια και κτηνωδία, οπότε γιατί θα πρέπει να σ' αγαπούν; Χωρίς αγάπη μέσα σου, είσαι κάτι νεκρό. Και όταν κάτι νεκρό ζητά αγάπη, εξακολουθεί να είναι κάτι νεκρό. Αν όμως η καρδιά σου είναι γεμάτη αγάπη, τότε ποτέ δεν ζητάς να σ' αγαπούν, ποτέ δεν απλώνεις το χέρι σου σαν ζητιάνος για να σου δώσουν. Μόνο το άδειο ζητά να γεμίσει, και μια άδεια καρδιά ποτέ δεν μπορεί να γεμίσει όταν τρέχει πίσω από κάποιους αυτοαποκαλούμενους πνευματικούς δασκάλους ή όταν αναζητάει την αγάπη με εκατοντάδες άλλους τρόπους.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί οι μεγάλοι άνθρωποι κλέβουν;

Κρισμαμούρτι: Κι εσείς δεν κλέβετε καμιά φορά; Δεν ξέρετε κάποιο μικρό αγόρι το οποίο κλέβει κάτι που έχει ένα άλλο αγόρι; Το ίδιο πράγμα συμβαίνει και στη ζωή, είτε είσαι νέος είτε γέρος, μόνο που οι μεγαλύτεροι το κάνουν με πιο πανούργο τρόπο, καλύπτοντάς το μ' ένα σωρό εύηχες λέξεις. Θέλουν πλούτο, εξουσία, κοινωνική αναγνώριση και προσποιούνται, μηχανεύονται διάφορα και λένε ένα σωρό «φιλοσοφίες» για να τα αποκτήσουν. Κλέβουν αλλά δεν το αποκαλούν κλέψιμο, του δίνουν ένα άλλο, πιο καθωσπρέπει όνομα. Και για ποιο λόγο κλέβουμε; Πρώτα απ' όλα γιατί η κοινωνία στερεί από πολλούς ανθρώπους ακόμη και τα απαραί-

τητα προς το ζην: κάποια μερίδα ανθρώπων δεν έχει αρκετό φαγητό, ρούχα και στέγη, οπότε κάνουν κάτι γι' αυτό. Υπάρχουν κι εκείνοι που κλέβουν, όχι γιατί δεν έχουν αρκετό φαγητό, αλλά γιατί θεωρούνται αντικοινωνικά στοιχεία. Γι' αυτούς η κλεψιά έχει γίνει παιχνίδι, ένα είδος διεγερτικού, που σημαίνει ότι δεν έχουν πάρει στη ζωή τους πραγματική παιδεία. Η πραγματική παιδεία είναι να μάθεις να κατανοείς τη ζωή, όχι απλώς να παραγεμίζεις το νου σου με γνώσεις για να περνάς εξετάσεις. Επίσης, υπάρχει και το κλέψιμο σ' ένα ανώτερο επίπεδο: το κλέψιμο των ιδεών άλλων ανθρώπων, το κλέψιμο της γνώσης. Και όταν κυνηγάμε το «όλο και πιο πολύ» που λέγαμε, σε οποιοδήποτε επίπεδο, είναι προφανές ότι κλέβουμε.

Γιατί, ψυχολογικά, ζητάμε διαρκώς κάτι, ζητιανεύουμε, απαιτούμε, κλέβουμε; Επειδή δεν υπάρχει τίποτα μέσα μας, εσωτερικά, ψυχολογικά, είμαστε όπως ένας άδειος κουβάς. Και, επειδή είμαστε άδειοι, προσπαθούμε να γεμίσουμε τους εαυτούς μας, όχι μόνο κλέβοντας πράγματα, αλλά προσπαθώντας και να μιμηθούμε άλλους. Η μίμηση είναι ένα είδος κλεψιάς: Δεν είσαι τίποτε, αλλά ο άλλος είναι κάποιος κι έτσι, με το να τον μιμείσαι, προσπαθείς να πάρεις λίγη από τη δόξα του. Είναι κάτι σαν διαφθορά, που συνεχίζεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής, και πολύ λίγοι άνθρωποι είναι απαλλαγμένοι από αυτή. Έτσι, εκείνο που έχει σημασία είναι ν' ανακαλύψει κανείς αν αυτή η εσωτερική κενότητα μπορεί ποτέ να γεμίσει. Όσο ο νους θα ψάχνει ο ίδιος πώς θα γεμίσει, θα είναι πάντα άδειος. Όταν ο νους δεν ενδιαφέρεται πια με το πώς θα γεμίσει το κενό του, τότε μόνο αυτό το κενό παύει πραγματικά να υπάρχει.

26

Ο νους δεν είναι το παν

Ξέρετε, είναι πολύ ωραίο απλώς να κάθεται πολύ ήσυχος, με το σώμα ίσιο, ατάραχο, και με μια αίσθηση αξιοπρέπειας στη στάση σου. Είναι τόσο σημαντικό, όσο και να κοιτάξεις εκείνα τα γυμνά δέντρα. Έχετε προσέξει πόσο όμορφα είναι με φόντο τους το απαλό γαλάζιο χρώμα του πρωινού ουρανού; Τα γυμνά κλαδιά ενός δέντρου αποκαλύπτουν την ομορφιά του. Τα δέντρα έχουν, επίσης, μια εκπληκτική ομορφιά την άνοιξη, το καλοκαίρι και το φθινόπωρο. Η ομορφιά τους αλλάζει με τις εποχές και το να το προσέχουμε αυτό είναι τόσο σημαντικό όσο και να συλλογιζόμαστε τι θα κάνουμε στη ζωή μας.

Είτε ζούμε στη Ρωσία, είτε στην Αμερική, είτε στην Ινδία, είμαστε όλοι ανθρώπινα πλάσματα και, ως ανθρώπινα πλάσματα, έχουμε κοινά προβλήματα. Είναι παράλογο, λοιπόν, να βλέπουμε τους εαυτούς μας όχι ως ανθρώπινα πλάσματα, αλλά ως Ινδούς, Αμερικάνους, Ρώσους, Κινέζους κ.λπ. Υπάρχουν πολιτικές, γεωγραφικές, φυλετικές, πολιτιστικές και οικονομικές διαφορές, αλλά με το να τονίζει κανείς μόνο τις διαφορές το μόνο που καταφέρνει είναι να θρέφει τον ανταγωνισμό και το μίσος. Στην Αμερική μπορεί προς το παρόν να υπάρχει μεγαλύτερη ευημερία, που σημαίνει ότι μπορούν να έχουν εκεί πιο πολλές μικροσυσκευές, πιο πολλά ραδιόφωνα, πιο πολλές τηλεοράσεις, πιο πολύ απ' όλα, συμπεριλαμ-

βανομένου και του φαγητού, ενώ εδώ στην Ινδία υπάρχουν πάρα πολλή πείνα, αθλιότητα, υπερπληθυσμός και ανεργία. Όπου κι αν ζούμε, όμως, είμαστε όλοι ανθρώπινα πλάσματα. Και ως ανθρώπινα πλάσματα δημιουργούμε ο καθένας τα δικά του ανθρώπινα προβλήματα. Έτσι, είναι πολύ σημαντικό να κατανοήσουμε ότι με το να βλέπουμε τους εαυτούς μας ως Ινδούς, Αμερικάνους ή Άγγλους, ως άσπρους, καφέ, μαύρους ή κίτρινους, δημιουργούμε περιττά φράγματα ανάμεσά μας.

Μία από τις βασικές μας δυσκολίες είναι ότι η σύγχρονη εκπαίδευση σε όλο τον κόσμο έχει ως κύριο σκοπό να μας κάνει ειδικούς σε κάτι. Μαθαίνουμε πώς να σχεδιάζουμε αεροπλάνα, πώς να φτιάχνουμε πεζόδρομους ή ουρανοξύστες, πώς να κατασκευάζουμε αυτοκίνητα ή να χειριζόμαστε ηλεκτρονικούς υπολογιστές και ατομικά υποβρύχια, και μέσα σ' όλη αυτή την τεχνολογία ξεχνάμε ότι είμαστε ανθρώπινα πλάσματα – που σημαίνει ότι γεμίζουμε τις καρδιές μας με πράγματα του μυαλού. Στην Αμερική η αυτοματοποίηση της εργασίας ελευθερώνει όλο και πιο πολύ κόσμο από πολλές ώρες μόχθου, όπως θα γίνει πολύ σύντομα και σ' αυτή τη χώρα, και τότε θα έχουμε τεράστιο πρόβλημα με το πώς θα χρησιμοποιούμε το χρόνο μας. Μεγάλες βιομηχανίες, που τώρα έχουν χιλιάδες εργάτες, προφανώς θα λειτουργούν με λίγους τεχνικούς. Και τι θ' απογίνουν όλοι αυτοί οι άνθρωποι που δουλεύανε εκεί και θα έχουν πλέον πιο πολύ ελεύθερο χρόνο στη διάθεσή τους; Μέχρι ν' αρχίσει η παιδεία ν' ασχολείται σοβαρά μ' αυτό το πρόβλημα, όπως και με τα άλλα ανθρώπινα προβλήματα, οι ζωές μας θα είναι άδειες. Μπορεί ν' αποκτήσετε κάποιο πτυχίο, μπορεί να κάνετε έναν καλό γάμο, μπορεί να είστε πολύ έξυπνοι, να έχετε συσσωρεύσει πάρα πολλές πληροφορίες και να έχετε διαβάσει όλα τα βιβλία της τελευταίας κυκλοφορίας, αλλά όσο θα γεμίζετε τις καρδιές σας με τα πράγματα του μυαλού η ζωή σας θα είναι αναπόφευκτα άδεια, χωρίς ομορφιά, και θα έχει πολύ λίγο νόημα. Στη ζωή

υπάρχουν ομορφιά και νόημα μόνο όταν η καρδιά καθαρίσει από τα πράγματα του μυαλού, της σκέψης.

Βλέπετε, όλο αυτό είναι δικό μας πρόβλημα, του καθένα ξεχωριστά, δεν είναι απλώς κάποια υπόθεση που δεν αφορά όλους μας. Αν ως ανθρώπινα πλάσματα δεν ξέρουμε πώς να ενδιαφερθούμε για τη γη, αν δεν ξέρουμε πώς ν' αγαπάμε τα παιδιά μας και ενδιαφερόμαστε μόνο για τους εαυτούς μας, για την προσωπική ή ακόμη και για την εθνική μας πρόοδο και επιτυχία, θα κάνουμε τον κόσμο μας φρικτό – κάτι που ήδη κάνουμε. Μπορεί η χώρα μας να γίνει πολύ πλούσια, αλλά ο πλούτος της γίνεται δηλητήριο όταν υπάρχει κάποια άλλη χώρα που πεινά. Είμαστε όλοι *μία* ανθρωπότητα, η γη είναι δική μας για να τη μοιραστούμε, και με στοργή και φροντίδα εκείνη δίνει τροφή, ρουχισμό και στέγη σε όλους μας.

Ο ρόλος, λοιπόν, της εκπαίδευσης δεν είναι απλώς να σας προετοιμάζει να περνάτε κάποιες εξετάσεις, αλλά να σας βοηθήσει να κατανοήσετε το όλο πρόβλημα της ζωής, στο οποίο περιλαμβάνονται το σεξ, το να βγάζει κανείς το ψωμί του, το γέλιο, το να παίρνει κανείς πρωτοβουλίες, να είναι σοβαρός και να ξέρει πώς να σκέφτεται βαθιά. Είναι επίσης πρόβλημά μας ν' ανακαλύψουμε τι είναι Θεός, γιατί αυτό ακριβώς είναι το θεμέλιο της ζωής μας. Ένα σπίτι δεν μπορεί ν' αντέξει για πολύ χωρίς τα κατάλληλα θεμέλια, και όλες αυτές οι εφευρέσεις του ανθρώπου θα είναι άχρηστες αν δεν ψάχνουμε ν' ανακαλύψουμε τι είναι Θεός ή αλήθεια. Κι οι δάσκαλοί σας πρέπει να μπορούν να σας βοηθήσουν να το κατανοήσετε αυτό τώρα, που είστε παιδιά. Δεν πρόκειται ν' ανακαλύψετε ποτέ το Θεό στα εξήντα σας, γιατί σ' αυτή την ηλικία οι περισσότεροι άνθρωποι είναι φθαρμένοι, τελειωμένοι. Πρέπει να ξεκινήσετε από πολύ νέοι, γιατί τότε είναι που μπορείτε να βάλετε τα σωστά θεμέλια, έτσι ώστε το «σπίτι σας» ν' αντέξει σε όλες τις «θύελλες» που τα ανθρώπινα πλάσματα δημιουργούν τα ίδια στις ζωές τους. Και τότε θα ζείτε ευτυχισμένα, γιατί η ευτυχία

σας δεν θα εξαρτάται από ρούχα, κοσμήματα, αυτοκίνητα και ηλεκτρικές συσκευές ή από το αν κάποιος σας αγαπά ή σας απορρίπτει. Θα είστε ευτυχισμένοι όχι γιατί θα έχετε κάποια αποκτήματα, όχι γιατί θα έχετε κάποια κοινωνική αναγνώριση, πλούτο ή γνώσεις, αλλά γιατί η ζωή σας θα έχει νόημα από μόνη της. Αλλά αυτό το νόημα το ανακαλύπτεις μόνο όταν αναζητάς κάθε στιγμή ό,τι είναι αληθινό – και το αληθινό υπάρχει μέσα στα πάντα, αλλά δεν πρόκειται να το βρεις στους ναούς, στις εκκλησίες, στα τζαμιά ή σε ιεροτελεστίες.

Για ν' αναζητήσουμε ό,τι είναι αληθινό, πρέπει να ξέρουμε πώς να κινηθούμε ώστε να βγάλουμε τη σκόνη αιώνων που έχει συσσωρευτεί πάνω του. Και, σας παρακαλώ, πιστέψτε με: Αυτή η αναζήτηση του αληθινού είναι αποτέλεσμα της πραγματικής εκπαίδευσης. Κάθε έξυπνος άνθρωπος μπορεί να διαβάσει βιβλία και να συσσωρεύσει γνώσεις, να πετύχει και να εκμεταλλεύεται τους άλλους, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι έχει εκπαιδευτεί σωστά. Η μελέτη ορισμένων θεμάτων αποτελεί απλώς ένα πολύ μικρό μέρος της εκπαίδευσης. Υπάρχει όμως μια τεράστια περιοχή της ζωής μας για την οποία δεν έχουμε εκπαιδευτεί καθόλου και την οποία δεν προσεγγίζουμε σωστά.

Εκπαίδευση είναι η ανακάλυψη ενός τρόπου προσέγγισης της ζωής, έτσι ώστε η καθημερινή μας διαβίωση, οι τηλεοράσεις μας, τα αυτοκίνητα και τα αεροπλάνα να έχουν κάποιο νόημα σε σχέση με κάτι άλλο που τα περιλαμβάνει και τα υπερβαίνει όλα. Με άλλα λόγια, η εκπαίδευση πρέπει να βασίζεται στη θρησκεία. Η θρησκεία όμως δεν έχει καμία σχέση με ιερείς, ναούς και οποιοδήποτε δόγμα ή πίστη. Θρησκεία είναι ν' αγαπάς χωρίς κίνητρο, να είσαι γενναιόδωρος, να είσαι καλός, γιατί μόνο τότε είσαι άνθρωπος με την αληθινή σημασία της λέξης. Αλλά η καλοσύνη, η γενναιοδωρία ή η αγάπη δεν εμφανίζονται παρά μόνο μέσα από την αναζήτηση του αληθινού.

Δυστυχώς, όλο αυτό το τεράστιο πεδίο της ζωής το αγνοεί η λεγόμενη εκπαίδευση σήμερα. Είστε διαρκώς απασχολημένοι με βιβλία που έχουν πολύ λίγη σημασία και με το να περνάτε εξετάσεις που έχουν ακόμη λιγότερη σημασία. Μπορεί με όλα αυτά να βρείτε αργότερα κάποια δουλειά κι αυτό έχει κάποια σημασία, αλλά σύντομα πολλές δουλειές θα γίνονται, σχεδόν αποκλειστικά, από κομπιούτερ και μηχανές. Γι' αυτό πρέπει, από τώρα, να εκπαιδεύουμε ώστε να χρησιμοποιούμε τον ελεύθερο χρόνο μας σωστά· όχι με το κυνήγι ιδανικών, αλλά με την ανακάλυψη και κατανόηση τεράστιων πεδίων της ύπαρξής μας, για τα οποία τώρα δεν έχουμε επίγνωση και δεν ξέρουμε τίποτα. Το μυαλό, με τα πανούργα επιχειρήματά του, δεν είναι το παν. Υπάρχει κάτι τεράστιο και απέραντο πέρα από το μυαλό, κάτι υπέροχο που δεν μπορεί να το κατανοήσει το μυαλό. Σ' αυτή την απεραντοσύνη υπάρχουν έκσταση, μεγαλείο, και το να ζει κανείς εκεί μέσα, να τα γνωρίζει, είναι ο στόχος της εκπαίδευσης. Αν δεν πάρετε αυτού του είδους την εκπαίδευση, όταν θα βγείτε έξω στον κόσμο θα διαιωνίσετε αυτό το φρικτό χάος που δημιούργησαν οι περασμένες γενιές.

Έτσι, δάσκαλοι και μαθητές, σκεφτείτε τα πραγματικά όλα αυτά. Μην παραπονιέστε, βάλτε κι εσείς ένα χεράκι και βοηθήστε ώστε να δημιουργηθεί ένα ίδρυμα όπου η θρησκεία, με τη σωστή της έννοια, θα ερευνάται, θα αγαπιέται, θα εξετάζεται και θα βιώνεται. Τότε θα ανακαλύψετε πως η ζωή γίνεται εκπληκτικά πλούσια, πολύ πιο πλούσια απ' όλους τους τραπεζικούς λογαριασμούς του κόσμου.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Πώς έφτασε ο άνθρωπος να έχει τόσο πολλή γνώση; Πώς προόδενσε σε θέματα ύλης; Από πού άνιλησε τόσο τεράστια ενέργεια; Κρισηναμούρτι: «Πώς έφτασε ο άνθρωπος να έχει τόσο πολλή γνώση;» Η απάντηση σ' αυτή την ερώτηση είναι αρκετά απλή. Μαθαίνεις κάτι και το μεταδίδεις στα παιδιά σου, εκείνα προσθέτουν κάτι παραπάνω σ' αυτό και το μεταδίδουν στα δικά τους παιδιά,

κι αυτό συνεχίζεται για πάντα. Συσσωρεύουμε τη γνώση λίγη λίγη. Οι προπαπούδες μας δεν ξέρανε τίποτα για τα τζετ και τα ηλεκτρονικά θαύματα των ημερών μας, αλλά η περιέργεια, οι ανάγκες, οι πόλεμοι, ο φόβος και η απληστία έφεραν σταδιακά όλη αυτή τη γνώση.

Τώρα, συμβαίνει κάτι ιδιόμορφο με τη γνώση. Μπορεί να γνωρίζεις πάρα πολλά, να συγκεντρώνεις τεράστια αποθέματα πληροφοριών, αλλά ένας νους που τον σκιάζει η γνώση, φορτωμένος με πληροφορίες, είναι ανίκανος ν' ανακαλύπτει. Μπορεί να χρησιμοποιεί κάποια ανακάλυψη με τη γνώση της και την τεχνική της, αλλά η ίδια η ανακάλυψη είναι κάτι εντελώς καινούργιο, μια ξαφνική έκρηξη μέσα στο νου ανεξάρτητη από τη γνώση, και εκείνο που είναι σημαντικό είναι αυτή η έκρηξη της ξαφνικής ανακάλυψης. Οι περισσότεροι άνθρωποι, ειδικά εδώ στην Ινδία, είναι τόσο πνιγμένοι από τη γνώση, από την παράδοση, από τις ιδέες, από το φόβο τι θα πουν οι γονείς ή οι γείτονές τους, που δεν έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους. Είναι σαν πεθαμένοι – και αυτό κάνει στο νου το βάρος της γνώσης. Η γνώση είναι χρήσιμη, αλλά όταν υπάρχει μόνο αυτή μπορεί να είναι καταστρεπτική.

Κοιτάξτε τι γίνεται στον κόσμο. Υπάρχουν όλες αυτές οι υπέροχες εφευρέσεις: ραντάρ που εντοπίζουν αεροπλάνα τα οποία βρίσκονται ακόμη πολλά μίλια μακριά, υποβρύχια που μπορούν να κάνουν το γύρο του κόσμου χωρίς ν' ανέβουν καθόλου στην επιφάνεια της θάλασσας, το θαύμα ότι μπορούμε να επικοινωνούμε από τη Βομβάη με το Μπενάρες ή με τη Νέα Υόρκη κ.λπ. Όλα αυτά είναι αποτέλεσμα της γνώσης. Αλλά υπάρχουν και πράγματα που μας διαφεύγουν, κι έτσι γίνεται κακή χρήση της γνώσης: πόλεμος, καταστροφή, αθλιότητα και αμέτρητοι άνθρωποι που πεινάνε. Υπάρχουν άνθρωποι που τρώνε μόνο μία φορά την ημέρα ή και λιγότερο, αλλά εσείς εδώ δεν ξέρετε τίποτα για όλα αυτά. Ασχολείστε μόνο με τα βιβλία σας, τα προσωπικά σας μικροπρο-

βλήματα και τη διασκέδασή σας, χωμένοι σε μια γωνιά του Μπενάρης, του Δελχί ή της Βομβάης. Μπορεί, βλέπετε, να έχουμε πάρα πολλές γνώσεις, αλλά χωρίς εκείνο το *κάτι άλλο* –που ο άνθρωπος ζει δίπλα του και στο οποίο υπάρχουν χαρά, μεγαλείο, έκσταση– θα καταστρέψουμε οι ίδιοι τους εαυτούς μας.

Όσον αφορά την ύλη, συμβαίνει το ίδιο πράγμα: Ο άνθρωπος έχει προοδεύσει υλικά μέσα από σταδιακές διαδικασίες. Και από πού αντλεί ο άνθρωπος τέτοιες τεράστιες ποσότητες ενέργειας; Οι μεγάλοι εφευρέτες, οι εξερευνητές και οι ερευνητές με τις ανακαλύψεις τους σε κάθε τομέα θα πρέπει να είχαν πάρα πολλή ενέργεια – οι περισσότεροι από εμάς, όμως, έχουμε πολύ λίγη ενέργεια, έτσι δεν είναι; Όσο είμαστε νέοι παίζουμε, περνάμε καλά, τραγουδάμε και χορεύουμε, αλλά όταν μεγαλώσουμε, σύντομα αυτή η ενέργεια χάνεται. Το έχετε προσέξει; Οι γυναίκες φτιάχνουν οικογένειες που τις φορτώνουν με διάφορες ανησυχίες και οι άντρες πιάνουν δουλειά σε κάποιο γραφείο ή αλλού, όπου δουλεύουν ατελείωτες ώρες, τη μια μέρα μετά την άλλη, απλώς για να βγάλουν το ψωμί τους. Έτσι, είναι φυσικό να έχουν λίγη ή και καθόλου ενέργεια. Αν οι άνθρωποι είχαν ενέργεια, ίσως και να είχαν διαλύσει αυτή τη σάπια κοινωνία, θα μπορούσαν να έχουν κάνει τα πιο «ενοχλητικά» πράγματα για την κοινωνία, γι' αυτό κι εκείνη φροντίζει να πνίγει σταδιακά την ενέργεια με την «εκπαίδευση», μέσα από την παράδοση, με ό,τι αποκαλείται θρησκεία και πολιτισμός. Βλέπετε, ο ρόλος της σωστής εκπαίδευσης είναι να ξυπνά την ενέργεια μέσα μας και να την κάνει να εκρήγνυται, να της δίνει διάρκεια και να την κάνει δυνατή, παθιασμένη, αλλά και να έχει παράλληλα μια αυθόρμητη αυτοσυγκράτηση όταν χρειάζεται και να δουλεύει για την ανακάλυψη της αλήθειας. Τότε αυτή η ενέργεια γίνεται τεράστια, απεριόριστη, και δεν προκαλεί περισσότερη δυστυχία, αλλά είναι η ίδια δημιουργός μιας καινούργιας κοινωνίας.

Ακούστε προσεκτικά αυτό που λέω, μην το προσπερνάτε, γιατί

είναι πραγματικά σημαντικό. Μη συμφωνείτε ή διαφωνείτε απλώς, αλλά ανακαλύψτε οι ίδιοι αν υπάρχει κάτι το αληθινό σε όσα λέγονται. Μην είστε αδιάφοροι· να είστε ή θερμοί ή ψυχροί. Αν δείτε την αλήθεια όλων αυτών και πραγματικά καίγεστε γι' αυτήν, ετούτη η θερμότητα, ετούτη η ενέργεια θα αυξηθεί και θα δημιουργήσει μια καινούργια κοινωνία. Δεν θα σπαταληθεί σε επαναστάσεις μέσα στην τωρινή κοινωνία, πράγμα που είναι σαν να διακοσμείτε τους τοίχους μιας φυλακής.

Το πρόβλημά μας, λοιπόν, ειδικά στην εκπαίδευση, είναι πώς θα διατηρήσουμε όση ενέργεια έχουμε και πώς θα της δώσουμε πιο πολλή ζωντάνια, μεγαλύτερη εκρηκτική δύναμη. Αυτό είναι κάτι που χρειάζεται πολύ μεγάλη κατανόηση, γιατί οι ίδιοι οι δάσκαλοι έχουν συνήθως πολύ λίγη ενέργεια· είναι θολωμένοι από τη σκέτη πληροφόρηση και είναι όλοι τους απορροφημένοι από τα προσωπικά τους προβλήματα, οπότε δεν μπορούν να βοηθήσουν το μαθητή, ώστε να ξυπνήσει μέσα του αυτή η δημιουργική ενέργεια. Γι' αυτό και η κατανόηση όλων αυτών των πραγμάτων πρέπει να ενδιαφέρει τόσο τους καθηγητές όσο και τους μαθητές.

Ερώτηση (Μαθητής): Γιατί οι γονείς μου θυμώνουν όταν τους λέω ότι θέλω ν' ακολουθήσω κάποια άλλη θρησκεία;

Κρισιναμούρτι: Πρώτα απ' όλα, επειδή είναι προσκολλημένοι στη δική τους θρησκεία και πιστεύουν ότι είναι η καλύτερη, αν όχι η μοναδική θρησκεία στον κόσμο, οπότε θέλουν φυσικά να την ακολουθήσεις κι εσύ. Επιπλέον, θέλουν ν' ακολουθήσεις το δικό τους τρόπο σκέψης, τον κύκλο τους, τα φυλετικά τους γνωρίσματα και την κοινωνική τους τάξη. Αυτές είναι μερικές από τις αιτίες. Ακόμη, αν ακολουθήσεις άλλη θρησκεία, θα είσαι μπελάς για την οικογένεια.

Τι θα συμβεί, όμως, ακόμη και όταν όντως αφήσεις τη μια οργανωμένη θρησκεία για ν' ακολουθήσεις την άλλη; Δεν θα έχεις α-

πλώς μετακομίσει σε μια άλλη φυλακή; Βλέπετε, όσο ο νους μένει προσκολλημένος σε μια πίστη, βρίσκεται μέσα σε φυλακή. Αν είσαι ινδουιστής και γίνεις χριστιανός, οι γονείς σου μπορεί να θυμώσουν, αλλά αυτό έχει μικρή σημασία. Εκείνο που είναι σημαντικό είναι να δεις πως όταν ασπάζεσαι άλλη θρησκεία απλώς ασπάζεσαι ένα καινούργιο δόγμα στη θέση του παλιού. Μπορεί να είσαι λίγο πιο δραστήριος, λίγο πιο πολύ ετούτο ή εκείνο, αλλά είσαι πάντα κλεισμένος μέσα στη φυλακή της πίστης και του δόγματος.

Μην αλλάζετε, λοιπόν, θρησκεία, πράγμα που είναι απλώς σαν να επαναστατείτε μέσα στη φυλακή, αλλά γκρεμίζετε τους τοίχους της φυλακής και βγείτε έξω για να ανακαλύψετε από μόνοι σας τι είναι Θεός, τι είναι αλήθεια. Αυτό έχει σημασία και θα σας δώσει τεράστια ζωντάνια και ενέργεια. Το να πηγαίνεις όμως απλώς από τη μία φυλακή στην άλλη και να τσακώνεσαι για το ποια θρησκεία είναι η καλύτερη, αυτό είναι ένα παιχνιδάκι για μικρά παιδιά.

Για να βγεις από τη φυλακή της πίστης, χρειάζεται να έχει ο νους ωριμότητα, να είναι ένας νους που σκέφτεται, ένας νους που αντιλαμβάνεται τη φύση αυτής της φυλακής και δεν συγκρίνει τη μια φυλακή με την άλλη. Για να κατανοήσεις κάτι, δεν πρέπει να το συγκρίνεις με κάτι άλλο. Η κατανόηση ενός θέματος δεν γίνεται με τη σύγκριση, γίνεται μόνο όταν ερευνάς το ίδιο το θέμα. Αν ερευνήσετε την ίδια τη φύση της οργανωμένης θρησκείας –όχι να συγκρίνετε τις θρησκείες μεταξύ τους–, θα δείτε ότι όλες οι θρησκείες μοιάζουν μεταξύ τους σε βασικά σημεία, άσχετα απ' το αν είναι ινδουισμός, βουδισμός, μωαμεθανισμός, χριστιανισμός ή κομμουνισμός – που είναι μια άλλη μορφή θρησκείας, η πιο πρόσφατη. Από τη στιγμή που θα κατανοήσεις τι είναι φυλακή, πράγμα που σημαίνει ότι αντιλαμβάνεσαι μια πίστη στο σύνολό της, με τις τελετουργίες και τους ιερείς της, δεν πρόκειται ν' ανήκεις ποτέ πια σε καμία θρησκεία. Μόνο ο άνθρωπος που είναι ελεύθερος από κάθε πίστη μπορεί ν' ανακαλύψει εκείνο που βρίσκεται πέρα απ'

αυτή, εκείνο που δεν έχει όνομα, εκείνο που δεν έχει αρχή και τέλος, εκείνο που είναι απροσμέτρητο.

*Ερώτηση (Μαθητής): Ποιος είναι ο αληθινός τρόπος για να χτίσεις χαρακτήρα;**

Κρισηναμούρτι: Το να έχεις χαρακτήρα σίγουρα σημαίνει να είσαι ικανός ν' αντιστέκεσαι στο ψέμα και να επιμένεις στην αλήθεια. Αλλά το χτίσιμο του χαρακτήρα είναι δύσκολο, επειδή για τους περισσότερους από εμάς το σημαντικό είναι εκείνο που λένε τα βιβλία μας, οι καθηγητές μας, οι γονείς μας, οι κυβερνήσεις μας, και όχι το ν' ανακαλύψουμε τι σκεφτόμαστε εμείς οι ίδιοι. Εκείνο που χτίζει χαρακτήρα είναι να σκέφτεται κανείς από μόνος του, ν' ανακαλύπτει τι είναι αλήθεια και να πιστεύει σ' αυτή χωρίς να επηρεάζεται από οποιαδήποτε δυστυχία ή ευτυχία μπορεί να φέρει η ζωή.

Ας πούμε, για παράδειγμα, ότι δεν πιστεύετε στην αναγκαιότητα του πολέμου, όχι εξαιτίας ορισμένων πραγμάτων που είπε κάποιος κοινωνικός μεταρρυθμιστής ή ο εκπρόσωπος κάποιας θρησκείας, αλλά γιατί έχετε σκεφτεί πάνω στο θέμα από μόνοι σας. Το έχετε ερευνήσει το θέμα, έχετε εμβαθύνει σ' αυτό, και για εσάς είναι πια λάθος ο οποιοσδήποτε φόνος: είτε σκοτώνετε για να φάτε, είτε από μίσος, είτε για τη θρησκεία σας, είτε για την αποκλούμενη αγάπη για την πατρίδα σας. Τώρα, αν το νιώθετε πολύ δυνατά και παραμένετε αμετακίνητος σ' αυτό, οτιδήποτε κι αν συμβεί, αδιαφορώντας αν θα πάτε στη φυλακή ή αν θα σας τουφεκίσουν –όπως μπορεί να συμβεί σε ορισμένες χώρες–, τότε θα έχετε χαρακτήρα. Τότε ο χαρακτήρας αυτός έχει μια εντελώς διαφορετική σημασία, δεν είναι ο χαρακτήρας που καλλιεργεί η κοινωνία.

* Εδώ, με την έννοια της ελικρίνειας, της σταθερότητας του φρονήματος («Ελληνικό Λεξικό» Τεγόπουλου-Φυτράκη). (Σ.τ.Μ.)

Αλλά, βλέπετε, δεν μας ενθαρρύνουν να πάμε προς αυτή την κατεύθυνση, και ούτε ο εκπαιδευτής κι ο μαθητής έχουν τη ζωτικότητα, την ενέργεια να μελετήσουν και να δουν τι είναι αληθινό, να μείνουν σ' αυτό και να εγκαταλείψουν το ψεύτικο. Αν μπορείτε όμως να το κάνετε αυτό, τότε δεν πρόκειται ν' ακολουθήσετε κανέναν πολιτικό ή θρησκευτικό ηγέτη, γιατί θα είστε το φως του εαυτού σας – και εκπαίδευση είναι να ανακαλύψεις και να καλλιεργείς αυτό το φως, όχι μόνο όσο είσαι νέος αλλά σε όλη σου τη ζωή.

Ερώτηση (Μαθητής): Τι ρόλο παίζει η ηλικία στη διαδικασία συνειδητοποίησης της ύπαρξης του Θεού;

Κρισηναμούρτι: Τι είναι η ηλικία; Είναι ο αριθμός των χρόνων που έχεις ζήσει; Αυτό είναι μία πλευρά της ηλικίας· έχεις γεννηθεί ετούτη ή εκείνη την ημερομηνία και τώρα είσαι δεκαπέντε, πενήντα ή εξήντα χρόνων. Γερνάει το σώμα σου, αλλά το ίδιο συμβαίνει και στο νου σου όταν είναι φορτωμένος με όλες τις εμπειρίες, τις δυστυχίες και τις ανησυχίες της ζωής, και ένας τέτοιος νους ποτέ δεν μπορεί ν' ανακαλύψει τι είναι αληθινό. Ο νους μπορεί ν' ανακαλύπτει μόνο όταν είναι νέος, φρέσκος, αθώος, αλλά η αθωότητα δεν είναι θέμα ηλικίας. Δεν είναι μόνο το παιδί που είναι αθώο –που μπορεί και να μην είναι– αλλά και ο νους που είναι ικανός να έχει εμπειρίες χωρίς να συσσωρεύει τα απομεινάρια τους. Ο νους πρέπει να έχει εμπειρίες, αυτό είναι αναπόφευκτο. Πρέπει να ανταποκρίνεται στα πάντα: στο ποτάμι, στο ψόφιο ζώο που επιπλέει πάνω σ' αυτό, στο νεκρό σώμα που το κουβαλούν για να το κάψουν, στους φτωχούς χωρικούς που περπατούν στην άκρη του δρόμου κουβαλώντας βαριά φορτία στα κεφάλια τους, στα βάσα-να και στις δυστυχίες της ζωής, αλλιώς είναι ήδη νεκρός. Πρέπει, όμως, να είναι ικανός να ανταποκρίνεται χωρίς να κολλάει στις εμπειρίες. Η παράδοση, η συσσώρευση εμπειριών, οι στάχτες της μνήμης είναι που γερνάνε το νου. Ο νους που αφήνει να πεθαί-

νον κάθε μέρα οι εμπειρίες του χθες και όλες οι χαρές και οι λύ-
πες του παρελθόντος είναι ένας νους φρέσκος, χωρίς ηλικία, αθώ-
ος. Και χωρίς αυτή την αθωότητα, είτε είσαι δέκα είτε εξήντα
χρόνων δεν πρόκειται ποτέ ν' ανακαλύψεις το Θεό.

27

Η αναζήτηση του Θεού

Ένα από τα πολλά προβλήματα που αντιμετωπίζουμε όλοι μας – και ειδικά εκείνοι που ολοκληρώνουν την εκπαίδευσή τους και πρέπει σύντομα να βγουν έξω στον κόσμο και να τον αντιμετωπίσουν – είναι αυτό της κοινωνικής μεταρρύθμισης. Διάφορες ομάδες ανθρώπων – σοσιαλιστές, κομμουνιστές, οικολόγοι και γενικώς μεταρρυθμιστές κάθε είδους – ενδιαφέρονται για τις προσπάθειες να γίνουν κάποιες αλλαγές στον κόσμο, αλλαγές που είναι ολοφάνερα αναγκαίες. Παρόλο που σε κάποιες χώρες υπάρχει ένα ικανοποιητικό επίπεδο ευημερίας, στον κόσμο υπάρχουν ακόμη πείνα, αστία και χιλιάδες άνθρωποι με ελάχιστα ρούχα και χωρίς κάποιο κατάλληλο μέρος για να κοιμούνται. Και πώς μπορεί να γίνει μια ριζική μεταρρύθμιση χωρίς να προκληθούν μεγαλύτερο χάος, μεγαλύτερη αθλιότητα και περισσότερες πολιτικές διαμάχες; Αυτό είναι το πραγματικό πρόβλημα, σωστά; Αν κάποιος έχει διαβάσει Ιστορία και παρατηρεί τις σύγχρονες πολιτικές τάσεις, βλέπει ξεκάθαρα ότι εκείνο που αποκαλείται μεταρρύθμιση, όσο επιθυμητή και αναγκαία κι αν είναι, πάντα φέρνει στο κατόπι της άλλες μορφές σύγχυσης και σύγκρουσης. Κι έτσι γίνεται αναγκαία η αντίδραση σ' αυτή την καινούργια αθλιότητα με περισσότερους νόμους, πιο πολλή γραφειοκρατία, περισσότερους ελέγχους, και τότε γίνονται αναγκαίοι οι αντιέλεγχοι. Η μεταρρύθμιση δι-

μιουργεί καινούργιες δυσλειτουργίες, νέα σύγχυση. Στην προσπάθεια να μπει τάξη παράγεται ακόμη μεγαλύτερη αταξία, κι έτσι ο φαύλος κύκλος συνεχίζεται. Αυτό είναι που έχουμε ν' αντιμετωπίσουμε, και είναι μια διαδικασία που μοιάζει να μην έχει τέλος.

Τώρα, με ποιον τρόπο μπορεί να ξεφύγει κανείς απ' αυτόν το φαύλο κύκλο; Σημειώστε ότι είναι ολοφάνερο πως η μεταρρύθμιση είναι αναγκαία. Είναι, όμως, δυνατό να υπάρξει μεταρρύθμιση χωρίς να δημιουργήσουμε ακόμα περισσότερη σύγχυση; Αυτό νομίζω ότι είναι ένα από τα βασικά θέματα με τα οποία πρέπει κάθε σοβαρός άνθρωπος ν' ασχοληθεί. Το ερώτημα δεν είναι ποιο είδος μεταρρύθμισης είναι αναγκαίο και σε ποιο επίπεδο πρέπει να γίνει, αλλά αν μπορεί να γίνει οποιαδήποτε μεταρρύθμιση χωρίς να φέρει μαζί της κι άλλα προβλήματα, που κι αυτά θα δημιουργήσουν την ανάγκη μεταρρύθμισης. Και τι πρέπει να κάνει κάποιος για να σταματήσει αυτή την ατελείωτη διαδικασία; Σίγουρα, ρόλος της εκπαίδευσης – είτε σε ένα μικρό σχολείο είτε στα μεγάλα πανεπιστήμια – είναι να καταπιαστεί με αυτό το πρόβλημα, όχι αφηρημένα ή θεωρητικά, όχι απλώς φιλοσοφώντας ή εκδίδοντας συγγράμματα σχετικά με το θέμα, αλλά αντιμετωπίζοντάς το πραγματικά, προκειμένου να βρει πώς θα το λύσει. Ο άνθρωπος έχει παγιδευτεί σ' αυτόν το φαύλο κύκλο της μεταρρύθμισης που πάντα χρειάζεται καινούργια μεταρρύθμιση, και αν δεν σταματήσει αυτό, τα προβλήματά μας δεν πρόκειται να βρουν λύση.

Ποιο είδος εκπαίδευσης, λοιπόν, ποιο είδος σκέψης είναι απαραίτητο για να σταματήσει αυτός ο φαύλος κύκλος; Τι πρέπει να γίνει για να μπει τέλος στα αυξανόμενα προβλήματα κάθε δραστηριότητάς μας; Υπάρχει κάποια άλλη κίνηση της σκέψης, προς οποιαδήποτε κατεύθυνση, που μπορεί να ελευθερώσει τον άνθρωπο από αυτό τον τρόπο ζωής, την αναμόρφωση που χρειάζεται πάντα κι άλλη αναμόρφωση; Με άλλα λόγια, υπάρχει κάτι που μπορεί να γίνει χωρίς να είναι απλώς προϊόν αντίδρασης;

Νομίζω ότι υπάρχει ένας τρόπος ζωής, όπου απουσιάζει αυτή η διαδικασία της μεταρρύθμισης που θρέφει όλο και περισσότερη δυστυχία, και αυτός ο τρόπος θα μπορούσε να ονομαστεί θρησκευόμενος. Ο αληθινά θρησκευόμενος άνθρωπος δεν ενδιαφέρεται για μεταρρυθμίσεις, δεν ενδιαφέρεται να φέρει απλώς μια αλλαγή στην κοινωνία, αντιθέτως αναζητά εκείνο που είναι αληθινό, και αυτή ακριβώς η αναζήτηση επιδρά στην κοινωνία και τη μεταμορφώνει. Γι' αυτόν το λόγο, η εκπαίδευση πρέπει να ενδιαφέρεται κυρίως να βοηθήσει το μαθητή ν' αναζητήσει την αλήθεια ή το Θεό, και όχι απλώς να τον προετοιμάζει να προσαρμοστεί στο μοντέλο μιας συγκεκριμένης κοινωνίας.

Νομίζω ότι είναι πολύ σημαντικό να το καταλάβουμε αυτό όσο είμαστε νέοι επειδή, όσο μεγαλώνουμε, αρχίζουμε να βάζουμε στην άκρη τα μικρά πράγματα που μας διασκεδάζουν, την ψυχαγωγία μας, τις σεξουαλικές μας ορέξεις και τις μικροφιλοδοξίες μας. Αποκτούμε μεγαλύτερη επίγνωση των τεράστιων προβλημάτων που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα και τότε θέλουμε να κάνουμε κάτι γι' αυτό, θέλουμε να βελτιώσουμε κάπως τα πράγματα. Αλλά αν δεν είμαστε βαθιά θρησκευόμενοι, απλώς θα δημιουργούμε μεγαλύτερη σύγχυση, μεγαλύτερη δυστυχία. Και θρησκεία δεν είναι κάτι που έχει σχέση με ιερείς, ναούς, δόγματα ή οργανωμένες πίστεις. Όλα αυτά δεν έχουν να κάνουν καθόλου με θρησκεία· είναι απλώς κοινωνικές ευκολίες για να μας κρατάνε κλεισμένους μέσα σ' ένα συγκεκριμένο μοντέλο σκέψης και δράσης, είναι μέσα εκμετάλλευσης της ευπιστίας μας, των ελπίδων και των φόβων μας. Θρησκεία είναι η αναζήτηση του τι είναι αληθινό, του τι είναι Θεός, και γι' αυτή την αναζήτηση χρειάζονται τεράστια ενέργεια, μεγάλη νοημοσύνη, λεπτή σκέψη. Μόνο μέσα σ' αυτήν ακριβώς την αναζήτηση του απροσμέτρητου μπορεί να υπάρξει σωστή κοινωνική δράση, και όχι στην αποκαλούμενη μεταρρύθμιση κάποιας κοινωνίας.

Για να βρεις τι είναι αλήθεια, πρέπει να υπάρχει μέσα σου μεγάλη αγάπη και να έχεις βαθιά επίγνωση της σχέσης που έχει ο άνθρωπος με τα πάντα – που σημαίνει ότι δεν σ' ενδιαφέρει η προσωπική σου επιτυχία. Η αναζήτηση της αλήθειας είναι η πραγματική θρησκεία, και θρησκευόμενος άνθρωπος είναι μόνο εκείνος που αναζητά την αλήθεια. Ένας τέτοιος άνθρωπος, εξαιτίας της αγάπης που έχει μέσα του, βρίσκεται έξω από την κοινωνία, κι επομένως η επίδρασή του σ' αυτήν είναι εντελώς διαφορετική από εκείνη του ανθρώπου που είναι μέσα στην κοινωνία και ενδιαφέρεται για τη μεταρρύθμισή της. Ο μεταρρυθμιστής δεν μπορεί ποτέ να δημιουργήσει έναν καινούργιο πολιτισμό. Εκείνη που είναι αναγκαία είναι η αναζήτηση που κάνει ο αληθινά θρησκευόμενος άνθρωπος, επειδή αυτή η βαθιά αναζήτηση φέρνει το δικό της πολιτισμό, και αυτό είναι η μόνη μας ελπίδα. Βλέπετε, η αναζήτηση της αλήθειας δίνει μια εκρηκτική δημιουργικότητα στο νου, πράγμα που είναι αληθινή επανάσταση, γιατί ο νους που βρίσκεται σ' αυτή την αναζήτηση είναι αμόλυντος από όσα επιβάλλει ή επιτρέπει η κοινωνία. Όντας ελεύθερος από όλα αυτά, ο θρησκευόμενος άνθρωπος είναι ικανός να βρει τι είναι αληθινό, και αυτή η ανακάλυψη του τι είναι αληθινό την κάθε στιγμή είναι που δημιουργεί έναν καινούργιο πολιτισμό.

Να γιατί είναι πολύ σημαντικό για εσάς να έχετε τη σωστή εκπαίδευση. Γι' αυτό και ο ίδιος ο εκπαιδευτής πρέπει να έχει εκπαυθεί σωστά, έτσι ώστε να μην είναι δάσκαλος απλώς για να βγάζει το ψωμί του, αλλά να είναι ικανός να βοηθήσει το μαθητή να παραμερίσει όλα τα δόγματα και να μην κολλάει σε καμιά θρησκεία ή πίστη. Οι άνθρωποι που συσπειρώνονται γύρω από κάποια θρησκευτική ή πολιτική αυθεντία ή για να κάνουν πράξη κάποια ιδανικά ενδιαφέρονται όλοι τους για κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, πράγμα που αποτελεί απλώς διακόσμηση των τοίχων της φυλακής τους. Μόνο ο αληθινά θρησκευόμενος άνθρωπος είναι

αληθινός επαναστάτης. Και είναι ο ρόλος της κοινωνίας να βοηθήσει τον καθένα μας να είναι θρησκευόμενος με τη σωστή έννοια της λέξης, γιατί μόνο προς αυτή την κατεύθυνση βρίσκεται η σωτηρία μας.

Ερώτηση (Δασκάλα): Θέλω να προσφέρω κοινωνική υπηρεσία, αλλά δεν ξέρω πώς να ξεκινήσω.

Κρισναμούρτι: Νομίζω πως είναι πολύ σημαντικό ν' ανακαλύψει κανείς όχι πώς να ξεκινήσει να προσφέρει κοινωνική υπηρεσία, αλλά για ποιο λόγο θέλει να το κάνει. Γιατί θέλετε να προσφέρετε κοινωνική υπηρεσία; Επειδή βλέπετε την αθλιότητα που υπάρχει στον κόσμο; Επειδή βλέπετε την πείνα, την αρρώστια, την εκμετάλλευση, την άσπλαχνη αδιαφορία του τεράστιου πλούτου που πάει πλάι πλάι με την αποκρουστική φτώχεια, την εχθρικότητα μεταξύ των ανθρώπων; Αυτή είναι η αιτία που θέλετε να προσφέρετε κοινωνική υπηρεσία ή επειδή στην καρδιά σας υπάρχει αγάπη, οπότε δεν σας ενδιαφέρει η προσωπική σας καταξίωση; Ή μήπως η κοινωνική υπηρεσία είναι ένα μέσο για να ξεφύγετε από τον εαυτό σας; Καταλαβαίνετε; Για παράδειγμα, βλέπετε όλη την ασχήμια που υπάρχει στο γάμο, κι έτσι λέτε «δεν πρόκειται ποτέ να παντρευτώ» κι έτσι, αντί να παντρευτείτε, πέφτετε με τα μούτρα στην κοινωνική υπηρεσία. Ή, επίσης, μπορεί να το κάνετε ύστερα από πίεση των γονιών σας ή επειδή έχετε κάποιο ιδανικό. Αν, λοιπόν, είναι για εσάς ένα μέσο διαφυγής ή αν απλώς ακολουθείτε κάποιο ιδανικό εδραιωμένο από την κοινωνία ή από κάποιον πολιτικό ή θρησκευτικό ηγέτη ή και από τον ίδιο σας τον εαυτό, τότε οποιαδήποτε κοινωνική υπηρεσία κι αν προσφέρετε απλώς θα δημιουργήσει περισσότερη αθλιότητα. Αλλά αν υπάρχει αγάπη στην καρδιά σας, αν αναζητάτε την αλήθεια κι επομένως είστε ένα αληθινά θρησκευόμενο άτομο, αν δεν είστε πια φιλόδοξοι και δεν κυνηγάτε πλέον την επιτυχία και αν οι αρετές σας δεν είναι

αποτέλεσμα καθωσπρεπισμού, τότε η ίδια σας η ζωή θα βοηθάει να μεταμορφωθεί η κοινωνία στο σύνολό της.

Νομίζω ότι είναι πολύ σημαντικό να το καταλάβετε αυτό. Όταν είμαστε νέοι –όπως είστε οι περισσότεροι–, θέλουμε να προσφέρουμε κάτι και η ιδέα της κοινωνικής υπηρεσίας πλανάται στον αέρα· τα βιβλία μιλούν γι' αυτήν, οι εφημερίδες την προπαγανδίζουν, υπάρχουν σχολές που εκπαιδεύουν κοινωνικούς λειτουργούς κ.λπ. Αλλά, βλέπετε, χωρίς να γνωρίζετε τον εαυτό σας, χωρίς την κατανόηση του εαυτού σας και των σχέσεών σας, οποιαδήποτε κοινωνική υπηρεσία κι αν προσφέρετε θα γίνεται στάχτη.

Επαναστάτης είναι ο ευτυχισμένος άνθρωπος κι όχι ο ιδεαλιστής ή ο δυστυχισμένος που αναζητάει κάποια μορφή διαφυγής από τον εαυτό του. Ευτυχισμένος άνθρωπος είναι εκείνος που δεν έχει και πολλά πράγματα στην κατοχή του. Ευτυχισμένος είναι ο άνθρωπος που είναι αληθινά θρησκευόμενος και η ίδια του η ζωή είναι κοινωνική υπηρεσία. Αλλά, αν γίνετε απλώς ένα από τα χιλιάδες πρόσωπα που προσφέρουν κοινωνική υπηρεσία, η καρδιά σας θα είναι άδεια. Μπορεί να δώσετε όλα σας τα χρήματα ή να πείσετε άλλους να συνεισφέρουν τα δικά τους χρήματα και ίσως έτσι να βοηθήσετε να γίνουν κάποιες υπέροχες μεταρρυθμίσεις, αλλά όσο η καρδιά σας είναι άδεια και ο νους σας γεμάτος θεωρίες, η ζωή σας θα είναι μονότονη, κουραστική, χωρίς χαρά. Έτσι, λοιπόν, κατανοήστε πρώτα τον εαυτό σας, και από αυτή τη γνώση του εαυτού σας θα έρθει η σωστή μορφή δράσης.

Ερώτηση (Μαθήτρια): Γιατί οι άνθρωποι είναι τόσο άσπλαγχοι;

Κρισηναμούρτι: Είναι πολύ απλό, δεν είναι; Όταν η εκπαίδευση περιορίζεται στο να μεταδίδει γνώση και να προετοιμάζει το μαθητή για κάποιο επάγγελμα, όταν απλώς του προβάλλει διάφορα ιδανικά και τον διδάσκει να ενδιαφέρεται μόνο για την προσωπική του επιτυχία, είναι προφανές ότι αυτός ο άνθρωπος θα γίνει ά-

σπλαχνος. Οι περισσότεροι από εμάς, βλέπετε, δεν έχουμε αγάπη στις καρδιές μας. Ποτέ δεν κοιτάμε τ' αστέρια και δεν απολαμβάνουμε το ψιθύρισμα των νερών, ποτέ δεν παρατηρούμε το φως του φεγγαριού καθώς χορεύει στα κύματα της θάλασσας και δεν παρακολουθούμε το πέταγμα ενός πουλιού. Έχουμε χάσει το τραγούδι απ' τις καρδιές μας, είμαστε πάντα απασχολημένοι με κάτι. Ο νους μας είναι γεμάτος σχέδια και ιδανικά για το πώς θα σώσουμε το ανθρώπινο είδος, διακηρύσσουμε την αδελφούνη και με όλη μας τη στάση την αποποιούμαστε. Γι' αυτό είναι σημαντικό, όσο είμαστε νέοι, να εκπαιδευτούμε σωστά, έτσι ώστε ο νους και η καρδιά μας να είναι ανοιχτά, να έχουν ευαισθησία και ενθουσιασμό. Αλλά αυτός ο ενθουσιασμός, αυτή η ενέργεια, αυτή η εκρηκτική κατανόηση καταστρέφονται όταν φοβόμαστε – και οι περισσότεροι από εμάς είμαστε φοβισμένοι. Φοβόμαστε τους γονείς μας, τους δασκάλους μας, κι όταν μεγαλώσουμε φοβόμαστε τους ιερείς, την κυβέρνηση, το αφεντικό, τους εαυτούς μας. Έτσι η ζωή γίνεται μια υπόθεση φόβου, σκοταδιού, και γι' αυτό ο άνθρωπος είναι άσπλαχνος.

Ερώτηση (Μαθητής): Μπορεί κανείς ν' αποφεύγει να κάνει όσα του αρέσουν να κάνει, κι ωστόσο να βρει το δρόμο για την ελευθερία;

Κρισηναμούρτι: Ξέρετε, ένα από τα πιο δύσκολα πράγματα είναι να βρούμε τι θέλουμε να κάνουμε, όχι μόνο όταν είμαστε έφηβοι, αλλά και κατά τη διάρκεια της ζωής μας. Κι αν δεν βρεις ο ίδιος τι πραγματικά θέλεις να κάνεις με όλο σου το είναι, θα καταλήξεις να κάνεις κάτι που δεν θα έχει κανένα ενδιαφέρον για σένα, κι έτσι η ζωή σου θα είναι δυστυχημένη. Και επειδή η ζωή σου θα είναι δυστυχημένη, θα αναζητάς τη χαρά στη διασκέδαση, στον κινηματογράφο, στο ποτό, στο διάβασμα αμέτρητων βιβλίων, στη συμμετοχή σε κάποια κοινωνική μεταρρύθμιση, στην πολιτική, στο ποδόσφαιρο και σε όλα όσα μπορούν να σου προσφέρουν διασκέ-

δαση. Μπορεί, λοιπόν, ο δάσκαλος στο σχολείο να σε βοηθήσει ν' ανακαλύψεις τι θέλεις να κάνεις στη ζωή σου, ανεξάρτητα από εκείνο που ίσως θα ήθελαν να κάνεις οι γονείς σου και η κοινωνία; Αυτή είναι η πραγματική ερώτηση, έτσι δεν είναι; Διότι, από τη στιγμή που ανακαλύπτεις τι σ' αρέσει να κάνεις με όλο σου το εί- ναι, είσαι ένας ελεύθερος άνθρωπος, έχεις ικανότητες, αυτοπεποί- θηση και μπορείς να παίρνεις πρωτοβουλίες. Αλλά αν, χωρίς να ξέρεις τι πραγματικά αγαπάς να κάνεις, γίνεις δικηγόρος, πολιτι- κός, το ένα ή το άλλο, τότε δεν θα είσαι ευτυχιμένος, γιατί το ίδιο σου το επάγγελμα θα γίνει το μέσο τόσο της δικής σου καταστρο- φής όσο και των άλλων.

Πρέπει ν' ανακαλύψετε μόνοι σας τι είναι αυτό που αγαπάτε να κάνετε. Μη σκέφτεστε τι επάγγελμα να διαλέξετε με βάση την προσαρμογή σας στην κοινωνία, γιατί έτσι δεν θα ανακαλύψετε ποτέ τι αγαπάτε να κάνετε. Όταν νιώθεις αγάπη γι' αυτό που θες να κάνεις, δεν υπάρχει το πρόβλημα της επιλογής. Όταν αγαπάς και αφήνεις την αγάπη να κάνει εκείνο που θέλει, τότε εκείνο που θα κάνει θα είναι και το σωστό, επειδή η αγάπη δεν αναζητά ποτέ την επιτυχία, δεν παγιδεύεται ποτέ στη μίμηση. Αν, όμως, δώσετε τη ζωή σας σε κάτι που δεν αγαπάτε, δεν θα είστε ποτέ ελεύθεροι. Και κάνοντας απλώς ό,τι σας αρέσει, δεν κάνετε εκείνο που αγα- πάτε.

Για να βρείτε τι πραγματικά αγαπάτε να κάνετε, χρειάζονται μεγάλη διεισδυτικότητα και άμεση και γρήγορη αντίληψη με την καρδιά σε βάθος. Μην αρχίσετε να σκέφτεστε με βάση το πώς θα κερδίζετε το ψωμί σας. Αν ανακαλύψετε εκείνο που αγαπάτε να κάνετε, τότε θα έχετε τα μέσα να κερδίζετε το ψωμί σας.

Ερώτηση (Μαθητής): Είναι αλήθεια ότι μόνο οι αγνοί άνθρωποι μπορούν να μην έχουν κανένα φόβο μέσα τους;

Κρισηναμούρτι: Μην έχετε ιδανικά αγνότητας, αγαμίας, αδελφού-

νης, μη-βίας και όλα τα υπόλοιπα, γιατί τα ιδανικά δεν έχουν κανένα νόημα. Μην *προσπαθείτε* να είστε θαρραλέοι, γιατί αυτό είναι απλώς μια αντίδραση στο φόβο. Για να μη φοβάται κανείς, χρειάζεται βαθιά αντίληψη του τι γίνεται μέσα του και κατανόηση του φόβου και της αιτίας που τον προκαλεί.

Βλέπετε, υπάρχει πάντα φόβος όσο θέλεις να είσαι ασφαλής – ασφαλής στο γάμο σου, ασφαλής στη δουλειά σου, στη θέση που κατέχεις, μέσα στις ευθύνες σου, στις ιδέες σου, στην πίστη σου, στις σχέσεις σου με τον κόσμο ή στη σχέση σου με το Θεό. Ένας νους που αναζητά ασφάλεια ή δικαίωση οποιασδήποτε μορφής, σε οποιοδήποτε επίπεδο, αναπόφευκτα έχει φόβο, και εκείνο που είναι σημαντικό είναι να έχει κανείς επίγνωση αυτής της διαδικασίας και να την κατανοεί. Δεν έχει καμία σχέση με την αποκαλούμενη αγνότητα. Ο νους που είναι ξύπνιος, προσεκτικός, που είναι ελεύθερος από το φόβο, είναι ένας νους αθώος. Και μόνο ένας αθώος νους μπορεί να κατανοήσει την πραγματικότητα, την αλήθεια ή το Θεό.

Δυστυχώς, σ' αυτή τη χώρα, όπως και αλλού, τα ιδανικά έχουν αποκτήσει τεράστια σημασία – και με τη λέξη «ιδανικό» εννοούμε το πώς *θα έπρεπε* να είναι κάποιος, π.χ. να μην είναι βίαιος, να είναι καλός κ.λπ. Το ιδανικό, το πώς *θα έπρεπε* να είναι κάτι, βρίσκεται πάντα κάπου μακριά και δεν είναι ποτέ αυτό που πραγματικά *είναι*. Τα ιδανικά είναι μια συμφορά επειδή σε εμποδίζουν να σκεφτείς ξεκάθαρα, απλά και αληθινά όταν έχεις να αντιμετωπίσεις γεγονότα. Το ιδανικό, το πώς *θα έπρεπε να είναι*, δηλαδή, κάτι είναι μια μορφή διαφυγής από εκείνο που πραγματικά *είναι*. Αυτό που *είναι* είναι ότι φοβάσαι τι θα πουν οι γονείς σου, τι θα νομίσει ο κόσμος, φοβάσαι την κοινωνία, φοβάσαι την αρρώστια, το θάνατο, και αν αντιμετωπίσεις αυτό που *είναι*, αν το παρατηρήσεις, πας βαθιά –ακόμη κι αν σε στενοχωρεί– και τότε θα το κατανοήσεις, θα ανακαλύψεις ότι ο νους σου γίνεται απίστευτα απλός και διαυ-

γής, και μ' αυτή τη διαύγεια παύει να υπάρχει φόβος. Δυστυχώς έχουμε εκπαιδευτεί σε κάθε είδους αφηρημένες έννοιες ιδανικών, που απλώς αναβάλλουν εκείνο που πρέπει να γίνει και δεν έχουν καμιά απολύτως αξία. Για παράδειγμα, μπορεί να έχεις ως ιδανικό σου τη μη-βία, αλλά είσαι μη-βίαιος; Γιατί, λοιπόν, να μην αντιμετωπίσεις τη βιαιότητά σου, γιατί να μην κοιτάξεις αυτό που είσαι;

Όταν παρατηρείς την απληστία σου, τη φιλοδοξία σου, τι σ' ευχαριστεί και τι σε διασκεδάζει, και αρχίζεις να τα κατανοείς όλα αυτά, ανακαλύπτεις ότι ο χρόνος, ως μέσο για να αλλάξεις και να πετύχεις το ιδανικό σου, παύει να υπάρχει. Ο νους, βλέπετε, επινοεί το χρόνο που στη διάρκειά του θα μπορέσει να φτάσει κάπου κι έτσι δεν είναι ποτέ ήσυχος, δεν είναι ποτέ ακίνητος. Ο νους που μένει ακίνητος είναι αθώος, φρέσκος, παρόλο που μπορεί να έχει χιλιάδων ετών εμπειρίες, και γι' αυτό ακριβώς είναι ικανός να λύσει τα προβλήματα της ύπαρξής του στις σχέσεις του.

Ερώτηση (Δάσκαλος): Ο άνθρωπος είναι θύμα των επιθυμιών του, που του δημιουργούν πολλά προβλήματα. Πώς μπορείς να οδηγηθείς σε μια κατάσταση χωρίς επιθυμίες;

Κρισηναμούρτι: Το να θέλει κανείς να οδηγηθεί σε μια κατάσταση χωρίς επιθυμίες είναι απλώς ένα τέχνασμα του νου. Βλέποντας ο νους ότι η επιθυμία δημιουργεί δυστυχία και θέλοντας να ξεφύγει από αυτή, προβάλλει το ιδανικό μιας κατάστασης όπου δεν υπάρχει η επιθυμία και τότε ρωτά: Πώς μπορώ να φτάσω σ' αυτή την ιδανική κατάσταση; Και τι κάνεις τότε; Για να μην έχεις καμιά επιθυμία, καταπιέζεις τις επιθυμίες σου, έτσι δεν κάνεις; Καταπνίγεις τις επιθυμίες σου, προσπαθείς να τις σκοτώσεις, και μετά νομίζεις ότι έχεις φτάσει σε μια κατάσταση όπου δεν υπάρχει επιθυμία, πράγμα που είναι όλο ένα ψέμα.

Τι είναι η επιθυμία; Είναι ενέργεια, δεν είναι; Από τη στιγμή

που καταπνίγει την ενέργεια μέσα σου, έχεις κάνει τον εαυτό σου άχρωμο, χωρίς ζωή. Αυτό είναι που έχει συμβεί εδώ, στην Ινδία. Όλοι οι λεγόμενοι θρησκευόμενοι άνθρωποι έχουν καταπνίξει τις επιθυμίες τους, πολύ λίγοι είναι εκείνοι που δουλεύει το μυαλό τους και είναι ελεύθεροι. Εκείνο, λοιπόν, που είναι σημαντικό δεν είναι να καταπνίξουμε την επιθυμία, αλλά να κατανοήσουμε την ενέργεια και τη χρήση της ενέργειας προς τη σωστή κατεύθυνση.

Βλέπετε, όταν είσαι νέος έχεις άφθονη ενέργεια: τόση ενέργεια, που σου ῥχεται να σκαρφαλώσεις πάνω στα βουνά και να φτάσεις τ' αστέρια. Και τότε μπαίνει στη μέση η κοινωνία και σου λέει να κλείσεις αυτή την ενέργεια μέσα στους τοίχους της φυλακής που ονομάζει καθωσπρεπισμό. Κι έτσι –μέσω της εκπαίδευσης, μέσω κάθε μορφής αποτρεπτικού κοινωνικού μέτρου και ελέγχου– αυτή η ενέργεια σταδιακά καταπνίγεται, καταστέλλεται. Εσύ, όμως, χρειάζεσαι όλο και *περισσότερη* ενέργεια κι όχι λιγότερη, γιατί χωρίς τεράστια ενέργεια δεν θα βρεις ποτέ τι είναι αληθινό. Το πρόβλημα, λοιπόν, δεν είναι πώς θα περιορίσουμε την ενέργεια, αλλά πώς θα τη διατηρήσουμε και θα την αυξήσουμε, πώς θα την κάνουμε να είναι ανεξάρτητη και συνεχής –αλλά όχι σύμφωνα με τις επιταγές οποιασδήποτε πίστης ή κοινωνίας– έτσι ώστε να γίνει κίνηση προς την αλήθεια, προς το Θεό. Και τότε η ενέργεια έχει μια εντελώς διαφορετική σημασία: Όπως το βότσαλο που πετάς στα ήσυχα νερά μιας λίμνης δημιουργεί κύκλους που όλο και απλώνονται, έτσι και η ενέργεια που κατευθύνεται προς ό,τι είναι αληθινό δημιουργεί τα κύματα ενός καινούργιου πολιτισμού. Και τότε η ενέργεια είναι απεριόριστη, αμέτρητη, και αυτή η ενέργεια είναι ο Θεός.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Η παράδοση και το Ιερό

Νομίζω, αν μου επιτρέπετε να το επισημάνω –σας παρακαλώ, διορθώστε με αν χρειάζεται, δεν είμαι σοφός–, ότι έχουμε φτάσει σε κάποιο σημείο και οφείλουμε ν' ανοίξουμε τις πόρτες σε κάτι καινούργιο, σ' έναν καινούργιο άνεμο. Κι αυτό δεν σημαίνει πως ό,τι έχουμε κάνει έως τώρα δεν είναι σωστό [...] Αισθάνομαι ότι έχουμε φτάσει σ' ένα σημείο όπου πρέπει να σκάψουμε πολύ πιο βαθιά, να πλατύνουμε το χαντάκι περισσότερο [...] Πώς μπορούμε να γκρεμίσουμε τα φράγματα, να βαθύνουμε το χαντάκι, να το φαρδύνουμε, ώστε να κυλήσουν τα νερά ελεύθερα; [...] Αυτό είναι το ζήτημα. Κι επίσης –απλώς ρωτάω, δεν το δηλώνω–, μήπως δουλεύουμε ακόμη στο παραδοσιακό πεδίο δράσης; Ξέρετε τι εννοώ λέγοντας παραδοσιακό πεδίο δράσης; Να είσαι στοργικός, που είναι αναγκαίο, να νοιάζεσαι για τον καθένα γύρω σου, που είναι αναγκαίο [...] όλα αυτά θα τα ονόμαζα παραδοσιακά. Δουλεύουμε, λοιπόν, ακόμη μέσα σε ένα παραδοσιακό πεδίο δράσης; Δεν ξέρω, απλώς αναρωτιέμαι. Μπορεί κανείς, δουλεύοντας μέσα στην παράδοση, να πλαταίνει πράγματα της παράδοσης που είναι στενά, αλλά και πάλι θα ανήκουν σε αυτή. Δουλεύουμε ακόμη, λοιπόν, μέσα στο πεδίο δράσης της παράδοσης; (Μια στιγμή, μια στιγμή, το ξεκαθαρίζω για μένα.) Ή δουλεύουμε σε ένα πεδίο που δεν είναι οριοθετημένο από την παράδοση; Αν μπορούσαμε να βρεθούμε σ' αυτήν, τότε η παράδοση θα μπορούσε να χρησιμοποιη-

θεί ή να μη χρησιμοποιηθεί, αλλά αυτό είναι κάτι που έχει τελείως διαφορετικό αποτέλεσμα. Δεν ξέρω αν καταφέρνω να σας το μεταδώσω αυτό. Εγώ το καταλαβαίνω, αλλά προσπαθώ να βρω και τις κατάλληλες λέξεις για να το εκφράσω. Ας πούμε... Δεν μ' αρέσει να μιλάω γι' αυτά, αλλά τα πράγματα είναι κάπως έτσι: Υπάρχει η καλή παράδοση που επιβιώνει σε ολόκληρη τη γη. Προσπαθούν να την καταστρέψουν, αλλά επιβιώνει κι έχει τρομερή σπουδαιότητα. Και υπάρχει και κάτι άλλο που επιβιώνει, που έχει διαφορετική φύση. Ας το ονομάσουμε –σιχαινομαι αυτές τις λέξεις– ας το ονομάσουμε προς το παρόν «ιερό». Μην κολλήσετε σ' αυτή τη λέξη. Υπάρχουν αυτά τα δύο. Υπάρχει το παραδοσιακό πεδίο δράσης που δεν είναι ιερό και εκείνο που είναι. Μπορούμε ν' αγγίξουμε το δεύτερο; Καταλαβαίνετε τι λέω; Γιατί, όταν γίνει αυτό, συμβαίνουν εκπληκτικά πράγματα. Αναρωτιέμαι αν καταφέρνω να σας μεταδώσω κάτι απ' όλα αυτά. Μήπως ακούγεται ανισόρροπο;

Δεν είναι ζήτημα αίσθησης. Πάρτε για παράδειγμα τον πόλεμο με όλο το μίσος που έχει. Υπάρχει, έτσι δεν είναι; Δεν διαλύεται, υπάρχει στον αέρα. Δεν έχετε απλώς την αίσθηση ότι υπάρχει, υπάρχει όντως. Το μίσος, η βαρβαρότητα, η βία, οι σκοτωμοί υπάρχουν στον αέρα, στην ατμόσφαιρα, στο σπίτι μας. Ο πόλεμος υπάρχει. Στρατοί προετοιμάζονται για πόλεμο, κυβερνήσεις προετοιμάζονται γι' αυτόν, άρα υπάρχει. Είτε τον αγνοούμε είτε όχι, υπάρχει. Και, επίσης, είναι κι ένα πεδίο όπου υπάρχει –ας την ονομάσουμε έτσι προς το παρόν– καλοσύνη. Σ' αυτό βρίσκονται εκείνοι που είναι βαθιά και πραγματικά θρησκευόμενοι, με τη σωστή έννοια αυτής της λέξης, εκείνοι που δεν θα σκότωναν. Υπάρχει κι αυτό το πεδίο επίσης.

Υπάρχουν, λοιπόν, αυτά τα δύο. Και υπάρχει και κάτι πέρα από αυτά τα δύο. Δεν θα ήθελα να του δώσω όνομα ακόμη, το ψάχνω σε βάθος. Κοιτάξτε, σιχαινομαι να μιλάω γι' αυτό, αλλά να που

είναι έτσι: Υπάρχουν δύο παραδοσιακά πεδία δράσης. Ο άνθρωπος ξοδεύει τον περισσότερο χρόνο του και τις πιο πολλές ικανότητές του στο πεδίο του μίσους, του ανταγωνισμού, του πολέμου και όλων αυτών. Και ένα μέρος του χρόνου του στο πεδίο της καλοσύνης – ένα μέρος, αλλά όχι ολόκληρο. Ξοδεύει τις περισσότερες από τις ικανότητές του στο πρώτο παρά στο δεύτερο. Και υπάρχει μία ενέργεια, πρέπει να υπάρχει, που δεν ανήκει σε κανένα από τα δύο πεδία, γιατί και τα δύο ελέγχονται από τον άνθρωπο. Δεν ξέρω αν γίνομαι...

Δεν το έχετε προσέξει αυτό; Σε όλη τη γη, εδώ και αιώνες, οι πόλεμοι έχουν δημιουργήσει την ανάλογη ατμόσφαιρα, έτσι δεν είναι; Και, επίσης, έχουν υπάρξει καλοί άνθρωποι που κι αυτοί έχουν δημιουργήσει μια ατμόσφαιρα. Αυτά τα δύο πεδία ή περιοχές βρίσκονται μέσα στα όρια της ανθρώπινης αντίληψης, μέσα στις ανθρώπινες δυνατότητες. Και προσπαθούμε να μετακινηθούμε από τη μια περιοχή στην άλλη, την καλοσύνη. Προσπαθούμε να μετακινηθούμε από τούτο σε κείνο, αλλά εμένα μου μοιάζει κι αυτό παραδοσιακό. Θέλω να μετακινηθώ σε κάτι άλλο. Έχουμε ξοδέψει την ενέργειά μας σ' αυτά τα δύο πεδία και νομίζω ότι υπάρχει ένα άλλο πεδίο που, αν μπορούσαμε να το αγγίξουμε, θα μας έδινε μια ενέργεια που δεν ανήκει σε κανένα από τα άλλα δύο. Δεν ξέρω αν καταλαβαίνετε τι εννοώ.

Μαίρη Ζίμπαλιστ: Υπαινίσσεστε ότι τα δύο πεδία δράσης προσέρχονται από τον άνθρωπο;

Κρισναμούρτι: Ναι, ναι.

Μαίρη Ζίμπαλιστ: Ενώ το τρίτο...

Κρισναμούρτι: Το τρίτο όχι. Σας λέει τίποτα αυτό; Και πιστεύω ότι μπορούμε να το αγγίξουμε και ότι όταν το αγγίξουμε θα μεταμορφώσουμε ό,τι κάνουμε. Αυτό, ξέρετε, έχει ειπωθεί με διαφορετικά λόγια απ' όλους τους θρησκευόμενους ανθρώπους, όχι από τους επιστήμονες, όχι από τους καλλιτέχνες, αλλά από τους

πραγματικά θρησκευόμενους ανθρώπους. Όχι τους αγίους, οι άγιοι είναι «ανθρώπινης κατασκευής», αλλά από εκείνους που έχουν πάει πέρα από τα δύο πεδία δράσης. Τώρα, πιστεύω ότι αν μπορούσαμε ν' ανοίξουμε την πόρτα σε κείνο, θα λειτουργούσε. Είναι τόσο πραγματικό όσο είναι και η ατμόσφαιρα, η δομή του πολέμου, του κακού, της καταστροφής. Είναι τόσο πραγματικό όσο και οι άνθρωποι που προσπαθούν να είναι καλοί, αγαθοί –όπως οι κουάκεροι κ.λπ.–, είναι τόσο πραγματικό όσο και όλα τ' άλλα. Σας λένε τίποτε όλα αυτά;

Αυτός είναι ο λόγος που ρώτησα αν εξακολουθούμε να λειτουργούμε μέσα στα δύο παραδοσιακά πεδία δράσης. Απορρίπτουμε τον πόλεμο, το μίσος, τον ανταγωνισμό και όλα τα σχετικά, αλλά και πάλι προσπαθούμε να γίνουμε κάτι που είναι ανθρώπινης κατασκευής. Υπάρχει, λοιπόν, μια άλλη ενέργεια που δεν είναι ανθρώπινης κατασκευής; Μπορεί να εξασκούμε στο διαλογισμό, μπορεί να εξασκούμε στο να είμαι καλός, μπορεί να αγαπάω κάποιον ολοκληρωτικά, αλλά όλα αυτά εξακολουθούν να βρίσκονται μέσα στο πεδίο των πραγμάτων που έχει κατασκευάσει ο άνθρωπος. Τώρα, μπορούμε να πάμε στο άλλο;

Θα με ρωτήσετε: «Πώς μπορώ να βρεθώ στο άλλο – αν υπάρχει;» Προφανώς δεν μπορείτε να το κάνετε αυτό με τρόπους ανθρώπινης κατασκευής, με αρετές ανθρώπινης κατασκευής, με όρκους αγαμίας, αγνότητας, στέρησης ανθρώπινης κατασκευής. Αυτό το έχουν προσπαθήσει στην Ινδία, στην Ιαπωνία, στην Ευρώπη, παντού. Σας το λέω, λοιπόν, αυτό και τώρα που το ακούτε ποια είναι η αντίδρασή σας, τι νιώθετε; Γνωρίζετε την περιοχή του πολέμου –ας την πούμε έτσι προς το παρόν–, γνωρίζετε και την περιοχή της καλοσύνης. Ξέρετε τι εννοούμε μ' αυτές τις δύο περιοχές. Και, όπως τονίστηκε, αυτές οι δύο περιοχές είναι ανθρώπινης κατασκευής, οπότε είναι υλικές, ύλη. Κι ο άνθρωπος έχει, επίσης, ψάξει για κάτι πέρα από την ύλη, πέρα από αυτές τις δύο περιοχές.

Αυτές οι δύο περιοχές δεν ικανοποιούν κάποιον που έχει βαθιά νοημοσύνη. Προφανώς. Κι έτσι λέει: «Υπάρχει, άραγε, κάποια περιοχή όπου τα πράγματα ανθρώπινης κατασκευής έχουν ασήμαντη θέση; Γνωρίζω πολύ καλά τα δύο πεδία. Έχω ζήσει μέσα τους, ξέρω την περίπλοκη μορφή τους, όλα τα προβλήματά τους, όλους τους μπελάδες τους, όλες τις θλίψεις και τις αγάπες τους. Τα ξέρω όλα αυτά και με αφήνουν ανικανοποίητο. Όχι πως επιζητώ ικανοποίηση ή ανταμοιβή, αλλά όλα αυτά μοιάζουν να 'ναι μικροπράγματα. Θέλω να δω τα ουράνια, όχι τα μικρά, τα ανθρώπινης κατασκευής ουράνια». Μπορούμε να το διακρίνουμε αυτό; Να το διακρίνουμε με την έννοια να έρθουμε σ' επαφή μαζί του – όχι με πνευματισμούς και μυστικισμούς κι όλες αυτές τις μπουρδες, δεν εννοώ καθόλου αυτά. Αναγνωρίζω ότι αυτά τα δύο πεδία δράσης είναι ανθρώπινης κατασκευής κι επομένως ελλιπή. Υπάρχει, λοιπόν, κάτι που είναι ολοκληρωτικά πλήρες; Και μπορεί ο νους μου να το συναντήσει, να το συλλάβει, να το κοιτάξει;

Οι ινδουιστές το μετέφρασαν με την κατάσταση που ονομάζεται Μπράμαν, στην οποία μπορεί να βρεθεί κανείς όταν απορρίπτει ολοκληρωτικά και τις δύο περιοχές. Εγώ το θέτω με το δικό μου τρόπο, εκείνοι δεν το έθεσαν με τον ίδιο τρόπο, έχουν τη δική τους ορολογία, τους δικούς τους τρόπους έκφρασης. Και οι χριστιανοί –οι πραγματικοί χριστιανοί, όχι οι κάλπικοι– έχουν πει, με το δικό τους τρόπο, ότι ο άνθρωπος πρέπει να πάει πέρα από όλα αυτά. Αναρωτιέμαι λοιπόν. Λέω ότι έχω γνωρίσει και τους δύο παραδοσιακούς τρόπους. Τα έχω δοκιμάσει όλα αυτά και κανένα από τα δύο δεν με ικανοποιεί. Κανένα από τα δύο δεν μου δίνει φλόγα, πάθος, ορμή [...] Θέλω φλόγα, πάθος, ένα πάθος που να δημιουργήσω μ' αυτό.

Τα συζητάμε όλα αυτά μαζί, έτσι ώστε ν' ανακαλύψουμε τι γίνεται. Πρέπει να διατυπώσουμε πολύ καθαρά το πρόβλημα στους εαυτούς μας. Το πρόβλημα είναι το εξής: Έχουμε δουλέψει –κι

ίσως δουλεύουμε ακόμη– στην περιοχή ανθρώπινης κατασκευής. Η εκπαίδευσή μας βρίσκεται σ’ αυτή την περιοχή, η επικοινωνία μας γίνεται λίγο πολύ σ’ αυτή την περιοχή. Τώρα, ρωτάω αν μπορούμε να βρεθούμε μέσα σε μια άλλη περιοχή όπου γίνονται θαύματα –μην κολλάτε στη λέξη «θαύμα»–, όπου κάτι καινούργιο μπορεί να συμβεί. Δεν ξέρω πώς να μιλήσω για όλα αυτά...

Κοιτάξτε. Ο άνθρωπος έχει περάσει απ’ όλα. Ένας καλός επιστήμονας λέει «θέλω να βρω μια περιοχή ή μια κατάσταση απ’ όπου ρέει όλη η ζωή». Εγώ το θέτω διαφορετικά, λέω «απ’ όπου αρχίζουν τα πάντα». Πρέπει να το βρούμε. Μπορούμε να φτάσουμε σε εκείνο; Αλλιώς θα κόβουμε συνέχεια βόλτες μέσα στην περιοχή της καλοσύνης. Μπορούμε να βρεθούμε σε εκείνο; Ένα καινούργιο πλησίασμα κι όχι όλες οι παραδοσιακές ιστορίες; Δεν μπορώ να προχωρήσω με το να γίνομαι όλο και πιο καλός, όλο και πιο στοργικός, με το να σέβομαι όλο και πιο πολύ τους άλλους. Λέγοντας «παραδοσιακές ιστορίες», εννοώ πραγματικά υψηλού επιπέδου ανθρώπους που είναι απολύτως, βαθιά καλοί –με την πλατιά σημασία της λέξης κι όχι τη μικροαστική–, που δεν πρόκειται να σκοτώσουν ποτέ κ.λπ. Όλα αυτά, όμως, είναι και πάλι πολύ λίγα. Δεν έχουν εκείνη τη σπίθα του αιώνιου, του ιερού ή όπως αλλιώς θέλετε να το πείτε. Τώρα, μπορεί η σπίθα αυτού του κάτι να λάμψει μέσα μας; Αλλιώς θα συνεχίσουμε να παίζουμε με το παραδοσιακό. Δεν λέω ότι δεν χρειάζεται, αλλά δεν έχει εκείνη τη βαθιά τάξη.

Προσπαθώ να σας μεταφέρω το ότι για μένα αυτές οι δύο περιοχές δεν είναι αρκετές [...] Δεν ανοίγουν την καρδιά μου, δεν δίνουν άπλα στο μυαλό μου. Αυτό είναι όλο [...] Όταν είναι κανείς δάσκαλος, όπως εσείς, κάπου, χρειάζεται να δουλεύει στους χώρους της παράδοσης, αλλά δεν θα έχω τις ρίζες μου σ’ αυτή. Δεν ξέρω πού έχω τις ρίζες μου. Μπορεί να μην έχω καθόλου ρίζες, μπορεί αυτή να ’ναι η αλήθεια. Επειδή δεν έχω ρίζες, είμαι ανοι-

χτός σ' όλα τα ουράνια. Καταλαβαίνετε; Πώς αλλιώς να μιλήσω κι άλλο για όλα αυτά; [...]

Κοιτάξτε. Όταν ήμουν μικρός, ανατράφηκα ως ινδουιστής από τα οκτώ: η παράδοση, η μητέρα κι ο πατέρας μου ήταν εξαιρετικά ορθόδοξοι ινδουιστές άνθρωποι, ζούσαν πολύ απλά, διαλογίζονταν, πήγαιναν στο ναό. Ύστερα κάποιοι άνθρωποι υιοθέτησαν εμένα και τον αδελφό μου. Είπαν ότι υπήρχε ένας Μέγας Διδάσκαλος που έλεγε ότι αυτό το αγόρι πρόκειται να γίνει... κ.λπ., κ.λπ. Το φρόντιζαν πολύ, το περιποιούνταν, το παρακολουθούσαν παντού και δεν του επέτρεπαν να πάει πουθενά μόνο του, επειδή υπήρχε πιθανότητα να το διαφθείρουν οι άνθρωποι. Το φρόντιζαν πολύ. Και κάποτε όλα αυτά σταμάτησαν. Και του είπαν ότι πρόκειται να γίνει ο Παγκόσμιος Διδάσκαλος. Και ήμουν μόνο ένα μικρό αγόρι γύρω στα δεκατρία δεκατέσσερα, που δεν ήξερε τίποτε απ' όλα αυτά. Καταλαβαίνετε για ποιο πράγμα σας μιλάω; Όσα άκουγα από το ένα αφτί έμπαιναν κι από το άλλο εβγαιναν. Δεν έγινα ούτε ινδουιστής ούτε Θεοσοφιστής. Αλλά εκείνοι μου έλεγαν ότι «ο διδάσκαλος που είναι αιώνιος» κι όλα τα υπόλοιπα «θα μιλήσει μέσα από σένα». Καταλαβαίνετε; Το μετέφραζαν σε πρόσωπο. Καταλαβαίνετε για ποιο πράγμα σας μιλάω; Το μετέφραζαν σε πρόσωπο το οποίο συναντούσαν σε ένα διαφορετικό πεδίο, σε ένα πρόσωπο που τους έδινε μηνύματα κ.λπ. Ακούστε, όμως, προσεκτικά αυτό: Δεν είναι πρόσωπο. Τα πρόσωπα είναι πολύ μικρά όταν μιλάς για τα ουράνια. Τώρα, όταν αναθρέφεις έτσι, είτε διαμορφώνεις είτε καταστρέφεις. Καταλαβαίνετε για ποιο πράγμα μιλάω; Ακούτε όλοι;

Και μπορείτε τώρα, όλοι σας, να είστε εκείνο; *Ετσι ώστε να είστε υπεύθυνοι απέναντι σε ό,τι πιο ιερό υπάρχει;* Καταλαβαίνετε για ποιο πράγμα μιλάω; Δεν μπορώ να το τοποθετήσω αλλιώς. Καταλαβαίνετε για ποιο πράγμα μιλάω; Είναι τόσο διαβολεμένα καινούργιο για εσάς! Καταλαβαίνετε για ποιο πράγμα μιλάω;

Δάσκαλος: Χρησιμοποιήσατε τη λέξη «ιερό». Αισθάνομαι ότι όλοι όσοι βρίσκονται εδώ έχουν σπαταλήσει πολύ χρόνο παρατηρώντας τον εαυτό τους, αλλά μοιάζει με...

Κρισμαμούρτι: Δεν θέλω να παρατηρώ τον εαυτό μου. Τέλειωσα μ' αυτό. Συγγνώμη.

Δάσκαλος: Μα τότε πώς βρίσκεται κανείς σ' αυτή την ιερότητα; Τι είδους σχέση υπάρχει;

Κρισμαμούρτι: Πώς να σας το εξηγήσω;... Να, μην κοιτάτε το βουνό, κοιτάξτε πέρα από το βουνό. Πέρα από το βουνό βρίσκεται το αληθινό πράγμα. Κι εσείς λέτε: «Φιλαράκο μου, πώς να κοιτάξω πέρα από το βουνό αφού έχω μυωπία, αφού θυμώνω, αφού ζηλεύω; Αφού είμαι όλα αυτά, πώς μπορώ να κοιτάξω πιο πέρα;» Κι εκείνος λέει: «Για όνομα του Θεού, μην αρχίζετε από κει, αρχίστε από την άλλη πλευρά». Κι εσείς λέτε: «Τι εννοείς λέγοντας "άλλη πλευρά"; Δεν ξέρω την άλλη πλευρά, δεν ξέρω πώς ν' αρχίσω από κει». Κι έτσι βρίσκεστε πάλι πίσω, στις παλιές αρχές.

Κοιτάξτε. Βρίσκομαι στην όχθη ενός μεγάλου ποταμού, κι εδώ έχουμε χίτσει σπίτια, ωραία σχολεία· έχουμε καλούς ανθρώπους και βρόμικους στρατιωτικούς. Σ' αυτή την όχθη έχουμε κάνει όλα όσα έχει κάνει ο άνθρωπος. Κι εξακολουθούμε να παίζουμε σ' αυτή την όχθη κι έρχεται κάποιος και λέει: «Για όνομα του Θεού, φίλοι, μην το κάνετε αυτό γιατί δεν θα φύγετε ποτέ από αυτή την όχθη, δεν θα πάτε ποτέ στην άλλη όχθη. Πηγαίνετε στην άλλη όχθη και όλα θα τακτοποιηθούν εύκολα». Κι εσείς λέτε: «Να πάρουμε βάρκα, να κολυμπήσουμε, τι πρέπει να κάνουμε;» Κι εκείνος λέει: «Απλώς πηγαίνετε στην άλλη όχθη», και σας αφήνει και φεύγει. Τι θα κάνετε; Τι θα κάνετε; Αυτό που θα κάνετε είναι το δημιουργικό κι όχι το «τι πρέπει να κάνω». Καταλαβαίνετε;

Δεν μπορώ να το τοποθετήσω πιο ξεκάθαρα... Πείτε ότι είστε ένας επιστήμονας που κοιτάζει από το μικροσκόπιο. Κοιτάζοντας μέσα από το μικροσκόπιο, έχετε δει ένα σωρό πράγματα κι

έρχεται κάποιος και σας λέει: «Μην κοιτάξεις μέσα από το μικροσκόπιο, έχεις πολύ περιορισμένο πεδίο. Τράβα τα μάτια σου από αυτό και *κοίτα*». Αυτό είναι όλο. Κι ύστερα σας αφήνει και φεύγει. Και τότε λέτε: «Εντάξει, είδα μέσα από το μικροσκόπιο. Πάει αυτό. Τώρα θ' αρχίσω να κοιτάζω αλλιώς, γιατί ενδιαφέρομαι αληθινά, με καίει να κοιτάξω και όχι να ρωτάω πώς θα κοιτάξω ή τι πρέπει να κάνω ή τι πρέπει να πω ή ποια είναι τα εργαλεία του κοιτάγματος ή αν τα μάτια μου είναι εντάξει. Θα με καίει να κοιτάω» [...]

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το κοινό που έχουν τα παρακάτω αποσπάσματα από διάφορες ομιλίες ή διαλόγους του Κρισναμούρτι είναι η αναφορά του σε εκείνο που ονομάζει «μόνη αληθινή επανάσταση».

α΄

Η κοινωνική επανάσταση –είτε είναι η Γαλλική, είτε η Κομμουνιστική, είτε οποιαδήποτε άλλη– είναι αποτέλεσμα γεγονότων, απρόβλεπτων περιστάσεων, εννοιών, ιδεών, συμπερασμάτων και, τελικά, το συμπλήρωμα ενός κύκλου. Σε γενικές γραμμές, εκείνο που εννοούν λέγοντας «επανάσταση» οι τρομοκράτες, οι ιδεαλιστές και οι κομμουνιστές –εάν είναι πραγματικοί κομμουνιστές κι όχι σκλάβοι του ολοκληρωτισμού, άνθρωποι που ερευνούν σε βάθος τι σημαίνει επανάσταση–, εκείνο που εννοούν γενικώς είναι ότι, δουλεύοντας πάνω σε μια γραμμή εννοιών, σε συμπεράσματα βγαλμένα από γεγονότα –κοινωνικά, που έχουν δημιουργηθεί από το περιβάλλον, θρησκευτικά, πολιτικά–, στο τέλος σχηματίζουν έναν κύκλο. Δηλαδή, κάποια στιγμή αρχίζει ένας καινούργιος ιστορικός κύκλος που ξαναγυρνάει στο ίδιο σημείο. Με παρακολουθείτε; Υπάρχει μια αρχή. Αρχίζεις λέγοντας ότι ο καπιταλισμός ή ο σοσιαλισμός είναι λάθος. Βγάζεις συμπεράσματα, σχηματίζεις έννοιες και τις επεξεργάζεσαι, κι ύστερα μαζεύεις ανθρώπους που τα δέχονται αυτά και η όλη ιστορία καταλήγει αναπόφευκτα να είναι γραφειοκρατικά το ίδιο πράγμα όπως και το προηγούμενο, συμπληρώνοντας έτσι έναν κύκλο. Κάποτε είχα πολλούς φίλους κομμουνιστές, η ιδέα τους βασιζόταν πάνω στο «θέση-αντίθεση-σύνθεση». Όλα ήταν πάντα διανοητικές έννοιες, βασισμένες σε διανοητικά συμπεράσματα, οπότε, καθώς η νόηση είναι ένα μέρος μόνο του νου μας, τέτοια διανοητική δράση δεν μπορεί παρά αναπόφευκτα

να είναι διαιρετική, αντιφατική, καταστροφική. Εμείς μιλάμε για μια εντελώς διαφορετική επανάσταση. Μιλάμε για μια επανάσταση η οποία μεταμορφώνει ριζικά, βαθιά, την ψυχολογική δομή του ανθρώπου. Αυτή είναι η *μόνη επανάσταση*. Η κοινωνική επανάσταση δεν μπορεί να φέρει το τέλος της βαθιάς ανθρώπινης δυστυχίας. Αυτό αποδεικνύεται αν εξετάσεις όλες τις επαναστάσεις. Γυρνάνε γύρω γύρω κάνοντας κύκλους, καταλήγουν πάντα στο ίδιο σημείο, με μόνη διαφορά την τοποθέτηση διαφορετικών ανθρώπων σε διαφορετικά αξιώματα.

Madras, 5th Public Talk 13th January 1979, "What is a Religious Mind?"

β'

Δεν προσπαθούμε να σας πείσουμε για τίποτα. Επισημαίνουμε κάποια γεγονότα, κάποιες αλήθειες που δεν ανήκουν ούτε σε εσάς ούτε σε μένα. Ο άνθρωπος δεν είναι απλώς μια κοινωνική μηχανή. Αναζητάει αγάπη, αναζητάει σεξ, είναι γεμάτος φόβους. Κι ωστόσο, χωρίς να τα λαμβάνετε αυτά υπόψη σας, ελπίζετε ότι με το να αλλάξετε τις σκαλωσιές του κοινωνικού οικοδομήματος θα φέρετε ριζικές αλλαγές. Ο ακτιβιστής κινείται σε εξωτερικά ψυχολογικά επίπεδα, αλλά εμάς δεν μας ενδιαφέρουν ούτε τα εξωτερικά ούτε τα εσωτερικά, κάτι που αποτελεί και πάλι μια πολύ επιφανειακή διάιρεση. Εκείνο που μας ενδιαφέρει πραγματικά είναι η αλλαγή του ανθρώπινου νου. Αν αυτό δεν κατανοηθεί βαθιά, οι επαναστάσεις σας θα είναι όπως κάθε είδους μεταρρύθμιση που θα χρειάζεται και πάλι μεταρρύθμιση. Λέμε, λοιπόν, ότι για να υπάρξει ριζική αλλαγή των κοινωνικών δομών πρέπει να απαντηθούν ουσιαστικά ερωτήματα, και η απάντηση βρίσκεται μέσα στην ίδια την ερώτηση που κάνεις. Η απάντηση είναι η δράση, όχι σε κάποιο μακρινό μέλλον αλλά τώρα. Αυτή είναι η μεγαλύτερη επανάσταση. *Η μεγαλύτερη και η μόνη επανάσταση.*

*Beginnings of Learning Part II, Chapter 6,
Conversation with Parents and Teachers at Brockwood Park*

γ'

Έχετε προσπαθήσει ξανά και ξανά να δώσετε σημασία σε μια ζωή που έχει πολύ λίγο νόημα, που είναι πολύ ρηχή κι ασήμαντη και, καθώς δεν

το πετυχαίνετε, την επεκτείνετε στο ίδιο επίπεδο. Αυτή η επέκταση μπορεί να συνεχίζεται ασταμάτητα, αλλά δεν έχει καμία εσωτερικότητα, κανένα βάθος. Η οριζόντια κίνηση θα σας οδηγήσει σε κάθε είδους συναρπαστικά και διασκεδαστικά μέρη, αλλά η ζωή θα παραμένει ρηχή. Μπορεί να προσπαθήσετε να της δώσετε βάθος με το μυαλό σας, αλλά και πάλι θα είναι επιφανειακή. Για ένα νου που ερευνά πραγματικά και δεν εξετάζει τα πράγματα λεκτικά ή συνθέτοντας διανοητικές υποθέσεις, για τον ερευνητικό νου, η οριζόντια κίνηση έχει πολύ μικρή σημασία. Δεν μπορεί να προσφέρει τίποτα περισσότερο από τα πολύ φανερά, κι έτσι η επανάσταση είναι και πάλι κάτι επιφανειακό, γιατί κινείται στην ίδια κατεύθυνση: εξωτερικά, πολιτικά, μεταρρυθμιστικά κ.λπ. *Η μόνη επανάσταση είναι εκείνη που γίνεται μέσα σου.* Δεν είναι οριζόντια, αλλά κάθετη. Η κίνηση προς το εσωτερικό του εαυτού σου δεν είναι ποτέ οριζόντια, και επειδή γίνεται προς τα μέσα έχει αμέτρητο βάθος. Κι όταν υπάρχει αληθινά αυτό το βάθος, δεν είναι ούτε οριζόντιο ούτε κάθετο. Όσο η εκπαίδευση θα ενδιαφέρεται απλώς για την παιδεία του «έξω», εξειδικεύοντας, δυναμώνοντας τον κομφορμισμό –την προσαρμογή και την υποταγή–, η κίνηση προς τα μέσα με το τεράστιο βάθος της θα είναι αναπόφευκτα για τους λίγους, και στην έλλειψη αυτής της κίνησης υπάρχει επίσης πολλή θλίψη. Και η θλίψη δεν μπορεί να διαλυθεί, δεν μπορεί να κατανοηθεί όταν σπαταλάς τρομερή ενέργεια τρέχοντας πάνω κάτω στην επιφάνεια. Αν δεν τη διαλύσετε γνωρίζοντας διαρκώς τον εαυτό σας, θα έχετε τη μία επανάσταση μετά την άλλη, μεταρρυθμίσεις που θα χρειάζονται κι άλλες μεταρρυθμίσεις, και θα συνεχίζεται ο αδιάκοπος ανταγωνισμός μεταξύ των ανθρώπων. Το «*γνώθι σ' αυτών*» είναι η αρχή κάθε σοφίας και δεν βρίσκεται μέσα σε βιβλία, σε ναούς ή σε λεκτικά ψυχολογικά ξεφλουδίσματα.

*Beginnings of Learning Part II, Chapter 1,
Conversation with Parents and Teachers*

δ'

Νομίζω ότι τα προβλήματά μας έχουν να κάνουν περισσότερο με το γεγονός ότι αποφεύγουμε να βρεθούμε πρόσωπο με πρόσωπο με την ίδια

μας την ανεπάρκεια, κι όχι τόσο πολύ με τις ψευδαισθήσεις που δημιουργεί ο νους γι' αυτό. Δεν βλέπουμε ότι πράγματι ξεφεύγουμε διαρκώς από τον εαυτό μας με διάφορους τρόπους. Αυτοί ακριβώς οι τρόποι, αυτές οι ψευδαισθήσεις είναι που δημιουργούν συγκρούσεις, και όχι η ανακάλυψη του εαυτού μας όπως πραγματικά είναι. Αυτή νομίζω ότι είναι η ουσία του προβλήματός μας. Έχουμε πάρα πολλές ψευδαισθήσεις και προκαταλήψεις, πάρα πολλά πιστεύω, κι είμαστε βέβαιοι για πάρα πολλά πράγματα, και όλα αυτά είναι που δημιουργούν το πρόβλημα μέσα μας. Προσπαθούμε διαρκώς να προσαρμόσουμε τις εσωτερικές μας ορμές, τα ψυχικά μας βιώματα, τις ενδόμυχες δυσκολίες μας, προσπαθούμε να τα προσαρμόσουμε σε διάφορα δόγματα, σε γνώσεις, στις επιφανειακές συνθήκες της ζωής μας. Κι έτσι αποφεύγουμε πάντα το κυρίως θέμα, που είναι ο εαυτός μας. Βαριόμαστε τρομερά τον εαυτό μας, αυτό που είμαστε, κι έτσι ψάχνουμε για επιφανειακές γνώσεις ή αναζητάμε κάποια πίστη που θα μας εξασφαλίζει ασφάλεια, σταθερότητα, οπότε το βάζουμε διαρκώς στα πόδια βλέποντας αυτό που είμαστε. Σίγουρα κάποιος που είναι σοβαρός, που σκέφτεται, θα πρέπει να τα έχει ψάξει όλα αυτά. Αλλά ίσως πήγαμε παραπέρα, δηλαδή ίσως γνωρίσαμε τη λειτουργία του ίδιου μας του νου. Και όταν κατανοήσουμε πλήρως τον ίδιο μας το νου, τότε ο διαχωρισμός ανάμεσα σε σκεπτόμενο και σκέψη, σε παρατηρούμενο που ανησυχεί ή φοβάται και σε παρατηρητή που προσπαθεί να το ξεπεράσει σίγουρα εξαφανίζεται. Τότε υπάρχει μόνο η κατάσταση που είναι φόβος ή ανησυχία ή μοναξιά, κι όχι ο παρατηρητής τους.

Η κατάργηση του διαχωρισμού σε σκεπτόμενο και σε σκέψη συμβαίνει μόνο όταν ο νους έχει παραμερίσει εντελώς κάθε είδους διαφυγή και δεν προσπαθεί να βρει κάποια απάντηση για το κυρίως θέμα, επειδή οποιαδήποτε προσπάθεια κι αν κάνει ο νους για να το κατανοήσει δεν μπορεί παρά να βασιζεται στο χρόνο, δηλαδή στο παρελθόν. Και ο χρόνος παίρνει σάρκα και οστά μόνο όταν υπάρχουν φόβος και επιθυμία.

Συνειδητοποιώντας το, λοιπόν, όλο αυτό ο νους, είναι δυνατόν –όντας ελεύθερος από κάθε είδους διαφυγή– να κοιτάξει μέσα του όχι ως ο σκεπτόμενος που κοιτάζει τις σκέψεις του, αλλά απλώς να παρατηρεί την

κατάσταση του εαυτού του έχοντας επίγνωση, χωρίς να υπάρχει αυτός ο διαχωρισμός. Αυτή η ενοποιημένη κατάσταση έρχεται μόνο όταν δεν υπάρχει επιθυμία για περισσότερες εμπειρίες, για κάτι σπουδαιότερο από ό,τι ήδη υπάρχει. Και αν μπορούμε να κατανοήσουμε αυτό που υπάρχει και να πάμε πέρα από αυτό, τότε θ' ανακαλύψουμε τι είναι η αγάπη. Και η αγάπη είναι η μόνη επανάσταση που μπορεί να βάλει τάξη. Αλλά, δυστυχώς, οι περισσότεροι από εμάς δεν είμαστε και πολύ σοβαροί ή ειλικρινείς. Σοβαρός είναι σίγουρα εκείνος που ανακαλύπτει τη διαδικασία της ίδιας του της σκέψης, τους δρόμους της ίδιας του της σκέψης, τα κίνητρα, τις επιδιώξεις, τις δραστηριότητες, τη φλυαρία του νου, απ' όπου ξεκινάνε όλοι οι μπελάδες. Έχοντας κατανοήσει αυτά, θα πάψουν αβίαστα να υπάρχουν. Και από εκεί και μετά, όντας ο νους ελεύθερος από την ίδια του τη μικρότητα, μπορεί να εμβαθύνει χωρίς προσπάθεια, χωρίς να παλεύει αδιάκοπα, και να ανακαλύψει τι υπάρχει πέρα από τον ίδιο.

London, 3rd Public Talk 15th April 1952,

“The Collected Works of J.Krishnamurti, Vol. VI”

2. Δεν μπορείς ν' αποτραβηχτείς από τον κόσμο, γιατί αυτό σημαίνει απομόνωση και δεν μπορείς να ζεις στην απομόνωση. Μπορείς να ζεις σε απομόνωση μόνο μέσα σε κάποιο άσυλο, αλλά όχι απαρνούμενος τον κόσμο. Μπορείς να ζεις αληθινά ευτυχισμένα με τον κόσμο όταν δεν ανήκεις στον κόσμο, που σημαίνει ότι δεν δίνεις λάθος αξία σε πράγματα που υπάρχουν στον κόσμο. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο όταν κατανοήσεις τον εαυτό σου, ο οποίος δίνει τις λάθος αξίες.

Μαντράς, 11η ομιλία, 28 Δεκεμβρίου 1947

Το να βρεις αν είναι αλήθεια ή όχι ότι μπορεί να υπάρξει μια ριζική επανάσταση μέσα στο νου μπορεί να γίνει μόνο όταν υπάρχει απόλυτη ελευθερία, κι επομένως καθόλου φόβος. Η εξουσία, η αυθεντία στα ψυχολογικά –ή στα λεγόμενα πνευματικά– θέματα υπάρχει μόνο όταν υπάρχει φόβος. Όταν έχεις κατανοήσει το φόβο, την αυθεντία και τι σημαίνει το παραμέρισμα κάθε απαίτησης για εμπειρίες –που είναι πραγ-

ματικά η ύψιστη μορφή ωριμότητας-, τότε ο νους είναι εντελώς ήσυχος. Μόνο μέσα σ' αυτή την ησυχία -που έχει πολλή ενέργεια και αν έχεις πάει έως εκεί- μπορείς να δεις ότι υπάρχει ολοκληρωτική επανάσταση μέσα στην ψυχή. Μόνο ένας τέτοιος νους μπορεί να δημιουργήσει μια καινούργια κοινωνία. Πρέπει να υπάρξει μια καινούργια κοινωνία, μια καινούργια κοινότητα ανθρώπων οι οποίοι, παρόλο που ζουν μέσα στον κόσμο, δεν ανήκουν σ' αυτόν. Η ευθύνη της γέννησης μιας τέτοιας κοινότητας είναι δική σας.

Νέα Υόρκη, 5η ομιλία, 5 Οκτωβρίου 1966

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΤΖΙΝΤΟΥ ΚΡΙΣΝΑΜΟΥΡΤΙ

Η ΑΙΣΘΗΣΗ ΤΗΣ ΕΥΤΥΧΙΑΣ

ΣΕ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΝΙΚΟΥ ΠΙΛΑΒΙΟΥ & ΣΤΕΦΑΝΙΑΣ ΤΑΠΤΑ

ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑΣ ΜΑΝΤΖΑΒΕΛΑ

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΜΕ BASKERVILLE & PORSON

ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΕΠΙΤΡΑΠΕΖΙΟ ΕΚΔΟ-

ΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ. ΤΗ

ΜΑΚΕΤΑ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΕ Ο ΑΝΤΩΝΗΣ

ΑΓΓΕΛΑΚΗΣ. ΤΑ ΦΙΛΜ ΚΑΙ ΤΟ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΜΟ-

ΝΤΑΖ ΕΓΙΝΑΝ ΑΠΟ ΤΟ «ΑΝΑΓΡΑΜΜΑ». ΤΗΝ ΕΚΤΥ-

ΠΩΣΗ ΕΚΑΝΕ Η «ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΗ ΑΤΤΙΚΗΣ» ΚΑΙ ΤΗ

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ Η «Θ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ - Π. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ο.Ε.» ΤΟΝ ΜΑΪΟ ΤΟΥ 2010 ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΚΡΙΣΝΑΜΟΥΡΤΙ

Η απελευθέρωση απ' το γνωστό

Σ' αυτό το βιβλίο έχουμε για πρώτη φορά μια σύνθεση αυτών που έχει πει ο Κρισναμούρτι για τα αδιέξοδα, τις δυσκολίες του ανθρώπου και τα αιώνια προβλήματα της ζωής. Τα λόγια του έχουν συγκεντρωθεί από περισσότερες από εκατό ομιλίες του σε ακροατήρια κάθε ηλικίας και εθνικότητας σ' όλη την Ευρώπη και την Ινδία. Είναι το αποστάλαγμα ενός μόνο χρόνου δουλειάς του, αλλά του πιο παραγωγικού ίσως μέχρι τότε χρόνου της ζωής του. Σύμφωνα με τον Κρισναμούρτι, είναι δυνατό ν' αλλάξουμε τους εαυτούς μας θεμελιακά, σ' οποιαδήποτε ηλικία κι αν είμαστε, όχι μετά την πάροδο κάποιου χρόνου αλλά στιγμιαία, και αλλάζοντας τους εαυτούς μας, είναι δυνατό ν' αλλάξουμε όλη τη δομή της κοινωνίας και των σχέσεών μας. Η ζωτική ανάγκη για αλλαγή και η δυνατότητα να επιτευχθεί είναι η ουσία αυτών τα οποία έχει να μας επικοινωνήσει.

ΚΡΙΣΝΑΜΟΥΡΤΙ

Γράμματα σε μια νεαρή φίλη

Ο Κρισναμούρτι έγραψε τα γράμματα που ακολουθούν από τον Ιούνιο του 1948 ως το Μάρτιο του 1960 για μια νεαρή φίλη που ήρθε κοντά του πληγωμένη στο σώμα και στην ψυχή. Στα γράμματα αυτά, όπου ξετυλίγεται ολόκληρη η διδασκαλία του Κρισναμούρτι, καθώς επουλώνονται οι πληγές εκείνης στην οποία απευθύνονται, αποκαλύπτεται μια σπάνια καλοσύνη και διαύγεια· ο χωρισμός και η απόσταση εξαφανίζονται, ενώ οι λέξεις κυλούν σαν χείμαρρος· ούτε μία δεν είναι περιττή· η επούλωση των πληγών και η διδασκαλία προχωρούν ταυτόχρονα.

ΚΡΙΣΝΑΜΟΥΡΤΙ

Το τέλος του χρόνου

(Συζητήσεις με τον Δρ Ντ. Μπομ)

Μια μεγάλη πνευματική φυσιογνωμία του 20ού αιώνα, ο Τζίντου Κρισναμούρτι, και ο διάσημος φυσικός Ντέιβιντ Μπομ συζητούν ξεκινώντας με το ερώτημα: «Η ανθρωπότητα πήρε κάποια στιγμή στην πορεία της μια λάθος στροφή που την οδήγησε σε ατέλειωτες διαιρέσεις, συγκρούσεις και καταστροφές;» Ερευνούν τη φύση του ανθρώπου και τη σχέση του καθένα με την κοινωνία: εξετάζουν μια καινούργια αντιμετώπιση της ανθρώπινης σκέψης και του θανάτου. Ερευνούν σε βάθος ερωτήματα όπως: «Είναι πηγή της σύγκρουσης που έχουν οι άνθρωποι μέσα τους η αδυναμία τους ν' αντιμετωπίσουν το γεγονός τού τι πράγματι είναι, με αποτέλεσμα την επιβολή μιας φανταστικής εικόνας τους που θα πρέπει να γίνουν; Μήπως επετράπηκε στην, περιορισμένη από τη φύση της, σκέψη να μπει σε περιοχές με πολύ λεπτότερες λειτουργίες για τις οποίες είναι ακατάλληλη;» Στο τέλος συμπεραίνουν ότι η ανθρωπότητα μπορεί να αλλάξει ριζικά, αλλά αυτό απαιτεί να περάσει κανείς από τα στενά προσωπικά του ενδιαφέροντα σε γενικότερα, για να κινηθεί ακόμα βαθύτερα, μέσα στην καθαρότητα της συμπόνας και της νοημοσύνης που βγαίνουν από μια πηγή που βρίσκεται πέρα από τη σκέψη, πέρα από το χρόνο, ακόμα πέρα κι από το κενό. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει κανείς να δώσει όλο του το νου, όλη του την καρδιά, όλη του την ύπαρξη σε μια έρευνα όπως εκείνη που γίνεται σ' όλη τη διάρκεια των συζητήσεων αυτού του βιβλίου.

ΚΡΙΣΝΑΜΟΥΡΤΙ

Εις εαυτόν

(Το τελευταίο ημερολόγιό του)

«Όταν η βιομηχανία της διασκέδασης κυριαρχεί βαθμιαία στα πάντα, όπως γίνεται τώρα, όταν οι νέοι, οι φοιτητές, τα παιδιά, εξωθούνται στην απόλαυση, στα ναρκωτικά, στη φαντασίωση, σε ρομαντικό αισθησιασμό, τότε οι λέξεις “εγκράτεια” και “απλότητα” πετιούνται μακριά και δεν τις σκέφτεται ποτέ κανείς πια. Η απλότητα των μοναχών και των ασκητών, που απαρνούνται τον κόσμο, που καλύπτουν τα σώματά τους με κάποιο είδος ράσου ή ένα κομμάτι ρούχου, αυτή η άρνηση του υλικού κόσμου σίγουρα δεν είναι απλότητα. Πιθανόν ούτε καν να τ’ ακούτε τώρα αυτό, το τι συνεπάγεται η απλότητα. Όταν σας έχουν μάθει από παιδιά να διασκεδάζετε και να δραπετεύετε από τον εαυτό σας μέσα από τη διασκέδαση –θρησκευτική ή οποιαδήποτε άλλη– και όταν οι περισσότεροι από τους ψυχολόγους σας λένε ότι πρέπει να εκφράζετε οτιδήποτε νιώθετε, γιατί οποιαδήποτε μορφή αυτοσυγκράτησης ή καταπίεσης είναι βλαβερή και οδηγεί σε διάφορα είδη νευρώσεων, τότε είναι φυσικό να στρέψετε όλο και περισσότερο στον κόσμο των σπορ, της διασκέδασης, της ψυχαγωγίας ή των ναρκωτικών, που σας βοηθούν να δραπετεύετε από τον εαυτό σας, από αυτό που είσαστε. Η κατανόηση της φύσης, αυτού που είσαστε –χωρίς καμιά παραποίηση, χωρίς καμιά προκατάληψη, χωρίς καμιά αντίδραση σ’ αυτό που ανακαλύπτετε ότι είσαστε– είναι η αρχή της απλότητας...»

TZ. KP.

ΚΡΙΣΝΑΜΟΥΡΤΙ

Η ζωή είναι μπροστά σας

«Οι πολιτικοί και οι θρησκευτικοί αρχηγοί λένε ότι η δημιουργία ενός καινούργιου κόσμου είναι στα χέρια των νέων ανθρώπων. Δεν έχετε ακούσει να το λένε αυτό; Εκατοντάδες φορές, πιθανώς. Αλλά δε σας εκπαιδεύουν για να είστε ελεύθεροι – και πρέπει να υπάρξει ελευθερία για να δημιουργηθεί ένας καινούργιος κόσμος. Εσείς που είστε νέοι, η γενιά που μεγαλώνει, μπορεί να δημιουργήσει έναν ολότελα διαφορετικό κόσμο μόνο αν εκπαιδευτείτε να είστε ελεύθεροι και όχι να εξαναγκάζεστε να κάνετε κάτι που δεν αγαπάτε ή δεν κατανοείτε. Να γιατί είναι πολύ σημαντικό, όσο είστε νέοι, να είστε πραγματικοί επαναστάτες – που σημαίνει να μη δέχεστε τίποτα, αλλά να ερευνάτε όλα τα πράγματα για να ανακαλύψετε τι είναι αληθινό. Μόνο τότε μπορείτε να δημιουργήσετε έναν καινούργιο κόσμο. Αλλιώς, μολονότι μπορεί να τον ονομάσετε με διαφορετικό όνομα, θα διαιωνίσετε τον ίδιο παλιό κόσμο της δυστυχίας και της καταστροφής, που πάντα υπήρχε μέχρι τώρα...»

TZ. KP.

ΚΡΙΣΝΑΜΟΥΡΤΙ

Η τέχνη της ζωής

«Εάν όλη μου τη ζωή ήμουν βίαιος, τότε η αντίδρασή μου φυσικά θα είναι βίαιη. Αλλά εάν έχω ζήσει χωρίς βία –όχι μόνο φυσική βία αλλά και ψυχολογική βία, που είναι η επιθετικότητα, ο ανταγωνισμός, η σύγκριση, η μίμηση, η προσαρμογή (όλα αυτά είναι μέρος της βίας)– αν έχω ζήσει όπως έζησε ο Κ., τότε, όταν δεχτούν επίθεση ο φίλος μου ή η αδελφή μου ή η γυναίκα μου, θα αντιδράσω σύμφωνα με τον τρόπο που έχω ζήσει. Καταλαβαίνετε; Εξαρτάται από το πώς έχω ζήσει. Η τέχνη της ζωής είναι η μεγαλύτερη τέχνη απ' όλες. Να ζει κανείς όχι σύμφωνα με αυτά που είπε κάποιος άλλος, αλλά έχοντας βρει για τον εαυτό του την υπέρτατη αυτή τέχνη...»

TZ. KP.

ΚΡΙΣΝΑΜΟΥΡΤΙ

Το δίκτυ της σκέψης

Στις ομιλίες αυτές, που δόθηκαν στο Saanen της Ελβετίας και στο Amsterdam της Ολλανδίας το 1981, ο Κρισναμούρτι παρομοιάζει τη διαμόρφωση του ανθρώπινου νου με τον προγραμματισμό του κομπιούτερ – «ο εγκέφαλος είναι προγραμματισμένος». Αυτός ο προγραμματισμός του εγκεφάλου, αποτέλεσμα της οικογένειας, του κοινωνικού περιβάλλοντος και της εκπαίδευσης, κάνει το άτομο να ταυτίζεται με κάποια θρησκεία, ή να γίνεται αθεϊστής, ή να γίνεται οπαδός ενός πολιτικού κόμματος. Ο καθένας σκέφτεται σύμφωνα με το ιδιαίτερο πρόγραμμα που κυριαρχεί στο νου του· ο καθένας είναι πιασμένος στο δικό του ιδιαίτερο «δίκτυ της σκέψης». Ο Κρισναμούρτι υποδεικνύει ότι ελευθερία είναι να είσαι ελεύθερος από το «πρόγραμμα» που έχει επιβληθεί στον εγκέφαλό σου. Αυτό σημαίνει διαυγή παρατήρηση της φύσης της σκέψης σου· σημαίνει να παρατηρείς χωρίς σκέψη, ένα παράδοξο που λύνεται με το γεγονός ότι όταν υπάρχει «διαυγής παρατήρηση» δεν υπάρχει σκέψη που παρατηρεί. «Η παρατήρηση είναι δράση καθαυτή», είναι νοημοσύνη που δίνει ελευθερία από κάθε αυταπάτη και φόβο.

ΚΡΙΣΝΑΜΟΥΡΤΙ

Η αλήθεια και το υπαρκτό

Στο βιβλίο αυτό περιλαμβάνονται συζητήσεις, ομιλίες και κάποιες ερωταπαντήσεις που τοποθετούν και ξεκαθαρίζουν, μ' ένα μοναδικό τρόπο, τη διαφορά ανάμεσα στην πραγματικότητα, σε ό,τι είναι υπαρκτό, και στην αλήθεια. Στην αρχή υπάρχουν τρεις συζητήσεις ανάμεσα στον Κρισναμούρτι και στον καθηγητή Πανεπιστημίου της Φυσικής Ντέιβιντ Μπομ. Στην πρώτη συζήτηση ξεκαθαρίζεται η σημασία με την οποία χρησιμοποιούνται οι τρεις όροι –πραγματικότητα, υπαρκτό, αλήθεια– ενώ στις επόμενες οι έννοιες αναπτύσσονται περισσότερο και μπαίνουν μερικά προκλητικά ερωτήματα σχετικά με τις δυνατότητες που έχει κανείς να συνειδητοποιήσει την αλήθεια και το είδος της ενέργειας που χρειάζεται κάτι τέτοιο. Το βιβλίο τελειώνει με μερικές ερωτήσεις και απαντήσεις που ρίχνουν φως σε προβλήματα της καθημερινής ζωής: ποιος είναι ο σωστός τρόπος να κερδίζει κανείς τη ζωή του, το πρόβλημα του πόνου, το θέμα του εγωισμού κ.λπ. Όπως πάντα, ο Κρισναμούρτι δε δίνει έτοιμες λύσεις, βολικές απαντήσεις και παρηγοριά, βοηθάει τον καθένα να δει από μόνος του, με αποστομωτική καθαρότητα, ότι τα κύρια ανθρώπινα προβλήματα μπορεί να λυθούν μόνο με έναν τρόπο από τον καθένα: από τον ίδιο και μόνο για τον ίδιο, αφού ο καθένας πρέπει να είναι «μαθητής και δάσκαλος», «φως του εαυτού του».

